

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Γ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗ
Καθηγητοῦ ἐν τῷ Βαρβακείῳ Λυκείῳ

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΤΗ ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΜΕΤΑ ΣΥΝΤΟΜΩΝ ΒΙΟΓΡΑΦΙΩΝ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ

ΤΟΜΟΣ Α'.

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Α' ΤΑΞΕΩΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
Ἐκδοτικὸς οἶκος Γεωργίου Δ Φέξη

1901

1773
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Γ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗ

Καθηγητοῦ ἐν τῷ Βαρβακείῳ Λυκείῳ

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΤΗ ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΜΕΤΑ ΣΥΝΤΟΜΩΝ ΒΙΟΓΡΑΦΙΩΝ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ

ΤΟΜΟΣ Α'.

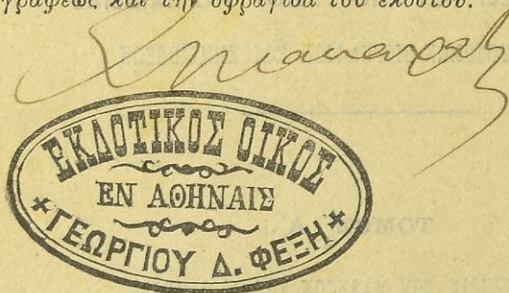
ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Α' ΤΑΞΕΩΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐκδοτικὸς οἶκος Γεωργίου Δ. Φέξη

1901

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγ-
γραφέως καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκδότου.

Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου ΑΣΑΝΑΣΙΟΥ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ
ΑΘΗΝΑΙ. Ὁδὸς Ζήνωνος-Παιραιῶς, Ἀρ. 2.

Τοῖς φίλοις διδασκάλοις.

Ἀντί παντός προλόγου ποιούμεθα γνωστὸν τοῖς φίλοις διδασκάλοις ὅτι ἐν τῇ συντάξει τοῦ βιβλίου τούτου ἠκολουθήσαμεν πιστῶς τὴν ἐγκύκλιον τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ἥς τὴν σειρὰν τῶν τεμαχίων ἀπαρεγκλίτως, ὡς ὀρίζει, ἐτηρήσαμεν, καθὼς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ἐνταῦθα καταχωριζομένου ἀντιγράφου τῆς ἐγκυκλίου ταύτης.

Περὶ ληψίς

Περὶ διδασκῶν τεμαχίων νεωτέρων ἑλλήνων λογογράφων καὶ ποιητῶν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚ. ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς σχολάρχας καὶ τοὺς διευθυντάς
ἐλληνικῶν σχολείων.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀνωμαλιῶν, αἵτινες δύνανται νὰ ἐπέλθωσιν ἐκ τῆς διαφόρου ὑπ' ἐκάστου τῶν διδασκόντων ἐκλογῆς τῶν διὰ Β. Διατάγματος τῆς 23 Ἰουνίου ἐ. ἔ. ὠρισμένων πρὸς ἀνάγνωσιν τεμαχίων νεωτέρων Ἑλλήνων λογογράφων καὶ ποιητῶν, ἐγνωμεν νὰ κανονίσωμεν τὴν σειρὰν τῶν διδασκῶν ἐπὶ τριετῇ περίοδον ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ ἐνεστώτος χειμερινοῦ ἐξαμήνου. Ἐντελλόμεθα δ' ὑμῖν ἵνα ἐν τῷ μαθηματι τῆς ἀναγνώσεως τηρῆτε μὲν τὴν ἀμέσως κατωτέρω ὀριζομένην τάξιν τῆς κατ' ἔτος διδασκαλίας, ἀνελλιπῶς δὲ διδάσκητε πάντα τὰ σημειούμενα. Κατ' ἐξαίρεσιν δὲ ἐν τῷ παρόντι σχολικῷ ἔτει, οἱ μέχρι τοῦδε διδάξαντες καὶ ἄλλα τεμάχια, πλὴν τῶν ἥδη ὀριζομένων πρὸς διδασκαλίαν κατὰ τὸ Α' ἔτος δύνανται νὰ παραλίπωσιν ἐκ τῶν λοιπῶν ὅσα ἂν ἐγκρίνωσιν, οὐχὶ ὅμως πλείονα κατὰ ποσὸν σελίδων τῶν ὑπ' αὐτῶν μέχρι τοῦδε δευδαγμένων.

Ἐν τῇ Α' τάξει : Κατὰ τὸ Α' ἔτος 1) Ῥαγκαβῆ, Ἐρέχθειον. Ἄρκτος. 2) Κοραῆ, Τυρταῖος. 3) Π. Σούτσου, Τὰ ἐρείπια τῆς Παλαιᾶς Σπάρτης. 4) Φ. Σκούφου, Ἀγ. Νικόλαος. 5) Κ. Παπαρρηγοπούλου, Μανουὴλ Κομνηνός. 6) Σ. Ν. Βασιλειάδου, Τὸ Σχολεῖον τοῦ χωρίου. 7) Κοραῆ, ὁ Παπατρέχας. 8) Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἀρματωλὸς καὶ κλέφται, 9) Α. Σούτσου, Ποιηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς νέας Ἑλλάδος. 10) Σπ. Τρικούπη, Μάχη τοῦ Δραγατσανίου. 11) Γ. Ζαλοκώστας, τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς. 12) Δ. Βικέλα, Τὰ παθήματα τῶν Χίων. 13) Σπ. Τρικούπη Περιγραφή τοῦ Μεσολογγίου. Λύσις τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου. Ἀπόκρουσις τῆς ἐφόδου. Μάχη τῆς Κλείσσοδας. Τὰ κατὰ τὴν ἐξοδον. 14) Ἀχ. Παράσχου, Εἰς δρομίσκον πῶν Ἀθηνῶν. 15) Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἡ ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον

στρατεία τοῦ Δράμαλη. 16) Σπ. Τρικούπη, ὁ Ἄρης ἐν Πύλῳ. 17) Α. Ρ. Ραγκαβῆ, Ἄνθος Μαῖου. 18) Κ. Παπαρρηγοπούλου, Συνάντησις Καραϊσκάκη καὶ Κιουταχῆ. 19) Π. Σούτσου, Ὁ ἀποχαιρετισμός μας εἰς τὸν Μιαοῦλην.

Κατὰ τὸ Β' ἔτος. 1) Κ. Παπαρρηγοπούλου, Οἱ τριάκοντα τύραννοι. 2) Π. Σούτσου, τὰ ἐρείπια τῆς Σπάρτης. 3) Δ. Παπαρρηγοπούλου, Διογένης ὁ κυνικός. 4) Φ. Σκούφου, Εἰκὼν Ζεῦξιδος. Ἑλλὰδος καὶ Ἑλλήνων ἔπαινος. Δέησις πρὸς τὸν Χριστόν. 5) Θ. Ὁρφανίδου, Τὸ λάλημα τοῦ Κούκου. 6) Κ. Παπαρρηγοπούλου, Εὐρυκλῆς. Ἡρώδης ὁ Ἀττικός. 7) Σ. Ν. Βασιλειάδου, Τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου. 8) Α. Κοραῆ, Αὐτοβιογραφία. Ἐνύπνιον. Ὁ Παπατρέχας. 9) Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται. 10) Θεοτόκη, Ἐγκώμιον Βούλγαρη. 11) Δ. Ν. Βερναρδάκη, Καταστροφὴ τοῦ Χορμόβου. 12) Περραιβοῦ, Μάχη τῆς Μπογορίτσας. 13) Α. Σούτσου, Ποιηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς νέας Ἑλλάδος. 14) Γ. Ζαλοκώστα, Τὸ χάνι τῆς Γραβιάς. 15) Σ. Τρικούπη, Μάχη τοῦ Βαλτετσίου. 16) Ἀχ. Παράσχου, Εἰς ὁρμίσκον τῶν Ἀθηνῶν. 17) Σπ. Τρικούπη, Ἡ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη. Λύσις τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογίου. Ἀπόκρουσις τῆς ἐφόδου. Μάχη τῆς Κλείσθας. Τὰ κατὰ τὴν ἐξοδον. 18) Π. Σούτσου, Ὁ ἀποχαιρετισμός μας εἰς τὸν Μιαοῦλην.

Κατὰ τὸ Γ' ἔτος. 1) Κοραῆ, Τυρταῖος. 2) Π. Σούτσου, Τὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς Σπάρτης. 3) Βουλγάρεως, Δύναμις καὶ χάρις τῆς μουσικῆς. 4) Ι. Καρασούτσα, Ὁ Θεὸς καὶ ὁ Θάνατος. 5) Βαλαωρίτου, Ὁ Βαλμᾶς. 6) Ραγκαβῆ, Περιστερὰ. 7) Φ. Σκούφου, Χώρα ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καταχαλασθεῖσα. 8) Κοραῆ, Ἐνύπνιον, Παπατρέχας. 9) Δ. Ν. Βερναρδάκη, Ἡ καταστροφὴ τοῦ Χορμόβου. 10) Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται. 11) Σ. Βυζαντίου, Ἀξιωματικὸς τῶν Ἀνθέων. 12) Α. Σούτσου, Ποιηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς νέας Ἑλλάδος. 13) Σπ. Τρικούπη, Μάχη παρὰ τὰς Πάτρας. Πυρπόλησις τῆς ναυαρχίδος. 14) Ζαλοκώστα, Τὸ χάνι τῆς Γραβιάς. 15) Σπ. Τρικούπη, Ἡ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη. Ἄλωσις τοῦ Παλαμηδίου. Ὑψηλάντης. 16) Π. Σούτσου, Ὁ ἀποχαιρετισμός μας εἰς τὸν Μιαοῦλην. 17) Σπ. Τρικούπη, Μάχη τῆς Κλείσθας. Τὰ κατὰ τὴν ἐξοδον. 18) Α. Ρ. Ραγκαβῆ, Ὁ Γεννάδιος. 19) Δ. Αἰνιᾶνος, Ἡ Ἀράχωβα. 20) Ν. Θεοτόκη, Ἔργα τῆς ψυχῆς. 21) Α. Παράσχου, Εἰς ὁρμίσκον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 21 Νοεμβρίου 1884.

Ὁ Ὑπουργὸς

Δ. Σ. ΒΟΥΛΠΙΩΤΗΣ.

Σ. Μ. ΠΑΡΙΣΗΣ

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΠΕΡΙ ΕΡΕΧΘΕΙΟΥ

Α'.

Ἐν μιᾷ τῶν ὥραίων ἀττικῶν ἡμερῶν, ἐν ᾧ λαμπρὸς ἠγείρετο ὁ ἥλιος ὑπὲρ τὸν Ὑμηττόν, καὶ χρυσοῦς ἐχρίσθη ὁ ἀντιπέραν Πάρνης, σκεπτικός ἐκάθητο ὁ Κέκροψ εἰς τὸν βράχον τῆς Ἀκροπόλεως, ζέων τὸν ἀντίχειρα διὰ τοῦ λιχανοῦ του, ὅπερ ὡς γνωστόν, βοηθεῖ εἰς τὸ νὰ καταβαίνωσιν αἱ ἰδέαι, καὶ περὶ αὐτὸν ἴσταντο αἱ τρεῖς θυγατέρες του, ἄδουσαι καὶ ποικίλλουσαι τὸν πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς.

Αἴφνης πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἠκούσθησαν φωναὶ ὁπωστοῦν θορυβῶδεις ὡς ἀνθρώπων φιλονικούντων, καὶ διὰ μιᾶς ἡ Ἀγραυλὸς καὶ ἡ Ἔρση ἀνεπήδησαν ἐρυθριῶσαι σφοδρῶς.

— Ὅχι! δὲν εἶν' ἐκεῖνος, εἶπον καὶ αἱ δύο συγχρόνως ἰδοῦσαι ὅτι οἱ προσερχόμενοι καὶ οὕτω μεγαλοφῶνως ὁμιλοῦντες ἦσαν εἰς ἀνὴρ εὖρωστος καὶ ἀθλητικός, ὑγρὸν ἔχων τὸ βλέμμα, μακρὸν τὸν πῶγωνα καὶ κυματοῦσαν τὴν κόμην, καὶ μία γυνὴ εὖσχημος, γαλανὴ καὶ μεγαλοπρεπής.

— Μὲ συγχωρεῖς, ἐδικός μου εἶναι, ἔλεγεν ὁ ἀνὴρ μετὰ ζωηρότητος.

— Παντάπασιν, ἀπατάσαι, διότι εἶναι ἐδικός μου, ἀπεκρίνετο ἡ γυνὴ μεθ' ὑπεροψίας.

— Οὐδεὶς ἀκόμη μοι εἶπεν, ὅτι ἀπατῶμαι, εἶπεν ὁ ἀνὴρ ὀργιζόμενος.

— Ἀντὶ νὰ παροξυνώμεθα, ἀπεκρίθη μετριοπαθῶς ἡ γυνή, ἰδοὺ ἐδῶ πρόχειρος δικαστής· ἄς τῷ ἐκθέσωμεν τὴν ἔριν ἡμῶν.

— Περὶ τίνος πρόκειται; ἠρώτησεν ὁ Κέκροψ.

— Ὁ τόπος οὗτος, ἀπεκρίθη ὁ ἀνὴρ, δισχυρίζομαι ὅτι εἶναι ἐδικόν μου κτῆμα καὶ ἔχω ἀπείρους ἀποδείξεις.

— Καὶ ἐγὼ κηρύττω ἐξ ἐναντίας, ὑπέλαθεν ἡ γυνή, ὅτι εἶναι ἐδικός μου, καὶ οὐδεὶς ποτε μοι τὸν ἡμιποθέτησε. Θέλομεν νὰ κρίνης μεταξὺ ἡμῶν.

— Καὶ ἔκρινα ἤδη, ἀπεκρίθη ὁ Κέκροψ. Ὁ τόπος οὗτος, ἂν ἐπιτρέπητε, δὲν εἶναι οὔτε τοῦ ἑνὸς οὔτε τοῦ ἄλλου, ἀλλ' εἶναι ἐδικός μου, διότι εἰμαι Κέκροψ, ὁ βασιλεὺς του.

- Τοῦτο δὲν ἐμποδίζει, ἀπήντησεν ὁ ἀνὴρ.
- Πῶς δὲν ἐμποδίζει; εἶπεν ὁ Κέρκρῳ.
- Δὲν ἐμποδίζει, διότι ἐγὼ εἶμαι ὁ Ποσειδῶν (1).
- Καὶ ἐγὼ ἡ Ἀθηνᾶ (2), ἐπρόσθεσεν ἡ γυνή.
- Ἄ! τότε ἀλλάζει, ἀπεκρίθη ὁ Κέρκρῳ, καὶ τότε τὸ μόνον, δύναμαι νὰ εἰπῶ, εἶναι ὅτι ἡ γῆ αὕτη εἶναι ἐδική σας καὶ οὐχὶ ἐδική μου. Ἀλλὰ τίνος ἐκ τῶν δύο, πῶς θέλετε νὰ τὸ κρίνω ἐγὼ ὁ θνητός;
- Ἐγὼ τὴν ζωννύω εἰς τὰς ἀγκάλας μου, καὶ ἂν θέλω νὰ τὰς σφίγξω, τὴν καταστρέφω, εἶπεν ὁ Ποσειδῶν.
- Ἐγὼ προστατεύω καὶ σφίζω τοὺς κατοίκους της, καὶ ἡ πόλις αὕτη εἶν' ἐδική μου ἐπώνυμος (3), εἶπεν ἡ Ἀθηνᾶ.
- Ἀηλαδὴ ἐδική μου, εἶπε καθ' ἑαυτὸν ὁ Κέρκρῳ.
- Ἐδική σου σήμερον, ὑπέλαβεν ἡ θεά, ἀναγνοῦσα εἰς τὸν μυχὸν τοῦ νοῦς του. Κερκροπία καλεῖται ἐν ὅσῳ σύγκειται ἐκ τινῶν εὐτελῶν καλυθῶν, ἐρριμμένων ἐπὶ τῆς κορυφῆς τραχέος σκοπέλου. Ἀλλ' ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀθῆναι θέλει ἰδεῖ φθάνουσιν τὴν ὁδὸν της μέχρι τῶν ἀστέρων, θέλει ζήσει μέχρι ἐσχάτων αἰώνων, καὶ θέλει ἀναδειχθῇ εἰς εὐπρέπειαν λαμπροτέραν πάσης χώρας τῆς γῆς.
- Εἰς τὰ ὑγρά νῶτά μου φέρω θησαυροὺς ἀπὸ περάτων τῆς γῆς, εἶπεν ὁ Ποσειδῶν, καὶ τῇ παρασκευάζω τὰς ὁδοὺς τῆς δόξης καὶ τῆς ἰσχύος της.
- Ἐγὼ ὑπέλαβεν ἡ Ἀθηνᾶ, τῇ δίδω τὴν ἀνδρείαν εἰς τοὺς πολέμους καὶ τὴν σύνεσιν εἰς τὰς βουλὰς, ἥτις σφίζει καὶ μεγαλύνει τὰς πόλεις.
- Καὶ ὅμως, εἶπεν ὀργιζόμενος ὁ Ποσειδῶν, τὴν χώραν ἣν καυχᾶσαι ὅτι προστατεύεις, ἀφίνεις ἔρμαιον εἰς τὰς ληστρικὰς εἰσβολὰς τῶν Ἀόνων ἐκ Βοιωτίας.
- Δὲν τὴν βλάπτουσιν, ἀπεκρίθη πικρῶς ἡ Ἀθηνᾶ, ὅσον οἱ βόρβαροι τῆς Καρίας, οὓς ἀπεθέτεις εἰς τοὺς λιμένας της.
- Βλέπω, ἀπεκρίθη ὁ Κέρκρῳ, ὅτ' οὐ ἐξέσεν ὀλίγον τὸν ἀντιχειρα διὰ τοῦ λιχανοῦ του βλέπω ὅτι αἱ ὑποσχέσεις σας, μεγάλαι, υπερβολικαὶ ἐκατέρωθεν, ἰσοζυγοῦσι περίπου. Ἐπίσης ἐξισοῦνται καὶ ὅσα κακὰ ἐπιφέρειτε ἢ ἐπιτρέπετε εἰς τοῦτον τὸν τόπον. Ἐπὶ τῶν παρόντων κακῶν δὲν δύναμαι νὰ στηρίξω τὴν πρόκρισίν μου· ἐπὶ δὲ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν πῶς νὰ ἐπιφέρω κρίσιν ἐγὼ ὁ ἐφήμερος, ἐγὼ ὁ μὴ ἔχων τὴν προφητικὴν χάριν τοῦ μέλλοντος; Εἴμι ἀπλοῦς ἄνθρωπος, καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις ἄξιος εὐγνωμοσύνης λογίζεται οὐχὶ ὁ πολλὰ ὑποσχόμενος, ἀλλ' ὁ ἀληθῶς εὐεργετῶν. Ἄν τοῦτο

1) Ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης. 2) Ἡ θεὰ τῆς σοφίας. 3) Φέρουσα τὸ ὄνομά μου.

ἰσχύη καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπον, πράττειν τι ἔμπρός μου ὑπὲρ τούτου τοῦ τόπου, καὶ εἰς τὴν μεγαλητέραν εὐποιῶν (1) δοθήσεται τὸ μεγαλύτερον γέρας.

Ἀμφοτέροι οἱ θεοὶ ἔνευσαν τότε ὥς ἂν ἔλεγον.

— Μὰ τὸν Δία, δι' ἄνθρωπον ἀνόνητα δὲν ὀμιλεῖ.

Μάλιστα, εἶπεν ὁ Ποσειδῶν· καὶ ἰδοὺ!

Καὶ διὰ τῆς τριαινῆς τοῦ ἐπληξῆς βιαίως τὸν ξηρὸν βράχον. Ὁ δὲ βράχος ἐσεισθη σφοδρῶς, καὶ ἐσχίσθη δίχα, καὶ ἡ τριάινα ἐβυθίσθη μέχρι τῶν σπλάγγων τῆς γῆς καὶ ἠνέφρι φρέαρ πλησθὲν ὕδατος, ὅπερ ἔδδα διὰ τῆς μεγάλης φωνῆς τῆς θαλάσσης.

— Ἰδοὺ! ἐπανελάθεν ὁ Ποσειδῶν, δίδωμι τὸ ὕδωρ εἰς τὴν ἀρχυρᾶν (2) Ἀττικὴν, δίδωμι τὴν θάλασσαν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πετρώδους ἀκτῆς. Ἡ πυρὰ τοῦ ἡλίου ἤθελεν ἀποξηράνει πᾶσαν τὴν ζωτικὴν τῆς ἡμαδα, ἤθελεν ἀπορροφήσει τὰ σπάνια νάματα τῶν ρυάκων τῆς, ἀπομαρᾶνει ριζερὸν τὰ φυτὰ τῆς καὶ μεταβάλλει τὴν γῆν εἰς φλέγουσαν κόνιν. Τὸ φρέαρ τοῦτο τὴν ἔσφρι! Τεχνητὸς ρυαξ θέλει ἀνασύρεσθαι ἐκ τῶν ἐγκατῶν τῆς γῆς, καὶ θέλει διαχέει δρόσον καὶ ζωὴν ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ μεταβάλλει τὴν ξερήμον εἰς εὐθαλή καὶ εὐφορον κήπον.

Προσέτι δέ, ὅταν μαστίζῃ τὸ Αἰγαῖον ὁ νότος, θέλει κυματεῖ καὶ τὸ φρεάτιον τοῦτο ὕδωρ εἰς ἔνδειξιν ὅτι ὠροῦμαι δι' αὐτοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν θάλασσαν, ἥτις θέλει εἶσθαι τοῦ πλοῦτου τῶν ἡ πηγῇ, τῶν θριάμβων τῶν τὸ ποδίον, καὶ θέλει περιφέρει τὰς τροπαϊκούχους σημαίας τῶν ὅπου περιφέρει τὰ κύματά τῆς.

— Αὐτά, εἶπεν ὁ Κέκροψ, δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητα· ἀλλ' ὁ δικαστής, ἵνα κρίνῃ ἀμερολήπτως, πρέπει ν' ἀκούσῃ τὰ μέρη ἀμφοτέρω.

Αὕτη ἦτο πλαγία πρόσκλησις εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ὅπως καὶ αὕτη ὀμιλήσῃ.

Τότε ἡ Ἀθηνᾶ ἐκτύπησεν ἐπίσης τὴν γῆν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ποδὸς τῆς, καὶ ἀμέσως ἀνεφύη εἰς πηχυαῖος θαλλὸς ἐλαίας (3), ὅστις ταχέως βλαστάνων ἠῤῥησεν εἰς εὐθαλῆς καὶ πολυκαρπὸν δένδρον. Ὁ Κέκροψ ἐτέρπετο ἐπὶ τῇ θεᾷ αὐτοῦ, καὶ ἡύφραινετο δροσιζόμενος ὑπὸ τὴν σκιάν του. Ἡ δ' Ἀθηνᾶ κόψασα, τῷ προσέφερεν ἕνα τῶν πρασίνων καρπῶν αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Κέκροψ προσαγαγὼν αὐτὸν εἰς τὸ στόμα του, διέστρεψε τὸ πρόσωπον σιωπῶν. Ἐν τούτοις οἱ καρποὶ ὠριμάσαντες, ἀπὸ πρασίνων ἔγιναν μέλανες, καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ἔδωκε καὶ ἐκ δευτέρου καρπὸν εἰς τὸν Κέκροπα, ὅστις ἀπογευσάμενος, τὸν εὖρεν ἡδὺν εἰς βράσιν, καὶ ἡ πλάστιγξ τῆς κρίσεώς του, ἀπὸ

1) Εὐεργεσίαν. 2) Ξηράν. 3) Κλάδος ἐλαίας.

τοῦ Ποσειδῶνος, πρὸς ὃν εἶχεν ἐντελῶς κλίνει, ἤρχισεν ἤδη ἀδιοράτως νὰ τρέπηται κατ' ἐναντίαν διεύθυνσιν.

— Ἄν τὸ ὕδωρ γονιμοποιῇ τὴν γῆν, εἶπεν ἡ Ἀθηναῖα, ἰδοὺ τῆς γονιμότητος αὐτῆς τὸ ἄριστον προϊόν. Αὐτὸ ἐνδύον καὶ πεδιάδας καὶ ὄρη, θέλει μεταβάλλει τὴν ἔρημον τῆς Ἀττικῆς εἰς χαριέστατον κῆπον. Αὐτοῦ ὁ καρπὸς ἔσται τῶν κατοίκων αὐτῆς τροφή προσφιλής. Ὁ δ' ὅπως αὐτοῦ, οὐ μόνον ἔσται τῶν τεχνῶν βοηθός, ἀλλ' ἀφανεῖς ἐγκλείων τὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας, δωρήσεται ἐπὶ γῆς τὸ οὐράνιον φῶς, καὶ παρατενεῖ ἐν τῇ νυκτὶ τὴν ἡμέραν. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐν τῷ δένδρῳ τοῦτῳ δωροῦμαι ὑμῖν τὸ ὑπέρτατον τῶν ἀγαθῶν, τὴν εἰρήνην, τῆς φρονήσεως θυγατέρα. Αὕτη εἶναι τῶν ἀνθρώπων ἡ μεγαλουργὸς εὐεργέτις, αὕτη ἡ πλουτοδότις θεὰ, αὕτη ἡ τῶν ἐθνῶν ἐμπεδοῦσα τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν εὐημερίαν ριζοῦσα. Οἱ ἀνδρικοὶ ἀγῶνες, ὁ πόλεμος, καὶ αἱ νῖκαι, ἅς οὐχ ἤττον θαλλὸς τῆς ἐλαίας μου θέλει ἀμείβει, τότε συμβάλλονται εἰς τῶν ἀνθρώπων τὴν εὐτυχίαν, ὅταν μόνον προπαρασκευάζωσι τὴν εἰρήνην. Ἄλλως φυτεύουσι χωρὶς νὰ θερίζωσι, καταστρέφουσι χωρὶς νὰ οἰκοδομῶσιν. Εὐτυχὴς ὁ λαὸς ὁ ἀσπασάμενος τὴν εἰρήνην, καὶ νικῶν οὐχὶ ἵνα νικήσῃ, ἀλλ' ἵνα διατηρήσῃ τὸν θησαυρὸν αὐτῆς. Πᾶσα ἡμέρα αὐτοῦ, ἡμέρα εὐδαιμονίας, πᾶν βῆμα αὐτοῦ τὸν προάγει εἰς εὐπορίαν, πᾶς βῶλος αὐτοῦ μεταβάλλεται εἰς χρυσόν.

Ὁ Κέκροψ τότε ἀπεκρίθη.

— Ἀμφοτέρω τὰ δῶρα ἡμῶν εἰσι θεῖα καὶ ἀνεκτίμητα. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐμὴν ἀσθενῆ ἀνθρωπίνην κρίσιν ἀνετέθη ἡ δεινὴ αἴρεσις μεταξύ τῶν δύο, ἐπικαλοῦμαι μὲν ἀμφοτέροισι ἱλέους εἰς τὴν χώραν ταύτην, ἀλλὰ τὴν κυριότητα αὐτῆς ἀνατίθηναι εἰς τὸν ἐπαγγελλόμενον ὄχι τοὺς κεραυνοὺς τῶν πολέμων καὶ τὴν ἐκ τούτων μεγάλην ἀλλὰ στιγμιαίαν λαμπρότητα· τὴν παραχωρῶ εἰς τὸν χορηγοῦντα ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης, καὶ τὸ ἥμερον ἀλλὰ διαρκὲς αὐτῆς φῶς.

Ἀμα δὲ ταῦτα εἶπεν, ὁ Ποσειδῶν ἀνεπήδησε θυμωθεὶς, καὶ ἐπάταξε τὸ ἔδαφος τῆς Ἀκροπόλεως διὰ τῆς τριαίνης του, ἧς τὰ ἔχνη τῶν ὀδόντων φαίνονται μέχρι τοῦδε ἐπὶ τοῦ βράχου. Μετὰ ταῦτα δ' ἐδυθίσθη βιαίως εἰς Αἰγαῖον (1), καὶ τὰ ἀφρίζοντα αὐτοῦ κύματα ἀνεπήδησαν μέχρι τοῦ οὐρανοῦ.

Ἡ δ' Ἀθηναῖα, ἡρέμα διὰ τῆς χειρὸς καὶ εὐμενῶς νεύσασα πρὸς τὸν Κέκροπα, ἀπέβλεψε μετὰ ταῦτα πρὸς τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, καὶ αἰφνιδίως τις στοχασμὸς ἐφάνη ἀναφύει ἐντὸς τῆς σοφῆς κεφαλῆς της.

1) Εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος.

Μακρὸν δὲ καὶ σκεπτικὸν ἐπ' αὐτὰς προσήλωσε βλέμμα, καὶ ἔπειτα ἀπέπτη εἰς τοὺς ἀέρας, φῶς καὶ ἀρώματα διαχύσασα εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν.

— Πόσον γλυκεῖς καὶ ἡγεμονικοὶ οἱ γλαυκοὶ ὀφθαλμοὶ τῆς θεᾶς, εἶπεν ἡ Πάνδροςος, ἡ μία τῶν θυγατέρων τοῦ Κέκροπος. Τὸ βλέμμα τῆς ὡς βέλος μοι διεπέρασε τὴν καρδίαν, καὶ ὡς φλόξ μοι ἀνήπτε τὸ αἷμα.

— Πόσον δὲν ὁμοιάζει τὴν ὥραίαν καὶ μεγαλοπρεπῆ θεὰν τὸ δύσμορφον αὐτὸ ξόνον τῆς, εἶπεν ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς Ἑρση, δεικνύουσα τὸ ξύλινον ἄγαλμα, εἰς οὗ τὸ αὐτοσχέδιον βάθρον ἐκάθητο.

— Δὲν ἤξεύρω, εἶπεν ἡ τρίτη ἀδελφὴ Ἀγραυλος, ἂν ἀξιζῇ νὰ κοπιᾶζωμεν κεντῶσαι δι' αὐτὸ πέπλον. Ἐγὼ δὲν κεντῶ πλέον· προτιμῶ νὰ κρεμάσω στέμματα εἰς τὸ δόρυ τοῦ Ἄρεως.

— Καὶ ἐγώ, εἶπεν ἡ Ἑρση, νὰ καλλιεργήσω τὰς μυρσίνας, ἃς ἐφύτευσα περὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ.

— Ἄφετε, πιστεῦσατέ μοι, τὸν Ἑρμῆν καὶ τὸν Ἄρην (1), εἶπεν ἡ Πάνδροςος. Μὴ ἀσέβειαν πρὸς τὸ ἱερὸν ἄγαλμα. Ὁ πατήρ μας εἶπεν, ὅτι τοιοῦτον ὅποιον εἶναι, ἔπесен ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

— Ἀληθῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔπесен, πάτερ; ἠρώτησαν αἱ δύο κόραι.

— Ὅταν ἐπὶ τῆς γῆς δὲν εὐρίσκωμεν τὴν καταγωγὴν του, ἀπεκρίθη ὁ Κέκροψ, ὑπεκφεύγων τὴν ἐρώτησιν, πρέπει νὰ τὸ πιστεῦσωμεν ὡς πεμφθὲν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ Διυπετὲς νὰ τὸ ὀνομάζωμεν.

Καὶ ἀπῆλθεν, ὅπως καλῆσας υἱοδόμους, περιτειχίσῃ εἰς τὸν αὐτὸν περίβολον τὰ ἱερὰ καὶ ὀρατὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μνημόσυνα, παρὰ τὰ ξόανα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἑρμοῦ, τὴν θάλασσαν ἢ τὸ φρέαρ τοῦ Ποσειδῶνος μετὰ τοῦ ἔχρους τῆς τριαίνης αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐλαίαν τῆς Ἀθηνᾶς.

— Μὴ παραμελεῖτε, ἀδελφαί, τὴν εὐσεβῆ ἡμῶν ἐργασίαν, ἐπανέλαβε παραινοῦσα ἡ Πάνδροςος. Τὰ Ἀθῆναια μετ' ὀλίγον θέλουσιν ἐπιστῆ· πρέπει ὁ πέπλος νὰ ᾖ ἐτοιμος.

B'.

Ἄλλ' ἐνῷ αἱ δύο κόραι ἤρχοντο νὰ καθίσωσι παρὰ τὴν ἀδελφὴν των, αἴφνης ἔστησαν ἀμφότεραι, ἐφάνησαν ἀκροώμεναι, καὶ ἔπειτα ὡς δύο νέαι ἔλαφαι ὥρμησαν ὁμοῦ τρέχουσαι πρὸς τὴν πύλην τῆς Ἀκροπόλεως, δι' ἧς εἰσῆρχοντο δύο νέοι ἐξόχου ὠραιότητος, ὁ μὲν ρωμαλέος καὶ ἀνδρικός, τὴν ὄψιν ἔχων καταπληκτικὴν, τὸ βλέμμα εὐγενὲς καὶ σπινθηροβόλον, καὶ τὸ βάδισμα στιβαρόν· ὁ δὲ νεανικός,

(1) Θεοὺς καὶ τούτους τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων.

τρυφερός και κοῦφος, ὥστε ἐφαίνετο πετῶν ὅταν ἐπεριπάτει. Ὁ πρῶτος ἦτον ὁ Ἄρης, ὁ δὲ δεῦτερος ὁ Ἑρμῆς.

Τὴν δὲ ἐπαύριον ὁ Κέρκροψ εἶχεν ἤδη περατώσει τὸν περίβολόν του, οὐχὶ ὅμως καὶ αἱ θυγατέρες του τὸν πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς, διότι, ἂν ἡ Πάνδροςος ἐβλεπεν ἐμπρὸς τῆς μόνον τὸ ἔργον τῆς, αἱ ἄλλαι δύο, μεταξὺ ἐργαζόμεναι, ἐβλεπον τὸν Ἑρμῆν καὶ τὸν Ἄρην.

— Δέν μοι λέγετε, ἀδελφαί, εἶπεν ἀφελῶς ἡ Πάνδροςος, καθημένη μετ' αὐτῶν καὶ κεντῶσα εἰς τὴν σκιὰν τῆς ἱερᾶς ἐλαίας, ποίαν εὐχαρίστησιν εὐρίσκετε εἰς τὴν συναναστροφὴν τῶν δύο ἐκείνων, ὥστε δι' αὐτοὺς νὰ ἀμελήτε τὴν ἱερὰν ἐργασίαν σας ; Ποῦ ὑπάγετε μετ' αὐτῶν, τί λέγετε καὶ τί κάμνετε, ὅταν ἔρχονται ; Ἐγὼ πολλὴν περιέργειαν νὰ τὸ μάθω.

— ὦ! ἀδελφή, εἶναι κόκιστον πρᾶγμα ἡ περιέργεια, εἶπεν ἡ Ἑρση, καὶ σὲ συμβουλεύω πολὺ νὰ τὴν ἀπομάθῃς (1).

— Δέν ἤμπορῶ νὰ ἐννοήσω, εἶπεν ἡ Ἀγρραυλος, πῶς εὐρίσκονται περίεργοι ἄνθρωποι! Εἶναι δι' ἐμὲ ἀνεξήγητον πάθος. Τί τοῖς μέλει διὰ τῶν ἄλλων τὰ μυστικά; Διατί δὲν περιορίζονται εἰς τὰ ἰδικά των;

— Ὅταν δὲν θέλητε, ἀδελφαί, νὰ μ' εἰπῆτε ὅ,τι σᾶς ἐρωτῶ, εἶπεν ἡ Πάνδροςος μετὰ πολλῆς ἀφελείας, ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἐπιμένω. Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι εἶμαι περίεργος.

Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἐλέγοντο, ἀνέλαμψεν αἶφνης ὁ οὐρανός, καὶ αὖρα μυροβόλος περιεχύθη περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ἐκ φωτεινῆς δὲ νεφέλης ἐπεφάνη εἰς τὰς τρεμοῦσας κόρας ἡ Ἀθηνᾶ, γνῶριμος ἐκ τῶν αἰθρίων γλαυκῶν ὀφθαλμῶν τῆς, ἐκ τοῦ ἔγχρους καὶ τῆς ἀσπίδος τῆς, καὶ ἐκ τοῦ ποδῆρους χιτῶνός τῆς, ἐφ' οὗ ἀπαισιῶς ἐμόρφαζεν ἡ τερατώδης κεφαλὴ τῆς Γοργόνης. Στάσα δ' ἐμπρὸς τῶν νεανίδων.

— Σᾶς εἶδα χθὲς εὐσεβεῖς καὶ ἐπιμελεῖς, εἶπε· σᾶς φέρω ἐν δεῖγμα τῆς ἐμπιστοσύνης μου.

Λαβοῦσα δὲ μικρὸν κιβώτιον ὑπὸ τὴν ἀσπίδα τῆς.

— Σᾶς παραδίδω, ἐπρόσθεσε, τὴν παρακαταθήκην αὐτήν. Φυλάξατέ το ἐπιμελῶς καὶ προσέξατε μὴ τύχη καὶ ἀνοιχθῇ.

Εἶπε, καὶ εἰποῦσα ἀπέπη.

Αἱ δὲ κόραι ἔμειναν ἀκίνητοι, ἄφωνοι καὶ σχεδὸν ἄπνοες.

Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἤρχισαν νὰ συνέρχονται.

— Ἡ Ἀθηνᾶ! εἶπεν ἡ Πάνδροςος.

— Ἡ Ἀθηνᾶ ἡ Ἀθηνᾶ! ἐπανελάβον αἱ ἄλλαι δύο. Ἐπειτα δὲ τὰ βλέμματα καὶ τῶν τριῶν ἐστράφησαν πρὸς τὸ κιβώτιον.

(1) Εὐεμάθης, λησμονήσης.

—'Αλλὰ τὸ κιβώτιον τοῦτο ; εἶπεν ἡ Ἀγρραυλος. Τί ἄρα νὰ εἶναι ! τί περιλαμβάνει ;

—Τί παράδοξον μυστήριον ! εἶπεν ἡ Ἑρση.

—Ἰερὰ παρακαταθήκη, εἶπεν ἡ Πάνδροςος· ἡ θεὰ μᾶς τὴν ἐνεπιστεύθη· πρέπει νὰ τὴν φυλάξωμεν μετὰ φόβου καὶ μετὰ πίστεως.

—ὦ ! ἀναμφιβόλως, ὑπέλαβεν ἡ Ἑρση, πρέπει νὰ τὴν φυλάξωμεν. Ἀλλὰ τί ἄρα γε περιέχει ;

—Ἴσως ἄγνωστόν τινα θησαυρόν, εἶπεν ἡ Ἀγρραυλος, μετ' ἀσ-τρά-πτοντος βλέμματος· ἴσως πολυτίμους λίθους συλλεγέντας εἰς τοῦ Ὀλύμπου τὰς κορυφὰς ἢ τὰς φάραγγας.

—Ἴσως νέκταρ ἢ ἀμβροσίαν, ἐπρόσθεσεν ἡ Ἑρση. Ἴσως τι οὐράνιον προῖον ἄγνωστον εἰς τὴν γῆν.

—Ἡ φάρμακόν τι δίδον τὴν ἀθανασίαν, εἶπεν ἡ Ἑρση ὦ ! ἂν μόνον ἦτο δυνατόν νὰ τὸ ἰδῶμεν !

—Ἀπαγε ! εἶπεν ἡ Πάνδροςος. Ἡ Ἀθηνᾶ ἀπηγόρευσε ν' ἀνοιχθῇ τὸ κιβώτιον.

—Ἀπαγε ! ἀναμφιβόλως ! ἀπεκρίθη ἡ Ἑρση. Βεβαίως ἡ Ἀθηνᾶ εἶπε νὰ μὴ ἀνοιχθῇ· ἀλλ' ἤθελον τόσον νὰ ἤξεύρω τί περιέχει !

—ὦ ! Μίαν μόνον γωνίαν ἂν ἦτο δυνατόν νὰ διεγείρωμεν, εἶπεν ἡ Ἀγρραυλος.

—Φυλαχθῆτε, ἀδελφαί, φυλαχθῆτε, εἶπεν ἡ Πάνδροςος. Ενθυμῆτε τῆς θεᾶς τὸν λόγον.

—Τῆς θεᾶς τὸν λόγον τὸν ἐνθυμούμεθα, τίς τὸν λησμονεῖ ; ὑπέλαβεν ἡ Ἑρση. Ἀλλ' ἐν μόνον βλέμμα δύναται τόσον νὰ βλάψῃ ;

—Ἀφῆτε τοῦτο, εἶπεν ἡ Πάνδροςος· νικήσατε τὴν περιέργειάν σας· αἰδέσθητε τὴν θεάν· φοβήθητε τὴν ὀργὴν τῆς.

—Αἱ κόραι ὑπήκουσαν, καὶ ἤρχισαν νὰ κεντῶσι σιωπηλῶς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγα λεπτά.

—Ἀγρραυλε ! εἶπεν ἡ Ἑρση.

—Ἑρση, ἀπεκρίθη αὐτῇ.

—Μόνον ἐν βλέμμα ! εἶπεν ἐκείνη.

—Ἐν μόνον βλέμμα, ἀπεκρίθη ἡ Ἀγρραυλος, τί θὰ βλάψῃ ! Ἰδέ, τὸ πῶμα ὑποχωρεῖ. Ολίγον ἂν τὸ ὥθίσω, ἀνοίγει.

—Ολίγον μόνον, εἶπεν ἡ Ἑρση, καὶ τὸ κλείομεν πάλιν ἀμέσως.

—Πρὸς Ἀθηνᾶς, (1) σὰς παρακαλῶ, ἀδελφαί, σὰς ἐξορκίζω νὰ μὴ πράξητε τοῦτο, ἀνέκραξεν ἡ Πάνδροςος.

—Ἀλλ' ἀμέσως θὰ τὸ κλείσωμεν πάλιν, ἐπανελάβεν ἡ Ἀγρραυλος κρατοῦσα ἤδη εἰς τὰς χεῖρας τὸ πῶμα. Ἡ Ἀθηνᾶ εἶναι ἤδη εἰς τὴν

(1) Δι' ὄνομα τῆς Ἀθηνᾶς.

ἔστιαν τοῦ πατρός της· οὔτε θὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι τὸ ἡγγίσταμεν. Νὰ τὸ ἀνοίξω ;

— Μή, μή ! εἶπεν ἡ Πάνδροςος.

— Ἄνοιξον, ἄνοιξον, εἶπεν ἡ Ἑρση.

— Τὸ ἀνοίγω λοιπόν, εἶπεν ἡ Ἀγρραυλος.

— ὦ ! ἐγὼ φεύγω, καὶ ἀποστρέφω τὸ πρόσωπον, ἀνέκραξεν ἡ Πάνδροςος, ἐγερθεῖσα καὶ δρομαίως μακρυνομένη.

— Ἄνοιξον, ἄνοιξον, ἐπανελάθεν ἡ Ἑρση. Ἐν μόνον βλέμμα, καὶ ἀμέσως κλείεις.

Καὶ ἡ Ἀγρραυλος διὰ ταχείας κινήσεως τῆς χειρὸς ἠνέφξε τὸ πῶμα.

— Ἀ! ἀνεφώνησαν καὶ αἱ δύο συγχρόνως, καὶ κατέρριψαν πάλιν τὸ πῶμα, μείνασαι ὡς ἀπολελιθωμένοι, διότι εἰς τὸ κιβώτιον, ἀντὶ πολυτίμων κόσμων καὶ θησαυρῶν, εἶδον κείμενον. . . βρέφος. Ἐνῷ δὲ αὗται ἀνεφώνουν ἐκπληττόμεναι, κορώνη ἡγέρθη ἐκ τῶν κλάδων τῆς ἱερᾶς ἐλαίας, καὶ ὄξεϊαν κραυγὴν ἀφείσα διέσχισε πρὸς βορρᾶν τὸν ἀέρα.

Γ'.

Ἐν τούτοις δ' ἡ Ἀθηνᾶ, ἀφ' οὗ, παρχδοῦσα αὐταῖς τὸ κιβώτιον, ἐπέβη τοῦ νέφους τῆς πάλιν, ἀπ' αὐτοῦ ἐπέβλεψεν ἄνωθεν ἐπὶ τὴν μέλλουσαν πόλιν τῆς μετὰ στοργῆς καὶ μερίμνης, καὶ εἶδεν αὐτὴν καταλλήλως κειμένην διὰ τὸ προωρισμένον αὐτῆς μεγαλεῖον, καὶ τὸ φρούριον τῆς Ἀκροπόλεως ὡς βασιλικὸν στέμμα ἐπιστέφον αὐτήν, καὶ πρὸς ἀνατολὰς μὲν τὸν Ὑμηττόν, πρὸς νότον δὲ τὸ Μουσεῖον, πρὸς δυσμὰς δὲ τὸν Ἀρειὸν Πάγον, περιβάλλοντας αὐτὴν ὡς φυσικὰ ὀχυρώματα. Ἀλλὰ πρὸς βορρᾶν τὴν εἶδεν ἄφρακτον μέχρι τοῦ ἀπέχοντος Βριλητσοῦ, καὶ ἐλυπήθη. Ὁρμησεν ἐπομένως πρὸς τὸ ὄρος ἐκεῖνο, ἔκοψεν ἐν τέμαχος (1) αὐτοῦ διὰ τῆς αἰχμῆς τῆς λόγχης τῆς, ὅπως τὸ θέσῃ προτείχισμα κατὰ τὴν ἀθηνῆ θέσιν, καὶ ἀφ' οὗ τὸ ἔπαλεν εἰς τὴν παλάμην της, τὸ ἐφορτώθη εἰς τὸν ὦμον καὶ ἀπέπτυ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν τὴν ἀπῆντησεν ἡ λάλος κορώνη, ἥτις εἶχεν ἀναπτῇ ἀπὸ τῆς ἐλαίας, καὶ τὴν προσεῖπεν ὡς ἔπεται.

— Κρά κρά! Κυρὰ Ἀθηνᾶ, Κυρὰ Ἀθηνᾶ !

— Τί θέλεις, κορώνη μου, καὶ μὴ ἀναχαιτίζεις; Ὑπάγω νὰ φράξω τὴν καλὴν μου πόλιν, νὰ ἔχῃ βράχους ὡς ἐπάλξεις, καὶ ὡς πυργώματα ὄρη.

— Κρά κρά, εἶπεν ἡ κορώνη. Ὁχυρώνεις καὶ φράττεις, καὶ αἱ κόρα ἠνέφξαν τὸ κιβώτιον, καὶ ὁ ἥλιος εἶδε τὸ βρέφος καὶ ἐξεπλάγη.

(1) Τεμάχιον.

— Κακή κορώνη, κακῶν ἄγγελε! μὴ φθάσῃ νὰ πατήσῃς τὴν Ἀκρό-
πολιν ποτὲ πλέον! Τὸ κιβώτιον τὸ κιβώτιον! ἀνέκραξεν ἡ Ἀθηνᾶ,
καὶ ἠνέφωσεν εὐρέως τοὺς ὀφθαλμούς, τὸ στόμα καὶ τὰς χεῖρας, λη-
σιμονούσα τὸ ἄχθος τῆς, ὅπερ πεσόν, ἔμεινε δι' αἰῶνων κείμενον κατὰ
γῆς, καὶ ὠνομάσθη Λυκαβηττός ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα ἀνθρώπων.

Καὶ ἡ μὲν κορώνη, τῆς θεᾶς τρομάζουσα τὴν ἁράν, ἔκτοτε οὐδέ-
ποτε πλέον ἐπέβη τῆς Ἀκροπόλεως· ἡ δὲ θεὰ ἔπτη εὐθὺς πρὸς αὐτὴν,
καὶ ἀοράτως ἄλλ' ὄρωσα αὐτὴ, εἶδε τὰς δύο κόρας κυπτούσας ὑπὲρ
τὴν λάρνακα, καὶ πολυπραγμονούσας περὶ τὸ βρέφος.

— Ἐπάρατοι σεῖς καὶ ἡ ἄπιστος περιέργειά σας! Κακαὶ κακῶς
ἀπόλοισθε! ἔκραξεν ἡ θεὰ, καὶ ἡ κραυγὴ τῆς ἀντήχησεν ὡς βροντὴ
εἰς τὰς φάραγγας τοῦ Ὑμηττοῦ, τοῦ Βριλησσοῦ καὶ τοῦ Πάρνηθος,
καὶ ἔνευσε φοβερά, καὶ ἐσείσθη ἡ γῆ, καὶ ἐσείσθησαν τῶν δυστυχῶν
νεανίδων αἱ φρένες καὶ αἱ καρδίαι.

— Ἐρση, Ἐρση! τί εἶναι τὸ βαθὺ τοῦτο σκότος; ἐφώναξεν ἀνα-
πηδῶσα ἡ Ἀγραυλος. Διὰ τί ὡς φλεγόμενη πίσσα διαρρέει ὁ οὐρανός;
διὰ τί τὰ ὄρη παλαίου ὡς μαινόμενα; διὰ τί ἡ γῆ συστρέφεται ὡς
στροβιλιζούσα;

— Ἀκουσον, ἀνέκραξεν ἡ Ἐρση· ἡ θάλασσα βοᾷ ὡς ἐκ μυρίων στο-
μάτων, καὶ κορυθαντιῶσα τινάσσεται· ὁ οὐρανὸς ἐρράγη καὶ προχέει
ὕλακτούντας τοὺς καταρράκτας του, καὶ ὁ βορρᾶς συρίζει συναυλίαν
μετὰ τοῦ νότου! Ἡ φύσις ὅλη μυκάται ὡς σφαγιαζομένη.

— ὦ! πῶς οἱ οὐρανοὶ ἠνεψύχθησαν! εἶπεν ἡ Ἀγραυλος. Ποῖον φῶς,
χιλιαπλάσιον τοῦ φωτός τῆς ἡμέρας, διεχύθη ἐπὶ τῆς γῆς! Ἰδέ, τὰ
χαρίεντα δάση· ἰδέ, ἰδὲ τοὺς λειμῶνας. Ἰδέ, τὰ ἄνθη, τοὺς ρύακας
καὶ τοὺς λόφους! ὦ! πῶς ἡ γῆ σχίζεται! Φῶς ἐκχεῖται ἐκ τῆς χαι-
νούσης πληγῆς τῆς. Αἱ Ἐρινύες! Ἐρση! Φρίκη! ἐξέρχονται! ὄχι!
δὲν εἶναι αἱ Ἐρινύες! Ἄρησι! ὁ ἀνδρεῖός μου Ἄρησι! Πάλλει τὴν
φοβεράν λόγχην του, καὶ μὲ καλεῖ εἰς χορόν!

— ὦ! ποῖος ἦχος πλήττει τὴν ἀκοήν μου, ἔλεγε συγχρόνως ἡ
Ἐρση. Ποία ἐπουράνιος μουσικὴ διαχεῖται ἐπὶ τῆς γῆς! Ἀκουσον,
ἄκουσον τὰς μυρίας κιθάρας, ἄκουσον, ἄκουσον τοὺς χιλιόστομους
αὐλοὺς, ἄκουσον τὰ χίλια μέλη συγχεόμενα εἰς ἓν μέλος. Ἀλλὰ πῶς!
προχωροῦσιν αἱ Ἐρινύες τρίζουσαι τοὺς ὀδόντας καὶ ὕλακτοῦσαι ὡς
πειναῖαι λύκαιναι. Ὅχι· δὲν εἶναι Ἐρινύες, εἶναι ὁ καλὸς μου
Ἑρμῆς, γλυκὺ μειδιῶν, τὴν τρίχορδον χελώνην του κρούων, καὶ προσ-
καλῶν με εἰς τὸν χορόν.

Καὶ συγχρόνως ἀνέκρουσαν ἀμφότεραι ἄσμα ἀνέκφραστον καὶ ἀνή-
κουστον, οὔτε ὀλοφυρμόν, οὔτε ἀλαλαγμόν, ἀλλ' ἀμφοτέρων μετέχον,
καὶ ἐκπλήττον τὴν ἡχὴ τῶν πέριξ σπηλαίων. Κρατούμεναι δὲ ἐκ τῶν

χειρῶν, ἤρχισαν ἀλλόκοτον ὄρχησιν συνισταμένην εἰς ἄλματα καὶ στροφὰς παραφόρους, ὧν ἐκάστη τὰς ἐπλησίαζεν εἰς τοῦ κρημνοῦ τὸ ἄφρακτον χεῖλος.

Ἐπιστᾶσαι δὲ εἰς αὐτὸ ἐξέτειναν ἀμφοτέραι μειδιῶσαι τὰς χεῖρας, καί·

— Ἐλθέ, ὦ φίλτατε Ἄρη, ἐλθέ, ὦ Ἑρμῇ, προφέρουσαι, ἐπήδησαν ἐμπρός, καὶ κατὰ τῶν βράχων ριφθεῖσαι μετὰ μεγάλης κραυγῆς κακῶς συνετρίβησαν.

Τοιαύτη ἦν ἡ πρώτη ποιὴν τῆς πρώτης γυναικείας περιεργείας ἐν Ἀθηνῶν.

Δ'.

Τὴν λύπην τῆς Πανδρόσου διὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην ἀφίνομεν τὸν ἀναγνώστην νὰ συμπεράνῃ καὶ τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον δὲν τὴν ἤξεύρομεν. Πιθανὸν δὲ φαίνεται, ὅτι ἀπέδωκεν εἰς τὰς θανούσας αὐτῆς ἀδελφὰς τὰ τελευταῖα καθήκοντα, ἐνταφιάσας αὐτὰς εἰς τὸ σπήλαιον παρ' ᾧ ἐκρημνίσθησαν, ὡς ἐνταφίασε καὶ τὸν πατέρα τῆς, ὅταν μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν, εἰς τὸ ἱερὸν ἔδφος παρὰ τὴν ἐλαίαν τῆς Ἀθηνῶν· τὸ δὲ βρέφος, τῆς θεᾶς τὸν τρῶφιμον ἀναθρέψασα, ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἐρεχθεά ἢ Ἐριχθόνιον.

Τὸ βρέφος τοῦτο ἡὔξησεν ἐπὶ τῶν βασιλέων Κραννοῦ καὶ Ἀμφικτύονος, καὶ μετὰ ταῦτα ἔγινε καὶ αὐτὸ βασιλεὺς. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο χαλὸς εἰς βαθμὴν ὥστε ἠναγκάσθη, ὅπως μετακινήται, νὰ ἐφεύρῃ μηχανήν, ἣν ἐκάλεσεν ἄμαξαν, ἴσως διὰ τοῦτο, μὴ δυνάμενος νὰ μεταβαίνει ὅσον ἤθελε συνεχῶς εἰς τὸν τόπον, ὃν καθιέρωσε τῆς προστατίδος του ἡ νίκη, ᾠκοδόμησεν ἐν αὐτῷ τούτῳ τὸν οἶκόν του, τὸν μὲν ἕνα τοῖχον στηρίζων ἐπὶ τῶν βράχων τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς δὲ τὸν ἄλλον περιλαβὼν καὶ τὸ φρέαρ, καὶ τὴν ἐλαίαν, καὶ τῆς τριαίνης τὰ ἴχνη, καὶ τὸν τάφον τοῦ Κέκροπος, καὶ τῆς Ἀθηνῶν τὸ Διαιπετὲς ζῶανον (1).

Ἄλλ' ὁ Ποσειδῶν, ὅσον θεὸς καὶ ἂν εἶναι, ἤξεύρομεν ὅτι εἶναι φύσει ὀργίλος. Ἄμα λοιπὸν ἠττηθεὶς ἐδυθίσθη, ὡς εἴπομεν, εἰς τὸν Ὠκεανόν, πνέων τρικυμίαν καὶ θύελλαν, καὶ εὐτυχία ὅτι τότε ἀκόμῃ δὲν διέτρεχον τὰς θαλάσσας στόλοι, ἄλλως θὰ κατεποντιζόντο αὐτάνδρῳ. Ἀφ' οὗ δ' ἔμεινε χωνεύων τὸν θυμὸν του τεσσαράκοντα περίπου στήγμας, ἃς ἡμεῖς οἱ ὠκύμοροι ὀνομάζομεν ἔτη, ἀνῆλθε διὰ σίφωνος εἰς τὸν Ὀλυμπον, καὶ παρουσιάσθη εἰς τὸν Δία, ἐκδίκησιν μελετῶν.

(1) Τὸ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσὼν (ὡς ἐπιστεύετο) ξύλινον ἄγαλμα.

—Τί ἔχει ὁ ἀγαθός μου ἀδελφός καὶ πνευστιᾷ ὡς τὰς φύσας τοῦ Ἡφαίστου εἰς τῆς Αἴτνης τὰ ἐργαστάσια; ἠρώτησεν ὁ Ζεὺς.

—Εἰς αὐθάδης.....εἶπεν ὁ Ποσειδῶν, ἀποπνιγόμενος ὑπὸ τοῦ θυμοῦ του, — δὲν ἐξήτιστα ἂν Αἰγύπτιος ἢ ἂν Πελασγός.....διότι φαίνεται τὴν φύσιν διπλοῦς..... ὁ βρασιλεύς..... ὁ οἰκιστής.....ὁ δὲν ἤξεύρω τί τοῦ βράχου ἐκείνου, ὃν ὠνόμασε Κεκροπίαν.....ὁ Κέκροψ τέλος.....

—Αἴ! τί ὁ Κέκροψ; ἠρώτησεν ὁ Ζεὺς, γελῶν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του τὴν ἑξαψιν.

Ἄλλὰ τὸ τί ἦτο δύσκολον νὰ εἰπῇ ὁ Ποσειδῶν· διότι πῶς ἂν κατηγορήσῃ τὸν Κέκροπα ὅτι, αἰρεθεὶς δικαστής, ἀπεφάσισε κατὰ συνείδησιν, καὶ πῶς νὰ παραστήσῃ ὡς ἐγκλημα εἰς τὸν Δία, ὅτι ἀντὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἐδικαίωσε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ; Ἀνάγκη λοιπὸν ἀντὶ τῆς ἀφορμῆς νὰ εὐρεθῇ πρόφασις.

Ἄλλ' ὁ Κέκροψ, ὑπέλαβεν ὁ παντεπόπτης Ζεὺς, πρὸ πολλῶν στιγμῶν, ἢ ἐτῶν, ὡς λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀνῆκει ἤδη εἰς τὸν ἀδελφὸν Πλούτωνα, καὶ ἀντ' αὐτοῦ βασιλεύει ἤδη ἐν Ἀθήναις ὁ θετὸς αὐτοῦ υἱὸς Ἐρεχθεύς.

Ἰδοὺ ἐτοίμη ἡ πρόφασις καὶ πρὸς τούτοις ἡ ἐκδίκησις κατὰ τοῦ Ἐρεχθέως περιελάμβανεν οὐ μόνον τὸν δικαστὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίζηλον, διότι ὁ Ἐρεχθεύς ἦτο θετὸς ἀμφοτέρων.

—Ναί, περὶ τούτου τοῦ Ἐρεχθέως ἤθελον νὰ εἰπῶ, ἀπήντησεν ἀμέσως ὁ Ποσειδῶν. Ἡξεύρεις τί ἐπραξεν; Ὁ αὐθάδης αὐτὸς ἐπολέμει τοὺς γείτονάς του Ἐλευσινίους, καὶ ἐπειδὴ ὁ υἱὸς μου Εὐμολπος ἦλθεν ἐκ Θράκης εἰς βοήθειάν των, ἐτόλμησε καὶ μοι τὸν ἐφόνευσεν! Ἀκούεις, πάτερ ἀνδρῶν τε θεῶν τε; Τὸν υἱόν μου! Ὁ Ἐρεχθεύς μοι ἐφόνευσεν τὸν υἱόν μου!

—Ἀτρέμας ἔχε, ἀγαπητέ, εἶπεν ὁ Ζεὺς μετ' αἰμιμήτου ἡρεμίας. Δι' ἓνα τῶν θνητῶν τούτων σκολήκων ὀργίζεσαι; Νὰ κινήσω μόνον τὸν βραχιόνά μου, καταστρέφω ὅλας τὰς γενὰς αὐτῶν.

—Κίνησον λοιπὸν, εἶπεν ὁ φιλέκδικος Ποσειδῶν.

—Ὁ φροντίς, Ἐνισίχων 1), ἀπεκρίθη ὁ Ζεὺς· καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἔλαβεν ἀπὸ τῆς ὀπλοθήκης τῆς Αἴτνης ἓνα τοῦ κεραυνόν, καὶ χασμώμενος τὸν ἀρῆκε νὰ πέσῃ εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἐρεχθέως.

—Ἰδοὺ, φίλτατε, τῷ εἶπεν. Ὑπαγε τώρα ν' ἀναπαυθῇς. Ἄν ὁ Ζεφύρος σ' ἐστρωσῇ μαλακὴν τὴν κοίτην σου, ἄπλωσον τὸν ἓνα βραχιόνά σου εἰς τὴν Ἀτλαντικὴν καὶ τὸν ἕτερον εἰς τὴν Εἰρηναίαν καὶ ρέγγῃ τὸν ρόχθον τοῦ Ὠκεανοῦ.

(1) Μή σε μέλη, ἡσύχασον, ὦ σεῖων τὴν γῆν (ὦ Ποσειδῶν).

Ὁ Ἑρεχθεὺς λοιπὸν ἔπασεν ἐμβρόντητος, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐνεταφίασαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς οἰκίας του.

Ἄλλ' ἐκεῖ, ἐξ ἄλλης γωνίας τοῦ Ὀλύμπου, ἠκούσθησαν μεγάλαι φωναί, καὶ ἡ Ἀθηνᾶ εἰσώρμησεν ἐρωτῶσα τίς ἐφόνευσε τὸν υἱὸν τῆς.

— Εὐφήμει (1), παρθένε, ἡθέλησε νὰ εἰπῇ ὁ Ζεὺς. Ἄλλ' ἐκείνη εἰς ἀστεϊσμούς δὲν ἦτο ποσῶς διατεθειμένη, καὶ ὁ λόφος τοῦ κράνους τῆς ἔνευε φοβερός, ἐνῶ ἄφ' ἑτέρου ὁ Ποσειδῶν ἠγχιούτο. Λοιδορλαί ἤρχισαν ἐκατέρωθεν νὰ διαφεύγωσι τὰ θεῖα στόματα, καὶ ἡ Ἑρίς ἤρχιζε νὰ ἐπικροτῇ, τρίζουσα τοὺς ὀδόντας, ὅτι ὁ θρίαμβός τῆς ἡθέλεν ἀνανεωθῇ ἐνώπιον τοῦ Διὸς.

Τοῦτον αὐτὸς τὸν κίνδυνον αἰσθανόμενος.

— Ὅ,τι ἔγινεν ἔγινεν, εἶπε. Τώρα εἰρήνην, παρακαλῶ. Ὁ ἀγαπητός σου Ἑρεχθεὺς ἀπέθανε, φίλη τριτογένεια! ἄς τιμᾶται ὡς ἥρωας, καὶ ἄς μείνῃ ὁ οἶκός του ἑσκαί σεβόμενος ὡς ἰοικός σου ναὸς ὅπου μετὰ σοῦ νὰ λατρεύηται καὶ ἡ πιστὴ σου Πάνδροσος, ἡ ἡζευρούσα νὰ μὴ πολυπραγμονῇ εἰς τὰ σκάνδαλα. Καὶ σὺ προσέτι ἀδελφέ, — προσέθηκεν ἔπειτα βλέπων τοῦ Ποσειδῶνος τὴν ὀργὴν ἐτοιμὴν νὰ ἐκραγῇ, — ἔχε καὶ σὺ τὸ μέρος σου εἰς τὸν οἶκον τοῦτον. Ὅπου σᾶς διήρесе θεῖα ἀντιζήλια, ἄς σᾶς ἐνώσῃ ἀνθρωπίνῃ λατρεία. Ἄς θύωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βωμοῦ εἰς σὲ καὶ εἰς τὸν Ἑρεχθεῖα ἀναίμακτα θύματα, διότι ἱκανὸν αἷμα μεταξὺ σας ἐχύθη.

Μετὰ τὴν ἐτυμηγορίαν λοιπὸν ταύτην, ἥτις, ὡς πᾶσαι τῶν ὑπερτάτων ἀρχόντων αἱ ἐτυμηγορίαι, ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν αὐλικῶν τοῦ Ὀλύμπου, ὡς δεῖγμα ὑπερτάτης δικαστικῆς ἀγχινοίας καὶ ἐπανέφερεν εἰς αὐτὸν πάλιν τὴν ἁρμονίαν, οἱ Ἀθηναῖοι καθιέρωσαν τὸν οἶκον τοῦ Ἑρεχθεῖος ἢ τὸ Ἑρέχθειον εἰς ναὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, καὶ διασκευάσαντες αὐτὸν ἀναλόγως ἐτέλουν ἐν αὐτῷ τῆς θεᾶς τὴν λατρείαν.

Ε'.

Μετὰ τινὰς δ' ἑκατονταετηρίδας, ἐπελθὼν ὁ Πέρσης κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀσεβῶς συλήσας τοὺς ναοὺς αὐτῆς, ἐπυρπόλησε καὶ τὸ Ἑρέχθειον μετ' αὐτῆς τῆς ἐλαίας, πρὸς μεγίστην θλίψιν τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' ὅποια ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ αὐτῶν καὶ ὅποια ἡ ἐκπληξίς, ὅταν μετὰ μίαν ἡμέραν ἀνελθόντες εἰς τὴν Ἀκρόπολιν κατὰ διαταγὴν τοῦ τυράννου ὅπως θύσωσιν εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ, εὗρον εἰς τὴν ἱερὰν ἐλαίαν ποδῖαιον ἢ διποδῖαιον θαλλὸν βλαστήσαντα ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐπὶ τοῦ κεκαυμένου στελέχους!

Μετὰ βαθείας εὐλαθείας ἐδέχθησαν ὅλοι τὸ θαῦμα, καὶ διὰ τῶν ἐνδόξων ἐκείνων ἀνδραγαθημάτων ἔσφαταν τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐλευθερίαν,

(1) Δέγε λόγους καλοὺς.

ἐμνήσθησαν τῆς προστατίδος αὐτῶν θεᾶς, καὶ οὐ μόνον τῇ ἀνήγειραν τὸν μεγαλοπρεπῆ Παρθενῶνα, ἀλλ' ἀνφοδόμησαν ἐν Ὀλυμπίადι 92α καὶ 93η τὸ Ἐρέχθειον μετὰ λαμπρότητος καὶ εὐπρεπείας ἀπεριγράφου, τὸν πολυτελῆ εἰς αὐτὸ ἐφαρμόσαντες Ἴωνιον ρυθμόν, περιστήσαντες τρεῖς στοάς, ὧν τὴν μίαν ἀντὶ κίωνων στηρίζουσι παρθένοι γλυπταί, τὰ γλαφυρὰ κιονόκρανα εἰς ἐπιχάλκους ἑλικας κάμψαντες, τὰς βάσεις διὰ κομφῶν πλοκάμων περικοσμήσαντες, τὸν λίθον εἰς ὁμοιότητα λεπτῶν ποικίλαντες ἀνθεμίων, καὶ πᾶν τὸ οἰκοδόμημα διὰ γραφῆς καὶ γλυφῆς πλουσίως καθωραΐσαντες. Διήρσαν δὲ τὸν ὅλον ναὸν δίχα, τὸ μὲν αὐτοῦ, τὸν τάφον περιέχον τοῦ Ἐρεχθέως, τῇ Παλλάδι καθιερώσαντες καὶ τῷ Ποσειδῶνι, τὸ δέ, τὴν ἐλαίαν ἐγκλείον καὶ τὸ φρέαρ καὶ τὸν τοῦ Κέκροπος τάφον καὶ τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἀθηνᾶς ξόανον, εἰς τὴν Πάνδρσον ἀναθέντες. Ἀρχιτέκτονες δὲ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου ἀριστουργήματος ἦσαν ὁ Ἀρχιλόχος καὶ ὁ Φιλοκλῆς.

Μόλις δὲ εἶχε περατωθῇ ὁ ναὸς καὶ μετὰ ἐν ἔτος (ἐν Ὀλ. 93η, γ') ἐξερράγη πυρκαϊὰ ἐν αὐτῷ· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὀλίγον τὸν ἐβλάψε· πιθανῶς μόνον τῆς στέγης τὴν ξυλικήν.

Αἰῶνες παρήλθον ἔκτοτε, ἐρ' ὧν ὁ ναὸς οὗτος ἦν τῶν Ἀθηνῶν τὸ ἐγκαύχημα, καὶ ἡ ἐγγύησις τῆς προστασίας τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος· ἀλλ' ἤλθον καὶ αἰῶνες, καθ' οὓς ἀπέθανον ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ. Τότε αἱ Ἀθῆναι μετασχηματίσασαι ἀφίερωσαν τὸν κομφὸν ναὸν εἰς τὸν ἀληθῆ Θεὸν τῶν χριστιανῶν. Ὅταν ὁμως ἐπέστη χρόνος, καθ' ὃν αἱ Ἀθῆναι ἀπέθανον εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τότε τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς οἰκοδομικῆς, τὸ περιλαβὼν καὶ στεγάσαν δύο ἀλληλοδιαδόχους θρησκείας, κατερρύη (1) καὶ αὐτὸ λίθος πρὸς λίθον, καὶ τέλος ἡ μὲν πρόστασις τῶν σεμνῶν Καρυατίδων ἐβεβηλώθη εἰς κατοίκημα τῶν παλλακῶν τοῦ Ὀθωμανοῦ φρουράρχου, ὁ δὲ σηκὸς τοῦ ναοῦ ἐγένετο ἀποθήκη πυρίτιδος, ἥτις ἀναφθεῖσα ποτε, κατασυνέτριψε τὰς θρυμασίας γλυφὰς εἰς κόνιν, καὶ τὴν οἰκοδομὴν πᾶσαν κατέρριψεν εἰς ἄμορφον σωρὸν ἐρείπιων.

ς'.

Ἄλλ' οὐχὶ πᾶσαν ἡ πρόστασις τοῦ μεγάλου πυλῶνος διετηρήθη ἀκεραία, ὡς ἂν ἔμενεν ἐπίτηδες, ὅπως συνδέσῃ τὸ τέλος μετὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ ναοῦ τούτου, ὅπως παιᾶνες ἐλευθερίας καὶ θριάμβων τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγιάσῃ τοῦ τελευταίου τοῦ λίθου τὴν πτωσιν, ὡς θριάμβων καὶ ἐλευθερίας παιᾶνες ἐδόξασαν τὴν θέσιν τῶν θεμελίων αὐτοῦ.

Ἦ νῦξ ἦτο, ὡς πᾶσαι σχεδὸν αἱ νύκτες τῶν Ἀθηνῶν, εὐδίας καὶ

(1) Κατέρρευσε.

διάστερος. Ὁ ἀτρόμητος Γούρας, φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως, ἀποσεισάσας τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, ἐκάθητο σύννους εἰς τὴν βαθμίδα τοῦ Παρθενῶνος, ἀλλ' ἀντὶ νὰ προσέχῃ εἰς τὸν σιδηροῦν κύκλον τῶν ἐχθρικών ὄπλων, ἅτινα ἐζώννυσον τὸν ἱερὸν λόφον, ἢ εἰς τὸν ἀνδρεῖον καὶ καρτερικὸν λόγον τῶν προμάχων αὐτοῦ, προσήλου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναποσπάστως εἰς τὴν μόνην ἐναπολειπομένην στοὰν τοῦ λαμπροῦ ἐρείπιου. Ἀνελογίζετο ἄρα τὰς διαφόρους τύχας τοῦ σεβασμίου οἰκοδομήματος τούτου, καὶ προσανέβαινε διὰ τῆς μνήμης του τοὺς αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ βαρβαρότης τὸν ἐξυλόμενε, μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς αἱ θεοὶ τὸν καθίδρυσον, ἢ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ταραχῆς τῶν ὄπλων καὶ τῶν κινδύνων προσέφερεν εἰς τοῦ ἐρείπιου τὴν μελαγχολικὴν καλλονὴν τὸν αὐτόματον φόρον τοῦ θαυμασμοῦ του;

Οὐχί! Ὁ ὀρεσίστροφος πολεμιστὴς μικρὸν ἐγνώριζεν, οὐδὲ πολὺ ἐμερίμνα περὶ τῶν συμβάντων τοῦ ἀρχαίου μνημείου, οὐδὲ ἐμέθυεν εἰς ἐκστάσεις καλλιτεχνικάς. Ἀλλ' ἡ καρδιά του ἐπέτα πρὸς τὸ μονῆρες ἐρείπιον διότι εἰς αὐτὸ εἶχεν ἐναποθέσει τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παιδιὰ του, ὅ,τι μετὰ τὴν πατρίδα του εἶχεν ἀγαπητόν ἐπὶ γῆς· ἐφέρετο δὲ διὰ τῆς φαντασίας εἰς τὰς μελλούσας ἡμέρας, καθ' ἃς διὰ τῆς σπάθης του καὶ διὰ τῆς σπάθης τῶν συστρατιωτῶν του ἀπαλλαγείσα, ἔμελλεν ἡ Ἑλλὰς ν' ἀναθάλλῃ εἰς τὴν αὐραν τῆς ἐλευθερίας, καθ' ἃς ἡ γυνὴ του ἔμελλε νὰ στηρίζεται, σύζυγος ὑπερήφανος ἀνδρὸς ἐλευθέρου, μήτηρ ἐλευθέρων υἱῶν, ἐπὶ τοῦ τροπαιοῦχος βραχίονός του, καθ' ἃς τὰ τέκνα του, μὴ αἰσχυνόμενα διὰ τὸ ἔθνος των καὶ διὰ τὴν καταγωγὴν των, ἔμελλον ν' ἀμιλλῶνται ὅπως ὑπηρετήσωσι τὴν πατρίδα των ἐπίσης ἐντίμως, ὡς ὑπηρετήσεν αὐτὴν ὁ πατὴρ των.

Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἐπαγωγῶν τούτων ὀνείρων τοῦ μελλοντος, περιέφερον ἐνίοτε ἀδιάφορον βλέμμα εἰς τὸν ὑπὸ πυρίνων μετεώρων κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν διασχιζόμενον οὐρανόν, καὶ παρηκολούθει, προκλητικῶς μειδιῶν, τὴν φλογερὰν παραβολήν, ἣν διέγραφε διὰ τῶν ἀέρων ἡ βόμβα κατερχομένη πρὸς τὴν ἀρχαίαν στοάν· διότι ἐν αὐτῇ ἐστέγαζον τὰς φίλας κεφαλὰς αἱ κολοσσαῖαι μαρμάριναι δοκοί, αἱ ἀψηφήσασαι τὸ δρέπανον τῶν αἰώνων, καὶ διότι ἐπὶ τῶν ἀκαταστροφῶν τούτων δοκῶν ἡ πρόνοια τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ εἶχε χύσει χῶμα βαθύ, ὅπως προφυλάξῃ ἔτι μᾶλλον αὐτὰς ἀπὸ τῆς ὀλεθρίου τῶν βομβῶν ἐπαφῆς.

Ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου ἡ πρόνοια! Τὸν μὲν στρατηγόν, ταῦτα ἀναλογιζόμενον, προσέβαλεν αἴφνης σφαῖρα θανατηφόρος καὶ τὸν ἔρριψε νεκρὸν ἐπὶ τῶν ἐρείπιων ὧν ἡρώϊκῶς προηγωνίζετο. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον, εἰς νύκτα ὡς ταύτην εὐδίαν, βόμβα συρίζουσα ὡς τεράστιος ὅψις ἐνέσκηψε μετὰ πατάγου εἰς τὴν μετὰ τοσαύτης ἐπιμελείας ἐξα-

σφαλισθεῖσαν πτόαν, ἐβυθίσθη εἰς τὸ χῶμα ὡς λίθος εἰς ὕδωρ, καὶ ἀνε-
πήδησε ραγεῖσα μετὰ φοβερᾶς βροντῆς εἰς μυρία συντόρσιμα. Ἀλλὰ
συγχρόνως, εἰς τὸν κλονισμόν τῆς ἐκρήξεως, βοηθούμενον ὑπὸ τοῦ ἐπι-
βαρύνοντος χῶματος, ἐρράγησαν αἱ δοκοί, καὶ κατεκρημνίσθησαν βα-
ρεῖαι συμπαρασύρουσαι καὶ μέρος τοῦ οἰκοδομήματος.

Τότε ἐν τῷ μέσῳ τοῦ φοβεροῦ δούπου ἠγέρθη ὀξεῖα κραυγὴ, καὶ
μετὰ ταῦτα τὰ πάντα ἐκάλυψε σιγὴ τοῦ θανάτου. Ἦν δὲ αὕτη ἡ
κραυγὴ τῶν νέων θυμάτων τῆς ἐλευθερίας, ἐκπεμπομένη ἐκ τῶν κα-
ταρρεόντων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος.

A. P. Ραγκαβῆς.

Η ΑΡΚΤΟΣ

Τῆς φυλῆς τῶν τετραπόδων ἐβασίλευεν ὁ λέων,
Δικαιώματι κ' ἐλέφ τῶν ὀνύχων καὶ ὀδόντων.
Ἦτον ἄριστος μονάρχης, ἦτο τύπος βασιλέων,
Καὶ νομίμως ἐκυβέρνα μὲ τὸν νόμον τῶν λεόντων.

Πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν σέβας ἔτρεφε τῶν ζώων
Κ' ἐξ αὐτῆς λαμβάνων τρία ἄφιν' ἐν καὶ εἰς ἐκεῖνα.
Ἦτον ἔνθερμος προστάτης τῆς ζωῆς τῶν ὑπηκόων,
Οὐδὲ ἔτρωγε τινὰς τῶν, ἐκτὸς μόνον ἂν ἐπέινα.

Εἶχε δύναμιν καὶ πλοῦτον, καὶ ἀφθόνους ὁ εὐδαίμων
Εἶχεν ὑπουργούς, συμβούλους, στρατηγούς κ' ὑποστρατήγους.
Ἐπειδὴ δὲ πρᾶος ἦτο, καὶ ἀμέτοχος πολέμων,
Στρατηγούς πολλοὺς μὲν εἶχε, στρατιώτας δὲ ὀλίγους.

Ἄν τινες τῶν μεψιμοίρων εὐσεβάστως ἀπετόλμων.
Ἦ μικρὰς παρατηρήσεις ἢ παράπονα ὀλίγα,
Ὡς ἐγγύμου ἀγριαίνων τῶν ὀδόντων του τὸν ὄλμον
Καὶ τὴν χαίτην του ἀνθρώπου, τὸ ὑπήκοον ἐσίγα.

Δὲν ἐσίγα πλὴν ἡ Ἄρκτος, ἡ στρυγνὴ τοῦ πόλου κόρη,
Ἄλλ' εἰς τοὺς βαρεῖς τῆς πόδας κ' εἰς τὸ ρύγχος πεποιθυῖα,
Ὅπου ἴστατο, καὶ ὅπου ἐκινεῖτο, καταγόρει.
Καὶ διέβηκε βλασφῆμως ὑπουργούς καὶ ὑπουργεῖα.

Εἰς τὸν λέοντα μὲν ἦλθεν ἡ ἰδέα νὰ τὴν φάγῃ,
 Ἄλλὰ εἶδε πῶς τὸ πρᾶγμα τινὰς εἶχε δυσκολίας.
 Καὶ πρὸς τρόπους γλυκυτέρους διακείμενος συνάγει
 Τοὺς ὑπόπτους ὑπουργοὺς του, νὰ κριθοῦν ἐπ' ἐκκλησίας.

Κλοπὰς ἄλλους ὠφελοῦσας μισῶν ἤθελε νὰ μάθῃ
 Ἄν τοὺς ὑπουργοὺς δικαίως ἔψεγον ἢ ἀνυπάρκτως.
 Ἀφ' οὗ ἦλθον, καὶ καθεὶς τῶν εἰς τὸν τόπον του ἐστάθη,
 Εἶπεν· «Ἄρκετε, τώρα λέγε!» — καὶ ὠμίλησεν ἡ Ἄρκτος.

— Βασιλεῦ, τῶν ὑπουργῶν σου καταγγέλλω σοὶ τὴν πίστιν.
 Ὁ καλὸς σου πῖθξ οὗτος, χειρονόμει, χοροπήδᾳ,
 Βασιλεῦ, τὸ κράτος κλέπτει μὲ ἀναίδειαν μεγίστην
 Καὶ τὰς χεῖρας νὰ γεμίξῃ καὶ τὰς γνάθους τοῦ τὸν εἶδα.

Τὰς πολλὰς του καταχρήσεις παραιτοῦμαι νὰ ἐκθέσω.
 Ἐσωτερικῶν τὸν ἔχεις, ὄρκον δύναιμι νὰ λάβω,
 Ἐσωτερικά του εἶναι τοῦ στομάχου τοῦ τὰ ἔσω. —
 Καὶ ὁ λέων ἀπεκρίθη ἡγεμονικῶς· «Τὸν παύω!»

— Ὁ τῶν στρατιωτικῶν σου, λαγῶς ὁ τροπαιοῦχος,
 Χλωρὸν φύλλον δὲν ἀφίνει. Εἰς τὸ κράτος πόση βλάβη!
 Ὁ τῶν ναυτικῶν, τῶν ἱππῶν καὶ τῶν ὄνων ὁ εὐνοῦχος,
 Τρώγει μόνον καὶ κοιμᾶται. — «Καὶ αὐτὸς κ' ἐκεῖνος παύει.»

— Καὶ ἡ Τίγρις τοῦ δικαίου, τῶν φονέων καὶ κακούργων
 Εἶναι τρεῖς φονικωτέρα· κάμνει τοῦ λαοῦ σου θραῦσιν.
 Ὁ τῶν οἰκονομικῶν σου!... Κλέπτῃν ὡς αὐτὴν πανοῦργον
 Τὴν ἀλώπεκα δὲν ἔχει ἡ φυλὴ τῶν ζῴων. — «Παῦσιν!»

Ἰδοῦ, ἔπαυσα, ὦ Ἄρκετε, ὑπουργοὺς τοὺς δημοβόρους.
 Σὺ ἀντικατάστησόν τοὺς, καὶ καλῶς, πιστῶς κυβέρνα». —
 «Δέχομαι μετ' εὐπειθείας καὶ τὸ βάρος καὶ τοὺς ὄρους.
 Μὴ φοβῆσαι· τῶν ποδῶν μου φθάνει νὰ μὲ θρέψῃ ἡ πτέρνα.»

Καὶ ἰδοῦ, ἡ Ἄρκτος μέγας ὑπουργὸς ἰσχυῶν τώρα,
 Καὶ δι' ἐν μειδιάμᾳ του μικροὶ τρέχουν καὶ μεγάλοι
 Καὶ τίς πρῶτος νὰ τῷ φέρῃ κολακείας, καὶ τίς δῶρα,
 Καὶ τῆς μὲν ροφᾷ τὴν κνίσαν, καὶ τὰ δὲ δὲν ἀποβάλλει.

Ἄλλ' ἡ πονηρὰ ἀλώπηξ, τὸ μνησίκακον θηρίον,
 Εἶπε πρὸν τὸν βασιλέα· — « Ἡ ἰσχὺς σου ἀπατᾶται.
 Θ' ἀποδείξω ὅτι ἔχεις κλέπτην ὑπουργὸν κι' ἀχρεῖον,
 Ἄν νὰ πράξω μὲ ἀφῆσης. » Καὶ ὁ λέων εἶπε· — « Πράττε. »

Τότε σχίζει κορμὸν δένδρου πονηρὰ μηχανωμένη,
 Καὶ τοῦ κράτους τὸ ταμεῖον, σάρκας, κόκκαλα καὶ κῶλα,
 Ἄλλοτε διεσπαρμένα καὶ ἀνέλεγκτα, τὰ δένει.
 Τὰ μετρᾷ καὶ εἰς τὸ κοῖλον τοῦ κορμοῦ τὰ κλείει ὅλα.

Ἰδοὺ ἔρχεται ἡ ἄρκτος, μακρὰς ὥρας ἐργασθεῖσα,
 Πεινασμένη, ὡς ἐδόθη εἰς τὰς ἄρκτους νὰ πεινῶσι.
 Πλησιάζει τὸ ταμεῖον. Τί γλυκεῖα ὄζει κνῖσα !
 Τί θαυμάσι' εὐωδίαί τοὺς μυκτῆράς της κεντῶσι !

Περιβλέπεται, μὴ ξένος ὀφθαλμὸς ἐπιτηρήσῃ,
 Καὶ τὸ σχίσμα τοῦ ταμεῖου ἐρευνᾷ ἐκ τοῦ πλησίον,
 Καὶ τὸ ρύγχος παρενδρίζει, λέγουσα ἐν πεποιθήσει.
 Ὅτι ζῇ ἐκ τοῦ ταμεῖου ὁ δουλεύων τὸ ταμεῖον.

Αἶφνης κλείεται τὸ σχίσμα, καὶ τὸ ρύγχος ἐντὸς μένει.
 Μάτην στρέφεται ἡ ἄρκτος, καὶ φρυάττει καὶ μυκάται.
 Συνελήφθη ! Κ' ἡ ἀλώπηξ ἰδοὺ φθάνει ὀρχουμένη,
 Καὶ φωνάζει· « Κλέπται, κλέπται ! Χωροφύλακες, ἐλάτε. »

Αἱ κραυγαὶ τῆς συναθροίζουν ὅλον στράτευμα ποιμένων,
 Τρέχουν ἐκθαμβοὶ κρατοῦντες ἄλλος λίθον, ἄλλος ξύλον.
 Καὶ τὸν ὑπουργὸν ὡς βλέπουν εἰς παγίδα δεσμευμένον,
 Ὅλοι τὸν περικυκλώνουν καὶ ξυλοκοποῦν τὸν φίλον.

Ἐκεῖ φθάνει καὶ ὁ λέων πνέων πῦρ ἐκ τῶν μυκτῆρων.
 — « Δοῦλε ἄπιστε, τῇ λέγει σ' ἐπίστεύθην. Τί μωρία !
 Σὺ τοὺς ἄλλους κατηγορεῖς, καὶ τῶν ἄλλων εἶσαι χεῖρων.
 Πήγαίνε, σὲ περιμένει ἡ ἐσχάτη τιμωρία. »

Τὸ συμβὰν ἠκούσθη. Τρέχουν μικρὰ ζῶα καὶ μεγάλα.
 Ἐν χορδαῖς καὶ ἐν τυμπάνοις καὶ μετὰ χαρᾶς μεγίστης.
 Ἄλλα τρέχουσ' ἡ πηδῶσιν, ἔρπουσ' ἡ πετῶσιν ἄλλα,
 Καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἦλθον ὡς καὶ ἄρκτοι συγγενεῖς τῆς.

Καὶ ἀναλαβὼν ὁ λέων τὸν βασιλικὸν τοῦ τρόπον,
 Εἰς τὴν πλήθουσιν ἐκείνην τῶν ἀλόγων ἐκκλησίαν
 Νὰ τῷ φέρουν διατάττει τὴν αὐθάδη κρεοκλόπον,
 Καὶ εἰς ὑψηλὴν ἀγχόνην τὴν κρεμᾷ μακρὰν πλατεῖαν.

Κ' ἐπαίδεῦθ' ἡ συκοφάντις, κ' ἐπεκρότησε τὸ πλῆθος,
 Κ' ἡ ἀλώπηξ νὰ τὸ λέγῃ τρέχει καὶ ἀκόμη τρέχει·
 Τί δηλοῦσι ταῦτα ὅλα; Ὅλα ταῦτα εἶναι μῦθος.
 Καὶ τὸ ἐπιμύθιον τοῦ; Ἐπιμύθιον δὲν ἔχει.

A. P. Ραγκαβῆς

ΤΥΡΤΑΙΟΣ (1)

Οἱ Λάκωνες, ἐρασταὶ τῆς ἰδίας τῶν ἐλευθερίας, ἔβλεπον ὅμως πάν-
 τοτε μὲ ζήλοτυπον ὅμμα τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἄλλων. Ὅθεν ἐκινούσαν
 διὰ πολλὰς μικρὰς αἰτίας πολέμους, καὶ τόσον προθυμότερον, ὅσον
 μόνην τέχνην καὶ μόνον ἐπάγγελμα ἐγνώριζον τὸν πόλεμον, καταφρο-
 νούντες ὅλας τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας, τὰς πρώτας ὡς ἀργῶν
 ἀνθρώπων ἀσχολίας, καὶ τὰς δευτέρας ὡς ἔργα πρέποντα εἰς δούλους.
 Ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς ἀκαταπαύστους τούτους πολέμους ὁ ἀδικώτερος καὶ
 πλέον ἀναίσχυτος ἐκηρύχθη κατὰ τῶν ταλαιπώρων Μεσσηνίων, ἧ
 μᾶλλον κατὰ πάσης τῆς Ἑλλάδος, διότι, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Ἰου-
 στίνου (2) ὁ πόλεμος οὗτος ἐγένεν ἀφορμὴν ὅλων τῶν μετέπειτα κατὰ
 πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα διχονοσιῶν καὶ ἐμφυλίων πολέμων.

Τὸ μάκρος καὶ ἡ σκληρότης τοῦ πολέμου τούτου ἔδειξεν ὅτι οἱ
 Λακεδαιμόνιοι ἐζήτουν πρὸ πολλοῦ ἀφορμὴν νὰ κυριεύσωσι τὴν πολύ-
 καρπον γῆν τῆς Μεσσηνίας. . . .

Ὁ πρῶτος πόλεμος ἐκράτησε σχεδὸν ἔτη εἴκοσι, καὶ ἐτελείωσε μὲ
 ὀγδοηκονταετὴ δούλωσιν τῶν Μεσσηνίων. Τὸ ἐλαφρότερον κακὸν τῆς
 δουλώσεως ἦτον ἡ ἀνάγκη νὰ στείλωσι κατ' ἔτος εἰς τὴν Σπάρτην
 τὸ ἡμισυ μέρος ἀπὸ τοὺς καρποὺς ὅλης τῆς γῆς. Μὴ ὑποφέροντες τὸν
 τόσον βαρὺν ζυγὸν εἰ ταλαιπῶροι Μεσσηνιοὶ ἀπεστάτησαν κ' ἔδωκαν
 ἀφορμὴν εἰς τὸν δεύτερον πόλεμον, ἔπειτα εἰς ἄλλον τρίτον καὶ τε-
 λευταῖον τέταρτον.

Εἰς τὸν δεύτερον ὅμως πόλεμον, οἱ Μεσσηνιοὶ ἐπολέμησαν μὲ τόσῃν
 ἀπελπισίαν, ὥστε ἠνάγκασαν τοὺς ὑπερῃφάνους Λάκωνας νὰ στείλωσιν

(1) Ἀθηναῖος στρατηγὸς καὶ ποιητὴς ἀκμάσας κατὰ τὸν δεύτερον Μεσ-
 σηνιακὸν πόλεμον 685—668 π. Χ.

(2) Ἱστορικὸς ρωμαῖος συγγραφέας ἐπιτομὴν τῆς γενικῆς ἱστορίας.

εἰς τοὺς Δελφοὺς ζητοῦντες συμβουλὴν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα. Ὁ καλὸς Ἀπόλλων, ἢ μᾶλλον οἱ καλοὶ τοῦ ἱερεῖς καὶ προφῆται ἀντὶ νὰ συμβουλευσῶσι τὴν εἰρήνην τοὺς ἐσυμβούλευσαν νὰ ζητήσωσι στρατηγὸν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Ἐπεμψεν λοιπὸν ζητοῦντες τὸν στρατηγόν· καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἢ μὴ ἔχοντες νὰ στείλωσιν ἐπίσημον κανένα ἢ καὶ θέλοντες νὰ περιπαίξωσι τοὺς Σπαρτιάτας, ἔστειλαν τὸν Τυρταῖον, ἄνδρα καταφρονημένον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐπειδὴ ἐπάγγελμα εἶχε νὰ διδάσκη κοινὰ γράμματα, ἦτο χωλὸς τὸν πόδα, καὶ περιπλέον, ἐὰν πιστεύσωμεν τὴν ἱστορίαν, ἐχώλαινεν ἀκόμη κατὰ τὸν νοῦν (1).

Οὔτε ἡ χωλότης τοῦ ποδός, οὔτε τῆς γραμματοδιδασκαλίας τὸ ἐπάγγελμα ἰσχύουν νὰ κάμωσι καταφρονητὸν τὸν ἀνάξιον καταφρονήσεως. Ἡ περὶ τῆς βλάβης τοῦ νοῦ ὑπόληψις πιθανῶς ὅτι ἐγεννήθη ἀπὸ φυσικὴν τοῦ Τυρταίου ἀστειότητα, ὑπερβαίνουσιν ἴσως κάποτε τὰ ὅρια τῆς ἀστειότητος· ἢ ἔτι πιθανώτερον, ἀπὸ τὴν συνήθη τῶν Ἀθηναίων ἐλαφρίαν εἰς πολλὰς περὶ ἀνθρώπων καὶ περὶ πραγμάτων κρίσεις των. Τοῦτο συμπεραίνεται ἀπὸ Διογένην τὸν Λαέρτιον, ὅστις ἱστορῶν τὴν περὶ Σωκράτους ἄδικον κρίσιν τῶν Ἀθηναίων, προσθέτει ἀμέσως ὅτι παρόμοια ἔλεγον καὶ τὸν Τυρταῖον τρελλόν. «Καὶ Τυρταῖον παρὰκόπτειν ἔλεγον». Ἐάν, ὡς συμφώνως μαρτυροῦν οἱ ἱστορικοί, χωρὶς τὴν στρατηγίαν καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Τυρταίου οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἤθελαν κατατροπώσῃ τοὺς Μεσσηνίους, ἦτο λοιπὸν ὁ Τυρταῖος καὶ στρατηγὸς ἔμπειρος καὶ ποιητὴς ἐπιδέξιος, ἤγουν ἔδειξεν, ὅτι πολὺ πλείοτερον αὐτοῦ τρελλοὶ ἦσαν ὅσοι τὸν ὑπελάμβανον τρελλόν.

Τοιαύτη γὰρ δὲν ἦτον ἡ περὶ αὐτοῦ ὑπόληψις τῶν Λακεδαιμονίων. Αὐτοὶ ὡς μέγαν αὐτῶν εὐεργέτην τὸν ἐπολιτογράφησαν καὶ τὰ ποιήματά του νόμον ἔθηκαν νὰ τραγῳδῶνται καθεξῆς εἰς ὅλους τοὺς πολέμους, εἰς αὐτὴν τοῦ βασιλέως τὴν σκηνήν.

Παρὰ τὸ ἐλεγείον (2) τοῦτο σφύζονται ἀκόμη τοῦ Τυρταίου τρία ἢ τέσσαρα ἐλεγεία πολεμικά. Ἄν πιστεύσωμεν τὸν Πολυδεύκην (3) τοῦ

(1) Ταῦτα σήμερον δὲν θεωροῦνται ἀκριβῆ.

(2) Ἐννοεῖ τὸ ἀρχόμενον διὰ τοῦ στίχου. Τε θ ν ἄ μ ε ν α ι γ ἄ ρ κ α λ ὸ ν ἐ ν ἰ π ρ ο μ ᾶ χ ο ι σ ι π ε σ ὄ ν τ' ἄ ν δ ρ' ἄ γ α θ ὸ ν π ε ρ ἰ ἡ π α τ ρ ῖ δ ι μ α ρ ν ἄ μ ε ν ο ν κ λ π. ὅπερ μετέφρασεν εἰς καθαρεύουσιν Νέαν Ἑλληνικὴν ὁ Κοραΐς, εἰς δημώδη δὲ καὶ ζωηράν γλῶσσαν ὁ Σπυρ. Τρικούπης (τὴ τιμὴ 'ς τὸ καλλιχάρι ὅταν πρῶτο 'στὴ φωτιά σκοτωθῇ γιὰ τὴν πατρίδα μὲ τὴν σπάθην 'ς τὰ δεξιὰ κ λ π.).

(3) Ἰούλιος Πολυδεύκης, διδάσκαλος τῆς Ρητορικῆς ἐν Ἀθήναις, συγγράφας λεξικὸν Ὁ ν ο μ α σ τ ι κ ὸ ν ἐπιγραφόμενον.

Τυρταίου ποίημα εἶνε καὶ τὸ περίφημον ᾄσμα τῆς Τριχορίας (1)
 « Ἄμμες ποτ' ἤμες κτλ. ». Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Στράβων ὀνομάζου-
 ντο τοῦ Τυρταίου καὶ τὴν ἐπιγραφομένην καὶ ἀφανισμένην ἀπὸ
 τὸν χρόνον Εὐνομίαν, τῆς ὁποίας ἀπόσπασμα μᾶς ἐφύλαξεν ὁ Πλού-
 τάρχος μόνους στίχους ἐξ. Τὸ ὄνομα τῆς Εὐνομίας δεικνύει ὅτι ὁ
 Τυρταῖος παρὰ τὰς στρατηγικὰς καὶ ποιητικὰς ἀρετὰς εἶχε καὶ πολι-
 τικὰς γνώσεις. Ὁ μακρὸς κατὰ τῶν Μεσσηνίων πόλεμος ἐγέννησεν
 (ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς ὅσοι ταρασσούν τὴν ἡσυχίαν τῶν ἄλλων) εἰς
 αὐτὴν τὴν Σπάρτην ταραχὰς καὶ στάσεις, αἱ ὁποῖαι ἤθελαν ἀφανίσει
 τοὺς Σπαρτιάτας, ἂν ὁ Τυρταῖος παρὼν δὲν διέλυε τὰς διαφορὰς των,
 καὶ δὲν διώρθωνε τοὺς νόμους των. Τόσων πραγμάτων γνώσεις εἰς
 κεφαλὴν τρελλοῦ ἀνθρώπου!

Ἄλλ' ἂν ἦτο στολισμένος μὲ τόσα προτερήματα ὁ Τυρταῖος, ἀρα
 εἶχε καὶ τὴν βασιλίσσαν τῶν ἀρετῶν δικαιοσύνην;

Ὅχι βέβαια. Ὅστις στρατηγεῖ ληστής, τί ἄλλο γίνεται παρὰ
 ἀρχιληστής; Καὶ ὅστις μεταχειρίζεται τὴν πόλιν, νὰ παροξύνῃ τοὺς
 ἀνθρώπους εἰς ἀδίκους φόνους, τί ἄλλο κάμνει παρὰ νὰ καταισχύνη
 τὰς Μούσας, τῶν ὁποίων τὰ δῶρα, ὅταν δὲν συνεργῶσιν εἰς τὴν εὐ-
 δαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων, γίνονται ἀξιώτερα καταφρονήσεως παρὰ
 τὴν παντελεῖ ἀπαιδεύσαν;

Ἐπιθυμεῖς νὰ πληροφορηθῇς τί διαφέρει ὁ ἄδικος ἀπὸ τὸν δίκαιον
 ἄνδρα; Παράβαλε τὸν Τυρταῖον μὲ τὸν Ἑπαμεινώνδαν. Ἡ στρατη-
 γία τοῦ Τυρταίου καὶ τὰ ποιήματα ἐγίναν αἷτια νὰ στερηθῶσι τε-
 λευταῖον καὶ τὴν πατρίδα των οἱ ταλαίπωροι οἱ Μεσσηνιοί, ἀφοῦ
 ἔπαθαν ἄλλα μυρία κακά, ὅχι ὀλιγώτερον φρικτὰ ὅσων ἡμεῖς ὑπε-
 φέραμεν ἀπὸ τοὺς ἀγρίους Τούρκους. Ὁ Ἑπαμεινώνδας, στρατηγὸς
 τῶν Θηβαίων, ἀνεκάλεσε μετὰ τριάκοντα ἔτη τοὺς Μεσσηνίους εἰς
 τὴν παλαιὰν αὐτῶν πατρίδα, ἀφοῦ πρῶτον ἐταπείνωσε τὸ φρόνημα
 τῶν Λακεδαιμονίων.

Ἄλλην ἀπολογίαν δὲν ἔχει τις ἵσως νὰ προβάλῃ διὰ τὸν Τυρ-
 ταῖον, πλὴν ὅτι ἔζη εἰς καιρὸν, ὅτε οἱ πλείότεροι ἄλλοι Ἕλλη-
 νες, καὶ ἐξαιρέτως οἱ Λάκωνες, ὀλίγην ἔννοιαν εἶχαν τῶν ἐθνι-
 κῶν δικαίων· ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀδικημένοι Μεσσηνιοί, ἐκδικούμενοι
 τοὺς ἐχθροὺς των, ἐξεπῆδησαν πολλάκις τὰ ὅρια τῆς συγχωρημένης
 ἐκδικήσεως· ὅτι... ἀλλὰ τί τὰ πολλὰ; Εἴθε μὴν εἶχεν ἄλλην ἀπο-
 λογίαν παρὰ ταύτην ὁ Τυρταῖος! Εἴθε μὴν εὕρισκοντο ἀκόμη εἰς τὴν

(1) Ὑπὸ τριῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ χοροῦ φαλλόμενον ἐναλλάξ. Τοῦ
 ᾄσματος τῆς Τριχορίας ἐψάλλετο τὸ ἐν μέρος ὑπὸ τῶν γερόντων, τὸ δεύτερον
 ὑπὸ τῶν ἀκραίων ἀνδρῶν καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τῶν νεανιῶν.

δεκάτην ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα ἄνθρωποι ἀσύγκρίτως πλέον φωτισμένοι τοῦ Τυρταίου, οἱ ὅποιοι εὖχονται νίκας εἰς τὸν ἀνθρωποφάγον τύραννον τῆς Ἑλλάδος.

Ὅπως ἂν εἴνε, τὸ πολεμιστήριον ἄσμα τοῦ Τυρταίου ἐκρίθη καὶ κρίνεται πολλὰ ὥραϊον καὶ ἂν ἐμολύνθη ἀπὸ τὴν ἀδικίαν τῶν αὐλφδῶν τῆς Σπάρτης, εἰς τῶν σημερινῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων τὰ στόματα ἀγιάζεται. Ἐκείνων οἱ πόλεμοι ἦσαν ὁμογενῶν πρὸς ὁμογενεῖς πόλεμοι· ἡμεῖς πολεμοῦμεν ξένον, ἄγριον, ἀσεβές καὶ φονικώτατον ἔθνος διὰ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ τὸν προφανῆ κίνδυνον τοῦ τελείου μας ἀφανισμοῦ. Ἐκεῖνοι ἐπολέμουν διὰ νὰ κυριεύσωσιν ἀδίκως γῆν ἀδελφῶν καὶ γειτόνων· ἡμεῖς δὲν ἀδικοῦμεν κανένα, οὐδὲ κανενὸς κτήματα ἀρπάζομεν. Τὰ προγονικά μας ἀγαθὰ ζητοῦμεν νὰποσπάσωμεν ἀπὸ χεῖρας ληστῶν, ὡς ἰδιὰ μας νὰ τὰ οἰκονομῶμεν, καὶ ὡς ἐξ ἰδίων νὰ ἀπολαύωμεν τοὺς καρπούς των. Ἀπὸ τοὺς ἤδη ἐλευθερωμένους Ἕλληνας, τίς δὲν ἐκατάλαβε, πόσον διαφέρει νὰ κυριεύῃ καθένας τὰ χωράφιά του, πῦρ νὰ τὰ γεωργῇ δι' ἄλλοτε; τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα του, παρὰ νὰ τὰ βλέπῃ καθημέραν εἰς κίνδυνον νὰ μολυνθῶσιν ἀπὸ τὴν ἀσέλγειαν ἢ τὴν μιανὰν θρησκείαν τῶν Μουσουλμάνων; εἰς ἓνα λόγον νὰ κυβερνᾶται ἀπὸ νόμους κυρωμένους μὲ τὴν ψῆφόν του, παρὰ νὰ σέβηται ὡς νόμους τὰ δεσποτικά θελήματα, ὅχι μόνον αὐτοῦ τοῦ τυράννου, ἀλλὰ καὶ τῶν εὐτελεστάτων αὐτοῦ ἀνδραπόδων; Κατὰ τοιούτων τυράννων τὸ ἐλεγεῖον τοῦ Τυρταίου γίνεται ὕμνος τῆς ἐλευθερίας ἱερός καὶ ἅγιος. Καὶ ὡς τοιοῦτον, φίλοι ὁμογενεῖς, σᾶς τὸν προσφέρω, ὅχι μόνον εἰς τοὺς πολέμους νὰ τὸν φάλλετε, ἀλλὰ καὶ τοὺς διδασκάλους τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων νὰ παραγγείλετε νὰ τὸν παραδίδωσιν ὡς μάθημα εἰς τὰ τέκνα σας. Τίποτε δὲν ἐκατόρθώσατε ἀφίνοντες κληρονομίαν εἰς αὐτὰ τὴν πατρικὴν γῆν ἐλευθέραν ἀπὸ τυράννους, ἂν δὲν φροντίσετε νὰ φυτεύσητε εἰς τὰς νεαρὰς αὐτῶν ψυχὰς μῖσος ἄσπονδον κατὰ πάσης ἀδικίας. Ματαίως ἠλευθερώσατε τοὺς ὀφθαλμούς των ἀπὸ τὴν φρικώδη θέαν τῶν Τούρκων, ἂν δὲν τὰ ἐδιδάξατε νηπιόθεν νὰ φρίττωσι καὶ ν' ἀποστρέφονται ὅχι μόνους τοὺς Τούρκους τοῦ Μωάμεθ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπιγγελλομένους τὴν θρησκείαν τοῦ Εὐαγγελίου Τούρκους, ἐὰν κατὰ δυστυχίαν φανῶσι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τοιοῦτοι Τούρκοι.

Ἀδαμάντιος Κοραῖς

ΤΑ ΕΡΕΙΠΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Κύλα, τῆς Σπάρτης ποταμέ ! τὰ ρεύματά σου κύλα,
 Εἰς τὸν ἄφρον σου τὰ ὠχρὰ καὶ μαραμμένα φύλλα
 Τοῦ κρύου φθινοπώρου
 Μὲ σιωπὴν ἀκολουθοῦν τὸ βροντερόν σου κύμα·
 Καθὼς αὐτά, σ' ἀκολουθῶ σιωπηλός, μὲ βῆμα
 Θρηνοῦντος ὁδοιπόρου.

Ποῦ εἶν', Εὐρώτα ! (1) οἱ καιροὶ ἐκεῖν' οἱ δοξασμένοι,
 Ὡς κύκνος ὅταν ἐπαιζεν ἡ θαυμαστὴ Ἑλένη
 Ὡς τὰ κρύσταλλα νερά σου ;
 Καὶ μὲ τὸν Ἀγησίλαον ὁ ἥρωας ὁ Θηβαῖος (2)
 Ὅπότεν ἠγωνίζετο ἀκούραστος, δρομαῖος
 Ὡς ἂν τὰ ρεύματά σου ;

Ἦλ' ἀρχαία δὲν λαλεῖ τὴν σήμερον κάμμια·
 Κατήφεια καὶ σιωπὴ καὶ θλίψις κ' ἐρημία
 Τὴν ὄχθην σου κατέχει,
 Καὶ ἄλλο δὲν ἀκούεται παρὰ τῶν καλαμώνων
 Ὁ συριγμός καὶ ἡ βοὴ τοῦ κύματός σου μόνον,
 Ὅπου βροντᾷ καὶ τρέχει.

Νὰ τοῦ Λυκούργου ἡ πατρίς, ἡ γῆ τῶν ἀθανάτων,
 Ἡ γῆ μεγάλων πράξεων, μεγάλων ὀνομάτων !
 Ὡς τῆς Πελοποννήσου
 Βασίλισσα ! Ὡς Σπάρτη μου ! . . . Σ' ἀσπάζομαι μὲ σέβας,
 Κ' ἐγγίζουσα τοὺς πόδας μου μὲ πυρπολεῖ τὰς φλέβας,
 Ἡ γηραιά γῆ σου.

Θρηνώδης θεά ! . . . σκέλεθρον τῆς γῆς ἡ πρώτη χώρα,
 Καὶ εἰς τὸ κενотάφιον τοῦ Λεωνίδα τώρα
 Μανδρίζονται οἱ βόες !
 Τοῦ Κλεομένους (3) σπήλαιον ἢ ἀχυρὼν ὁ οἶκος,
 Καὶ τὰ θηρία κατοικοῦν, ἡ λέαινα, ὁ λύκος,
 Ὅπου οἱ πρῶτοι νόες !

(1) Ποταμὸς τῆς Σπάρτης.

(2) Κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Ἀγησιλάου ἠγωνίσθη ὁ Θηβαῖος Ἐπαμεινώνδας.

(3) Τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης.

Ποῦ εἶναι, Σπάρτη παλαιά, ποῦ εἶν' ὁ Λεωνίδαας,

Ὁ μέγας Ἀγησίλαος, ὁ ἄτρομος Βρασίδης, (1)

Οἱ Ἕφεροι, ὁ Δῆμος;

Καὶ τῆς παλαίστρας αἱ φωναί, ὅπου γυμναὶ παρθένοι,

Πλὴν κάθε μία μ' ἐνδυμὰ αἰδοῦς κεκαλυμμένη,

Ἐπάλαιαν εὐσχέμως; . . .

Παναγιώτης Σοῦτσος.

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΝ ΤΡΙΚΥΜΙΑ.

Ποτὲ δὲν ὑψώθη περισσότερον ἡ φήμη καὶ ἡ δόξα τοῦ Νικολάου, παρὰ ὅταν ἡ ἀγρία θάλασσα καὶ τὸ θυμωμένον ἐκεῖνο θηρίον εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου ἐταπεινώθη· καὶ ὅταν πρῶον καὶ ἡμερον ἐφίλησε τὸ ξύλον, ὅπου πρότερον ἔχασκε νὰ ρουφήσῃ μὲ τόσα στόματα, ὅσα εἰς κάθε κύμα ἀνοίγει βαθύστομα βάραθρα. Ἐπλεεν ὁ Νικόλαος, καὶ μὲ ἄρμενα ξαπλωμένα καὶ ἀπὸ γλυκὸν ἄνεμο φουσκωμένα γλήγορος ἔτρεχεν. . . εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἱεροσολύμων διὰ νὰ προσκυνήσῃ εὐσεβῆς τὸν τάφον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐτάφη ἡ ζωή. . . Ἦτο γαληνόμορφος ὁ οὐρανός· ἐγέλα ἀνέφελος ὁ ἀέρας, ἔπνεε πρῶος καὶ φιλικὸς ὁ Ζέφυρος, κύμα δὲν ἐφουσκωνεν, ἀφρὸς δὲν ἐφαίνετο, καὶ τὸ πέλαιος ὅλον ταπεινὸν ἐδειχνε τὴν εὐλάβειαν ὅπου ἔφερε πρὸς τὸν ἅγιον· καὶ ἂν καμμίαν φορὰν ὀλίγον φουσκωμένος ὑπερηφανεύετο, τὸ ἔκανε μόνον διότι ἐδάστα εἰς τοῦ ὤμους τοιοῦτον ἥρωα. Ἀμμή ἂν ἦτον ἡσυχία εἰς τὴν θάλασσαν θόρυβος, καὶ τυραχὶ ἦτον κάτω εἰς τὸν ἄδην· καὶ ἂν ἐπαίξαν τριγύρου εἰς ἓνα ξύλον τὰ κύματα, ἀφρίζαν εἰς τὰ κάτω σπῆλαια οἱ θαίμονες καὶ οἱ σατανικοὶ Κύκλωπες, ὅπου εἰς ἐκείνην τὴν ἄβυσσον κατοικοῦσι. Καὶ τί θέλομεν κάμει ἔλεγεν ὁ Ἐωσφόρος, τι ἀποφασίζομεν ὦ σύντροφοι; Ἀφίνομεν τὸν Νικόλαον νὰ πλεύσῃ μὲ εὐτυχίαν, καὶ ὑγιῆς νὰ φθάσῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς ἰδίας του ἐπιθυμίας καὶ πόλεως τῶν Ἱεροσολύμων; . . . Θέλω νὰ χάσῃ εἰς τὸν δρόμον τὴν στρατάν, χωρὶς ἐλπίδα νὰ φθάσῃ εἰς ἄλλον λιμένα, παρὰ εἰς τὸ ναυάγιον καὶ εἰς τὴν ἀπώλειαν· εἰς κάθε ρεῖθρον θέλω ἀνοίξῃ βάραθρα, ἀμμή τόσον βαθιὰ, ὅπου νὰ πίπτουν ὅλοι μέσα μόνον ἀπὸ τὴν ζάλην, καὶ εἰς τὰ νέφη θέλω πλάσει βροντάς, ἀστροπάς καὶ βροχὴν τόσην, ὅπου νὰ συνθέσω ἄλλην μίαν θάλασσαν διὰ νὰ τὸν βυθίσουν, ἂν δὲν εἶναι ἀρκετὴ ἡ μία, κἄν καὶ αἱ δύο ἀντάμα.

Ἔτσι ὠμίλησεν ὁ Ἐωσφόρος, πνέων καπνοὺς καὶ φλόγαις ἀπὸ τὸ στόμα, καὶ εὐθὺς μαυρίζεται ὁ ἀέρας μὲ τὰ σκότῃ ὅλα τοῦ ἄδου,

(1) Στρατηγὸς ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ.

τὰ ὅποια ἀρπάζοντα τὸ φῶς καὶ τὸν ἥλιον σκεπάζουν τὴν λαμπροφύρον ἡμέραν μὲ ἓνα ὄλο μεσονύκτιον. Συμμαζώνονται μαῦρα καὶ πυκνοσύνθετα νέφη, τῶν ὁποίων τὰ σπλάγχνα ξεσχίζουσιν αἱ ἀστραπαὶ καὶ τὰ ἀστροπελάκια τυφλώνουν τὰ ὄμματα τοῦ καθενὸς μὲ τὴν λάμψιν, καὶ μὲ τὸν κτύπον φοβερίζουν κάθε ἀνδρειωμένην καρδίαν, ὡς τὰν ὅπου ταῦτα μαγευμέναι σαίται τοῦ θανάτου, πληγώνοντας ἀλλάσσουν εἰς στάκτην ὅλον τὸν ἄνθρωπον. Πίπτουσι βροχαί, ἀρκεταὶ νὰ πνίξουν ἓνα κόσμον, ὅχι νὰ βυθίσουν ἓνα καράδιον, αἱ ὅποια ἀνάμεσα εἰς τόσῃν βροντῇ καὶ εἰς τόσῃν λάμψει παγώνουσαι ἀπὸ τὸν φόβον ἔφθαναν χαμαὶ χιόνι ἦ καὶ χάλαζα, φουσοῦσι ἀπὸ κάθε τόπον οἱ ἄγριοι ἄνεμοι ὅλοι συναλλήλως ἐχθροὶ καὶ ἐναντίοι, καὶ εἰς τοῦτο μόνον φίλοι ἡνωμένοι, νὰ καταποντίσουν καὶ νὰ ρίξουν εἰς τὰ βάθη τὸ ξύλον. Φουσκώνει τέλος ἡ θάλασσα καὶ φουσκαμένη θυμώνεται, ἀφρίζει ἀπὸ τὸν θυμόν, καὶ ἀφρίζουσα ὑψώνει γιγάντια κύματα. Μὲ ταῦτα ὡς μὲ πολεμικὰς μηχανὰς πολεμᾷ τὸ πλεούμενον, τὸ κυτῶν, τὸ δέρνει, τὸ ὑψώνει εἰς τοὺς ἀστέρας, τὸ καταβιδάζει εἰς τὸν ἄδην τὸ στρηφογυρίζει, χάσκοντας πάντα καὶ ἀνοίγοντας χίλια βάραθρα διὰ νὰ τὸ ρουφήσῃ. Ἦκουες τότε νὰ κατακυτοῦσι συναλλήλως (1) τὰ κατάρτια· ἔβλιπες νὰ ξεσχίζονται ἀπὸ τοὺς ἀνέμους τὰ ἄρμενα καὶ βρεμμέν· μὲ τοὺς ἀφρούς τῆς ἀγριεμένης θαλάσσης νὰ κλαίουσιν τὴν κοινὴν δυστυχίαν, κορμέναις ταῖς γούμεναις (2). χαῖμέναις ταῖς ἄγκυραις. Τούτους νὰ πίνουνσι καὶ νὰ ξερνοῦσι τὰ κύματα, ἐκείνους χαμαὶ ἐρριμμένους καὶ νὰ μεθύουσιν ἀπὸ τὴν ζάλην· ἄλλους μὲ στεναγμούς καὶ μὲ δάκρυα νὰ παρακαλοῦσι βοήθειαν ἀπὸ τὸν οὐρανόν· διότι ὁ φόβος τῶν εἶχε δέσει τὴν γλῶσσαν καὶ τῶν εἶχεν ἀρπάσει ὁλότελα τὴν φωνήν, καὶ τοὺς ναύτας νὰ τρέμουσι τόσον εἰς τὴν καρδίαν, ὅσον εἰς τοὺς πόδας, καὶ νὰ φέρνουν εἰς τὸ πρόσωπον ζωγραφισμένον τὸν θάνατον.

Μόνον ὁ Νικόλαος διὰ τὸν ὁποῖον ἐγένετο τόση ταραχὴ εἰς τὰ στοιχεῖα, ἀνάμεσα εἰς τόσους φόβους καὶ τρόμους ἔστεκεν ἄτρομος καὶ χωρὶς φόβου, διότι ἀρματωμένος μὲ τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεὸν ἐγέλα τὴν δύναμιν ὅλην τοῦ ἄδου, τὸν ὁποῖον διὰ νὰ συγχύσῃ καὶ περισσότερον, ὁ ἅγιος σηκώνει ταπεινῶς τὰς χεῖρας καὶ κάνει ὀλίγην, ἐνθερμον προσευχὴν, καὶ μὲ ταύτην ὡς μὲ οὐράνιον μαγεῖαν . . . τοῦ ἀφανίζει τὰ σκότη, τοῦ σκορπίζει τὰ νέφη, τοῦ σβύνει τὰς ἀστράπας καὶ μεταμορφώνει εἰς γαλήνην τὴν τρικυμίαν, εἰς ἡσυχίαν τὴν ταραχὴν, εἰς γλυκεῖαν αὔραν τὸν σκληρὸν ἄνεμον, σιωποῦσι τὰ στοι-

(1) Τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου.

(2) Γούμεναις λέγονται κοινῶς τὰ χονδρότατα σχοινία τῶν πλοίων.

χεῖα, παύουν τὰ κύματα, πνέουσι ζέφυροι, λάμπουσιν εἰς τὸν οὐρανὸν οἱ ἀστέρες, σφουγγίζει καθένας τὰ δάκρυα, ξυπνᾷ ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴν ζάλην, καὶ τὸ ἀπελπισμένον καράβιον φθάνει σῶον καὶ ὑγιὲς εἰς τὸν λιμένα, νικηφόρον δύο μεγάλων θηρίων, τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἑωσφόρου.

Φ. Σκούφος.

ΜΑΝΟΥΗΛ ΚΟΜΝΗΝΟΣ

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπεβίωσε κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατείαν τῷ 1143, ἐκ πληγῆς ἣν ἔλαβεν ἐν κυνηγεσίᾳ περὶ τὸν Ταῦρον τὸ ὄρος. Ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἱῶν οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶχον προαποθάνει, ἐκ δὲ τῶν δύο λοιπῶν παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν στρατείαν ἐκείνην μόνος ὁ νεώτατος Μανουήλ. Ὁ τοῦτου πρεσβύτερος Ἰσαάκιος εἶχε μείνει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα ὁ θρόνος ἀνῆκεν εἰς αὐτόν· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὅστις ἐγνώριζε τὴν λαμπροτάτην τοῦ νεωτέρου ἀνδρείαν, ἥς οὗτος εἶχε δώσει ἐπιφανῆ δείγματα προσφάτως κατὰ Τούρκων, ἐνόμισεν αὐτὸν ἐπιτηδείωτερον νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ κράτος ἐντὸς τῶν δυσχερῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὕρισκετο. Ὄθεν τὴν προτεραιάν τοῦ θανάτου, συγκαλέσας περὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ τοὺς ἀνωτάτους τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικούς, ἐξήγησεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους δι' οὓς ἐξελέξατο τὸν Μανουήλ ὡς διάδοχον· οἱ δὲ ἀνεκέρυξαν αὐτὸν προθύμως βασιλέα. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δικαίως προετιμῆθη ὁ νέος οὗτος. Ὁ Μανουήλ ὑπῆρξεν ὁ ἡρωϊκώτερος τῶν βασιλέων ὅσοι ἐκάθισάν ποτε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνεδείχθησαν μὲν καὶ ἄλλοι πολλοὶ γενναῖοι, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ὁ πατήρ, αὐτὸς ὁ πάππος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Μανουήλ ἐπέζητει τὸν πόλεμον ὡς τὸ μᾶλλον πρέπον τῇ βασιλείᾳ ἐνασχόλημα, καὶ ἐν πολέμῳ ἐπέζητει τὸν κίνδυνον ὡς τὴν ἡδίστην τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν· ὥστε ὁμοίᾳζε πολλὸν τοὺς πολυθρυλήτους τότε ἱππότητας τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους καὶ ἐφιλοτιμῆθη νὰ μιμηθῇ, παραδεξάμενος ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ τὸν βαρὺν αὐτῶν ὀπλισμὸν, τὰς μεγάλας ἀσπίδας, τὰς μακρὰς λόγχας· ἰδίως δὲ αὐτὸς ὑπόδειγμα γενόμενος τοῖς ὑπηκόοις, τῶν στρατιωτικῶν προτερημάτων, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσωσιν, ἵνα ἀντιπαραταχθῶσι πρὸς τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν τοῦλάχιστον ὑπερέβαλε βεβαίως πάντας τοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συναγωνιστάς. Ἡ δύναμις καὶ ἐμπειρία αὐτοῦ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὀπλῶν ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὁ Ῥαῖμούνδος τῆς Ἀντιοχείας, τὸν ὁποῖον ὁ Κίνναμος λέγει ἀνδρὰ ἰσχύι καὶ ῥώμῃ κατὰ τοὺς θρυλου-

μένους εκείνους Ἡρακλεῖς» δὲν ἡδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Συμμετασχὼν ποτε περιφήμου τινὸς ἵπποτικοῦ ἀγῶνος, παρεστάθη εἰς τὸ στάδιον ἐπὶ ἵππου πυρῶδους, καὶ κατέβαλε διὰ μιᾶς δύο Ἱταλοὺς νομιζομένους ὡς τοὺς ρωμαλεωτέρους τῶν ἵπποτῶν. Ἄλλοτε πάλιν καθίσας ἐνέδραν ἐντὸς δάσους προήλασεν αὐτὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ παρακολουθούμενος ὑπὸ δύο καὶ μόνων ἀνθρώπων, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσαακίου καὶ τοῦ πιστοῦ δομεστίκου Ἀξούχ. Ὁ Μανουὴλ μετὰ τῶν δύο τούτων συντρόφων ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ὀκτωκαίδεκα Τούρκους ἵππεις καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγὴν· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν αὐξάνει, οἱ σταλέντες εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ προσβάντων νωθρῶς ὥπως οὖν, ὁ δὲ Μανουὴλ μηδεμίαν λαθὼν πληγὴν, διεξήλασε σφῶς ἀναμέσον πεντακοσίων Τούρκων ἵππέων. Ὀλιγώτερον παράδοξον δὲν εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον γεγονός, τὸ ὁποῖον συνέβη ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὐγγρων πολέμῳ. Ἐν τῷ μέσῳ μάχης τινὸς ἀγανακτῆσας διὰ τὴν ὀλίγην τοῦ στρατοῦ προθυμίαν, ἀρπάζει τὴν σημαίαν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ φέροντος αὐτὴν ὑπαξιωματικοῦ καὶ πρῶτος καὶ μόνος σχεδὸν διέρχεται τὴν γέφυραν, ἥτις διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ πόλεμον ἀναλαθὼν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ καὶ διαβάς τὸν Σαῦον ποταμόν, ἵνα συμπλακῇ πρὸς τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους ἀντιπάλους, διέταξε τὸν στόλαρχον τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ναυτικῆς δυνάμεως νὰ θανατώσῃ πάντα φυγάδα προαιρούμενον νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὴν ἐτέραν ὁχθὴν, ὅστις δῆποτε καὶ ἂν ἦτο «κἂν αὐτὸς» προσέθηκε «παρέσομαι βασιλεὺς ἕτερα τῶν πυχρόντων ἐλόμενος, ἀποπροσποιεῖσθαί σε τοὺς λόγους χρεῶν, ἢ μὴν μὴ οὕτω ποιῶν τὸν αὐτίκα οὐκ ἐκφεύξῃ ἀνασκολοπισμὸν (1)». Λέγουσι δὲ ὅτι μίαν ἡμέραν ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ τεσσαράκοντα βρῦχάρους καὶ ἐπανήλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον σὺν τεσσαράς αἰχμαλώτους Τούρκους ἀνηρτημένους εἰς τοὺς κρίκους τοῦ ἐφιππίου του. Ἡ ζέσις τοῦ πρὸς τὰς μονομαχίας ἦτο ἀκατανόητος, καὶ αἰείποτε ἐτύπη διὰ τῆς λόγχης ἢ διὰ τοῦ ξίφους ἐσχίζε τοὺς γιγαντώδεις ἀντιπάλους, ὅσοι ἐτόλμων νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τὸν στιβαρὸν αὐτοῦ βραχίονα.

Κ. Παπαρρηγόπουλος

(1) Καὶ ἂν ἐγὼ ὁ ἴδιος (προσέθηκεν) ὁ βασιλεὺς παρουσιασθῶ ἀλλάξας γνώμην, ὀφείλεις νὰ μὴ δώσης ἀκράσιν εἰς τοὺς λόγους, ἄλλως μὴ πράττων οὕτω δὲν θὰ ἀποφύγῃς τὸν ἀμεσον ἀνασκολοπισμὸν, δηλ. τὸ παλούκωμα.

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Συναυλία τις μὲ φθάνει, ἀρμονία γλυκυτάτη. . .
 Κεφαλὰς παιδίων βλέπω, βλέπω οἶκημα σχολείου . . .
 Τῆς ἀμάξης σου τὸν δρόμον, ἀγαθὲ μου φίλε, κρατεῖ.
 ὦ, μαγεύει τὴν ψυχὴν μου τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου.

Συναισθάνομαι βαθεῖας καὶ γλυκείας συγκινήσεις,
 Ὅταν βλέπω τὰ παιδία, τὰς πληθῆδας τοῦ σχολείου . . .
 Μὴ μαγεύωμαι διότι μ' ἔρχονται αἱ ἀναμνήσεις
 Τῆς μικρᾶς μου ἀλφαβήτου καὶ τοῦ ἀγνοτάτου βίου;

Εἶν' αὐτὸ καὶ μόνον; Ὅχι. Ὅπου ἂν σᾶς διακρίνῃ,
 Ἄ μικρά μου, μετὰ πόθου ἡ ψυχὴ μου σᾶς θαυπεύει
 Εἰς χρυσῶν ἐλπίδων κόσμον, ὁμοῦ αὕτη ἔνθους κλίνει.
 Καὶ ἰδοὺ ὑμῶν ἡ θεὰ διατὶ ἐμὲ μαγεύει.

Β'.

Μετ' ὀλίγους ἔτι χρόνους τὰ πτωχὰ αὐτὰ παιδία
 Εἰς τὸν δούζηλον ἀγῶνα τῆς ζωῆς θ' ἀποδυσθῶσιν.
 Ἄλλα θέλει ἀμειλίχως ἀφανίσ' ἡ δυστυχία,
 Ἄλλα θέλει χρυσῇ μοῖρα καὶ νεότης στεφανώσει.

Ἐὰν σήμερον τὸ ράκος καὶ τὸ δάκρ' εἶναι στολὴ των,
 Ποῖος αὔριον γνωρίζει, ἐκ τοῦ κύκλου των ὥραϊος
 Μὴ φανῇ τις αἰφνης ἥρωος στρατηγὸς τῶν ἀνικητῶν,
 Δάφνη τοῦ μικροῦ χωρίου, τῆς Ἑλλάδος ὅλης κλέος;

Ποῖος αὔριον γνωρίζει ἐκ τῆς χροπῆς πληθῆος
 Ἦτις σήμερον εὐφῶνως ἀτακτεῖ, σκιρτᾷ, μανθάνει,
 Μὴ ἂν αἰφνης ἀνατεῖλῃ νοῦς διάφωτος καὶ θεῖος
 Ἄστρον τῆς καλῆς Ἑλλάδος, χρυσοῦ μέλλοντος σκαπάνη !

Θάρρος, φίλοι μου· ὁ κόσμος εἶναι μοῖρα τῶν κρείττωνων(1),
 Κ' ἤρχισαν πολλάκις οὗτοι τὴν ζωὴν των ρακενδύται·
 Αὔριον οἱ ἄνδρες ὅλοι κλίνουν(2) διὰ τὸν χρόνον,
 Κ' ἡ πατρίς αὐτῆς ἡγέτας καλεῖ σᾶς· Ἐτοιμασθῆτε !

(1) Εἰς τὸν κόσμον ἡ μοῖρα εὐνοεῖ τοὺς κρείττους.

(2) Γηράσκουσι καὶ παρέρχονται μὲ τὸν χρόνον.

Γ'.

Ὁ Θεὸς γλυκὺς φρουρὸς τῆς, ὁ Θεὸς νὰ εὐλογῇ
 Τὴν καρδίαν ἣτις ἦλθεν ὡς ἡγέτης τοῦ σχολείου,
 Καὶ φωτίζει τὰ παιδιὰ καὶ ὡς ὄρνις περιπτύσει.
 Πῶς λατρεῖ ἡ ψυχὴ μου τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου !

Σπυρίδων Ν. Βασιλειάδης.

Ο ΠΑΠΑΤΡΕΧΑΣ

Ἡ συναναστροφή μου εἶναι μὲ τὸν ἐφημέριον τοῦ χωρίου, ἄνδρα, ὅστις, παρὰ τὰλλά του προτερήματα, καυχᾶται ὅτι καὶ εἰς ὅλην τὴν νῆσον δὲν εὐρίσκεται. Παπᾶς νὰ ἀναγινώσκη παρ' αὐτὸν ἐργηγορώτερα τὰ καθίσματα τοῦ ψαλτηρίου. Εἰς τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων τὸν ὄρθρον τὸν συνέθη νὰ πταρνησθῇ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τόσον σφοδρά, ὥστε νὰ σβέσῃ τὴν λαμπάδα. Ὅταν τὴν ἄναψαν, συλλογιζόμενος πόσον ἔχασε καιρὸν εἰς τὴν μεταξὺ σκοτίαν, ἐπροτίμησε νὰ πηδῇ ψαλμὸν ὁλόκληρον, τὸν μακρότερον, παρὰ τὸ ὄνειδος νὰ μακρύνῃ τὸν καιρὸν τῆς ἀναγνώσεως ὑπὲρ τὸ σύνθηες.

Δὲν ἤξεύρω, ἂν διὰ τὴν ταχυτάτην ταύτην ἀνάγνωσιν, ἢ διὰ τὴν φυσικὴν ἡμῶν τῶν Χίων κλίσιν εἰς τὰ σκωπτικὰ παρωνύμια, ὁ Βολισσινὸς ἐφημέριος ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς πολίτας τῆς Χίου Παπᾶ Τρέχας, καὶ τὸ παρωνύμιον ἤρесе τόσον εἰς τὸν παρονομαζόμενον, ὥστε δὲν σ' ἀκούει πλέον ἢ τὸν καλέσης μὲ τὸ κύριόν του ὄνομα.

Καυχᾶται πρὸς τούτοις καὶ εἰς ἐξήκοντα τέσσαρα ταξείδια, καὶ φαντάζεται ἑαυτὸν ὡς ἄλλον Ὀδυσσεά, ἀπὸ τὸν ὅποιον τοῦτο μόνον διαφέρει ὅτι τὰ ἔκαμεν εἰς αὐτὰ τῆς νήσου τὰ ἐξηκοντατέσσαρα χωρία χωρὶς κίνδυνον κανένα τῆς θαλάσσης.

Διὰ νὰ σὲ δώσω, φίλε, μικρὸν παράδειγμα τῆς ὁποίας ἀπέκτησεν ἀπὸ τὰ ταξείδια πολυπειρίας, ἐπέρασεν ἀπ' ἐδῶ πρὸ μηνῶν Ἀγγλος περιηγητὴς μὲ σκοπὸν νὰ ἀνακαλύψῃ κανὲν ὑπόμνημα τῆς εἰς Βολισσὸν διατριβῆς τοῦ Ὀμήρου· εἶχε σιμὰ καὶ δύο τοῦ μικρὰ παιδάρια. Μόλις τ' ἄκουσεν ὁ Παπᾶ Τρέχας νὰ συλλαλῶσι μὲ τὸν πατέρα των, καὶ μ' ἐρώτησεν ἐκστατικός. — Ποίαν γλῶσσαν λαλοῦσι ; — Τὴν ἀγγλικήν, τῇ ἀπεκρίθην, καὶ ἡ ἐκστασίς του ἐγένεν ἀπολίθωσις. Δὲν ἐμπόρει νὰ χωρέσῃ τοῦ Βολισσινοῦ Ὀδυσσεὺς ἡ κεφαλὴ, πῶς τόσον νεαρὰ παιδάρια ἦτο δυνατόν νὰ λαλῶσι γλῶσσαν εἰς αὐτὸν ἄγνωστον. Δὲν εἰξεύρω πλέον ποίαν γλῶσσαν καὶ εἰς ποίαν ἡλικίαν, κατ' αὐτόν, ἔπρεπε νὰ λαλῶσι τῶν Ἀγγλῶν τὰ τέχνα. Εἶμαι βέβαιος ὅτι γελᾷς τὴν ὥραν ταύτην διὰ τὴν ἀπορίαν τοῦ Παπᾶ Τρέ-

χα· ἀλλὰ τί ἤθελες κάμει, ἐν παρῶν παρόντος ἤκουες αὐτολεξεῖ ἀπὸ τὸ στόμα του τοὺς λόγους τούτους ; Τὰ διαβολόπουλα τόσο μικρὰ νὰ 'μιλοῦν ἐγγλέζικα !

Γέλα φίλε, ὅσον θέλεις, ἀλλὰ πρόσεχε μὴ καταφρονήσης διὰ τοῦτο τὸν σεβασμιον Παπᾶ Τρέχαν. Ναί ! σεβάσμιος ἀληθῶς εἶναι ὡς τὸ λέγω. Μ' ὅλην ταύτην τὴν ἀπλότητα δὲν εἰμφορεῖς νὰ στοχασθῇς πόσον εἶναι φιλόανθρωπος ὁ καλὸς οὗτος ἱερεὺς, πόσον φροντίζει διὰ τὴν χρηστοθήθειαν τοῦ μικροῦ του ποιμνίου, μὲ ποίαν ψυχῆς διάθεσιν παρηγορεῖ τοὺς ἐνορίτας εἰς τὰς δυστυχίας αὐτῶν καὶ τοὺς συμβουλεύει. ὅταν εὐτυχῶσι, νὰ ἔχωσι πρόνοιαν τῶν δυστυχούντων.

Ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι εἰς αὐτὸν γέννημα πικιδείας, ἐπειδὴ παιδεῖαν δὲν ἔλαβε· δὲν εἶναι καρπὸς ἀσκήσεως, ἐπειδὴ κανένα κόπον δὲν δοκιμάζει εἰς τὴν ψυχὴν του. Λυπεῖται πολλὰκις διὰ τὴν στέρησιν τῆς παιδείας· καὶ διὰ νὰ ἀναπληρώσῃ ὅ,τι δὲν ἔκαμαν οἱ γονεῖς του εἰς αὐτόν, ἔπεμψε τὸν υἱόν του εἰς τὴν πόλιν νὰ μάθῃ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ν' ἀκούσῃ τὰ μαθήματα τοῦ διδασκάλου Σελεπῆ. Εἶναι ἀνεκδιήγητος τὴν ὅποιαν ἐδοκίμασε χαρὰν ὅταν ἔμαθεν ὅτι ὁ Ὀμηρος διέτριψεν εἰς τὴν Βολισσὸν καὶ ὅτι ἀσχολοῦμαι εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ. Τοῦτο μόνον μὲ ἐρώτησεν, ἂν ὁ Ὀμηρος ἦτο Χριστιανός. Αἰδύνατον ἦτο, τοῦ εἶπα, ἐπειδὴ ἔζη χρόνους ἐνεακοσίουσ σχεδὸν πρὸ Χριστοῦ.

Τί μὲ ἀπεκρίθη εἰς τοῦτο ; Ὁ Θεὸς εἶναι καλὸς πατέρας· ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀγγέλλει τὸ στερέωμα. Μὲ τὸ πρῶτον ἐνόει φανερά ὁ φιλόανθρωπος Παπᾶς, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν θέλει καταδικάσει τὸν Ὀμηρον, διότι ἐγεννήθη τόσο ἀρχήτερα τοῦ Χριστοῦ· τοῦ δευτέρου προσμένω ἀπὸ τὴν ἀγχίνοιάν σου τὴν ἐξήγησιν. Ποίαν, εἶπέ με, συγγένειαν ἔχει τοῦ Ὀμήρου ἢ ποίησις μὲ τὴν θαυμάζομένην ἀπὸ τὸν Δαυὶδ ποίησιν τοῦ Κόσμου ;

Εἰς πολλὰς τοιαύτας ἀπορίας μὲ βάλλει καθημέραν προσαρμόζων τοῦ ψαλτηρίου ρητὰ εἰς πραγμάτων περιστάσεις, ὅπου ὁ ἰδικὸς μου νοὺς δὲν βλέπει καμμίαν προσαρμογὴν.

Μὲ ἐρώτησε προχθές, ἂν τυπώνεται γρήγορα ὁ Ὀμηρος. Ἀφοῦ ἤκουσε τὰς δυσκολίας πρῶτον τῆς συντάξεως τῶν σχολίων, ἔπειτα καὶ τῆς δαπάνης τοῦ τύπου.—Διὰ τὴν σύνταξιν, μὲ εἶπε, δὲν εἶμαι καλὸς νὰ κρίνω· τῆς δαπάνης ὅμως τὸ πρᾶγμα μὲ φαίνεται εὐκολώτατον.—Πῶς, δέσποτά μου ;—Ἐρχομεν, ἀπεκρίθη, τόσοις ἀρχιερεῖς, τοὺς ὁποίους δὲν λείπει μήτε πλοῦτος μήτε ζῆλος ὑπὲρ τῆς παιδείας τοῦ ἔθνους. Ἄν ὁ ἀείμνηστος τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιερεὺς Εὐστάθιος, ἔδαπάνησεν, ὡς μὲ λέγεις, χρήματα πολλὰ νὰ συναῖξῃ τὰ ἀναγκαῖα βιβλία, καὶ ὅλην αὐτοῦ τὴν ζῶην νὰ ἀπιν-

θίση ἀπ' αὐτὰ τὰς χρειαζομένας εἰς τὸν Ὅμηρον ἐξηγήσεις, εἶναι ἀναμφίβολον, ὅτι, ἂν γράψῃς περὶ τοῦ σκοποῦ σου πρὸς τὸν ἅγιον, . . τὸν ἅγιον, . . . τὸν ἅγιον, . . . (ἀπαριθμήσας ὁκτὼ ἢ δέκα ἀπὸ τοῦ ἐγκρίτους ἡμῶν ἀρχιερεῖς), θέλουν σὲ γνωρίσει χάριν, ἐπειδὴ τοὺς διδεις ἀφορμὴν νὰ δειξῶσι πῶσον ἡ παιδεία τοῦ γένους εἶναι πρᾶγμα ἱερὸν εἰς τὴν ἱερότητά των.

— Πολλοὺς, ἀπεκρίθην, ἀπ' ὅσους ὠνόμασες ἐγνώρισα προσωπικῶς, ἀληθῶς ἄνδρας ἱεροὺς καὶ σεβασμίους, μὴδ' ἀμφιβάλλω περὶ τῆς εἰς τὰ καλὰ προθυμίας των· ἀλλ' ὅμως ἀποστρέφομαι νὰ κάμω τώρα ὅ,τι δὲν ἔκαμα τὴν περασμένην ὅλην μου ζωὴν· ἡ θέλεις, δέσποτά μου, διὰ δεκαπέντε μηνῶν εἰς τὴν Βολισσὸν διατριβὴν νὰ κατασταθῶ ψωμοζήτητης; — Ἄλλ' ἐὰν εἰς τοῦτο, με λέγει, ἀντιπαθῇς, δὲν θέλεις, ἐλπίζω, ἀποστραφῇ τὴν ἰδικὴν μου βοήθειαν. Εἰς τὰ ἀπροσδόκητα ταῦτα λόγια, φίλε, ὀλίγον ἔλειψε νὰ πάθω τὴν ὅποιαν αὐτὸς ἔπαθεν ἐκπληξίν ὅταν ἤκουσε τοῦ Ἀγγλου τὰ τέκνα λαλοῦντα τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν· διότι εἰς τὴν πολυδάπανον ἐκδοσιν τοῦ Ὁμήρου ποῖαν ἀπὸ τῆς Βολισσοῦ τὸν ἐφημέριον ἐπρεπέ τις νὰ ἐλπίζῃ βοήθειαν; Χωρὶς νὰ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὴν ἐκπληξίν μου, με προβάλλει ὁ καλὸς οὗτος Παπᾶς δύο γρόσια. Ταῦτα, λέγει, ἔλαβον σήμερον ἀπὸ στεφάνωμα, ταῦτα μόνον ἔχω, ταῦτα σὲ δίδω· πλείονα ἂν εἶχα, πλείονα μετὰ χαρᾶς ἤθελα σοὶ δώσει διὰ νὰ τυπωθῇ τοῦ συμπατριώτου ἡμῶν Ὁμήρου ἡ ποίησις, τὸν ὅποιον ἐπεθύμουν νὰ ἡξεύρω εἰς ποῖαν κατάστασιν εὐρίσκεται εἰς τὸν ἄλλον κόσμον. Πλὴν ὁ Θεὸς εἶναι καλὸς πατέρας, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Μαντεύω, τῶρα, φίλε, τὴν περιέργειάν σου νὰ μάθῃς πῶς ἐφέρθη εἰς τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην συνεισφοράν τοῦ καλοῦ Παπᾶ· τὴν ἔλαβας, ἀσπαζόμενος με δακρυσμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τὴν πλουσίαν τοῦ πένητος χεῖρα, ὅχι μόνον διὰ νὰ μὴ λυπήσω, με τὴν ἄκαιρον παραίτησιν, τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ ψυχὴν, ἀλλὰ ὅτι καὶ μ' ἐφάνη νόστιμον νὰ ὀνομάσω τὴν ἐκδοσιν ταύτην τοῦ Ὁμήρου βολισσινὴν ἐκδοσιν, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὴν Βολισσὸν ὑπέμεινα τοὺς κόπους τῆς, καὶ ἀπὸ τὴν πτωχὴν ταύτην Βολισσὸν ἔλαβας τὴν πρώτην βοήθειαν τῆς ἐκδόσεως.

Ἄκουσε ἄλλο θαυμαστότερον. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου εἶναι τόσον ὀλίγοι τὸν ἀριθμὸν, ὥστε ἡ πολλὰ μικρά των ἐκκλησία ἤμπορεῖ νὰ χωρέσῃ τριπλασίους αὐτῶν. Μὲ ὅλον τοῦτο τινὲς ἀπὸ τοὺς προσεστώτας, οἱ πλουσιώτεροι, ἐπεθύμησαν νὰ πλατύνωσι τὴν οἰκοδομήν. Ἐκοινώνησαν (1) τὴν γνώμην αὐτῶν εἰς τὸν ἐφημέριον, καὶ οὗτος

(1) Ἐκαμην γνωστήν.

τοὺς ἐσυμβούλευσε νὰ συναθροίσωσι πρῶτον τὴν χρειάζομένην δαπάνην διὰ νὰ τελέσωσι κατ' αὐτὴν καὶ τὸ ἔργον. Ἀποῦ ἔλαθε συναγμένα τὰ ἀργύρια ὁ σεβάσμιος οὗτος Παπᾶς, μίαν τῶν Κυριακῶν μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας, τοὺς εἶπε. «Τέινα μου, ὁ Θεὸς δὲν κατοικεῖ εἰς πέτρας καὶ εἰς ξύλα, ἀλλ' εἰς τὰς ψυχὰς τῶν καλῶν χριστιανῶν. Τῆς ἐκκλησίας τὸ μέγεθος βλέπετε ὅτι δὲν εἴμεθα ἀρκετοὶ νὰ τὸ γεμίσωμεν. Ἀπὸ σᾶς οἱ περισσότεροὶ δὲν ἤξεύρουں μῆτε νὰ ἀναγινώσκωσι, μῆτε νὰ γράφωσι· πρᾶγμα ἀσυγχρίτως ἀρεστότερον εἰς τὸν Θεόν ἠθέλαμεν πράξει, βάλλοντες εἰς τόκον τὰ συναγμένα ἀργύρια, διὰ νὰ πληρῶνεται ἀπ' αὐτὸν ἐτησίως διδάσκαλος γραφῆς καὶ ἀναγνώσεως καὶ τὸ περισσεῦον νὰ μοιράζεται εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀδελφοὺς μας, ὅσων ἡ πτωχεία δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀργίας, καὶ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον νὰ ἐλευθερωθῶμεν καὶ ἀπὸ τὸ ὄνειδος ὅτι μόνοι ἡμεῖς εἰς ὅλην τὴν νῆσον ἀγαπῶμεν τὴν ψωμοξήτιαν». Τί λέγεις εἰς τοῦτο, φίλε;

Δὲν σέ φαίνεται ὁ ταπεινὸς ἱερεὺς τῆς Βολισσοῦ φρονιμώτερος καὶ θεοσεβέστερος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, ὅστις ἔκοψε τὰ σιτηρέσια τῶν διδασκάλων, διὰ νὰ οἰκοδομῇ λαμπρὰς ἐκκλησίας;

Ἀφίνω ἄλλα πολλὰ καὶ θαυμαστὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἱερέως τούτου δείγματα, καὶ ἀρκούμι εἰς ἓν ἀκόμη, τὸ ὁποῖον φαίνεται ἀσυγχώρητον νὰ σιωπήσω. Ἦκουσεν ὅτι ἱερεὺς τις εἰδὴμων τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης περιήρχετο τὴν νῆσον ζητῶν νὰ ἐμῶν εἰς καμμίαν ἐκκλησίαν ἐφημέριος. Τί κάμνει ὁ καλὸς σου Παπᾶ Τρέχας; Τρέχει πρὸς αὐτὸν νὰ τῷ προβάλῃ νὰ δεχθῇ ἀντ' αὐτοῦ τὴν ἐφημερίαν τῆς Βολισσοῦ. Μόλις ἔμαθον οἱ ταλαίπωροι Βολισσῖνοι τὸ ἀπροσδόκητον εἰς αὐτοὺς μέγα δυστύχημα τοῦτο, κ' ἔτρεξαν ἄνδρες καὶ γυναῖκες μὲ δάκρυα παρακαλοῦντές με νὰ τὸν ἐμποδίσω. Ἀφίνω σε, φίλε, νὰ στοχασθῇ πόσῃ ἀπορίᾳ ἐπροξένησεν εἰς ἐμὲ τὸν μεσίτην τὸ κίνημα τοῦτο τοῦ ἱερέως καὶ μάλιστα ὅταν ἐρωτήσας αὐτὸν, διατὶ ἀπεφάσισε νὰ παραιτηθῇ τὴν ἐφημερίαν, ἔλαβα τοιαύτην ἀπόκρισιν. — Ἐγώ, τέκνον, εἶμαι ἀγράμματος· τὸν ὁποῖον ἐπιθυμῶ νὰ βάλω εἰς τόπον μου ἐφημέριον, εἶμαι βέβαιος ὅτι εἶναι ἐπιτηδειώτερος παρ' ἐμὲ νὰ διδάσκῃ καὶ νὰ κυβερνᾷ τὰς ψυχὰς τῶν καλῶν μου τούτων χωρικῶν. Εἰς τοιαύτην γενναίαν ἀπόκρισιν τί εἶχα ν' ἀποκριθῶ; Συνέκλαυσα κ' ἐγὼ μὲ τοὺς Βολισσῖνους καὶ ἐπρόσμενα μὲ λύπην τῆς ψυχῆς μου τὴν στήρῃσιν τῷ καλοῦ τούτου ἱερέως, τὴν ὁποίαν καὶ ἠθέλαμεν πάθει, ἐὰν οἱ κάτοικοι τῶν Θυμῖανων δὲν ἐπρόφθιναν νὰ λάβωσι τὸν λόγιον ἱερέα εἰς ἐφημέριον, καὶ ν' ἀφήσῃσι πάλιν εἰς ἡμᾶς τὸν ἰδικόν μας.

Τοῦ θαυμαστοῦ ἡμῶν Παπᾶ τὸ ἔργον τοῦτο, δὲν τὸ κρίνεις, φίλε, ὡς ἐγώ, ἀληθῶς Σακρατικόν ;

Τοιοῦτος εἶναι, φίλε, ὡς σὲ τὸν περιγράφω, ὁ ἀπλούστατος καὶ φιλάνθρωπος ἐφημέριος τῆς Βολισσοῦ. Εἶναι σχεδὸν μῆνες δεκαπέντε ὅπου κατοικῶ τὸ χωρίον, καὶ κανὲν ἀκόμη πάθος κυριεῦον τὴν καλὴν του ψυχὴν ἄλλο δὲν ἐγνώρισα παρὰ τὴν ἄμετρον χρῆσιν τοῦ ταμβάκου. Ἀλλὰ ἐλαττώθη καὶ τοῦτο πολὺ, ἅμα ἔμαθεν ὅτι μὴτ' ὁ Ὅμηρος, μὴτ' ὁ Εὐστάθιος δὲν ἐγνώρισαν τὴν σκόνιν ταύτην, καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ τὴν ἀφήσῃ καὶ ὀλότελα, ἀφοῦ τὸν συνέβη τὸ ὅποιον μέλλω νὰ διηγηθῶ ἀστεῖον ἢ μᾶλλον ἄτοπον καὶ ἄκαιρον εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν. Γνωρίζεις τὸ ἀνάστημα τοῦ σώματός μου ὅτι δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ὑπερβολικὰ μακρά· ὅμως ὁ καλὸς οὗτος ἱερεὺς, ἂν τὸν παραβάλλῃς πρὸς ἐμέ, εἶναι πύγματις, ὥστε καὶ μὲ δίδει πολλὰκις ἀφορμὴν νὰ παρωδῶ εἰς αὐτὸν τὸ κωμικόν.

Μικρὸς γε μῆκος οὗτος, ἀλλ' ἅπαν καλόν.

Μίαν τῶν Κυριακῶν εἰς τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας, ἐπλησί-ασα εἰς αὐτὸν νὰ λάβω, ὡς οἱ ἄλλοι, τὸ ἀντίδωρον· καὶ ἐπειδὴ διὰ τὴν ἀνισότητά τῶν σωμάτων ἦτον ἀνάγκη νὰ σκύψω, ἔπεσεν ἀπὸ τὸν κόλπον μου ἡ κατάρτος ταμβακοθήκη, καὶ ἐφέρετο ὡς ἄλλος δίσκος εἰς αὐτὸν τοῦ ἀντιδῶρου τὸν δίσκον. Μόλις τὴν ἐνόησε κυλι-μένην ὁ εὐλογημένος Παπᾶ Τρέχας, καὶ κινούμενος αὐτομάτως πρὸς αὐτὴν, τὴν ἀρπάζει μὲ μεγάλην προθυμίαν, καὶ ἀφοῦ ἐταμβακίσθη, μοῦ τὴν βάλλει εἰς τὴν χεῖρα, καὶ ταύτης ἐξοπίσω τὸ ἀντίδωρον, μὴδ' αὐτὸ παντάπασι καθαρὸν ἀπὸ ταμβάκον.

Ἄτοπον ἦτο χωρὶς ἀμφιβολίαν τοῦτο, ἀλλ' εἰς τὸν Παπᾶν τῆς Βολισσοῦ ἡ τοιαύτη ἀτοπία παραβλέπεται καὶ διὰ τὰ πολλὰ του προτερήματα, καὶ διὰ τὴν ἀπλότητά τῆς ψυχῆς, ἡ ὅποια τὸν ἐμπόδιζε νὰ καταλάβῃ ὅτι τὴν ὥρην ἐκείνην παρὰ τὸν μοιρασμὸν τοῦ ἀντιδῶρου εἰς τίποτ' ἄλλο νὰ προσέχῃ δὲν ἔπρεπε.

Πόσον εἶναι ἀτοπώτεροι ὅσοι καὶ παιδεῖαν ἐπαγγελλόμενοι, καὶ θεοσέβειαν ὑποκρινόμενοι, δὲν παύουν νὰ σκανδαλίζωσι καθ' ἡμέραν τοὺς ἀκούοντας μὲ τὰς ἀναισχύντους συκοφαντίας κατὰ τῶν ὅσοι ἐπαινοῦν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐμβάσωσι προθυμοῦνται τὴν παιδείαν.

Μαθημένοι εἰς τὰ θυμιάματα καὶ τὰς προσκυνήσεις τῆς ἀπαιδευσίας, ὀλίγοι τινὲς κακῶς γραμματισμένοι, ἀλαζόνες, σπουδάζουν νὰ διδάξωσι τὴν φιλοσοφίαν, μόνην ἱκανὴν νὰ δείξῃ τὴν ὀρθὴν μέθο-δον τῆς παιδείας, ποτὲ μὲν αὐτὴν κατηγοροῦντες, ὡς ἐναντίαν τῆς θρησκείας, ποτὲ δὲ τοὺς ἐπαινέτας αὐτῆς κηρύττοντες ὡς ἀθρήσκους.

Δὲν ἤθελαν εἶσθαι εὐτυχέστεροι καὶ τιμιώτεροι ἄνδρες, ἐὰν ὁμοῦ μὲ τὴν ἀπαιδεύσαν εἶχαν καὶ τὰ ἥθη τοῦ Βολισσινουῦ ἱερέως, ὅστις ἔδειξεν ὅτι ὀλιγώτερον κακὸν εἶνε ἡ ἀμάθεια, παρὰ τὴν ὁποίαν αὐτοὶ ἐδιδάχθησαν κακὴν καὶ ἀμέθοδον παιδείαν; Εἶναι, φίλε, βέλαιον, μεταξύ τῶν ἀπαιδευτῶν εὐκολώτερον εὐρίσκει τις ἄνθρωπον χρηστόν, παρὰ τῶν ὅσοι χωρὶς μέθοδον ὀρθὴν ἐπαιδεύθησαν. Τὸ αἴτιον εἶναι ὅτι ὁ παντάπασιν ἀπαιδευτὸς ὁμοιάζει τὸν παντάπασι τυφλόν· καὶ ἂν ἡ φύσις δὲν τὸν ἐκτίσεν ὀλότελα ἡλίθιον, φοβούμενος τὴν πτώσιν ἡσυχάζει εἰς τὸ σκότος. Ἐξεναντίας ὁ κακῆς καὶ ἀμεθόδου παιδείας μέτοχος φανταζόμενος ὅτι βλέπει πλεόν τῶν ἄλλων, τολμᾷ νὰ περιπατῇ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σκοτίαν. Ἐὰν κατὰ δυστυχίαν κρατῇ εἰς τὰς χεῖρας καὶ βακτηρίαν, συντρίβει ὅ,τι τὸν ἀπαντήσῃ, νομίζων ὅτι εἶναι περικυκλωμένος ἀπὸ παντὸς εἶδους καὶ πάσης μορφῆς δαίμονας, χωρὶς καὶ νὰ ὑποπτεύεται, ὅτι ἀρρωστεῖ ἢ κεφαλὴ τοῦ, καὶ οἱ δαίμονες δὲν εἶνε περίγυρα, ἀλλὰ κατοικοῦν εἰς αὐτὴν τοῦ τὴν ψυχὴν.

Α. Κοραΐς

ΑΡΜΑΤΩΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΑΙ

Οὐδὲν ἔτι εἵπομεν εἰδικώτερον περὶ τῶν κλεφτῶν τούτων καὶ ἀρματωλῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον πρωταγωνισταὶ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ δημιουργοὶ τοῦ καλλίστου εἶδους τῆς ἐθνικῆς ποιήσεως, ἐνταῦθα μάλιστα νομίζομεν πρόσφορον νὰ διαλάβωμεν τὰ κατ' αὐτοὺς. . . .

Κατὰ τὰς ἄχρι τοῦδε ὑπαρχούσας εἰδήσεις, οἱ πρῶτοι γνωστοὶ ἀρματωλοὶ ἀνοφέρονται περὶ τὰ τέλη τῆς ἐκκαίδεκάτης ἐκατονταετηρίδος· ὁ Βονίτσας καὶ Δούρου Θεόδωρος Μπούας Γρίβας, καὶ οἱ τῆς Ἡπείρου Πούλιος Δράκος καὶ Μαλάμος. Ἀλλ' οἱ μὲν ἀρματωλοὶ ἰδρύθησαν ἔτι πρότερον, πιθανῶς ἐπὶ Σουλεϊμάνη τοῦ μεγαλοπρεποῦς (1520—1566), οἱ δὲ κλέφται παρήχθησαν ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς κατακτήσεως. Ἡ μάχίμος ἀνατροφή ἦν ἔλαβον οἱ κάτοικοι τῶν ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι Ταινάρου ἐκτεινομένων ἐλληνικῶν χωρῶν ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας παρήγαγεν ἐν ταῖς χώραις ταύταις ὀλόκληρον ἀνδρῶν τάξιν, οἵτινες ἐκ πρώτης ἀρετηρίας οὐδέποτε ὑπέκυψαν τὸν αὐχένα εἰς τὸν ὀσμανικὸν ζυγόν. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐνετικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἄλλοι προσήρχοντο εἰς αὐτὴν ὡςάνεις ἢ Ἐνετία ἐκάλει τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰ ὅπλα. Ὅσάνεις δὲ ἢ Ἐνετία εἰρήνευε πρὸς τοὺς Ὀσμανίδας, πολλοὶ μὲν ἐκ τῶν φιλοπολέμων ἐκείνων ἀνδρῶν παρέμενον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ἢ ἐν ταῖς

χώραις αὐτῆς ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι θέλουσι λάβει πάλιν ἀφορμὴν ν' ἀγωνισθῶσι σὺν αὐτῇ κατὰ τῶν Τούρκων, πολλοὶ ὅμως ἐξηκολούθουν αἰκοθεν ἀγωνιζόμενοι ἀπὸ τῶν δυσπροσίτων ὁρέων ὅπου εἶχον τὰ σκηνώματα αὐτῶν. Ὑπάρχει δὲ δημοτικὸν ἄσμα κάλλιστα περιγράφον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀδιαικόπως ἐστρατολογεῖτο τὸ μέγα τοῦτο τῶν κλεφτῶν σῶμα.

«Μάνα, σοῦ λέω, δὲν μπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω,
«Δὲν εἰμπορῶ, δὲν δύναμαι ἐμάλλιας' ἡ καρδιά μου.
«Θὰ πάρω τὸ ντουφεκι μου, νὰ πῶ νὰ γίνω κλέφτης,
«Νὰ κατοικήσω 'ς τὰ βουνά καὶ 'ς ταῖς ψηλαῖς ραχούλαις,
«Νᾶχω τοὺς λόγγους συντροφιά, μὲ τὰ θεριά κουθέντα,
«Νᾶχω τὰ χιόνια γιὰ σκεπή, τοὺς βράχους γιὰ κρεβάτι,
«Νᾶχω μὲ τὰ κλεφτόπουλα καθημερνὸ λημέρι.
«Θὰ φύγω, μάνα, καὶ μὴν κλαῖς, μόν' ὁς μου τὴν εὐχή σου,
«Κ' εὐχῆσου με, μανούλά μου, Τούρκους πολλοὺς νὰ σφάξω.
«Καὶ φύτεψε τρανταφυλλὰ καὶ μαῦρο καρυοφύλλι.
«Καὶ πότιζέ τα ζάχαρι καὶ πότιζέ τα μόσχο,
«Κ' ὅσο π' ἀνθίζουν, μάνα μου, καὶ βγάζουνε λουλούδια,
«Ὁ γυιὸς σου δὲν ἀπέθανε, καὶ πολεμάει τοὺς Τούρκους.
«Κ' ἂν ἔρθῃ 'μέρα θλιθερῇ, 'μέρα φαρμακωμένη,
«Καὶ μαραθοῦν τὰ δυὸ μαζί, καὶ πέσουν τὰ λουλούδια,
«Τότε κ' ἐγὼ θὰ λαβωθῶ, τὰ μαῦρα νὰ φορέσης».
Δώδεκα χρόνοι 'πέρασαν καὶ δεκαπέντε μῆνες
Π' ἀνθίζουν τὰ τραντάφυλλα κ' ἀνθίζουν τὰ μπουμπούκια.
Καὶ μιὰν αὐγὴ ἀνοιξάτικη, μιὰ πρώτη τοῦ Μαΐου,
Ποῦ κελαδοῦσαν τὰ πουλιά κι' ὁ οὐρανὸς γελοῦσε,
Μὲ μιᾶς ἀστράφτει καὶ βροντᾷ καὶ γίνεται σκοτάδι,
Τὸ καρυοφύλλι ἐστέναξε, τρανταφυλλὰ δακρύζει,
Μὲ μιᾶς ξεράθηκαν τὰ δυὸ, κ' ἐπέσαν τὰ λουλούδια.
Μαζί μ' αὐτὰ σωρίσθηκε κ' ἡ δόλχη τοῦ ἡ μανούλα.

Οἱ ἀρχαιότατοι γνωστοὶ ὀπασοῦν κλέφται ἀνεφάνησαν ἐν Πελοποννήσῳ. Ὅτε τῷ 1470 συνωμολογήθη μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ Τούρκων εἰρήνη, ὁ δὲ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἑνετίας Πελοποννήσιος Κορκόδειλος Κλαδάς ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα ἀπὸ τῆς Μάνης ὁρμώμενος, τί ἄλλο ἢ κλέφται ἦσαν οἱ πολυάριθμοι ἀποκεκρυμένοι ἄνδρες οἱ τὸν οὗτοςχεδιασθέντα αὐτοῦ στρατὸν συγκροτήσαντες ; Καὶ οἱ μὲν κλέφται τῆς Πελοποννήσου εἶχον πρόχειρον καταφύγιον τὰς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένης χώρας· οἱ δὲ τῆς Ρούμελης καὶ μάλιστα τῶν ἀνατολικωτέρων ἐπαρχιῶν, ἠναγκάσθησαν προεόντος τοῦ χρόνου νὰ

συγκροτήσωσιν ἴδια μεγάλα ἐπὶ τῶν ὁρέων ὀρηκτῆρια, ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Πηλίου, τῆς Πίνδου καὶ τῶν Ἀγρῶν. Ἐκεῖ, εἴτε εὐρόντες τοὺς κατοίκους τῶν δυσπρόσιτων ἐκείνων κομῶν καὶ χωρίων προθύμως νὰ συμπράξωσι μετ' αὐτῶν, εἴτε καταναγκάσαντες αὐτοὺς εἰς τοῦτο, ἐσχημάτισαν στρατόπεδα ἀπὸ τῶν ὁποίων ὀρμώμενοι κατήρχοντο εἰς τὰς πεδιάδας καὶ εἰς τὰς πόλεις, ἐλήστευον τοὺς ἀλλοθρήσκους κυριάρχας, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τοὺς ὁμοθρήσκους δούλους, ἐξ οὗ καὶ ἐπωνομάσθησαν κλέφται. Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων διήρκεσεν ἐπὶ ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ δεκάδας ἐνιαυτῶν, ὅτε τελευταῖον ἐπὶ Σουλεϊμάνη τοῦ μεγαλοπρεποῦς, ὡς φαίνεται, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη(1) ἐνόμισε συνετὸν νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς αὐτούς. Αἱ ζήμια, ὅσας ἔπασχον ἐκ τῶν πολεμίων τούτων αἱ ἐπαρχίαι, ἀπέβαινον ὅσημέραι δεινότεραι. Καὶ πλὴν τούτου κατὰ τοὺς ἀδικήτους πολέμους αὐτῆς πρὸς τὰς δυτικὰς δυνάμεις, οἱ ἐσωτερικοὶ ἐκεῖνοι πολέμοι συνεμάχουν πάντοτε μετὰ τῶν ἐξωτερικῶν, ἡ δὲ συμμαχία αὕτη δὲν ἡδύνατο εἶμὴ νὰ εἴναι σφοδρὰ ἐπικίνδυνος. Ὅθεν ἡ ὁσμανικὴ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ μιμηθῇ τὴν ἐνετικὴν, ἥτις εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς πολλοὺς ἐκ τῶν μαχίμων τούτων Ἑλλήνων ὀνομάζουσα ἄρματωλους, ὅπως ἔτι ἐπὶ φραγκοκρατίας ἐκαλοῦντο οἱ πολυάριθμοι ἐθελονταὶ οἱ ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτῆς τασσόμενοι. Τοῦτο δὲ τὸ παράδειγμα ἀκολουθοῦσα ἡ Ὑ. Πύλη ἐπέτρεψεν εἰς τὰς μαχίμους ἐκείνας ὁμάδας τὴν τήρησιν τῆς δημοσας τάξεως καὶ τὴν περιστολὴν τῆς ληστείας, συγκροτήσασα ἐξ αὐτῶν σώματα τὰ ὁποῖα δαπάναις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ συντηρούμενα καὶ ἐξ Ἑλλήνων μόνον συγκείμενα, ἐκαλοῦντο ἄρματωλοί, καὶ ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων ὄντα, ἦσαν διανεμημένα εἰς τὰς διαφόρους τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίας ἀπὸ τοῦ Ἀξιοῦ μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἐν Πελοποννήσῳ τουρκικὰ ἄρματωλίκια δὲν ὑπῆρξαν, ἴσως διότι ἐλογίσθη ἐπισφαλὲς νὰ ἀναγνωρισθῶσι τοιαῦτα ἔνοπλα χριστιανικὰ σώματα ἐντὸς χώρας, ἥτις πλεόν πάσης ἄλλης ἡμφισβητεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος· διότι ὁ καπετὰν Χρονᾶς ἀπὸ Χρυσοβίτσι, ὁ καπετὰν Θανάσης ἀπὸ Καρύταιναν καὶ ἄλλοι, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἐν τῷ γνωστῷ αὐτοῦ διαλόγῳ πρὸς τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ ἄρματωλοί τῆς τελευταίας ἐνετικῆς κυριαρχίας. Ἀπὸ δὲ τῆς καταλύσεως αὐτῆς μέχρι τῆς

(1) Λέγεται ὅτι ἀφ' ἧς ὁ Μοτασσέμ καλῖφης τῶν Ἀράβων ἔστρωσεν εἰς τὸ κατώφλιον τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων τοῦ ἐν Βαγδάτῃ τεμάχιον μέλανος λίθου ἐκ τοῦ ἐν Μέκκᾳ ἱεροῦ τοῦ Μωάμεθ, ἐκ σεβασμοῦ ἐκλήθη ἡ πύλη τῶν ἀνακτόρων «Ὑψηλὴ Πύλη» καὶ μεταφορικῶς αὕτη ἡ Σουλτανικὴ κυβέρνησις μέχρι σήμερον. Αἱ δὲ τῶν Περσῶν «θύραι τοῦ βασιλέως»=τὰ ἀνάκτορα κλ.)

ἐπαναστάσεως διετηρήθησαν αἱ πολεμικαὶ ἐξεις ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τῶν ἀνέκαθεν πολυαριθμῶν αὐτῆς κλεφτῶν, οἵτινες ὀνομαστότατοι γινόμενοι ἐν τῇ παρελθούσῃ ἐκατονταετηρίδι καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης, ἄλλοτε μὲν διῆγον εἰς τὰ ὄρη, ἄλλοτε δὲ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία κρυπτόμενοι, ὅτε μὲν ἐσφύζοντο εἰς Ἐπτάνησον ἢ εἰς Ρούμελην, ὅτε δὲ διετέλουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν προσεστώων ὡς σωματοφύλακες καὶ ἐκτελεστοὶ τῶν διαταγῶν αὐτῶν. Ἐκτός δὲ τοῦ Ἰσθμοῦ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρματολικίων ἐτροπολογήθη κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ κατὰ διαφόρους περιστάσεις. Περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἐκατονταετηρίδος ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσωμεν ἐν Ἠπειρῷ ἐν τῇ ἀνατολικῇ καὶ δυτικῇ Ἑλλάδι ὁκτὼ ἀρματολικίων, κατὰ δὲ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ὑφίσταντο ἐν ὅλοις δέκα ἐπτὰ, ἐξ ὧν τρία κατὰ τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἀξιοῦ Μκεδονίαν, δέκα ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι καὶ τέσσαρα ἐν Ἠπειρῷ, ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ. Ἐκάστου τῶν ἀρματολικίων τούτων προέστατο ἀρχηγὸς καλούμενος καπετᾶνος, ἔχων παρ' αὐτῷ βοηθὸν ἢ ὑπασπιστήν, τὸ πρωτοπαλλήκαρον, διότι οἱ στρατιῶται ὠνομάζοντο παλληκάρια. Καὶ ἡ μὲν τελευταία αὕτη λέξις ὑπῆρχεν ἀρχαιοτάτῃ ἐν τῷ ἑλληνικῷ μέσῳ αἰῶνι· ἡ δὲ πρώτη ἦτο καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἰταλική. Τὸ ἔργον τοῦ καπετάνου δὲν ἦτο εὐκόλον· ἔπρεπε νὰ εὐχαριστῇ Χριστιανούς ἅμα καὶ Τούρκους, τὰ δὲ συμφέροντα ταῦτα πολλάκις δὲν συνεβίβάζοντο. Ὑπάρχει δημῶδες ἄσμα τοῦ Στουρνάρη, τὸ ὁποῖον ἀνατρέχον μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 18 ἐκατονταετηρίδος, 1710, παρίσθησι δι' ὀλίγων μὲν ἀλλ' ἀκριβῶς τὴν δυσχερείαν ταύτην.

«Βουνά μου ἀπ' τ' Ἀσπροπόταμο μὲ τὰ πολλὰ τὰ χιόνια,
Τὰ χιόνια μὴν τὰ λυώσετε ὅσο νάλθοῦν καὶ τ' ἄλλα.
Τ' εἶν' ὁ Στουρνάρης ἄρρωστος βαρεὶά γιὰ ν' ἀποθάνῃ
Καὶ τοὺς γιατροὺς ἐκάλεσε νὰ τὸν ἀποφασίσουν,
Κι' ἀπὸ τὰ παλληκάρια του ἐκάλεσε τὸν πρῶτον,
— Ἐλα, Φοντύλη, ἀδελφε καὶ πρῶτο παλληκάρι,
Ἐλα κάθου 'ς τὰ γόνατα, ἔλα κάθου σιμὰ μου.
Σ' ἀφίνω διὰ τὸ παιδί, τὸ μικροχάιδεμένο,
Τ' εἶναι μικρὸ κι' ἀνῆξερὸ τ' ἄρματα δὲν γνωρίζει,
Νὰ μ' ἔχῃς ἔννοια τὰ χωρὶ καὶ τὸ καπετανλίκι.
Γέροντες θέλουν χάιδεμμα, κι' ἀγάδες θέλουν ἄσπρα,
Κι' ὁ καπετᾶνος δόκιμος γιὰ νὰ τοὺς κυβερνήσῃ».

Ἐκ τοῦ ἄσματος τούτου συνάγεται πρὸς τούτοις τὸ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸν ὑπάρχον ὅτι τὰ καπετανᾶτα ἦσαν πολλάκις κληρονομικά.

Οἱ Μπουκουβαλῆται, οἵτινες ἤρχον τῶν Ἀγράρων ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε ἤρπασεν ἀπὸ αὐτῶν τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ὁ Καρῆ-σάκης, ἦσαν ἀπόγονοι τοῦ Γιάννη Μπουκουβάλα ἐκείνου, ὅστις τοσοῦτον πολύκροτος ἀπέβη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Νίκος Τσάρης, ἦτο υἱὸς καὶ ἐγγονὸς καπετανέων, ἰδίως δὲ υἱὸς τοῦ Τσάρᾶ τοῦ ἐπὶ μακρὸν χρόνον καπετανεύσαντος εἰς τὴν Ἑλασσῶνα· ὁ πατὴρ Θίμιος ἦτο υἱὸς τοῦ οὐδὲν ἦττον περιωνύμου Βλαχάβα· ὁ Ὀδυσσεύς, υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτσου· τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ Κοντογιανναῖοι, οἱ Σκυλοδημαῖοι καὶ ἄλλοι.

Ἐν τούτοις οὔτε ὅλοι οἱ κλέρται ἐσυνθηκολόγησαν καὶ ὑπετάχθησαν, οὔτε ὅλοι οἱ ἀρματωλοὶ παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν ὁσμανικὴν κυβέρνησιν. Οἱ ἀρματωλοὶ οὐ μόνον μετεῖχον ὅλων τῶν ἐπαναστατικῶν κινημάτων, ἀλλὰ καὶ οἶκοθεν πολλάκις περιήρχοντο εἰς ἐχθροπραξίας κατὰ τῶν Τούρκων. Μέχρι τῆς σήμερον ἀκόμη φημίζεται ἐν Ἀκκρνανίᾳ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρματωλοῦ Χρήστου Μηλιῶν, ὅστις ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος καὶ εἰσβάλων εἰς τὴν Ἄρταν ἀπήγαγεν ἐκεῖθεν τὸν κηδῆν καὶ δύο ἀγάδες ἐπὶ λύτροις. Ὁ μουσελίκης τῆς ἐπαρχίας συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ προεστοῦ Μαυρομμάτη καὶ τοῦ δερβέναγα Μουχτάρη, ἀνέθηκε τὸ ἔργον τῆς δολοφονίας αὐτοῦ εἰς Σουλεϊμάνην τινά, ὅστις φίλος ἄλλοτε διατελέσας τοῦ Χρήστου ἠδύνετο ἀνυπόπτως νὰ πλησιάσῃ αὐτόν. Ἄλλ' ὁ Σουλεϊμάνης ἀπαντήσας τῷ φόντι τὸν Χρήστον εἰς Ἀλμυρὸν, χωρίον μικρὸν τοῦ Βάλτου, ὡμολόγησεν αὐτῷ εἰλικρινῶς τίνα ἔλαβεν ἐντολήν. Καὶ τότε οἱ δύο γενναῖοι ἄνδρες μονομαχήσαντες ἔπεσον ἀμφοτέροι παραδόξως.

Τρία πουλᾶκια κάθονταν 'ς τὴν ράχι 'ς τὸ λημέρι·

Ἐνα τηράει τὸν Ἀρμυρό, τ' ἄλλο κατὰ τὸ Βάλτο,

Τὸ τρίτο, τὸ καλῆτερο, μοιρολογεῖ καὶ λέει

«Κυρίε μου τί ἐγένηκεν ὁ Χρήστος ὁ Μηλιῶνης;

Οὐδὲ 'ς τὸ Βάλτο φάνηκεν οὐδὲ 'ς τὴν κρούα βρύσι».

— Μᾶς εἶπαν, πέρα πέρασε, κ' ἐπῆγε πρὸς τὴν Ἄρτα.

Κ' ἐπῆρε σκλάβο τὸν κατὴ μαζὶ μὲ δυὸ ἀγάδες.

Κι' ὁ μουσελίκης τ' ἄκουσε, βαρεῖα τοῦ κακοφάνη.

Τὸν Μαυρομμάτην ἔκραξε καὶ τὸν Μουχτάρ Κλεισοῦραν.

— Ἐσεῖς ἂν θέλετε ψωμί, ἂν θέλετε πρωτᾶτα,

Τὸν Χρήστον νὰ σκοτώτετε τὸν καπετὰν Μηλιῶνη.

Τοῦτο προστάζει ὁ βασιλιάς καὶ ἔστειλε φερμάνι.

Παρασκευὴ ξημέρωνε (ποτὲ νὰ μ' εἶχε φέξη),

Κι' ὁ Σουλεϊμάνης στάλθηκε νὰ πάη νὰ τὸν εὔρη.

Ἦν τὸν Ἀρμυρὸ τὸν ἔφθασε κι' ὡς φίλοι φιληθῆκαν.

Ὀλονυκτῆς ἐπίνανε, ὅσο νὰ ξημερώσῃ
 Καὶ ὅταν ἔφεξ' ἡ αὐγή, πέρασαν 'ς τὰ λημέρια.
 Κι' ὁ Σουλεϊμάνης φώναξε τοῦ Καπετὰν Μηλιώνη·
 — Χρῆστο σέ θέλ' ὁ βασιλιάς, σέ θέλουν κ' οἱ ἀγάδες.
 — Ὅσο 'ν' ὁ Χρῆστος ζωντανός, Τούρκους δὲν προσκυνάει.
 Μὲ τὰ τουφέκια ἔτρεξαν ὁ ἓνας πρὸς τὸν ἄλλον·
 Φωτιὰν ἔδωσαν 'ς τὴν φωτιά, καὶ ἐπέσανε 'ς τὸν τόπον».

Ὅσakis λοιπὸν οἱ ἀρματωλοὶ οὕτως ἢ ἄλλως ἐπανίσταντο, φυσικῶς
 τῷ λόγῳ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη καθήρει αὐτοὺς καὶ ἡγωνίζετο ἐκ παντὸς
 τρόπου νὰ τοὺς ἐξοντώσῃ. Ἐνίοτε ἐπετύγχανεν, ἐνίοτε ὅμως ὄχι,
 καὶ πολλάκις οἱ ἀρματωλοὶ ἀπέβαινον τοσοῦτον ἰσχυροί, ὥστε ἡδύ-
 ναντο ν' ἀνακτῆσωσι τὰ ἀρματωλίκια αὐτῶν καὶ ἡνάγκαζον μάλιστα
 διὰ τῆς βίας τὴν κυβέρνησιν νὰ τοὺς ἀναγνωρίσῃ πάλιν.

«Κάτω 'ς τοῦ Βάλτου τὰ χωριά
 Ξηρόμερο καὶ Ἀγραφα,
 Καὶ 'ς τὰ πέντε βιλαέτια
 (Ἐβγατε νὰ ἰδῇτ' ἀδέρφια!)
 Ἐκ' εἰν' οἱ κλέφταις οἱ πολλοί,
 Ὅλοι 'ντυμένοι 'ς τὸ φλωρί.
 Κόθονται καὶ τρῶν καὶ πίνουν,
 Καὶ τὴν Ἄρτα φοβερίζουν.
 Πιάνουν καὶ γράφουν μιὰ γραφή,
 Βρίζουν τὰ γένεια τοῦ κατῆ.
 Γράφουνε καὶ 'ς τὸ Κομπότι,
 Προσκυνοῦν καὶ τὸ Δεσπότη.
 Συλλογισθῆτέ το καλὰ
 Γιατὶ σᾶς καίμε τὰ χωριά.
 Γλήγωρα τ' ἀρματωλίκι
 Ὅτ' ἐρχόμαστε 'σάν λύκοι.»

Τίς ἦτο ὁ καπετάνιος, ὁ τοιοῦτοτοόπως ἀνακτῆσας τὸ ἀρματωλί-
 κιον αὐτοῦ, δὲν γνωρίζομεν· ἀλλ' ἐξ ἐτέρου ἄσματος ἡξεύρομεν πῶς ὁ
 Γιάννης Μπουκουβάλας βίᾳ κατέλαβε τὸ ἀρματωλίκιον τῶν Ἀγράφων.

Νᾶμουν μιὰ πετροπέρδικα 'ς τὰ πλάγια τοῦ Πετρίλου (1).
 Νὰ σκόνομουν τάποταγύ, дуώραις νὰ ξημερώσῃ,
 Ν' ἀκούρμεινα(2) τὸν πόλεμον, πῶς πολεμοῦν οἱ κλέφταις,
 Οἱ κλέφταις οἱ ἀρματωλοὶ κι' ὁ Γιάννης Μπουκουβάλας.

(1) Χωρίον ἐν Ἀγράφωσι. (2) Νὰ ἤκουον.

Ἐν τῷ πολέμῳ τοῦλῳ ὁ Μπουκουβάλας κατετρόπωσε τὸν πάπ-
πον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἔπειτα συνάξας τὸν στρατὸν αὐτοῦ·

«Μέσ' ἔς τὴν Ὀξιά ξημέρωσε τὰ κόλια νὰ μοιράσῃ.

Κ' οἱ Ἀγραφιῶτες ἔστειλαν δέκα κοτσμπασίδες,

Τοῦ φέραν τὸ μορσαλέ (!) ἔς ὅλον τὸ βιλαέτι».

Ἄλλ' ὅλαι σχεδὸν αἱ περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων ἀρ-
χηγῶν τῶν ἀρματωλικῶν παραδόσεις παριστῶσιν αὐτοὺς ὡς κατακρα-
τοῦντας διὰ τῆς βίας τ' ἀρματωλίκια ἢ ἀναλαμβάνοντας αὐτὰ διὰ
τῶν ὅπλων ἅμα ἐξωσθέντας. «Ὁ Καπετὰν Ζήτρος ἀπὸ τὴν Ἑλασ-
σῶνα δὲν ἐφύλαξεν ἐν ὅσῳ ἔζη τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἐλευθέραν ἀπὸ τοὺς
Τούρκους;» ἀνέκραζεν ὁ Περραιβός. «Ὁ Καπετὰν Τόσκας δὲν ἐκατα-
δάμασε τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὰ Γρεβενὰ μὲ τρομεροὺς πολέμους; Ὁ κα-
πετὰν Καραλῆς δὲν τοὺς κατεδίωξεν ἀπὸ τὰ χωρία τοῦ Ὀλύμπου
καὶ τὰ ἐκράτει ἐλεύθερα; Ὁ καπετὰν Μπλαχάδας εἰς τὰ Χάσια δὲν
ἐξωλόθρευσε τοὺς τυράννους; Ὁ καπετὰν Μακροθανάσης καὶ ὁ κα-
πετὰν Μακροπούλιος δὲν ἐπολέμησαν ὡς ἄλλοι Λεωνίδαὶ καὶ Θεμι-
στοκλείς καὶ ἐκράτουν τὰ χωρία τοῦ Κισσάθου ἀπάτητα; Ὁ καπε-
τὰν Καρακίτσος εἰς τὸ Καρπενῆσι δὲν κατεσφαζε πάντοτε τοὺς ἐχθροὺς
ὡς ἄλογα ζῶα;» Ἡ ὁσμανικὴ κυβέρνησις, ποιουμένη τὴν ἀνάγκην φι-
λοτιμίαν, ἀνεγνώριζε πολλάκις τὰ τοιαῦτα ἀρματωλίκια· οἱ δὲ ἡμέ-
τεροι ἐφαίνοντο πρόθυμοι ἐκ διαλειμμάτων νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτήν,
ιδίως εἰς τοὺς ἐμφυλίους αὐτῆς ἀγῶνας. Μήπως δὲν εἶδομεν αὐτοὺς
πρωταγωνιστήσαντας εἰς τοὺς μεταξὺ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τοῦ
Ἀλῆ πασᾶ πολέμους; Μήπως ὅταν ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἐπολιόρκησε τὸν
πασᾶ τοῦ Μπερατιοῦ δὲν συνέπραξαν μετ' αὐτοῦ, ὡς λέγει τὸ ἄσμα·

«... Καὶ τῶν Χριστιανῶν πολλὰ καπετανᾶτα.

Ὁ Ἴσκος ἀπ' τὴν Δούνιτσαν, ὁ γυιὸς τοῦ Γρίβα Γιώργου,

Ζόγκος ἀπ' τὸ Εἰρήμερον, ὁ Γιώργης Βαρνακιώτης,

Τοῦ Μπουκουβάλα τὰ παιδιὰ, καὶ οἱ Σκυλοδημαῖοι,

Ὁ Διάκος καὶ ὁ Πανουργιᾶς κ' οἱ δυὸ Κοντογιανναῖοι».

Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ὑπόπτειεν αὐτοὺς πάντοτε, καὶ

πολλάκις ἐπεχείρει νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς διὰ τῆς βίας ἐπιβληθέντας εἰς
αὐτὴν ἀντάρτας. Ἐντεῦθεν δέ, καθὼς οἱ κλέφται εἶχον γίνει ἀρματω-
λοί, οὕτως οἱ ἀρματωλοὶ ἐγίνοντο πάλιν κλέφται, ἡ δὲ μεταβίβασις
αὐτῶν ἀπὸ τῆς μιᾶς ιδιότητος εἰς τὴν ἄλλην ἀπέβαινε τοσοῦτον συ-
χνή, ὥστε τὰ ἐπωνύμια ἐκεῖνα κατήντησαν νὰ ἐκλαμβάνωνται ἀδια-
φόρως σχεδὸν τὸ ἐν ἀντὶ τοῦ ἄλλου καὶ ἐκ παραλλήλου νὰ ἀποδί-

(1) Τὸ καπετανᾶτον.

δωνται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Εἰς τὰ δημῶδη ἄσματα τοῦτο συμβαίνει συχνότατα·

«Ὁ Ὀλυμπος κ' ὁ Κίσσαβος τὰ δυὸ βουνὰ μαλώνουν·
Γυρίζει τότ' ὁ Ὀλυμπος καὶ λείπει τοῦ Κισσάβου·
Μὴ μὲ μαλώνῃς, Κίσσαβε, κονιαροπατημένε !
Ἐγὼ εἶμ' ὁ γέρος Ὀλυμπος 'ς τὸν κόσμον ξακουσμένος·
Ἐχὼ σαράντα δυὸ κορφαῖς, ἐξήντα δυὸ βρουτούλαις·
Πᾶσα βρύση καὶ φλάμπουρο, παντοῦ κλαδί καὶ κλέφτης
Καὶ 'ς τὴν ψηλὴ μου κορυφὴ αἰτὸς εἶν' καθισμένος,
Καὶ εἰς τὰ νύχια του κρατεῖ κεφάλι ἀνδρειωμένου.
—Κεφάλι μου, τί ἔκανες κ' εἶσαι κριματισμένο ;
—Φάγε, πουλί, τὰ νεῖᾱτά μου, φάγε καὶ τὴν ἀνδρείά μου
Νὰ κάνῃς πῆχυ τὸ φτερό, καὶ σπιθαμὴ τὸ νύχι.
"Σ τὸ Λοῦρο 'ς τὸ Ἐηρόμερον ἀρματωλὸς ἐστάθην,
"Σ τὰ Χάσια καὶ 'ς τὸν Ὀλυμπο δώδεκα χρόνους κλέφτης.
Ἐξήντ' ἀγάδες σκότωσα κ' ἔκαψα τὰ χωριά τους.
Κι' ὅσους 'ς τὸν τόπον ἄρῃσα καὶ Τούρκους κι' Ἀρβανίτικας,
Εἶναι πολλοί, πουλάκι μου, καὶ μετρημὸ δὲν ἔχουν.
Πλὴν ἤρθε κι' ἡ ἀράδα μου 'ς τὸν πόλεμον νὰ πέσω».

Ἐὰν δὲ ἀνώνυμος ἐγένετο ὁ ἀρματωλὸς ἐκεῖνος ἅμα καὶ κλέφτης, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ τοσοῦτον ἀταράχως διηγεῖτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου τὰ τε κατορθώματα καὶ τὸν θάνατον, ὀνομαστότατος ἀπέβη ὁ Νικολὸς Τζιοβάρας, ὅστις κατὰ τὸν Περραιβὸν ὑπέταξε τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἠπειρον «περιπατῶντας παρρησίᾳ μὲ τὰ φλάμπουρά του» κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος καὶ περὶ τοῦ ὁποίου σφύζεται δημῶδες ἄσμα ἐξυμνοῦν αὐτὸν ὧς κλέφτην ἅμα καὶ ἀρματωλόν·

«—Ἀλλήσε, κοῦκε, ἀλλήσε· λάλα, καὶ μὲν' ἀηδόνι,
Λαλάτε 'ς ἀκροπέλαγος ποῦ πλέουν τὰ καράβια,
Ῥωτᾶτε γιὰ τὸν Νικολό, τὸν Νικολὸ Τζιοβάρτα,
Τοῦτον 'ς τὸ Λοῦρ' ἀρματωλός, 'ς τὸ Καρπενῆσι κλέφτης·
Εἶχε φλάμπουρο κόκκινο, κόκκινο καὶ γαλάζιο,
Εἶχε σταυρό, εἶχε Χριστό, εἶχε καὶ Παναγία.
—Ἐφές, προφές ἀκούσαμε τὰ βροντερὰ τουφεκία·
Κ' εἶδαμε πῶς ἐβάρεσε τοὺς Τούρκους μέσ' 'ς τὸ Λοῦρο·
Κ' ἐπῆρε σκλάβους δεκοκτὼ κι' αὐτὸν τὸν μουσελίμη·
Πῆρε μουλάρια δώδεκα μ' ἄσῃμι φορτωμένα,
Κ' ἐκεῖθε πέρα διέβηκε πέρα κατὰ τὸ Βάλτο,
Πῆγε νὰ κάνῃ τὴ Λαμπρή, καὶ τὸ Χριστὸς ἀνέστη.

Μὰ ψήσῃ τὸ σφαχτάρι του, κόκκιν' αὐγὰ νὰ φάῃ
Καὶ νὰ χορέψουν τὰ παιδιὰ, νὰ ρίξουν 'ς τὸ σημάδι».

Ἦτο λοιπὸν δύσκολον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ διακριθῇ ὁ ἄρματω-
λὸς ἀπὸ τὸν κλέφτην, τὰ δ' ὀλίγα ὅσα ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ διαλά-
θωμεν περὶ τοῦ βίου, ὃν διήγον οἱ μάχιμοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, ἐφαρμόζον-
ται εἰς ἀμφοτέρους αὐτῶν τὰς τάξεις. Διατρίβοντες εἰς χώρας ἀγρό-
νους, ὀφείλοντες νὰ ὦσι πάντοτε ἔτοιμοι εἰς τὸ νὰ μεταβάλλωσι λη-
μέρια καὶ μὴ δυνάμενοι οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ καταλίπωσι τὰ ὅπλα
ἀνευ κινδύνου τῆς ζωῆς αὐτῶν οἱ κλέφται ἔζων ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τῆς
ληστείας. Συνήθως ἐπέπιπτον πρὸς τοῦτο κατὰ τῶν Τούρκων, ἀρπά-
ζοντες τὰ ἐν τοῖς ὄρεσι ποίμνια τοῦ πασᾶ ἢ ἐμβάλλοντες ἀπροσδο-
κῆτως εἰς τὰ χωρία τῶν ἀγάδων καὶ τῶν μπείδων καὶ πολλάκις
ἀπάγοντες αὐτοὺς τοὺς μπείδες καὶ τοὺς ἀγάδες ἢ τοὺς συγ-
γενεῖς αὐτῶν, τοὺς ὁποίους δὲν ἀπέλυον εἰμὴ ἐπὶ λυτρίαις. Ἄλλ' ἐνίοτε
ἠναγκάζοντο νὰ ληστεύωσι καὶ αὐτοὺς τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμοθρή-
σκους ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἦσαν ὑπερήται ἢ ἐνοικιασταὶ τῶν Τούρκων.
Ἐὰν οἱ ἄρματωλοὶ ὅσοι διετέλουν εἰς εἰρηνικὰς πρὸς τὴν κυβένησιν
σχέσεις περιεποιοῦντο τοὺς προεστοὺς ἐξ ἴσου σχεδὸν ὅσον καὶ τοὺς
Τούρκους, καθ' ἃπερ εἶδομεν εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Στουρνάρη, οἱ στασιά-
ζοντες ἄρματωλοὶ δὲν ἐφείδοντο αὐτῶν, διότι ἐνίοτε οἱ προεστοὶ κα-
τεδίωκον αὐτοὺς ἐπίσης ὅσον καὶ οἱ Τούρκοι, ὅπως εἶδομεν εἰς τὸ
ἄσμα τοῦ Χρήστου Μηλιῶν καὶ ὅπως ἱστορεῖ τὸ ἄσμα τοῦ ἄρματω-
λοῦ τοῦ Καρπενησιῶ Λιθίνῃ. Ἐν τῷ ἄσματι τούτῳ ὁ Λιθίνης παρί-
σταται λέγων·

«— Σὲ σένα, Μῆτρό μου γαμπρέ, Σταθούλα ψυχογυῖ μου,
'Αφίνω τῇ γυναϊκᾷ μου, τὸ δόλιο μου τὸ Γιωργό,
Ποῦνε μικρὸς γιὰ φαμελιά, κι' ἀπ' ἄρματα δὲν ξέρει·
Καὶ σὰ διαβῇ τὰ δεκαντιὰ καὶ γίνῃ παλληκάρι,
'Ελᾶτε νὰ ξεθάψετε τὰ δόλια τ' ἄρματά μου,
Ποῦ τὰ 'χῶσε 'ς τὴν ἐκκλησιὰ μέσα 'ς τὸ ἅγιο βῆμα,
Νὰ μὴν τὰ πάρουν τὰ σκυλιὰ κι' ὁ Τοῦρκο-Κωνσταντάνης».

Ἐνταῦθα πάλιν ὁ Τουρκο-Κωνσταντάνης, ὁ τοῦ Καρπενησιῶ προεστὼς ἀναφέρεται ἐκ παραλλήλου πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους τοῦ γέ-
νους πολεμίους. Ὅθεν πολλάκις οἱ κλέφται συνελάμβανον ἢ τοὺς
προεστοὺς αὐτοὺς ἢ συγγενεῖς αὐτῶν.

«Ὁ Σκυλοδῆμος ἔτρωγε 'ς τὰ ἔλατ' ἀποκάτω
Καὶ τὴν Εἰρήνην 'ς τὸ πλευρὸν εἶχε νὰ τὴν κεράσῃ.
— Κέρνα μ' Εἰρήνη μ' ὠμορφή, κέρνα μ' ὅσο νὰ φέξῃ,

“Ὅσο νὰ ἔβγῃ αὐγερινός, νὰ πάγ’ ἡ πούλια γιῶμα,
 Κ’ ἀπαί σέ στέλνω σπίτι σου, μὲ δέκα παλληκάρια...
 — Δῆμο, δὲν εἶμαι δοῦλά σου, κρασί νὰ σέ κεράσω.
 Ἐγὼ εἶμαι νύφη προεστών, κι’ ἀρχόντων θυγατέρα».

Ἐκ τοῦ ἄσματος τοῦτου συνάγεται καὶ ἕτερόν τι χαρακτηριστικώτατον τοῦ τῶν κλεφτῶν βίου. Ἡ ὑπερηφάνεια δι’ ἧς ἡ γυνὴ ἐκείνη ἀποποιεῖται τὴν ἐκπληρώσει τὴν τοσοῦτον φυσικὴν πρόσκλησιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς συμμορίας τῆς ὁποίας εἶναι αἰχμάλωτος, ἐκδηλοῖ τὴν πεποίθησιν ἣν εἶχεν ὅτι αὐτὸς τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν θέλουσι σεβασθῇ ἀείποτε τὴν τιμὴν αὐτῆς. Τφόντι ἐκτός ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, οἱ κλέφται διεκρίθησαν ἀείποτε ἐπὶ τῇ εὐλαβείᾳ μεθ’ ἧς προσεφέροντο πρὸς τὰς αἰχμαλώτους αὐτῶν, εἴτε ὥραϊαι ἦσαν εἴτε ἄσχημοι, εἴτε νέαι εἴτε γραῖαι, εἴτε χριστιαναὶ εἴτε ἀλλόθρησκοι· καὶ ἀναφέρεται παράδειγμα ἀρχηγοῦ συμμορίας φονευθέντος ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παλληκαριῶν, διότι προσέβαλε τὴν τιμὴν τουραίδος γυναικός, ἣν ἐκράτει αἰχμάλωτον, μέχρις οὗ ἔλθωσι τὰ λύτρα.

Μετὰ τοὺς προεστούς οἱ κλέφται ἰδίως ἐτέρποντο νὰ καθυποβάλωσιν εἰς πληρωμὴν λύτρων τοὺς καλογήρους, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐδεμίαν εἶχον ἰδιάζουσαν συμπάθειαν, καὶ τοὺς παππάδες, ὡς αἱ συνέπιπτε νὰ εἶναι προεστοὶ τῶν χωρίων καὶ τούτου ἔνεκα πολέμιοι ἔστιν ὅτε τῶν κλεφτῶν. Καθὼς εἵπομεν, ὀνομαστότατοι ἀπέβησαν οἱ τῆς Πελοποννήσου κλέφται καθ’ ὅλην τὴν 18ην ἐκτονταετηρίδα καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης. Τοιοῦτοι ἐγένοντο ἰδίως ὁ Παναγιώταρος καὶ οἱ Κολοκοτρωναῖοι, τοὺς ὁποίους ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν, οἱ Κοντοβουνίσιοι καὶ οἱ Χοντρογιανναῖοι, τῶν ὁποίων οἱ τελευταῖοι ἀπόγονοι, ἀφοῦ ὑπηρέτησαν τὴν ἐπανάστασιν, ἔπειτα διὰ παραδόξου τροπῆς τῆς τύχης ἔπεσον ὑπὸ τὸ φάσγανον τῆς λαϊμητόμου πρὸ 40 περίπου ἐνιαυτῶν· οἱ Σουλῶται, ὧν εἷς συνέδεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετὰ τῆς πρώτης ἐν Πελοποννήσῳ ἐχθροπραξίας τῇ 1821· τελευταῖον ὁ περιβόητος Ζαχαριάς, περὶ τοῦ ὁποίου σφύζεται ἄσμα ἱστοροῦν μετὰ πικρᾶς εἰρωνείας πῶς ἐξεδικήθη τὸν παπᾶν τοῦ ἁγίου Πέτρου, ὅστις ὦν ἐν ταῦτῳ προεστὼς τοῦ χωρίου, ἦτο ἄσπονδος τοῦ Ζαχαριᾶ ἐχθρὸς καὶ πολλοὺς τῶν συγγενῶν αὐτοῦ μέχρι θανάτου κατεδίωξε.

«Τ’ εἶν’ τὸ κακὸ ποῦ γίνεται τοῦτο τὸ καλοκαῖρι ;
 Τρία χωριά μᾶς κλαίονται, τρία κεφαλοχώρια·
 Μᾶς κλαίγεται κ’ ἓνας παπᾶς ἀπὸ τὸν Ἅγιον Πέτρον,
 Τί τῶκαμα...καὶ κλαίγεται ἀπ’ ἐμένα,
 Μῆνα τὰ βῶδια τ’ ἐσφαῖξα, μῆνα τὰ πρόβατά του·

Τὴν μιά του νύφη φίλησα, ταῖς δύο του θυγατέρις,
 Τὸ 'να παιδί του σκότωσα, τ' ἄλλο τὸ πῆρα σκλάβο,
 Καὶ πεντακόσια δὴ φλωριὰ γιὰ 'ξαγοράν τοῦ πῆρα,
 "Ολα λουρὲ τὰ μοίρασα, λουρὲ 'ς τὰ παλληκάρια,
 Κι' ἀτὸς μου δὲν ἐκράτησα τίποτα γιὰ τὰμένα.

Ἄλλ' ἐκ τοῦ ἄσματος τούτου συνάγεται προσέτι ὅτι ὁ Ζαχαριᾶς ἦτο ἐκ τῶν ὀλίγων κλεφτῶν ὅσοι δὲν ἐσέβοντο τὰς γυναῖκας. Τοῦτο δὲ τὸ ἰδίωμα αὐτοῦ ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ ὅλων τῶν περὶ αὐτοῦ παρὰδόσεων καὶ ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ θανάτου, διότι ἐπὶ τέλους ἐδολοφονήθη ὑπὸ ἐνὸς τῶν προϋχόντων τῆς Μάνης ἐνεκα τοιαύτης τινὸς αἰτίας.

Τελευταῖον ἐλλείψει Τούρκων, κκλογῆρων καὶ προεστῶν οἱ κλέφται ἐφορολόγουν τὰ χωρία ἢ καὶ αὐτὰς τὰς πόλεις. Δὲν διήγον ὅμως ἅπαντα τὸν βίον περὶ πολέμους καὶ ἀρπαγὰς καὶ λαφυραγωγίας, εἶχον ἡμέρας ἀνέσεως καὶ ἡμέρας οἰκογενειακῆς εὐτυχίας, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ἐπομένου ἄσματος τοῦ περιγράφοντος τοὺς γάμους τοῦ υἱοῦ τοῦ Ζήτρου.

«Ὁ Ζήτρος κάνει τὴ χαρά, χαρὰ γιὰ τὸν υἱό του,
 Ἐκάλεσε τὴν κλεφτουριᾶ, τὰ δῶδεκα πρωτᾶτα.
 Τὸν Λάπα δὲν ἐκάλεσε τὸ μαῦρο ψυχοπαῖδι,
 Κι' ὅλοι πηγαίνουν κέρασμα κριάρια μὲ κουδούνια,
 Κι' ὁ Λάπας πάγει ἀκάλεστος μὲ ζωντανὸν ἀλάφι,
 'Σ τ' ἀσῆμι καὶ 'ς τὸ μάλαμμα καὶ 'στὸ μαργαριτάρι.
 Κι' ἐκεῖνος δὲν τὸν λόγιασεν ἀπὸ τοὺς καλεστέδες.

Ἡ Ζήτραινα τὸν λόγιασεν ἀπὸ τὸ παραθύρι·

Πάλαι ἡ μαύρη Ζήτραινα, ἡ μαύρη παραμάν·

— »Καλῶς τὸν Λάπα πῶρχεται μ' ἀλάφι στολισμένο!

Στρῶστε τοῦ Λάπα 'ς τὸν ὄντα, τοῦ Τρίτσα 'ς τὴν κρεβάτα

Στρῶστε καὶ τῶν παλληκαριῶν, ἀπ' ὅλα τὰ πρωτᾶτα».

Καὶ προκειμένου νὰ περιγράψω τὰ κατὰ τὸν ἰδιωτικόν, οὕτως εἰπεῖν, βίον τῶν κλεφτῶν, θέλω ἀκολουθήσει τὸν Φωριέλ, τὸν πραγματευσάμενον περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου εἰς ἐποχὴν πλησιεστάτην πρὸς τὰ πράγματα. Βραδύτερον διὰ ποικίλους λόγους καὶ ἰδίως διὰ τὰ δεινὰ ὅσα ἐπῆγαγεν εἰς τὸν τόπον ἡ παρῳδία τῆς κλεφτουριᾶς, ἡ ἰδίως λεγομένη ληστεία, πολλὰ σκιαὶ ἐπεκάλυψαν ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει τὴν χαριεστάτην τοῦ Γάλλου εἰκόνα. Ἀλλὰ τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω ὅτι οἱ θεσμοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ κρίνονται κατὰ τὰς ἐντυπώσεις αἱ ἐπροξένησαν εἰς τοὺς συγχρόνους, ὅχι κατὰ τὰς τροπολογηθείσας ὑπὸ μεταγενεστέρων περιστάσεων διαθέσεις. Οὐδὲν

ὑπάρχει μεταξύ τῶν ἀρχαίων κατὰ τῶν σημερινῶν κλεφτῶν καὶ εἴμπορεῖ τις νὰ θαυμάζη καὶ νὰ ἀγαπᾷ τοὺς πρῶτους, χωρὶς νὰ κα-
ταστήσῃ ἥττον ἀποτροπαίους τοὺς δευτέρους.

Κατὰ τὰς ὥρας λοιπὸν τῆς ἀνέσεως οἱ ἄνθρωποι ἐκείνοι ἐγυμνά-
ζοντο πρὸ πάντων περὶ ποικίλας χρήσιμους εἰς τὸ ἐπάγγελμα αὐτῶν
ἀσκήσεις. Ἐρριπτον εἰς τὸ σημάδι μὲ ἀκρίθειαν πάντοτε μὲν ἀξιο-
σημείωτον, πολλάκις δὲ τῇ ἀληθείᾳ θαυμαστήν. Ἐγυμνάζοντο περὶ
τὸν δίσκον καὶ τὸ ἄλμα καὶ τὸν δρόμον, αἱ δὲ παραδόσεις διηγοῦν-
ται περὶ τῆς καθόλου εἰς ταῦτα δεξιότητος αὐτῶν πράγματα σχεδὸν
ἀπίστευτα. Λέγεται λ. χ. ὅτι ὁ Νικοτσάρας ἠδύνατο νὰ παρατρέξῃ
πρὸς ἵππον καὶ δι' ἑνὸς ἄλματος νὰ υπερπηδῇ ἐπὶ ἐπτὰ ἵππων στοι-
χηδὸν παρατεταγμένων· περὶ δὲ τοῦ Ζαχαριᾶ φημίζεται ὅτι, ὅταν
ἔτρεχεν, αἱ πτέρναι αὐτοῦ ἤγγιζον τὰ ὄτα. Μὴ παραλείψωμεν δὲ
τὴν καρτερίαν αὐτῶν εἰς τὴν πεῖναν, τὴν δίψαν καὶ τὴν ἀγρυπνίαν.
Πολλάκις ἐμάχοντο ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας συνεχῶς
χωρὶς νὰ πῶσι, χωρὶς νὰ φάωσι, χωρὶς νὰ κοιμηθῶσι· καὶ πολλάκις
ἐνῶ ὁ ἐχθρὸς ἐνόμιζεν ἑαυτοὺς καταβληθέντας ὑπὸ τοσούτων καὶ τη-
λικούτων στερήσεων καὶ περιέμενε νὰ παραδοθῶσιν, αἴφνης ἀναλαβόν-
τες τὴν ρώμην αὐτῶν καὶ ἐφορμήσαντες καὶ νικήσαντες, διήρχοντο
τὰ χαρακώματα σῶσι. Ἄλλῃ ἐξαισία αὐτῶν ἀρετῇ ἦτο ἡ ἐν ταῖς ὁ-
δύναις καρτερία. Εἰδότες τίνα βασανιστήρια περιέμενον αὐτοὺς, προ-
ετίμων πάντοτε νὰ σκοτωθῶσιν ἢ νὰ παραδοθῶσιν. Ἄλλ' ἐνίοτε
συνέπιπτε νὰ πάθωσι τὸ μέγα δεινὸν τοῦ νὰ συλληφθῶσι καὶ τότε
εἶναι ἀκατανόητον μετὰ ποίου φρονήματος ὑφίσταντο τὰς φοβερῶ-
τέρας τῶν στρεβλώσεων. Σφυροκοπούμενοι, καὶ σουβλιζόμενοι καὶ
ζωντανοὶ λεπιζόμενοι δὲν ἐδάκρυον, δὲν ἐστέναζον, δὲν ἐπρόφερον λέ-
ξιν, παρεκτός ἵνα ὑβρίσωσι καὶ περιφρονήσωσι τοὺς πασάδες καὶ τοὺς
δημῖους αὐτῶν. Ἐνεκα δὲ τῶν συμφορῶν τούτων, μία τῶν συνηθε-
στέρων εὐχῶν, ἥ ἐν τοῖς συμποσίοις αὐτῶν ᾗχοντο πρὸς ἀλλήλους,
ἦτο, καλὸ μολύβδι. Καὶ οὐδὲν ἥττον οἰκτρὸν ὑπελάμβανον τὸ νὰ
κόψωσι τὴν κεφαλὴν αὐτῶν οἱ Τούρκοι. Ὅθεν σπουδαιότερα καὶ ἱε-
ρωτέρα παράκλησις, τὴν ὁποίαν ὁ ἀποθνήσκων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς
μάχης κλέφτης ἠδύνατο νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς τοὺς συναγωνιστὰς αὐτοῦ,
ἦτο νὰ κόψωσι τὴν κεφαλὴν του, καὶ νὰ ἀπαγάγῃ αὐτήν, ἵνα μὴ
κοπῇ καὶ ἀπαθῇ ὑπὸ τῶν πολέμιων. Τὸ δὲ αἶσθημα τοῦτο ἦτο
ἀρχαῖον παρὰ τοῖς ἡμετέροις καὶ δὲν περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν τά-
ξιν τῶν κλεφτῶν, διότι καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ὅταν εἶ-
δεν ἑαυτὸν περιζωσθέντα πανταχόθεν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐπέισθη
ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει σωτηρίας ἐλπίς, ἀνεβόησε. «Δὲν εἶναι κανεὶς

χριστιανὸς νὰ λάβῃ τὴν κεφαλὴν μου». Πολλάκις τὰ δημόδη ἄσματα ἐκπράζουσι τοιαύτας παρακλήσεις.

«Σὺν δένδρον ἐρραγίσθηκε, σὺν κυπαρίσσι πέφτει.
Ψῆλὴ φωνοῦλα ἔβαλε σὺν παλληκάρ' ὅπου 'ταν.
— «Ποῦ εἶσαι, καλέ μου ἀδερφέ, καὶ πολυαγαπημένε ;
Γύρισε πίσω, πάρε με, πάρε μου τὸ κεφάλι,
Νὰ μὴν τὸ πάρ' ἡ παγανιά καὶ ὁ 'Ισοῦφ ἀράπης
Καὶ μοῦ τὸ πάει 'ς τὰ Γιάννενα τ' Ἀλῆ πασᾶ τοῦ σκύλλου».

Τὸ δ' εὐγενὲς τοῦτο αἶσθημα, τὸ κηδόμενον περὶ τῆς τιμῆς αὐτῶν καὶ μετὰ θάνατον, διεποικίλλετο παραδόξως. Ὁ κλέφτης λ. χ. ἐπεθύμει νὰ κηδεύεται τοιοῦτοτρόπως, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι καὶ μετὰ θάνατον ἐξακολουθεῖ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγωνιζόμενος. Τίς δὲν ἠξέυρει τὸν τάφον τοῦ Δήμου, τὸ ἄσμα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀντηχῆσαν εἰς ἓν τῶν θεάτρων τῶν Παρισίων τοσαύτας ἀπέσπασε χειροκροτήσεις καὶ τοσαύτας παρήγαγε συγκινήσεις ;

«Ὁ ἥλιος ἔβασίλευε, καὶ ὁ Δῆμος διατάζει.
— Σῦρτε, παιδιὰ μου, 'ς τὸ νερό, ψωμί νὰ φάτ' ἀπόψε.
Καὶ σὺ Λαμπράκη μ' ἀνεψιέ, κάθου ἐδῶ κοντὰ μου.
Νὰ τ' ἄρματά μου φόρεσε, νὰ εἶσαι καπετᾶνος.
Καὶ σεῖς, παιδιὰ μου, πάρετε τὸ ἔρημο σπαθί μου,
Πράσινα κόψετε κλαδιά, στρῶστέ μου νὰ καθίσω,
Καὶ φέρτε τὸν πνευματικὸ νὰ μ' ἐξομολογήσῃ,
Νὰ τοῦ εἰπῶ τὰ κρίματα ὅσα 'χω καμωμένα.
Τριάντα χρόνι' ἄρματωλός, καὶ εἴκοσιν ἔχω κλέφτης.
Καὶ τώρα μ' ἤρθε θάνατος, καὶ θέλω νὰ πεθάνω.
Κάμετε τὸ κιθουρί μου πλατύ, 'ψηλὸ νὰ γένη,
Νὰ στέκ' ὀρθὸς νὰ πολεμῶ, καὶ δίπλα νὰ γεμίζω.
Κι' ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξιὸ ἀφήστε παραθύρι.
Τὰ χελιδόνια νὰ ῥχωνται τὴν ἀνοιξιν νὰ φέρουν,
Καὶ τ' ἀηδόνια τὸν καλὸν Μάϊ νὰ μὲ μαθαίνουν».

Ἐν γένει δὲ οἱ κλέφται, καίτοι διάγοντες βίον τοσοῦτον ἄγριον καὶ τραχύν, σπανίως ἦσαν θηριώδεις καὶ αἰμοχαρεῖς. Ἐφόνεον μὲν ὄσους ἠδύναντο μουσουλμάνους Τούρκους ἢ Ἀλβανούς, μὴ φειδόμενοι ἐνίοτε, ἀλλὰ σπανιώτατα καὶ αὐτῶν τῶν χριστιανῶν. Ἐλαφρυαγώγουν ἅμα ἐδίδετο περίστας τοὺς πρώτους καὶ ἐν ἀνάγκῃ τοὺς δευτέρους, ἀλλὰ ὡμοὶ καὶ ἀδυσώπητοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲν ἦσαν. Δὲν ἐβασάνιζον λ. χ. οὐδὲ τοὺς Τούρκους αὐτούς, ἀλλ' ἤρκοῦντο νὰ τοὺς θανατώνωσιν. Αἱ περὶ τοῦ θεοῦ ἰδέαι αὐτῶν οὔτε ὑψηλαὶ ἦσαν οὔτε

λεπταί· ἀλλὰ βεβαίως ἦσαν εὐλαβέστεραι τῶν δοξασιῶν καὶ ἔζων τοῦ κοινοῦ πλήθους. Πότε καὶ πότε μόνον ἠδύναντο νὰ ἀκούσωσιν εἰς ἐρημοκλήσιον τὴν θείαν λειτουργίαν, ἀφελῶς τελουμένην ὑπὸ ὀρεινοῦ ἱερέως. Ἄλλ' ὅπου δῆποτε καὶ ἂν εὐρίσκοντο τὸ Πάσχα ἢ τὰ Χριστοῦγεννα, ἐν δάσει, ἐν σπηλαίοις ἢ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ὑψηλοτάτων ὀρέων, ποτὲ δὲν ἐλησμόνουν νὰ ἐορτάσωσιν ὅπως ἠδύναντο τὰς ἐπιφανεῖς ἐκεῖνας ἡμέρας τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ψάλλοντες ὅσα καὶ ὅπως ἤξευρον ἐκ τῶν εἰς αὐτὰς ἀναγομένων ὕμνων καὶ προσευχῶν. Εἰς οἵανδῆποτε ἀμνηχανίαν καὶ ἂν εὐρίσκετο ὁ κλέφτης δὲν ἐπέβαλλε χεῖρα εἰς τὸ ἐλάχιστον τῶν ἀφιερωμάτων ἢ σκευῶν τῶν ἐν τόπῳ ἱερῷ κατατεθειμένων. Ὁ δὲ γέρον Βλαχάβας ὁ πατὴρ τοῦ μετέπειτα τοσοῦτον κλεισθέντος καὶ τοσοῦτον οἰκτρῶς μαρτυρήσαντος Παπᾶ Θύμιου ἀπῆλθεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν πεζὸς εἰς Ἱεροσόλυμα μὲ τὸ ὄπλον καὶ τὸ πρωτοπαλλήκαρόν του, ἵνα ἀποθάνῃ, ὅπως ἤυχετο, εἰς τοὺς ἁγίους τόπους. Ποτὲ κλέφτης δὲν ἀλλαξοπίστησεν. Ὅταν εἶπαν εἰς τὸν Ἀνδρουτζον ὅτι ἀσπαζόμενος μὲν τὸ ἰσλαμὸν θέλει ἀξιωθῇ τιμῶν ἐξαιρέτων, ἐμμένων δὲ πιστὸς εἰς τὸ ἴδιον θρήσκειμα θέλει ἀποθάνει οἰκτρῶς εἰς τὸ κάτεργον, ὁ γενναῖος ἀθλητῆς ἀδιστάκτως ἐπροτίμησε τὸ δεύτερον· καὶ ἄλλοι καπετᾶνοι εἰς ὁμοίους ἐκτεθεντες πειρασμοὺς ἐπραξαν ὅ,τι ἐπραξεν ἐκεῖνος. Μετὰ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτῶν οὐδὲν εἶχον ἱερώτερον τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀφοσιώσεως. Πολλάκις τὰ παλληκάρια ἠδύναντο νὰ σωθῶσιν ἐγκαταλείποντα τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν, ἀλλὰ προετίμων νὰ ἀποθάνωσι μετ' αὐτοῦ. Πολλάκις, ἐνῷ δύο συμμορίαὶ ἐμάχοντο κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἡ μία ἠδύνατο νὰ φύγῃ, ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς δὲν ἐγκατέλειπε τὸν συνάδελφον, ἀλλὰ ριπτόμενος κατὰ τῶν πολεμίων ἢ ἐσφύζετο μετ' αὐτοῦ ἢ μετ' αὐτοῦ συγκαταστρέφετο.

Ἰσως οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἱ πλείότεροι τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν, δὲν εἶχον τὴν συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας· ἴσως ἐμάχοντο κατὰ τῶν Τούρκων ἐλαυνόμενοι μᾶλλον ὑπὸ σφοδροτάτου αὐτοματισμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἢ ἔχοντες τὸ ὑψηλότερον αἶσθημα τῆς ὅλης πατρίδος. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αὐτοὶ διετέλεσαν οἱ κυριώτατοι ἐπικουροὶ ὅλων τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων ὅσα οἱ πατέρες ἡμῶν διεξήγαγον ἐπὶ 400 ἔτη αὐτοὶ πάλιν ἀπετέλεσαν τὸν κύριον πεζικὸν στρατὸν τοῦ τελευταίου ἀγῶνος, αὐτοὶ διεξήγαγον αὐτόν, καὶ αὐτοὶ ἀνεδείχθησαν οἱ πρωταθληταὶ αὐτοῦ. Τὸ μᾶχιμον πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος ὁ ἀναβιώσας λόγιος ἐλληνισμὸς ἐνεφύσησεν εἰς τὰς νέας γενεὰς τῶν πεπολιτισμένων τοῦ ἔθνους τάξεων, δὲν εἶχε μὲν ἀφορμὴν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, δὲν ἠξιώθη δὲ διαρκούσης

αὐτῆς ποτὲ τῆς κυβερνητικῆς προνοίας τῆς ἀπαιτουμένης ἵνα ἀσκηθῇ ἀποχρώντως καὶ ἀποτελέσῃ τὸν τακτικὸν στρατὸν, ὅστις ἐπὶ τέλους ἔμελλε φυσικῶ τῷ λόγῳ ν' ἀναπληρώσῃ τὰ ὀρεσβία ἐκεῖνα στίφη. Ἀπὸ τοῦ Δραγατσανίου μέχρι τοῦ Χαϊδαρίου ὁ τακτικὸς στρατὸς θύματα μόνον προσήνεγκεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ Βαλτετσίου μέχρι τῆς Ράχωδας ὅλα τὰ λαμπρὰ κατορθώματα τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῶν ἀρματωλῶν καὶ τῶν κλεφτῶν διεπράχθησαν.

Τίς δ' Ἑλλήν δὲν συνεκινήθη ἀπαγγέλλων, ἄδων ἢ ἀκούων τὰ δημῳδῇ ἄσματα ὅσα παρήγαγον ὁ βίος καὶ οἱ ἄθλοι τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων καὶ ὧν παρέθηκά τινα ἀνωτέρω νομίζων ὅτι δὲν ἡδυνάμην κάλ-
λιον νὰ ἱστορήσω τὰ κατὰ τοὺς προμάχους αὐτοὺς τῆς ἐθνικῆς ἀνε-
ξαρτησίας; Τινὰ τῶν ἁσμάτων τούτων ἐποιήθησαν ὑπὸ κλεφτῶν, αὐτουργῶν ὄντων ἢ μαρτύρων τῶν γεγονότων ὅσα ἐξυμνοῦσι· τὰ πλεῖστα ὅμως ἦσαν ἔργα τυφλῶν ραψῶδων, οἵτινες, ἄλλοτε διερχόμε-
νοι τὰς πόλεις, τὰς κώμας καὶ τὰ χωρία, μάλιστα ἐπὶ τῶν ἐορτῶν καὶ τῶν πανηγύρεων, ἔτερον τὸν λαὸν ἄδοντες τὰ προϊόντα τῆς ἀρτελούς ἐκείνης μουσῆς, καὶ ἔζων ἐκ τῆς αὐθορμήτου ἀμοιβῆς ἣν τοῦτοῦ ἔνεκα ἐλάμβανον. Οἱ ραψῶδοι οὗτοι οἵτινες παρῆχον ἡμῖν ἄλλοτε ἐν-
νοιάν τινα τοῦ τί ἦσαν ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων οἱ ὁμοταγεῖς αὐ-
τῶν ἄνθρωποι, οἱ δημιουργοὶ καὶ φύλακες διατελέσαντες τῆς ὁμηρι-
κῆς ποιήσεως, τὴν σήμερον ἐκλείπουσιν ὀσημέριαν ὑπενδίδοντες εἰς τὴν ἐπιδρομὴν ἑτεροφύλων αἰοδῶν καὶ ἑτεροφύλου μουσῆς, εἰς τὴν ἀκατά-
σχετον ἐπίδρασιν τοῦ ἐκ τῆς ἐσπερίας κατακλύζοντος ἡμᾶς βίου τοῦ ἀφανίσαντος καὶ μέλλοντος ἔτι νὰ ἀφανίσῃ πολλὰ ἔχνη τῆς πόρος τοῦ ἀρχαίου προπάτορος οἰκειότητος ἡμῶν. Ἀλλὰ πρὸ ὀλίγων ἔτι δε-
κάδων ἐνιαυτῶν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς οὐδεμίαν εἶχεν ἡδονὴν καὶ παρα-
μυθίαν μεῖζονα τοῦ ἄδειν τὰ ἰδιοφυῆ ἐκεῖνα προϊόντα τῆς ἰθαγενεῖς ποιήσεως καὶ τοῦ ἀκροᾶσθαι αὐτῶν. Καὶ ὅταν λέγωμεν ὁ ἐλληνικὸς λαός, δὲν ἐννοοῦμεν μόνον τὰ πλήθη· τὰ ἄσματα ἐκεῖνα ἀντήχουν
πολλάκις εἰς τὰ μέγαρα τῶν ἀρίστων τοῦ ἔθνους ἀνδρῶν, τὸ δὲ παρά-
δοξον καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα τῶν κρατούντων. Ὁ Μανουὴλ Τομ-
πάζης διηγεῖτο, αὐτόπτης τοῦ πράγματος γενόμενος, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικόλαος ἠναγκάσθη ποτὲ ἐξ ἐναντίων ἀνέμων νὰ καταπλεύσῃ εἰς Πύλον, ὅπου εὗρεν ἡγχυροβολημένον τὸν ρίλον τοῦ Νικόλαον Λάμ-
προν ἐκ Σπετσῶν. Ἀμφότεροι οἰκειωθέντες πρὸς τὸν ἀγῶν τοῦ τόπου προσελλήθησαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς γεῦμα καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐωχίας εἶ-
πεν ὁ ὁσμανίδης τοπάρχης εἰς τὸν Λάμπρον νὰ τραγουδήσῃ, ὁ δὲ ζη-
τήσας τὸ μουσικὸν ὄργανόν του, ἤρχισε.

«Διψοῦν οἱ κάμποι γιὰ νερά

Καὶ τὰ βουνὰ γιὰ χιόνια,

Διψᾷ κι' ὁ δόλιος Ζαχαριᾶς
Γιὰ τοῦρκικα κεφάλια».

Διεκόπη μόνον μετὰ τὴν πρώτην ταύτην στροφήν, ἵνα εἴπῃ πρὸς τὸν ξενίζοντα δεσπότην· «μὴ σοῦ κακοφανῇ, ἀγᾶ μου, τὸ τραγοῦδι τὸ λέγει». - «Δὲν πειράζει, ἀπήντησε μειδιῶν ὁ ὁσμανίδης, δὲν πειράζει, ρεῖζι (1) Νικόλα, ἐξακολούθει».

Ὅλοι οἱ ραψῳδοὶ δὲν ἦσαν ποιηταί. Οἱ πλεῖστοι ἀπλῶς συνέλεγον, ἀπεμνημόνευον καὶ ἐπανελάμβανον ἔργα παρ' ἄλλων συνταχθέντα. Οὐκ ὀλίγοι ὅμως, καὶ οὗτοι ἦσαν οἱ μάλιστα ἀξιωματημένοι, προσέθετον εἰς ταῦτα καὶ ἑτέρα ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ποιηθέντα. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα ἦσαν ἄτεχνα καὶ ἀνεπιτήδευτα. Ἀλλὰ καθὼς πολλάκις παρατηρήθη, ἐξ ὅλων τῶν μιμητικῶν τῆς φύσεως τέχνων ἡ ποίησις ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι δι' αὐτῆς ἡ φύσις μόνη, ὅσον ἀκαλλιέργητος καὶ ἂν εἶναι, δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τοῦλάχιστον ὁσάκις ὁ σκοπὸς οὗτος δὲν εἶναι πολὺπλοκος καὶ πόρρω κείμενος. Ὅσον ἄπλαστοι καὶ ἀκαλλώπιστοι καὶ ἂν εἶναι οἱ τύποι αὐτῆς δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ πράγματα ἀληθῆ, αἰσθήματα ἀφελῆ, ἐννοίας ὥραιας. Εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἰπώμεν, λέγει ὀρθότατα ὁ Φωριέλ, ὅτι ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἐλλείψει, ἢ τῇ ἐλλειπεί τῆς τέχνης χρήσει, ὅτι ἐν τῇ ἀντιθέσει ταύτῃ καὶ τῇ δυσαναλογίᾳ μεταξὺ τῆς ἀτελείας τοῦ ὀργάνου καὶ τῆς τελειότητος τοῦ ἀποτελέσματος ἐγκρίνεται ἡ κυριωτάτη χάρις τῶν τοιούτων συνθέσεων. Δι' αὐτῆς μετέχουσι μέχρι τινὸς τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ προνομίου τῶν ἔργων τῆς φύσεως καὶ παράγουσιν ἐντύπωσιν παρεμφερῆ τῆς ἐντυπώσεως ἣν αἰσθανόμεθα θεωροῦντες τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, ἢ τὸ ὕψος τοῦ ὄρους, ἢ ζωγραφικὸν βράχων σύμπλεγμα ἢ μέγα τι καὶ γηραιὸν δάσος· διότι, ἐπιφέρει ὁ Γάλλος ἐκεῖνος, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἀκριθέστερον ἐμελέτησε, κατενόησε καὶ ἐξετίμησε τὴν δημῳδὴν ἡμῶν ποίησιν, ἢ ἄπλαστος τοῦ ἀνθρώπου μεγαλοφυΐα εἶναι καὶ αὕτῃ ἐν τῶν φαινομένων, ἐν τῶν προϊόντων τῆς φύσεως. Ἡ πρώτη, ἡ θεμελιώδης τῶν ὀρεινῶν ἐκείνων ἁσμάτων ἀρετὴ εἶναι, ὅτι οἱ ποιηταὶ αὐτῶν ὥσει διὰ τινος μετεμψυχώσεως περιέλαβον ἐν ἑαυτοῖς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἡρώων, οὓς ἐξυμνοῦσι. Μεταξὺ τῆς ψυχῆς τοῦ κλέφτου καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ τοσαύτη ὑπάρχει ἀναλογία καὶ ἀρμονία, ὥστε νομίζεις, ὅτι ὁ ποιητὴς ἠδύνατο νὰ πολεμήσῃ ὡς κλέφτης καὶ ὁ κλέφτης νὰ ᾄδῃ ὡς ποιητής· καὶ εἶναι τῇ ἀληθείᾳ δυσκολώτατον νὰ κρίνῃ τις, ἂν ἐν τοῖς στίχοις τῶν ραψῳδῶν, ἢ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἡρώων αὐτῶν ὑπάρχει πλείοτερον μῖσος κατὰ τοῦ Τούρκου, πλείο-

(1) Συγχωρημένος.

τερος ἔρως τῆς ἀνεξαρτησίας. Ἐτερον προτέρημα τῶν ἁσμάτων τοῦτων εἶναι, ὅτι αἰσθάνεσαι ἀμέσως τοῦ ἐποήθησαν, αἰσθάνεσαι ὅτι ἐνεπνεύσθησαν εἰς τὰ ὄρη. Ἀλλὰ τὰ ὄρη ταῦτα εἶναι τὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα δὲν καλύπτουσι πάγοι αἰῶνιοι καὶ τῶν ὁποίων αἱ κορυφαὶ μικρὸν ὑπερέχουσι τὸ ὕψος ἐκείνο, ὅπου ἡ γῆ αἰσθάνεται ἀκόμη τὸ γλυκὺ τοῦ ἡλίου θάλπος καὶ παράγει ἀκόμη χλόην καὶ ἄνθη. Ἡ ἐὰν ὑπάρχωσιν ὀλίγα τινὰ ποιηθέντα εἰς τόπους πεδινούς καὶ ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς θαλάσσης, ἐκ πρώτης ὄψεως διακρίνονται τῶν ἄλλων διὰ τοῦ μαλακωτέρου αὐτῶν ἥθους καὶ αἰσθήματος. Τὸ ἥρικόν μέρος ἐπέχει δεύτερον ἐν τοῖς τοιούτοις ἁσμασι λόγον καὶ ἀναφέρεται ἐν παρόδῳ· πρωταγωνιστεῖ δὲ ἡ ἀπαλὴ ὑπὲρ τῶν ἡρώων φιλοστοργία τῶν μητέρων αὐτῶν καὶ τῶν συζύγων. Στενωτάτῃ λοιπὸν ἐπικρατεῖ ἐν τοῖς ἡρωικοῖς ἐκείνοις ἁσμασι μεταξὺ τοῦ ποιητοῦ, τοῦ κλέφτου καὶ τοῦ ὄρους συγγένεια, τὴν ὁποίαν οὐδεμία μίμησις ὅσον τεχνικὴ καὶ ἂν εἶναι, δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ. Τοῦτου δ' ἕνεκα τὰ ἀρχαιότερα ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐν ταύτῃ, καθόλου εἰπεῖν, καὶ τὰ κάλλιστα λόγῳ ἰδιοτυπίας καὶ φυσικῆς τῶν πραγμάτων παραστάσεως. Ἡ διαφορὰ αὕτη προέκυψε προδήλως ἐκ τοῦ ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου ἐπεχέρισαν καὶ ἄλλοι νὰ ὑμνήσωσι τοὺς ἥρωας ἡμῶν, λογικώτεροι μὲν τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ραφιδῶν αὐτῶν, ὀλιγώτερον δὲ πρὸς τὸν βίον αὐτῶν ἐξοικειωμένοι. Ἀλλ' ἐκ τούτων πάντων, ἐὰν ἐξαίρεσης ἓνα ἢ δύο ὄντως μετουσιωθέντας κατὰ τοὺς ἥρωας οὓς ἐξυμνοῦσιν, οἱ λοιποὶ ὀλιγώτερον ηὐδοκίμησαν. Δὲν λέγω ὅτι τὰ ἔργα αὐτῶν στεροῦνται χάριτος καὶ γοητείας· ἐπιτηδεῖα τῶν ἀνθέων ἀπομίμησις δύναται πολλάκις νὰ τέρψῃ τὸν ὀφθαλμόν, ἀλλὰ μόνον τὰ γνήσια ἄνθη μεθύσκουσι διὰ τῆς εὐωδίας αὐτῶν καὶ μόνον τὰ ὀρεσίτροφα τῶν ὀρεσίων ἡμῶν ἡρώων ἁσματα ἀποπνέουσι τὴν ἰσχυρὰν ἐκείνην τοῦ θύμου(1) ὁσμὴν, δι' ἧς διπλασιάζεται ἡ ἐντύπωσις τῶν ἄλλων ποιητικῶν αὐτῶν καλλονῶν.

Ἐνταῦθα καταστρέφω τὸν λόγον περὶ τῆς τύχης καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, καθ' ἣν ἐποχὴν διετέλει ὁλόκληρον σχεδὸν ὑπὸ τὴν ὁσμανικὴν κυριαρχίαν νομίζω, ὅτι οὔτε τὰ παθήματα αὐτοῦ ἐδείνωσα, οὔτε τοὺς ἀγῶνας οὓς κατέβαλεν, ἵνα παρασκευάσῃ ἑαυτῷ μέλλον ἀγαθώτερον, ἐμεγαλοποίησα. Ἀκριβῶς δὲ σταθμιζὼν τὰ πράγματα ἐν πάσῃ συνειδήσει δύναμαι νὰ εἶπω ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἔθνων εἰς ὁμοίας ἢ παρεμφερεῖς περιελθὼν συμφοράς, ἀνέδειξεν ἢ πλείονα καρτερίαν ἢ πλείονα δραστηριότητα. Ἐὰν πολλοί, δελεασθέντες ὑπὸ τῶν δώρων τοῦ νικητοῦ, ἐξισλαμίσθησαν, (2) ἐὰν ἕτεροι οὐκ ὀλίγοι

(1) Θυμαρίου. (2) Ἐγιναν Τοῦρκοι.

ἀθυμήσαντες ἀπεδήμησαν, ἢ ἐξεφραγεύθησαν, ἢ ἐξερρωσίσθησαν, ἢ μεγάλη τοῦ ἔθνους ὁμᾶς ἔμεινε πιστὴ εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων αὐτῆς, εἰς τὰς παραδόσεις αὐτῆς, εἰς τὸ ὄνομα αὐτῆς, εἰς τὸ μέλλον αὐτῆς. Καὶ ἐνῷ ἄφ' ἐνὸς ἐπανάστατο κατὰ τοῦ Δεσπότη, ἄφ' ἐτέρου παρεισέδυνε εἰς τὰ συμβούλια αὐτοῦ· ἐνῷ ἄφ' ἐνὸς ὠργάνιζε καὶ ἐνήσκει ἐπὶ τῶν ὁρέων μὲν τὸ πεζικόν, ἐν τῷ πελάγει δὲ τὸν τακτικόν αὐτοῦ στρατόν, ἄφ' ἐτέρου ἐρρύθμιζεν εἰς τὰ πεδία καὶ εἰς τὰς νήσους τὸν εἰρηναῖον κοινοτικὸν βίον· ἐνῷ ἄφ' ἐνὸς ἡγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ αὐξήσῃ ὅσον οἷον τε τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἄφ' ἐτέρου ἐπεμελεῖτο τὴν ἡθικὴν καὶ διανοητικὴν αὐτοῦ διαμόρφωσιν. Καὶ διήγαγεν οὕτω βιοῦν, ταλαιπωρούμενον μὲν καὶ βασανιζόμενον, ἐργαζόμενον δ' ἐν ταύτῳ καὶ αγωνιζόμενον 400 ἔτη μέχρις οὗ, ὅταν ἐνόμισεν ὅτι ἀρκούντως ὑπέσκαψε τὰ θεμέλια τῆς εἰρῆνης, ἐν ᾗ ἦτο ἐγκεκλεισμένον, ἐπεχείρησε νὰ καταρρίψῃ τὰ τείχη αὐτῆς καὶ νὰ ἀναλάβῃ ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν. Ἐὰν ἐκάστη ἱστορικὴ περίοδος κρίνεται κατὰ τὰ πράγματα ἅτινα ἐδημιούργησεν, ἀδιστακτως λέγομεν, ὅπως νῦν ἔχουσι τὰ πράγματα ἔτι παρ' ἡμῖν, τὸ ἔθνος ἀνεδείχθη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς δουλείας ὑπερτερον ἢ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐφεξῆς· διότι ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς δουλείας ἐδημιουργήθησαν αἱ πολιτικαί, αἱ ἀστικά καὶ αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις, δι' ὧν διεζήχθη ὅπως δῆποτε ἡ ἐπανάστασις, ἐνῷ ἡ ἐπανάστασις δὲν διέπλασεν ἔτι νέας δυνάμεις ἐπιτηδείας νὰ συμπληρώσῃ καὶ νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ ἔργον αὐτῆς.

Κ. Παπαρρηγόπουλος

ΠΟΙΗΤΑΙ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εἰς τὸν ὥραϊον Βόσπορον εἰς τῆς τρυφῆς τὰ στήθη,
 Ἡ ποίησις τῆς νέας μας Ἑλλάδος ἐγεννήθη.
 Ἐκεῖ ὁ Ἀθανάσιος (1), ὁ νέος Ἀνακρέων.
 Ὡραῖα πρῶτος ἐψάλλε τὰ κάλλι τῶν ὥραϊων,
 Οἱ στίχοι του εἰς ἀνθηροῦς λειμῶνας ἐμπνευσμένοι,
 Κ' εἰς τῶν ρυάκων τὸν τερπνὸν ψιθυρισμὸν γραμμένοι,
 Τῶν ρόδων καὶ τῶν μυρσινῶν τὴν εὐωδίαν ἔχουν,
 Καὶ φυσικοὶ εἰς ρεύματα γλυκῶν ναμάτων τρέχουν.
 Ὡς τοῦ οἴνου τὴν ἀμέριμνον ζωὴν παραδομένος,
 Καὶ Βάκχος εἰς τὴν τράπεζαν κισσοστεφανωμένος,
 Τῆς μεθῆς ὅταν τὴν χαρὰν ἐντέχνως ζωγραφίζῃ,

(1) Ὁ Ἀθανάσιος Χρηστόπουλος.

Τὰς ἰδικὰς του ἡδονὰς εἰς ἔπη καλλωπίζει,
 Μ' ἀρχαίαν γεννηθεῖς ψυχὴν μ' ἀρχαῖον χαρακτῆρα,
 Τὴν λύραν ὅταν ἔλαβεν ὁ Ρίζος (1) εἰς τὴν χεῖρα,
 'Σ τὰς ἀκοάς μας ἤχησε γενναῖα μελωδία,
 Κ' ἐστρέψαμεν τὰ ὄμματα, 'ς τ' ἀρχαῖά μας μνημεῖα.
 Εἶν' ἄπορον πῶς γεννηθεῖς εἰς δουλικὰς ἡμέρας,
 Πρὸ χρόνου τόσου ἔγραψεν ἰδέας ἐλευθέρας.
 Ὁ Ρήγας (2) μάρτυς πρόδρομος τῆς ἱερᾶς μας πάλης,
 Μνημόσυνα μᾶς ἄφησεν ἐμπνεύσεως μεγάλης.
 Σκοπὸν λαμπρότερον ποτὲ δὲν ἔλαβον αἱ Μούσαι,
 Παρ' ὅταν τοῦ Τυρταίου μας ἡ σάλπιγξ ἀντηχοῦσε.
 Τὰ θοῖρά σου ἄσματα μᾶς πυρπολοῦν ἀκόμα,
 Καὶ βρέχουμεν μὲ δάκρυα τοῦ τάφου σου τὸ χῶμα.
 Τοῦ Ἀπουλήου μιμητῆς πιστὸς ὁ Περιοικάρης, (3)
 Ἀστείος εἶν' ἐνίστε, ἀλλὰ τὸν λείπ' ἡ χάρις,
 Κ' εἰς τὸν Ἑρμύλον του συχνὰ τοῦ Ἀριστάρχου (4) τ' ὄμμα
 Εὐρίσκει τὸν ἀδάμαντα κρυμμένον εἰς τὸ χῶμα
 Ὁ Κάλθος καὶ ὁ Σολωμός, ῥῶσοιοὶ μεγάλοι,
 Κ' οἱ δύο παρημέλησαν τῆς γλώσσης μας τὰ κάλλη.
 Ἰδεαὶ ὅμως πλούσιαι, πτωχὰ ἐνδεδυμέναι,
 Δὲν εἶναι δι' αἰῶνον ζῶνι προωρισμέναι.
 Ἡ ποιησίς μας ἔλαβε καὶ νεῦρα κ' εὐγλωττίαν,
 'Σ τοῦ Ὀδοιπόρου (5) τὴν λαμπρὰν καὶ τραγικὴν μανίαν.
 Ὁ Ὀδοιπόρος θησαυρὸς ποικίλων νοημάτων
 Καὶ νέας κόσμος ἰδεῶν, εἰκόνων κ' αἰσθημάτων,
 Μὲ δυνατὴν καὶ ἡχηρὰν ὀργάνων ἁρμονίαν,
 Ἐκφράζει τοῦ Δημιουργοῦ τὴν παντοδυναμίαν.
 Κ' ἡμεῖς τὰς ἀδυνάτους μας καὶ πρωτοπείρους χεῖρας,
 Κ' ἡμεῖς ἐδοκιμάσαμεν 'ς τὸ τόξον τῆς σατύρας,
 Καὶ ψόγους δὲν ἐλάβομεν τῆς τόλμης μας μεγάλους.
 Εὐχόμεθα εἰς ποιητὰς δοκιμωτέρους ἄλλους
 Τὸν δρόμον ποῦ ἀνοίξαμεν νὰ τρέξωσιν αἰσίως.
 Γλυκύτατος καὶ κάρπιμος θεὸς νὰ φανῇ ὁ βίος,
 Ἐὰν περὶ τὴν οὐσίαν μου ἰδῶ πολλοὺς ἀστέρας,
 Νὰ λάμπουν εἰς τοῦ Παρνασοῦ τοὺς φωτεινοὺς αἰθέρας.

(1) Ρίζος ὁ Νερουλός.

(2) Ὁ Φεραῖος.

(3) Ὁ Μιχαήλ, ποιητῆς ἐκ Μακεδονίας.

(4) Ἀλεξανδρινὸς γραμματικὸς διάσημος.

(5) Οὕτω καλεῖται ἔμμετρον δράμα τοῦ Π. Σούτσου.

Εἰς δάσκη πορτοκαλλεῶν, ἔς τὴν μοσχοβόλον Χίον
 Ὑψώνετο ἐξαίσιον ἐπιστημῶν Σχολεῖον.
 Ἐκεῖ ὁ γέρον Σελεπῆς (1) τὸν νοῦν τῆς νεολαίας
 Ἐτρώχῃζε μὲ ὑψηλὰς ἀλγεβρικὰς ἰδέας.
 Κι' ὁ Βαρδαλάχος (2) ἐξηγῶν τοὺς λόγους τῶν Πλατῶνων,
 Τοὺς νέους μας εἰς μίμησιν ἐκάλει τῶν προγόνων.
 Καὶ τοῦ Θεονόρου μαθητῆς, ὁ Βάμβας τὴν χημεῖαν
 Ἐδίδασκε μὲ μέθοδον, μὲ τάξιν κ' εὐγλωττίαν.
 Ὁ Λέσβιος Βενιαμὴν (3) τὸν Βάμβαν ἀμιλλᾷτο
 Ὡς τοὺς δύο Οἰκονόμους (4) τῆς ἡ Σμύρνης ἐκαυχᾶτο
 Εἰς παραδόσεις ὑψηλὰς, ἀπὸ σοφίαν πλήρεις,
 Τοὺς Κυδωνεῖς ἐφώτιζεν ὁ θαυμαστός Καίρης. (5)
 Ἐξεδίδον τὸν Λόγιον Ἑρμῆν (6) οἱ Κοκκινάκται
 Οἱ Κοῦμαι, οἱ Θεόκλητοι (7) καὶ οἱ Καπετανάκται (8)
 Συνέθετον συγγράμματα σοφὰ καὶ στοιχειώδη.
 Γυναῖκες μὲ φρονήματα Ἑλληνικὰ κι' ἀνδρώδη,
 Καὶ πρώτη μεταξὺ αὐτῶν ἡ νέα Εὐανθία, (9)
 Μετέφραζον ὠφέλιμα διδακτικὰ βιβλία,
 Εἰς τὴν σκηνὴν ἐπαίζοντο οἱ Βοῦτοι τοῦ Βολταίρου (10),
 Ὁ Φίλιππος καὶ ἡ σκληρὰ Ἠλέκτρα τοῦ Ἀλφιέρου (11).
 Πολυζῶιδαι, Πίγκολοι, Γεννάδιοι, Σχινάδες,
 Καὶ Βογορίδαι, λόγιοι τοῦ γένους μας λογάδες,
 Εἰς τὰς σχολὰς συνέρρεον τῆς Γετίγκας (12), τῆς Πίζας,
 Κ' εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Σένας ἡ Ταμίζας (13) . . .

Ἀλέξανδρος Σούτσος

(1) Ὁ Ἰωάννης. — Ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ 1779—1821, ἐφονεύθη δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων.

(2) Διάσημος διδάσκαλος τοῦ γένους ἐν Βουκουρεστίῳ.

(3) Ἐδίδασκεν ἐν Κυδωνίαις καὶ Βουκουρεστίῳ.

(4) Τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὸν Στέφανον.

(5) Ὁ Θεόφιλος, ὁ ἐξ Ἀνδρου.

(6) Περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ἐν Βιέννῃ πρὸ τῆς Ἑλλήν. Ἐπανατάσεως.

(7) Θεόκλητον τὸν Φαρμακίδην ἐννοεῖ.

(8) Ἡ κόδοι βιβλίων ἐκ Θεσσαλίας, ἐν Βιέννῃ.

(9) Ἀδελφὴ τοῦ Καίρης.

(10) Γάλλου ποιητοῦ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος.

(11) Ἀλφιέρης ὁ μέγας τραγικὸς ποιητὴς τῆς Ἰταλίας ἀκμάσας κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα καὶ συγγράψας διάφορα δράματα.

(12) Ἡ Γοτίγγη μικρὰ πόλις τῆς Γερμανίας διάσημος διὰ τὸ ἀρχαιότατον Πανεπιστήμιον αὐτῆς (1737).

(13) Σηκουάνας καὶ Τάμεσις, ὁ πρῶτος ποταμὸς τῆς Γαλλίας, ὁ δεῦτερος τῆς Ἀγγλίας· καὶ ὁ μὲν διαβρέχει τοὺς Παρισίους, ὁ δὲ τὸ Λονδῖνον· ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ τὰς δύο ταύτας μεγάλας πρωτευούσας.

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΔΡΑΓΑΣΣΑΝΙΟΥ

Ὁ Ὑψηλάντης διέταξε τὰ πλεῖστα τῶν σωμάτων νὰ προχωρή-
 σωσι πρὸς τὸ Δραγασσάνι (1) καὶ καταλάβωσι θέσεις τινὰς ὡς
 φθάσῃ αὐτός. Τὴν τρίτην Ἰουνίου 1821 ἐκίνησαν τὰ σώματα ὅπως διε-
 τάχθησαν, τὴν δὲ πέμπτην παρηκολούθησε καὶ ὁ Ὑψηλάντης μετὰ
 τῆς ὀπισθοφυλακῆς. Ὅκτῳ ὥρας ἀπέχει τὸ Δραγασσάνι τοῦ Ρυ-
 μνίκου· ἀλλὰ τὰ σώματα ταῦτα ὑπὲρ τὸ σῦνηθες ἠργοπόρησαν, οὐδ'
 ὁμοῦ ὅλα ἔφθασαν, πεσοῦσης καθ' ὁδὸν ραγδαίας καὶ διαρκοῦς βρο-
 χῆς· μόλις δὲ συνῆλθαν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον ἀλληλοδιαδόχως μέχρι
 τῆς αὐγῆς τῆς ἐβδόμης. Ὁ συστρατεύων Γεωργάκης (2) ἐσκόπευσεν,
 ἐξ αἰτίας τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπὸ τὴν ἐλληνικὴν ση-
 μαίαν, ν' ἀποκλείσῃ τοὺς ὀλίγους ἐχθροὺς πανταχόθεν· καὶ ἔστειλε
 διάφορα σώματα καὶ κατέλαβον τὰς περὶ τὸ χωρίον ἐπιτηδεῖας εἰς τὸν
 σκοπὸν τοῦτον θέσεις. Ὁ δὲ Καραβιᾶς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἱππέων
 καὶ ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης, ὁ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ λόχου καὶ τοῦ πυρο-
 βολικοῦ ταχθεὶς ἐσχάτως, ἐτοποθετήθησαν ἐντεῦθεν χαράδρας ἀντι-
 κρὺ τοῦ Δραγασσανίου, ἥς τὰ χεῖλη συζευγνύει γέφυρα· εἰδοποιήθη-
 σαν δὲ ὅλοι νὰ ἐτοιμασθῶσιν εἰς μάχην τὴν ἐπαύριον καθ' ἣν ἐσκό-
 πευε νὰ παρευρεθῇ καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος μετὰ τῆς ὀπισθοφυλακῆς ἐκ
 δισχιλίων. Ὁ δὲ Γεωργάκης, ὅστις διέθεσε τὰ πάντα, ἐτοποθετήθη
 ἀπώτερον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Ρυμνίκου, ὅπως διαλεχθῇ πρὸ τῶν ἄλλων
 μετὰ τοῦ αὐθημερὸν ἀναμενομένου ἀρχιστράτηγου. Οἱ ἐν Δραγασσα-
 νίῳ Τοῦρκοι, κατέχοντες καὶ τὴν παρακειμένην μονήν, ἡσθάνθησαν
 πόσον δεινὴ ἦτον ἡ θέσις των, καὶ ἐπεχείρησαν, ἀλλ' εἰς μάτην, νὰ
 διώξωσι τοὺς περὶ τὸν Ἀργυροκαστρίτην (3) μεταβάντες ἐκεῖ μετὰ
 τὰ ἐν τῷ Νοτσέτῳ (4) συμβάντα καὶ καταλαβόντες γήλοφον πλησίον
 τοῦ χωρίου ἐν μέσῳ ἐλώδους θέσεως· προβλέποντες δὲ ὅτι ἡ μάχη
 ἦτον ἀψευστος καὶ ἐγγύς, ἤρχισαν νὰ κείωσι τὰς εὐτελεῖς τοῦ χω-
 ρίου οἰκίας ὡς περιττὰς καὶ ἐπιζημίους. Ἀλλ' ὁ θερμουργὸς Κά-
 ραβιᾶς ἐθεώρησε τὸν ἐμπρησμόν πρόδρομον φυγῆς, καὶ φοβούμενος
 μήπως τοῦ φύγῃ ἡ βεβαία, ὡς ἐφαντάζετο, νίκη ἐξ αἰτίας τῆς ἀπρα-
 ξίας του, διέβη μετὰ μεσημβρίαν σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν πέραν τῆς χα-
 ράδρας πρὸς τὸ χωρίον, μὴ προειδοποιήσας τοὺς ἄλλους ὀπλαρχη-
 γοὺς, ὡς θέλων νὰ σφετερισθῇ ὅλην τὴν δόξαν μόνον αὐτός, παρη-

(1) Μικρὸν χωρίον ἐν τῇ μικρᾷ Βλαχίᾳ.

(2) Γ. Ὀλύμπιος ὁ ἡρωϊκῶς τῇ 30 ἴβριου 1821 ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σέκ-
 κου φογευθεὶς.

(3) Ἀναστάσιος Ἀργυροκαστρίτης ἐκαλεῖτο εἰς τῶν ὀπλαρχηγῶν.

(4) Ἐν Νοτσέτῳ εἶχον νικηθῇ οἱ Ἕλληνες τὴν νύκτα τῆς 27 Μαΐου.

κολούθησαν δὲ ἐπὶ τῇ προτροπῇ αὐτοῦ ὁ ἱερός λόχος καὶ τὸ πυροβολικόν. Οἱ Τοῦρκοι ἐδειλίασαν ὑπολαβόντες ὅτι θὰ ἐφόρμων οἱ Ἕλληνες ἐκ συνθήματος πανταχόθεν· διὰ τοῦτο, ἐνῷ ἤρχισε τὸ πυροβολικόν νὰ τοὺς κτυπᾷ, δὲν ἐξῆλθαν καὶ ἐσκέπτοντο διὰ ποίας ὁδοῦ νὰ φύγωσιν· ἀλλὰ βλέποντες ὅτι ἄλλοι δὲν ἐκινήθησαν, καὶ ὅτι τὰ κανόνια δὲν τοὺς ἐβλαπταν διὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν κανονιστοῦν, ἐξῆλθαν ἔφιπποι καὶ ἔπεσαν ξιφῆρεις ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς, καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Καραβιᾶν ἐλιποτάκτησαν, οἱ δὲ ἱερολοχίται ἐδείξαν ὅτι φλόγες πατριωτισμοῦ ἔκαλον τὴν καρδίαν των καὶ ἐπέμεναν μαχόμενοι· ἀλλ' ἦσαν ἀπειροπόλεμοι, καὶ τὸ ἵππικόν τοῦ ἐχθροῦ ἐπιπεσὼν πανορμεῖ, διέρρηξε τὰς τάξεις, ἐκυρίευσεν τὰ κανόνια, καὶ τοὺς κατέκοψεν. Ἀκουσθείσης τῆς βοῆς τοῦ πολέμου, ἔτρεξαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης ὁ Γεωργάκης καὶ τινες ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ μεθ' ὧν ἐδυνήθησαν ἐκ τοῦ προχείρου, ἐτουφέκισαν τοὺς Τούρκους καταδιώκοντας καὶ κατακόπτοντας ἀνηλεῶς τοὺς ἱερολοχίτας τραπέντας ἐπὶ τέλους εἰς φυγὴν, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐλύτρωσαν τῆς σφαγῆς καὶ τῆς αἰχμαλωσίας πολλούς, ἐν οἷς καὶ τοὺς ἀδελφούς τοῦ ἀρχιστρατήγου κινδυνεύοντας νὰ συλληφθῶσιν. Ὅλοι δ' οἱ ἱερολοχίται θὰ ἠφανίζοντο, ἂν δὲν ἐπρόφθانون οἱ ἐπιβοηθοὶ οὗτοι, ἐν οἷς διέπρεψεν ὁ Βλάχος ὀπλαρχηγὸς Ἰωαννίτσας Χόρκας· οἱ Τοῦρκοι καταδιώξαντες τοὺς ἡττηθέντας μέχρι τῆς χαράδρας, ἐπανῆλθαν εἰς τὸ χωρίον νικηταί, ἀποροῦντες καὶ αὐτοὶ δι' ὅσα παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα κατώρθωσαν. Ὑπερδιακόσιοι Ἕλληνες ἐφονεύθησαν, ὅλοι σχεδὸν ἱερολοχίται, πεσόντες ὡς εὐθαλεῖς κλάδοι ὑπὸ τὴν κοπτερὰν ἀξίνην στιβαροῦ ξυλοκόπου· ἐφονεύθησαν καὶ οἱ ἐπ' ἀνδρεία μεταξύ τῶν ἀνδρέων τούτων διακριθέντες ἐκατόνταρχοι Δημήτριος Σουτσός καὶ Σπυρίδων Δρακούλης, τεσσαράκοντα δὲ ἡχμαλωτίσθησαν. Πανικὸς φόβος κατέλαβεν ὅλα τὰ σώματα καὶ τὰ πλεῖστα διελύθησαν, καὶ κακὴν κακῶς διεσκορπίσθησαν. Ὁ δὲ Ὑψηλάντης ἔμαθε τὸ γεγονός καθ' ὁδὸν τρεῖς ὥρας μακρὰν τῆς θλιβερᾶς σκηνῆς, καὶ ἰδὼν τὸν διασκορπισμὸν τῶν στρατιωτῶν ἐπανερχομένων εἰς Ρυμνίκον, ὠπισθοδρόμησε καὶ διέμεινεν ἐκεῖ τὴν νύκτα καὶ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν· τὴν δὲ ἐνάτην μετέβη εἰς Κόζιαν, μοναστήριον ἐπὶ τῶν Καρπαθίων ὁρέων δύο ὥρας ἀπέχον τοῦ Ρυμνίκου.

Σπυρίδων Τρικούπης

ΤΟ ΧΑΝΙ ΤΗΣ ΓΡΑΒΙΑΣ (1)

(6 Μαΐου 1821)

«Μεγάλων δ' ἄεθλων
Μοῖσα μεμνᾶσθαι φιλεῖ»
(Πίνδαρος).

Α'.

Ἀπὸ κρότον ὀργάνων βοῖζει
Τῆς Γραβιάς τὸ βουνὸν ἀντικρύ.
Λάμπουν ὅπλα χρυσᾶ, καὶ λερὴ
Φουστανέλλα μαυρίζει.

Πρὸς τὸ χάνι χορὸς καταβαίνει
Ἀπ' ὁδὸν ἐλικώδη, λοξήν,
Καὶ φλογέρα μὲ ἦχον ὀξύν
Χοροῦ ᾄσμα σημαίνει.

Ὀδυσσεὺς ὁ ταχύπους ἤγειται
Τοῦ μαχίμου ἐκείνου χοροῦ.
Καὶ ἐγκύμων σκοποῦ τολμηροῦ
Πρὸς τὸ χάνι κινεῖται.

Ἐκεῖ δὲ τὸν χορὸν διαλύει,
Κλει' τὴν μάνδραν καὶ οὕτω λαλεῖ.
«Ἡ πατρίς μας ἐδῶ μᾶς καλεῖ,
Στρατιῶται ἀνδρεῖσι.

Μετ' ὀλίγον ἐδῶ καταφθίνει
Στρατιὰ μυριάδων ἐχθρῶν.
Εἶναι στάδιον δόξης λαμπρὸν
Τὸ μικρὸν τοῦτο χάνι.

Εἰς τὸ μέγα στενὸν θὰ ἔξυπνήσουν
Οἱ ἀρχαῖοι τῆς Σπάρτης νεκροί,
Καὶ τὸν τόπον αὐτοὶ φεβεροὶ
Τουρκομάχοι θὰ σείσουν.

Κ' ἡ σκιά τοῦ Διάκου παρέκει
Τοῦ εἰς σούβλαν ψηθέντος σκληράν,
Μὲ μεγάλην θ' ἀκούσῃ χαρὰν
Νὰ βροντᾷ τὸ τουφέκι.

(1) Εἰς τὸ Χάνι τοῦτο ἐν Παρνασίδῃ συνεκροτήθη ἡ ἐνταῦθα περιγραφομένη μάχη μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων δδηγουμένων ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου.

Ἐκεῖ κάτω κυττάξετε· φθάνει
 Ὁ πομπώδης στρατός τῶν ἐχθρῶν,
 Ἴδου στάδιον δόξης λαμπρὸν
 Τὸ μικρὸν τοῦτο χάνει.»

Στρέφουν ὅλοι καὶ βλέπουν. Διέβη
 Τὸ ποτάμι ἀπίστων πληθὺς,
 Καὶ ἀκούεται δοῦπος βαθύς,
 Καὶ ὁ τόπος σαλεύει.

Πιστολίων ἀκούονται κτύποι
 Καὶ βαρβάρων φωναὶ συνεχεῖς,
 Καὶ τινάσσουν τὴν χαίτην ταχεῖς
 Καὶ ἀφρόεντες ἵπποι.

Πρὸ τῶν ἄλλων ξιφήρης προβαίνει
 Εἰς δερβίσης, τὸν ἵππον κεντῶν·
 Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτσου αὐτὸν
 Ἐρωτᾷ ποῦ πηγαίνει.

Ἀποκρίνεται ἐκεῖνος. Νὰ σφάζω
 Ὅπου βρῶ τοῦ προφήτου ἐχθρούς,
 Καὶ πατῶν τοὺς ἀπίστους νεκρούς
 Τὸ ἀλλάχ ν' ἀνακράζω.

Ἄλλ' ἐδῶ, ὦ υἱὲ τοῦ προφήτου,
 Μιναρὲν δὲν θὰ βρῇς ὑψηλόν,
 Ἄλλὰ μόνον τουφεκὶ καλόν,
 Καὶ ἰδοὺ ἡ φωνὴ του.

Καὶ ἡνίας καὶ σπάθην ἀφίνει
 Ὁ δερβίσης τὰ στέρνα πληγείας,
 Καὶ μὲ κρότον πεσῶν κατὰ γῆς,
 Ῥεῖθρον αἵματος χύνει.

Τοῦ θανάτου ἰδρὼς περιβρέχει
 Τὸ χλωμὸν μέτωπόν του εὐθύς,
 Καὶ ὁ ἵππος αὐτοῦ πτοηθεὶς
 Κοῦφος κ' εὐκαιρὸς τρέχει.

Β'.

Καθὼς ὅταν βορρᾶς ριγοβόλος
 Μὲ ἀκάθεκτον (1) πνέη ὀρμήν,
 Κι' ὁ βαθὺς τοῦ πελάγους πυθμὴν
 Κατασείεται ὅλος,

Τῶν ἐχθρῶν οὕτω σείει τὰ στήθη
 Κραταιά, ψυχοβόρος ὀργή,
 Καὶ ἀκούεται λύσσης κραυγὴ
 Ἀπὸ τ' ἄμετρα πλήθη.

Σῶμα μέγα, πυκνόν, ταραχῶδες,
 Ἀλαλάζον ὀρμᾷ μὲ κραυγὴν,
 Καὶ βαρύδουπον (2) σκάπτουν τὴν γῆν,
 Σιδηροῦ ἵππων πόδες.

Ἄλλ' ἀκοίμητον πῦρ ἐκ τῆς μάνδρας
 Τοὺς ὀρμῶντας προσβάλλει ἐχθρούς,
 Κ' ἐξαπλώνει τριγύρω νεκρούς,
 Νεκρούς ἵππους καὶ ἄνδρας.

Οὔτ' ἐν ὄπλον εἰς μάτην καπνίζει,
 Οὔτε ἐν ὄπλον εἰς μάτην βροντᾷ.
 Κάθε βόλι συρίζον πετᾷ
 Καὶ τὰ κρέατα σχίζει.

Περίπτατ' ἐκεῖ πολυαίμων (3)
 Ἐν νεφέλαις καπνοῦ καὶ πυρός,
 Μὲ τὸ βλέμμα ὀριμύ, φοβερός
 Τοῦ ὀλέθρου ὁ δαίμων.

Ταχυθάνατον πέλεκυν σείει,
 Καὶ ἀκόρεστον βλέμμα κολλᾷ
 Ὅπου αἵματα ρέουν πολλὰ,
 Ὅπου θνήσκουν ἄνδρεῖοι.

Ἡ κλαγγὴ ὡς γλυκύφθογγον μέλος
 Τοῦ θηρίου τὰ ὦτα κτυπᾷ,
 Καὶ τὰ μέλανα χεῖλη του σπᾷ
 Καταχθόνιος γέλωας.

(1) Μὲ ἀκατάβλητον.

(2) Μὲ βαρὺν ἥχον.

(3) Μὲ πολὺ αἷμα.

Τὸ πᾶν βλέπει μὲ ὄψιν ἀγρίαν
 Τὴν φρικτότριχα κόμην κινῶν,
 Ὡς ὁ λέων ὁπόταν πεινῶν
 Ἐνεδρεύῃ τὴν λείαν.

Καταφλέγει ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ
 Τὰς ψυχὰς τῶν ἀνδρῶν ἡ ὀργή,
 Καὶ ἡχεῖ ἡ περίβουλος γῆ
 Καὶ οἱ λόγγοι κ' οἱ βράχοι.

Γ'.

Μάχης πλὴν δὲν ἤχουν πλέον φθόγγοι,
 Οὔτε μέταλλα λάμπουν στιλπνά·
 Σιωποῦν τὰ κρημνώδη βουνά
 Καὶ οἱ βράχοι κ' αἱ λόγγοι.

Ὅπου πρῶην κραυγαὶ καὶ μανία,
 Βασιλεύει θανάτου σιγή·
 Ἐνθα κ' ἔνθα θνησκόντων κραυγὴ
 Ἀντηχεῖ ἀπαισία.

Πεντακόσια πτώματ' ἀφίνων
 Ὅ εἰς μάτην παλαίστας ἐχθρός,
 Ἀπεσύρθη μακρὰν τοῦ πυρός
 Μιᾶς φοβήτας Ἑλλήνων,

Τοὺς ἀνδρείους στενὰ τριγυρίζει
 Ὅ πασσᾶς δι' ἀμέτρου στρατοῦ,
 Καὶ τὴν λείαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ
 Ὡς βεβαίαν ἐλπίζει.

Ἀλλὰ σύ, ὦ θεὰ ἐγερσίνουσ(1),
 Ποῦ νίους Θρασυβούλων γεννᾷς,
 Καὶ ἀλύσεις συντρίβεις δεινάς,
 Δὲν τρομάζεις κινδύνους.

Διὰ σοῦ τοὺς πολλοὺς οἱ ὀλίγοι
 Ταπεινοῦν μὲ σπαθί κοπτερόν,
 Τὸ σπαθί σου ἐν μέσῳ ἐχθρῶν
 Εὐρὺν δρόμον ἀνοίγει.

(1) Ἐγείρουσα τὸν νοῦν ἐλευθερία.

Δ'.

Μελανόπτερος νύξ, παραστάτις
 Πολυτρόμου σωρείας νεκρῶν,
 Ἐπεκτεῖν' εἰς τὴν γῆν σκιερὸν
 Τὸ πλατὺ κάλυμμά της.

Καὶ ἰδοὺ, οἱ σαπφείρινοι κάμποι
 Ἀπὸ ἄστρα γεμίζου λυμπαρά,
 Κ' ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἀργυρᾷ
 Ἡ πανσέληνος λάμπει.

Τὴν βαθεῖαν σιγὴν καὶ τὰ σκότη,
 Διακόπτουν βαρβάρων κραυγαί,
 Προσευχαὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀργαί,
 Ὅπλων λάμψεις καὶ κρότοι.

Ἀδελφὸς πλὴν ὁ ὕπνος θανάτου
 Εἰς τὰς τάξεις τῶν Τούρκων πετᾷ,
 Καὶ τὰ μέλη των ζώνει σφιγκτὰ
 Μὲ τὰ μαῦρα δεσμά του.

Μόνος ἄγρυπνος εἰς ἐπροπάτει
 Ὁ πασσᾶς ἀνασπῶν τὰς ὀφρὺς,
 Ἄλλ' ἐρρίφθη καὶ ἐκεῖνος βαρὺς
 Σ' τὸ παχὺ του κρεβάτι,

Μόλις δ' εἶχε τὰ ὄμματα κλείσει,
 Αἰμωπόν, μὲ θανάτου χροιάν,
 Ὀνειρόφαντον εἶδε σκιάν,
 Τὴν σκιὰν τοῦ δερβίση.

Ὁ θανὼν λειτουργὸς τοῦ προφήτου
 Εἶχεν αἷμα πολὺ καὶ πηκτὸν,
 Ὅπου ἔχαινε χάσμα φρικτὸν,
 Ἡ μεγάλη πληγὴ του.

Ἡ μορφή του πλὴν ἦτο γλυκεῖα
 Καὶ ἡ ὄψις του λίαν παιδρά.
 Ἐκτυποῦσεν ἐν τούτοις σφοδρὰ
 Τοῦ πασσᾶ ἡ καρδιά.

Ἡ σκιά. Μὴ, τὸν εἶπε, φοβῆσαι,
 Εἶμαι λόγου καλοῦ μηνυτής.
 Χαῖρε, φίλε πασσᾶ! Νικητής
 Τῶν Ἑλλήνων θὰ εἶσαι.

Οἱ ἐν μάνδρᾳ κλεισμένοι ολίγοι
 Εἶναι θύματα πείνης σκληρά.
 Τὰ φρικώδη τῆς σούβλας πυρὰ
 Οὔτε εἷς θ' ἀποφύγη.

Ὁ νεκρὸς ταῦτα λέγων δερβίσης,
 Ἀνελήφθη τὸν φίλον πλανῶν.
 —Μειδιᾶς, ὦ πασσᾶ ; ἐξυπνῶν
 Μαῦρον δάκρυ θὰ χύσης.

Ε'.

Σὺ, ὦ Μοῦσα, ὁδήγει μ' ἐν τάχει
 Νὰ ἰδῶ τοὺς ἀνδρείους φρουροὺς,
 Νὰ μετρήσω κ' ἐκεῖ τοὺς νεκροὺς
 Τοὺς πεσόντας ἐν μάχῃ.

Θαῦμα μέγα μεγάλου ἀγῶνος
 Παριστᾶ ἡ ἐμπρὸς μου σκηνή.
 Ἐνα μόνον ἡ νίκη θρηνεῖ,
 Εἷς ἀπέθανε μόνος.

Οἱ ἀνδρεῖοι μεσάνυχτα σκάπτουν
 Τὰ κατάψυχρα σπλάγχνα τῆς γῆς,
 Κ' ἐν τῷ μέσῳ πενθίμου σιγῆς
 Ἐνα σύντροφον θάπτουν.

Εἰς τὸ μνήμα δὲν καίει λιθάνι,
 Δὲν σὲ κλαίει ψαλμὸς ἱερός,
 Οὔτε θρήνους ἀκούω μητρός,
 Ὡ ἀνδρεῖε Καπλάνη.

Ἡ μονότεκνος μήτηρ του, οἶμοι!
 Νικητὴν τὸν υἱὸν καρτερεῖ.
 Δυστυχὴς ὅταν φθάσῃ ἡ πικρὴ
 Τῆς ἀνδρείας του φήμη.

ς'.

Ἀλλ' εἰς τ' ὄρος κρυμμένη ἐν μέρει
 Ἡ σελήνη γυρνᾷ, κ' ἡ πλειάς
 Σημαδεύει τὸν ροῦν τῆς θεᾶς
 Ποῦ τὸ ἥλιον φέρει.

Τῶν βουνῶν ἡ πολύοσμος αὔρα
 Ἐκχυλίζουσα τᾶνθη φυσᾶ,
 Κ' ἡ αὐγὴ χρωματίζει χρυσᾶ
 Ὅσα ἦσαν πρὶν μαῦρα.

Οἱ μοχλοὶ τότε πίπτουν τῆς θύρας,
 Κ' ἡ ἀνδρεία τῆς μάχης φρουρᾶ
 Ὁρμᾶ ἔξω πυκνὴ, τολμηρά,
 Μὲ τὰ ξίφη εἰς τὰς χεῖρας

Σιγαλή, τακτικὴ κ' ἐνωμένη
 Εἰς σωρείας πτωμάτων πατεῖ.
 Καὶ εἰς ἄπιστος τ' ὄπλον κρατεῖ
 Καὶ βοᾷ παντὶ σθένει.

«Μουσουλμάνοι, βοᾷ τρομασμένος,
 Ὁ Γκιαοῦρ(1), ὁ Γκιαοῦρ μᾶς ἐπῆ . . .»
 Δὲν ἐπρόφθασε - ρε - νὰ εἰπῇ,
 Πίπτει κάτω σφαγμένος.

Θανατώνουν τὰ τέκνα τῆς νίκης
 Τρεῖς προφύλακας ἄλλους, κ' εὐθὺς
 Φθάνουν ὅπου ἐχθροὶ παμπληθεῖς
 Ἐξυπνοῦν μετὰ φρίκης.

Ἐξυπνοῦν, δὲν ἐγείρονται ὅμως.
 Ἐξυπνοῦν, ἀλλὰ τρέμουν πρηγεῖς
 Οἱ δειλοὶ θεαταὶ τῆς σκηνῆς,
 Ποῦ ἀνοίγει ὁ τρόμος.

Οὕτω πίπτουν πρηγεῖς οἱ κλεισμένοι
 Στρατιῶται φρουρίου ἐντός,
 Ὅταν βόμβα ἐν μέσῳ νυκτός
 Φλογερὰ καταβαίνει.

Ὡς δέ, ὅταν βαρύκροτος σπάσῃ,
 Ρίπτει κύκλῳ θανάτου πυρά,
 Οὕτως ἕκαστος Ἕλληνα περᾶ
 Σφάζων ὅπου περάσῃ

(1) Γκιαοῦρ ἦτοι ἄπιστους λέγουν οἱ Τοῦρκοι καὶ τοὺς Ἕλληνας.

Διαβαίνων καὶ σφάζων λαμβάνει
 Ὁ Σεφέρης βαρεῖαν πληγὴν,
 Καὶ ὀπλόδουπος πίπτ' εἰς τὴν γῆν,
 Ἄλλὰ πρὶν ἀποθάνη

Εἰς τὸ στήθος μὲ σφαῖραν εὗρίσκει
 Τὸν φονέα.—Θεὲ τῶν πιστῶν,
 Εἰς τοὺς κόλπους σου δέξου αὐτόν,
 Ὑπὲρ σοῦ ἀποθνήσκει.

Z'.

Τί σημαίνει ὁ κρότος ποῦ βράζει,
 Καὶ βαρὺς καὶ τυφλὸς ἀντηχεῖ ;
 Κονισάλου δὲ νέφος παχὺ
 Διατί πλησιάζει ;

Πολυκρόταλον ἤχον κυμβάλων
 Καὶ σπαθίων ἀκούω κλαγγήν,
 Κατασείουν ριζόθεν τὴν γῆν
 Βαρεῖς δοῦποι πετάλων.

Ἀνατέλλων ὁ ἥλιος λάμπει
 Εἰς ἱππέων σπαθία γυμνά,
 Ἀπὸ μέταλλ' ἀστράπτουν στιλπνά
 Οἱ ἱππόκροτοι κάμποι.

Φθάν' ἰδοὺ μεθ' ὀρμῆς ἀκρατήτου
 Στρατιὰ ἡ μεγάλη αὐτή.
 Ὁ πασσᾶς ὠργισμένος ζητεῖ
 Τοὺς ἐχθροὺς τοῦ προφήτου.

Τῷ δεικνύουν τοῦ ὄρους τὸ πλάγι,
 Τῷ δεικνύουν σφαγὴν τὴν οἰκτρὰν.
 Κ' εἶτα λέγουν ἀπῆλθον μακρὰν
 Οἱ ἐχθροὶ τουρκοφάγοι.

Ὡς ποιμὴν ποῦ ἔμπνᾳ τρομασμένα,
 Καὶ τοὺς λύκους ἀντὶ νᾶ εὐρύῃ
 Ἰχνη αἵματος μαύρου θωρεῖ
 Καὶ ἀρνία σχισμένα.

Ὁ πασσᾶς θεωρεῖ ἐμπροσθὰ του
 Τὴν σκληρὰν τῶν οἰκείων σφαγὴν,
 Καὶ τραβᾷ μὲ ἀγρίαν ὀργήν
 Τὰ πυκνὰ γένειά του.

Η'.

Εἰς τὰ ὕψη τοῦ ὄρους ἐπάνου,
 Τῆς Γραβίᾶς σταματοῦν ἀντικρὺ
 Τῶν Ἑλλήνων οἱ παῖδες λαμπροὶ
 Νικηταὶ τοῦ τυράννου.

Ὁ ἰδρῶς εἰς τὸ πρόσφατον αἶμα
 Μὲ κονίσσαλον(1) ρέει πηκτόν.
 Μαῦρα εἶναι τὰ μέτωπ' αὐτῶν
 Καὶ ἀστράπτει τὸ βλέμμα.

— Εἰς γραμμὴν παλληκάρια σταθῆτε.
 Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτσου μετρᾷ.
 Εἰς τὰ μάτια του λάμπει χαρά,
 Παλληκάρια, χαρῆτε !

Ἑκατὸν δεκοκτὼ εἰσθε ὅλοι,
 Καὶ ἐδαμάσατε τόσους ἐχθρούς,
 Δύο μόνον δ' ἀφῆκε νεκρούς,
 Τῶν ἀπίστων τὸ βόλι.

Γεώργιος Χ. Ζαλοκώστας

ΤΑ ΠΑΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΧΙΩΝ

Ἐνόσφ ἐμένομεν ἐν Χίῳ, ἐν μέσφ τῶν περισπασμῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκυλινδούμεθα, δὲν ἐγνωρίζομεν τὰ καθέκαστα τοῦ γενικοῦ μαρτυρολογίου. Ἐκαστος τότε ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας καὶ δὲν εἶχε τὸν καιρὸν οὔτε περὶ ἄλλων νὰ ἐρωτᾷ, οὔτε περὶ ἐαυτοῦ νὰ λαλῇ. Ἀλλ' ὅτε ἐστηρίξαμεν εἰς τὴν χεῖρα τὴν κεφαλὴν ἄνευ φόβου ρομφαίας σειομένης ἀνωθέν της, ὅτε ἐκαθίσταμεν ὑπὸ τὴν σκέπην ζένης θύρας, τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο φόβος νὰ μυριση Τούρκου σκιά, καὶ εἶδεν ἕκαστος ἡμῶν τὴν λύπην τοῦ ζωγραφισμένην εἰς τοῦ γείτονός του τὴν παρουσίαν, τότε ἤρchiσε νὰ ἐρωτᾷ καὶ νὰ μανθάνῃ ὁ εἰς τοῦ ἄλλου τὰ πάθη καὶ νὰ ἐρευνᾷ περὶ συγγενῶν καὶ φίλων ἀπόντων. Ποσάκις ἀπηύθυνον ἐρωτήσεις κ' ἐγὼ μιλῶν, ποσάκις ἀνατολῶν τὴν τελευταίαν εἰς τὸ παρεκκλήσιον συνάθροισίν μας ἐπροστάθησαν ν' ἀνιχνεύσω τὴν τύχην τῶν ἀποτελούντων τὸν κύκλον ἐκείνον προσώπων ! . . . Ἀλλ' οὐδὲν ἐμάνθανον ἐρωτῶν.

Πόσα ὅμως ἄλλα ἤκουσα τότε σπαραξικάρδια ἐπισόδια τῶν αἰ-

(1) Κόνιν.

ματηρῶν ἐν Χίῳ σελίδων τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, πόσας ἄλλας φοβερὰς σκηνὰς τῆς ἀπεράντου ἐκείνης τραγωδίας ! Ἐκάστη οἰκογένεια εἶχεν Ἰλιάδα συμφορῶν. Πολλοὶ εἶδον σφαζομένους πρὸ αὐτῶν τὸν πατέρα, τὸν υἱὸν καὶ τὴν σύζυγον. Πολλὰ τέκνα ὄρφανὰ περισυναχθέντα ὑπὸ ἀγνώστων ἔκλαιον τὰς αἰχμαλωτισθείσας μητέρας των. Πολλὰι μητέρες ἀνεζήτουν εἰς μάτην τὰ τέκνα των. Αἱ δὲ σκληραὶ τοῦ παρελθόντος ἀναμνήσεις, καὶ οἱ θρήνοι ἐπὶ τῇ σφαγῇ ἢ τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὄντων προσφιλῶν, καὶ ὁ ἐκπατρισμός, καὶ ἡ περὶ τοῦ μέλλοντος ἀβεβαιότης, καὶ ἡ σπάνις τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου ἀπετέλουν φρικτὴν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς συμφορᾶς. Καὶ ὅμως τὴν διήλθομεν καρτερικῶς οἱ πλείστοι, καὶ ἐπαλαίσαμεν κατὰ τῆς κακῆς τύχης, καὶ ἐξήλθομεν νικηταὶ τῆς πάλης.

"Ὅταν οἱ νεώτεροι, οἱ γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες ἐν ἡμέραις ἀγαθαῖς, βλέπωσι τοὺς γέροντας ἡμᾶς ἀχμαλούς εἰσέτι καὶ εὐθύμους, διστάζουσιν ἴσως νὰ πιστεύωσιν ἀκούοντες τῆς νεότητός μας τὰ παθήματα. Μετ' ὀλίγα δὲ ἔτη, ὅπότεν ἐκλείψῃ ἡ γενεὰ τοῦ Ἀγῶνος καὶ διακοπῇ τῶν προφορικῶν παραδόσεων ἢ μνημόνευσις, δυσκόλως οἱ ἔγγονοι ἡμῶν θὰ φαντάζωνται διὰ πόσων θυσιῶν καὶ βασάνων ἐπληρώθη ἡ ἰδική των εὐημερία καὶ τοῦ ἔθνους ἢ ἀναγέννησις. Διὰ τοῦτο εὐχομαι, ὥστε πολλοὶ τῶν ἐπιζώντων γερόντων νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμά μου, γράφοντες τὰ ἀπομνημονεύματά των. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἀτόμων ἀποτελεῖται ἡ τοῦ ἔθνους, τὴν δὲ ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας δὲν συγκροτοῦσι τὰ κατορθώματα μόνον τῶν ἐπὶ γῆς καὶ θαλάσσης προμάχων τῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ διωγμοὶ καὶ αἱ σφαγαὶ καὶ αἱ ἀτιμώσεις τῶν ἀόπλων καὶ ἀσθενῶν, καὶ ἡ ἐγκαρτέρησις αὐτῶν ἐν τῇ δυστυχίᾳ καὶ ἡ εἰς τὸν Θεὸν πεποίθησις, ἥτις ἐνίσχυε καὶ ἐν τέλει ἐπραγματοποίησεν, ἔστω καὶ ἐν μέρει, τὰς περὶ καλλιτέρου μέλλοντος ἐλπίδας των. Ἄς εὐλογῶμεν ἐπὶ τούτῳ τὸν Θεὸν καὶ ἄς ἀποθάνωμεν οἱ γέροντες ἡμεῖς μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἐκπληρωθῶσιν εἰς τὸ μέλλον ὁλόκληροὶ αἱ ἐθνικαὶ ἡμῶν εὐχαί. Ἄλλ' εἴθε νὰ μὴ ἐπιφυλάσσωνται ἐς τὰς νεωτέρας τῶν Ἑλλήνων γενεὰς αἱ δοκιμασίαι, τὰς ὁποίας ἡμεῖς ὑπέστημεν. Εἴθε τὰ ἰδικὰ μας μαρτύρια νὰ θεωρηθῶσιν ἄρκουσα καὶ διὰ τὸ μέλλον πληρωμὴ εἰς τῆς εἰμαρμένης τὸ βιβλίον !

Ἐνῷ γράφω ταῦτα ἐπισωρεύονται πυκναὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου αἱ ἀναμνήσεις καὶ διέρχονται ἀλλεπάλληλοι διὰ τῆς φαντασίας μου αἱ περιπέτειαι τῆς καταστροφῆς. Κλείω τοὺς ὀφθαλμούς καὶ ἀκούω τὰς διηγήσεις των, ἀντηχοῦσιν εἰς τὰ ὦτά μου οἱ στεναγμοὶ των, καὶ ρέουσιν τὰ δάκρυά των, καὶ συσφίγγονται ἀπηλπισμένοι αἱ χεῖρές των !

Πεντήκοντα ἔτη παρήλθον ἔκτοτε, τοὺς δὲ πλείστους αὐτῶν ἐκά-

λυψε τὸ χῶμα. Μένουσιν ὅμως εἰσέτι ἱκανοὶ ὅπως συνδέωσι τὸ παρελθὸν μετὰ τοῦ παρόντος. Ἡδυνάμην ἐνταῦθα νὰ τοὺς ὀνομάσω. Ἡδυνάμην νὰ ὑποδείξω τὴν γραῖαν ἐκείνην ἀρχόντισσαν, ἣτις κρύπτουσα ὑπὸ ράκη(1) τὸ κάλλος τῆς περιήλθε τότε ὡς ἐπαίτις τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀνατολῆς πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ τέκνου τῆς· καὶ ὁ Θεὸς τὴν ἐλυπήθη καὶ ἐπέστρεψε μετὰ τὸ τέκνον τῆς εἰς τὴν ἀγκάλην. Ἡ δὲ ἄλλη γραία, μήτηρ ἤδη ἐντίμων τῆς Ἑλλάδος πολιτῶν, ἡρπάγη τότε εἰς τῆς νεότητος τὰ πρόθυρα καὶ διήλθε δύο ἔτη ἐντὸς τουρκικοῦ χαρεμίου, μολὶς ἐξαγορασθεῖσα πρὸ τῆς ἐκ τοῦ πολέμου ἐπιστροφῆς τοῦ Τούρκου συλητοῦ τῆς. Ἀλλὰ τίς ἐκ τῶν γερόντων συμπολιτῶν μου δὲν ἔχει νὰ διηγηθῇ περιπετείας ὑπερβαίνουσας συχνάκις κατὰ τὴν δραματικότητα ὅ,τι ἡ γόνιμος μυθογράφου φαντασία δύναται νὰ συλλάβῃ; Προχθές ἐτι εἰς ἐξ αὐτῶν ἔλεγεν ἐνώπιόν μου πῶς δεκαετῇ τότε τὸν εἶχεν αἰχμάλωτον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Χῖος Τούρκου, τὴν δὲ ἡμέραν τῆς ἀπαγχονίσσεως τῶν ὁμήρων τὸν ἔφερεν ἐκ τῆς χειρὸς εἰς τὸν δρόμον ὅπως ἴδῃ διαβαίνουσιν τὴν πομπὴν τῶν μαρτύρων ἐκείνων· μετὰζὺ δὲ τῶν ἀγομένων εἰς τὸ μαρτύριον ἦτο ὁ πατὴρ του· καὶ τὸν εἶδε τὸν πατέρα του, καὶ ἀποσπασθεὶς ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Τούρκου ἐχύθη εἰς τὰς πατρικὰς ἀγκάλας· ὁ δὲ πατὴρ ἤρπασε τὸν υἱόν, τὸν ἔθλιψε ἐπὶ τοῦ στήθους, τοῦ ἔδωκεν ἓνα ἀσπασμόν, ἓνα μόνον, καὶ ἀποθέσας αὐτὸν κατα γῆς, τὸν ἐσπρωξε μακρὰν του, ὥσπερ φοβούμενος μὴ συμπεριληφθῇ τὸ τέκνον εἰς τοῦ πατρὸς τὴν καταδίκην. Ἐξηγοράσθη κατόπιν τὸ ὄρφανόν τέκνον, ἀλλὰ ὁ τελευταῖος ἐκεῖνος τοῦ πατρὸς ἀσπασμὸς οὐδέποτε παρ' αὐτοῦ ἐλησμονήθη. Καὶ ἦσαν ὕψοι τοῦ γέροντος οἱ ὀφθαλμοί, ἡ δὲ φωνὴ του ἔτρεμεν ἐνῶ εἰηγεῖτο ταῦτα.

Ἄλλ' ἡ πρόθεσίς μου δὲν εἶναι ν' ἀφηγηθῶ τῶν ἄλλων τὴν ἱστορίαν. Δὲν ἡδυνάμην ὅμως γράφωσι τὰ κατ' ἐμὲ νὰ μὴ ἀναμνησθῶ τῆς γενικῆς τότε περὶ ἡμᾶς συμφορᾶς. Ὅλοι ὁμοῦ συνεπάσχομεν, ὁ δὲ σύνδεσμος τῆς δυστυχίας καὶ ὁ ἀγὼν τῆς αὐτοσυντηρήσεως ὑπεστήριζον τὴν ἀμοιβαίαν κερτερίαν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον μᾶς ἐνεψύχωσαν. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἤμεθα ὡς ζαλισμένοι, καὶ οὐδεὶς ἐσκέπτετο περὶ τῆς αὔριον. Αἱ συγκινήσεις τοῦ διωγμοῦ καὶ τῆς σωτηρίας ἦσαν πρόσφατοι εἰσέτι, ἡ δὲ πρόθυμος τῶν Μυκονίων φιλοζενία καὶ τὰ ὀλίγα περισωθέντα χρήματα ἐξήρουν πρὸς συντήρησίν μας. Ἀλλὰ τὰ χρήματα ταχέως ἐξηντλήθησαν, οἱ δὲ πτωχοὶ νησιῶται δὲν ἡδύναντο βεβαίως νὰ μᾶς διαπρέψωσιν. Ἦτο γενικὴ πένια τότε καὶ μεγάλη ἀχρηματία. Ἐνθυμοῦμαι, ἀφοῦ ἔδαπανῇ-

(1) Κουρέλια.

θη καὶ τὸ τελευταῖον φλωρίον μας, τὰς ματαίας προσπαθείας μου πρὸς πώλησιν ἑνὸς δακτυλιδίου τῆς μητρός μου. Μόλις καὶ μετὰ βίας ἠδυνήθην εἰς Σπέτσας νὰ εὔρω ἀγοραστὴν ἓνα τῶν εὐπορωτέρων ἐκεῖ προκρίτων. Καὶ ὁ ἄνθρωπος βεβαίως τὸ ἠγόρασε διὰ νὰ μᾶς συνδράμῃ εἰς ὥρας θρήνων καὶ ὀδυρμῶν. Ὁ ἔχων τότε χρήματα δὲν ἠγόραζε κοσμήματα οὔτε πρὸς χρῆσιν του, οὔτε κερδοσκοπίας χάριν. Θαῦμα μοῦ φαίνεται εἰσέτι πῶς ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνεχρείας ἐκείνης κατωρθώσαμεν βαθμηδὸν νὰ ἐξεύρωμεν πόρους καὶ νὰ δημιουργήσωμεν ἐμπορίαν. Ὅσοι προσέφυγον εἰς Ρωσίαν ἢ Ἰταλίαν, ἢ ἀλλαχοῦ ἐντὸς κοινωنيῶν εὐπορουσῶν, δὲν εἶχον ν' ἀντιπαλαίσωσι πρὸς ὁμοίας δυσκολίας, ὅπως διὰ τοῦ ἰδρωτός κερδίζωσι τὸν ἐπιούσιον ἄρτον. Ἀλλ' εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅποیان ἠδύνετο νὰ ἔχῃ ὁ κόπος ἀ-
 ἅϊαν, ὅτε πάντες ἦσαν πένητες καὶ πεινᾶλαιοι; Καὶ ὅμως ἐζήσαμεν. Ἐλλὰ πῶς ἐζήσαμεν; Πρὸ δύο ἐβδομάδων συνώδευσα εἰς τὸν τάφον ὃν νεκρὸν γέροντος φίλου· τὸν βαθύπλουτον τοῦτον ἔμπορον, ὅστις ἀφῆκεν ἑκατομμύρια εἰς τοὺς κληρονόμους του, τὸν ἐνθυμοῦμαι πω-
 λούντα πλακούντια (1) εἰς τὰς ἀμόρφους ὁδοὺς τῆς Σύρου, τὰ δὲ πλα-
 κούντια τὰ κατεσκεύασεν ἡ ὥραία σύζυγός του, κόρη μιᾶς τῶν ἐπι-
 σημοτέρων τῆς Χίου οἰκογενειῶν. Καὶ μὴ ἦσαν εἰς θέσιν καλλιτέραν
 εἰ ἀγοράζοντες τὰ πλακούντιά των;

Δημήτριος Βικέλας

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΝ

(1821—1826)

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου κεῖται μεταξύ τῶν δύο ποταμῶν τοῦ Εὐήνου (Φίλαρη) καὶ τοῦ Ἀχελφύου (*Ἀσπρου)· ἀπέχει δὲ τοῦ μὲν πρώτου 6, τοῦ δὲ δευτέρου 12 μίλια, καὶ 4 τῆς νοτίου ὑπώρειας τοῦ Ἀρακύνθου (Ζυγοῦ)· κεῖται δὲ ἐπὶ χερσονησοειδοῦς ἐσχατιᾶς πεδιάδος ἀπὸ τῆς γηθείσης ὑπώρειας ἀρχομένης καὶ εἰς τὴν θάλασσαν τελευτώσης. Μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου πρὸς ἄρκτον ἐπὶ τινος λόφου κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς νεωτέρας Πλευ-
 ρῶνος, τὰ κοινῶς λεγόμενα **Κάστρο τῆς Κυρᾶ Εἰρήνης**. Ἀδελφον-
 πόια αὕτη ἡ Κυρὰ Εἰρήνη. Πρὸς τὴν ὑπώρειαν δὲ τοῦ Ζυγοῦ ἐπὶ τι-
 νος ὑψώματος σφίζονται τὰ ἐρείπια τοῦ τείχους τῆς παλαιᾶς Πλευ-
 ρῶνος, κοινῶς λεγόμενα **Γιφτόκαστρον**. Συμφικίσθησαν δὲ κατὰ τὸν
 Στράβωνα εἰς κτήτορας αὐτῆς εἰς τὴν νεωτέραν Πλευρῶνα, πορθοῦν-

(1) Γλυκίσματα.

τες τὴν χώραν Δημητρίου τοῦ ἐπικληθέντος Αἰτωλικοῦ. Ἄγνωστος ἡ πρώτη τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου καταβολή. Ὁ Ἰουδαῖος Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλης, ὁ περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1453, ἀναφέρει τὸ Ἀνατολικόν, τὸ κατ' αὐτὸν Νατολικόν, ἀλλ' ὅχι καὶ τὸ Μεσολόγγι. Ὁ δὲ Βενετὸς ἱστοριογράφος Πέτρος Γαρζῶνης διηγούμενος τοὺς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Βενετίας συγχρόνους πολέμους, λέγει ὅτι μετὰ τινὰ μάχην πλησίον τοῦ Μεσολογγίου ἐν ἔτει 1684, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν ὅχι ολίγοι Τούρκοι καὶ ὁ ἀρχηγὸς Σεφέραγας, Ἀνατολικόν, τὸ κατ' αὐτὸν Νατολικόν, καὶ τὸ Μεσολόγγι ἀπεσπάρσθησαν τῶν Τούρκων καὶ ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Βενετούς. Ὁ ἡμέτερος Ἰωάννης Στάνος (1) οὐδ' αὐτὸς οὐδαμῶς τῆς χρονικῆς βίβλου τοῦ ἀναφέρει τὸ Μεσολόγγι. Ἐν οὐδενὶ δὲ τῶν πρὸ τῆς συγγραφῆς τοῦ Γαρζῶνη γεωγραφικῶν πινάκων σημειοῦται ἡ πόλις αὕτη, οὐδὲ μνηεῖα γίνεταί αὐτῆς ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἐν ἔτει 1571 κατὰ τὴν Ναύπακτον περιφύμου ναυμαχίας ἢ ἄλλης τινὸς κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη συμπολοῦς. Οὐδὲν ἔχους ἀρχαιότητος, οὐδὲ βυζαντινὸν ἢ Βενετικόν τι φαίνεται ἐν τῇ πόλει, καὶ ἡ κτίσις αὐτῆς εἶναι ὅλη Τουρκική· φαίνονται μόνον τὰ εἰρήπια τῶν κατὰ τὸν Τουρκορωσικὸν πόλεμον ἐπὶ Αἰκατερίνης κατεδαφισθεισῶν οἰκιῶν, λαβούσης καὶ τῆς πόλεως αὐτῆς τότε τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Τούρκων. Βορειοανατολικῶς τοῦ Μεσολογγίου, μίαν ὥραν μακρὰν αὐτοῦ ἐπὶ πεδιάδος σφίζονται εἰρήπια πενιχρὰς κωμοπόλεως καλούμενα Χίλια οπίπια καὶ λέγεται, ὅτι μετὰ τὴν κατ' ἀρχὰς τοῦ 15' αἰῶνος καταστροφὴν τῆς κωμοπόλεως ἐκεῖνης κατέφυγαν οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων τῆς χάριν ἀσφαλείας εἰς τὰ ἐνυδρὰ μέρη, ὅπου κεῖται σήμερον ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνειμ τῆς πόλεως δεικνύει τὴν ὅχι ἀρχαίαν καταβολὴν τῆς καὶ ἐξηγεῖ τὴν θέσιν, ἐφ' ἧς ἐκτίσθη, εἴτε ἐν μέσῳ λάκκων, ἐξ αἰτίας τῆς λίμνης τῆς, εἴτε ἐν μέσῳ λόγγου, διότι καὶ ἀρχομένης τῆς ἐπαναστάσεως ἐσφίζοντο ἐξωθεν αὐτῆς καὶ ἐξικνουῖτο ἕως εἰς τὰ ἄκρα τῆς ἐλαιῶνες, οὔτινες κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν παράδοσιν, ἄγριοι καὶ κατάπικνοι ἄλλοτε, ἡραιώθησαν καὶ ἐκεντρώθησαν. Πολλὰ ἔτη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἡ πόλις αὕτη ἦτο καθ' ὅλα σημαντικωτέρα τοῦ Ἀνατολικοῦ δι' ὃ, ἂν καὶ ἡ ἐκ τῶν δύο τούτων πόλεων καὶ τοῦ Νεοχωρίου ἐπαρχία καλεῖτο ἐπὶ Τουρκοκρατίας Μουκατὰς Ἀνατολικῶν, ὁ διοικητὴς ἐδρευνεν ἐν Μεσολογγίῳ· ἐκαλεῖτο δὲ ἀναμφιβόλως οὕτω, διότι ἐπὶ τῆς συστάσεως αὐτῆς τὸ Ἀνατολικόν ἐπρώτευν. Ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου εἶχε πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως 5500 ψυχάς· τεσσαράκοντα δὲ ἢ πεντήκοντα ἐξ μό-

(1) Συγγραφεὺς καταγόμενος ἐξ Ἰωαννίνων, γράφας ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου.

νον ἐξ αὐτῶν ἐπρέσβευαν τὰ τοῦ Κορανίου. Μέγα μέρος τῶν κατοίκων ἦσαν ἄλιεῖς, ἱκανὸν δὲ νῆται, μετερχόμενοι τὴν ἀκτοπλοΐαν ἢ πλέοντες ἐπὶ ξένων πλοίων, ἀφ' οὗ ἔπαυσαν νὰ ναυπηγῶσιν ἐπὶ τοῦ τόπου μεγάλη πλοῖα μετὰ τὴν πρόδον τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου ἐνισχυομένου ὑπὸ τῶν πλουσίων ἐμπόρων τῶν Πατρῶν. Αἱ δύο αὐταὶ τάξεις τῶν κατοίκων, ἡ τῶν ἀλιέων καὶ ἡ τῶν ναυτῶν, κατεῖχον ἐν γένει τὸ παραθαλάσσιον τῆς πόλεως· οἱ δὲ γεωργοί, οἱ κοινῶς λεγόμενοι καλυβιδῶται, ὡς ἔχοντες εἰς κατοικίαν καλύβας, κατεῖχον τὸ πρὸς τὴν ξηράν· οἱ δὲ λοιποὶ πολῖται τὰ κεντρικώτερα. Ἐπειδὴ τὸ παραθαλάσσιον εἶναι τὸ τερπνότερον καὶ τὸ ὑγιέστερον, πολλοὶ εὐκατάστατοι ἔφρακτον διὰ πασσάλων καὶ παλιουρίων συμπλεγμένων μέρος τῆς ἀβαθοῦς θαλάσσης καὶ τὸ ἀπεγαίωνα μεταφέροντες ἐν τῶν πλησιεστέρων τῆς λίμνης νησιδίων γλίναν ἀντέχουσαν εἰς τὰς παντοτεινὰς ἐπαφὰς καὶ τὰς συχνὰς προσβολὰς τῆς θαλάσσης· ἐπὶ δὲ τοῦ κατασκευαστοῦ τούτου καὶ ἀστερεώτου ἐδάφους ἔστρωναν τεσσάρων ποδῶν πλάτος ἐχούσας ἐσχάρας, ἥτοι συνδεδεμένα δένδρινα ξύλα μὴ σηπόμενα ἀλλὰ μάλιστα σκληρυνόμενα ἐντὸς τῆς θαλάσσης, ἐπὶ τῶν ἐσχάρων δὲ τούτων ἐθεμελίωον τὰς οἰκίας.

Τὸ δὲ ἔδαφος τῆς πόλεως εἶναι σχεδὸν ἰσοθαλάσσιον· διὰ τοῦτο πολλάκις ἐν καιρῷ χειμῶνος, ὠθουμένων τῶν κυμάτων πρὸς τὴν ξηράν ὑπὸ τῶν πελαγίων ἀνέμων, περιθαλασσοῦνται αἱ παράλαιοι οἰκίαι καὶ οἱ ἐνοικοῦντες κοινωνοῦν μετὰ τῶν λοιπῶν διὰ μονοξύλων. Συμβαίνει δ' ἐνίοτε τὸ ἐναντίον, καὶ ἡ θάλασσα φεύγει ὡς ὠκεάνειος ἄμπῳτις ἀπέμπροσθεν τῆς πόλεως ἐπὶ τῇ βιαιᾷ καὶ διαρκεῖ πνοῇ τοῦ χειμερινοῦ βορέα. Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν ἐν τῇ πόλει πέντε ἐκκλησίαι καὶ ἐν τζαμίον· ἤμαζε καὶ σχολεῖον διαδίδον τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπὸ τὸν μαθητεύσαντα ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὄρει παρὰ τῷ Εὐγενίῳ (1) καὶ τῷ Νεοφύτῳ (2) καὶ μετὰ ταῦτα συσχολαρχήσαντα Παναγιώτην Παλαμᾶν, ὅς ὄν, ἀποκτήσαντα μεγάλην ὑπόληψιν γραμματικοῦ καὶ ἐλκύσαντα μέγαν ἀριθμὸν ἀκροατῶν ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἔπειτα δὲ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τοὺς νιούς αὐτοῦ Γρηγόριον καὶ Ἰωάννην συγκροτούμενοι ἑλληνοδιδάσκαλοι ἐστέλλοντο πολλαχοῦ διὰ τοῦτο ἡ γνῶσις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἦτο παρὰ τοῖς προϊσταμένοις κοινή.

Ἡ δὲ ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογίου λιμνοθάλασσα ἔχει ἐξήκοντα πέντε μιλίων περιφέρειαν, εἶναι πολυῖχθος, περιέχει δύο ἄλκυάς, τὴν μὲν κατὰ τὸ Ἀνατολικόν, τὴν Ἀσπρην, τὴν δὲ κατὰ τὸ Μποχωρί τὴν Μαύρην, τὰ πρὸς τὴν θάλασσαν δὲ νερά της εἶναι τόσον

(1) Βουλγάροι. (2) Δούκα.

ρηχὰ καὶ ὁ πυθμὴν τῆς πόσον βορβορώδης καὶ φυκώδης, ὥστε καταντᾷ ἄπλευστος διὰ παντός εἶδους τροπιδοφόρων πλοιαρίων, καὶ μόνον πλώϊμος δι' ἐλαφρῶν μονοζύλων· σχίζεται δὲ διὰ στενοῦ αὐλακος ἀρχομένου ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ τελευτῶντος ὅπου τὰ νερὰ εἶναι βαθέα. Δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μόνου εἰσέρχονται καὶ ἐξέρχονται τὰ μικρὰ τροπιδοφόρα πλοῖα· τὰ δὲ εὐμεγέθη ὀρμίζονται ἐξ μίλια μακρὰν τῆς πόλεως. Πολλαχοῦ τῆς λίμνης ἀναδύονται νησίδια χρήσιμα εἰς τοὺς ἀλιεύοντας, ἡμερονυκτίζοντας ἐν καιρῷ τῆς ἀλιείας ἐντὸς χορτοσκεπῶν καὶ καλαμοστρώτων καλυβῶν, κοινῶς πελάδων, ἐστημένων ἐπὶ δοκῶν ἐμπηγνυομένων εἰς τὸν βορβορώδη καὶ ἀπαγῇ πυθμένα τῆς θαλάσσης καὶ μίαν ἢ δύο πήχεις ὑπερυψωμένων, ὥστε αἱ πελάδες αὗται φαίνονται κρεμάμεναι ἐπὶ τῶν κυμάτων.

Τερπνὸν θέαμα παρίστανει ἡ λίμνη συνήθως ἐν μέσῳ τῶν ἀσελήνων νυκτῶν, πάμπολλα μονόζυλα φέροντα ἐπὶ τῆς ἄκρας τῆς πρῆφας προμήκη καὶ σιδηρᾷ ἐσχάρῃ ἐνδοθὸν καὶ φωτοβολοῦσαν, κοινῶς λεγυμένην πρυάν, περιπλανῶνται ἐν τῇ λίμνῃ εἰς ἀλίευσιν· ἡ δὲ πλουσία καὶ ἀεικίνητος φεγγοβολή τῶν πρυῶν αὐτοκίνητος ὑπολαμβάνεται μακρόθεν διὰ τὴν ἐν μέσῳ τοῦ σκότους ἀφάνειαν τῶν μονοζύλων.

Ἐπὶ τῆς ἄκρας δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ χείλους τοῦ αὐλακος κεῖται τὸ Βασιλάδι, νησίδιον ἑκατὸν πενήκοντα βημάτων περιφέρειαν ἔχον καὶ σχεδὸν ἰσοθάλασσον, ἀλλὰ πολλὰ σημαντικὸν διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ στομίου τῆς δυσεισπλεύστου λίμνης θέσιν του, καὶ ἀπέχει τῆς πόλεως μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥρας. Τὴν πρὸς τὸ πέλαγος δὲ πλευράν του ἐτείχισεν ὁ Ἀλήπασσας ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ 1806 τουρκορρωσσικοῦ πολέμου. Οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπέθεσαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τρία κανόνια, δι' ὧν ἐματαιώσαν ἄλλοτε τὰ σχέδια τοῦ μεγάλου ἐχθρικοῦ στόλου.

Ὅπως δὲ ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν, οὕτω καὶ ἡ πρὸς τὴν ξηρὰν θέσις τῆς πόλεως εἶναι φύσει ὀχυρά, διότι ἡ ἀπὸ τῆς ὑπωρείας τοῦ Ζυγοῦ χωρίζουσα αὐτὴν γῆ εἶναι, ὡς προείρηται, ὅλη ἐπίπεδος, οὐδαμῶς ἐπιτηδεῖα εἰς πολεμικὰς προσβολὰς καὶ πανταχόθεν ὑπὸ τὸ πῦρ τῆς πόλεως· ἀπέκοπτε δὲ ταύτην τῆς ξηρᾶς ἡμελημένη καὶ ἀτελής τάφρος ἀμφοτέρωθεν εἰς τὴν λίμνην ἀπολήγουσα καὶ ἔχουσα τεσσάρων ποδῶν βάθος, ἐπτὰ πλάτος καὶ ἐνὸς μιλίου μήκος· ἐπὶ δὲ τῆς πρὸς τὴν πόλιν ὁχθῆς τῆς τάφρου ὑψοῦτο τεῖχος ἀπύργωτον, ἀκατασκευαστον, ἐπὶ σαθρῶν θεμελιῶν, τεσσάρων ποδῶν ὕψος καὶ δύο πλάτος ἔχον, ἐν μέρει πέτρινον καὶ ἐν μέρει πλίνθινον, ἐφ' οὗ ἔκειντο δεκατέσσαρα παλαιὰ σιδηρᾶ κανόνια.

ΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ

(26 Δεκεμβρίου 1822)

Τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγεννῶν παρέπλεε τὴν ἄσπρην ἀλυκὴν μονόξυλον φέρον ἀπὸ Ἀνατολικοῦ εἰς Μεσολόγγι τὸν γραμματέα τοῦ Μακρῆ(1). Ὁ γραμματεὺς, ἰδὼν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀνθρώπον σείοντα μανδῆλιον, ἐπλησίασεν. «Ἐγώ», εἶπεν ὁ ἄνθρωπος, «εἶμαι χριστιανὸς καὶ πρόθυμος νὰ πάθω διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Κυρίου μου· μὴ ἀπορήσης καὶ μὴ δυσπιστήσης εἰς ὅσα θ' ἀκούσης, ἂν μὲ βλέπης συνοδεύοντα τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Κυρίου μου· ἡ γυνή μου καὶ τὰ τέκνα μου εἶναι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ νὰ μὲ δικαιολογήσῃ ἐνώπιόν σου. Ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν ἠθέλησε νὰ μάθω ὅσα οἱ ἐχθροὶ μελετοῦν κατὰ τοῦ λαοῦ του, καὶ περιφερόμαι ἀπὸ πρῶίας ὡς κυνηγὸς εἰς σωτηρίαν τῶν ὁμοπίστων μου· τρέξε εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰπέ ὅτι οἱ ἐχθροὶ σκοπὸν ἔχουν νὰ ἐφορμήσουν αὐριοὶ τὰ χαράγματα διὰ τῆς πρὸς ἀνατολὰς πλευρᾶς τοῦ ὀχυρώματος». Ταῦτα εἶπεν ὁ ἄγνωστος ἄνθρωπος, ὕψωσε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐδάκρυσε, καὶ ἔγινεν ἄφαντος.

Ὁ γραμματεὺς ἔφθασε περὶ τὴν μίαν ὥραν τῆς νυκτὸς εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνήγγειλεν ὅσα εἶδε καὶ ἤκουσε. Τὸ πρῶν ἐκείνης τῆς ἡμέρας ὁ Μαυρομιχάλης (2), ὁ Τσόγκας καὶ ὁ Γρίβας εἶχαν ἐμβῆ μετὰ πεντακοσίων στρατιωτῶν εἰς πλοῖα, ἵνα μεταβιβασθῶσιν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀκαρνανίας καὶ ἐνοχλήσωσιν ἐκεῖθεν τὸν ἐχθρόν· ἐσκόπευσεν δὲ νὰ ἀποπλεύσῃ τὴν νύκτα· ἀλλ' ὁ πρόεδρος(3), ἅμα μαθὼν τὰ ἀνωτέρω, τοῖς παρήγγειλε νὰ ἐξέλθωσι, καὶ ἐξῆλθον ὡς ἑκατὸν ὑπὸ τὸν Γρίβαν, τὸν Τσαλαφατῖνον καὶ τὸν Κουμουντουράκην· διέταξε δὲ συγχρόνως διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου νὰ μὴ ἀνοίξωσιν αἱ ἐκκλησίαι τὸ πρῶν καὶ ὅλοι οἱ ἄνδρες νὰ εὐρεθῶσιν ἐπὶ τοῦ ὀχυρώματος ἑτοιμοὶ εἰς πόλεμον. Τούτου γενομένου, ἐτοποθετήθησαν αἱ ὑπερασπισταὶ του ὡς ἐφεξῆς. Ὁ Μάρκος(4) καὶ ὁ Λόντος μετὰ τῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των τετρακοσίων κατέλαβον τὸ κέντρον, ἤγουν τὸ ἔμπροσθεν τῶν δύο ἐκκλησιῶν τῆς Παναγίας καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου μέρος, ὅπου ἦτο τοῦ ὀχυρώματος ἡ πύλη· ἐξακόσιοι δέ, οἱ πλεῖστοι Καλαβρυτινοί, οἱ λοιποὶ δὲ Μεσολογγῖται καὶ Ἀνατολικιώται ὑπὸ τὸν Ζαήμεν καὶ ἄλλους ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὀχυρώματος· χίλιοι διακόσιοι δὲ Καρυτινοί, Γαστουναῖοι, Πύργιοι, Μεσολογγῖται

(1) Ὁ Δημήτριος Μακρῆς ἦτο εἰς τῶν ὀπλαρχηγῶν τοῦ Μεσολογγίου.

(2) Ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης. (3) Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδαῆτος.

(4) Ὁ Μάρκος Μπότσαρης.

καὶ Ζυγισῶται διεσπάρησαν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὑπὸ τὸν Δη-
λιγιάννην, τὸν Μακρῆν, τὸν Γιαννάκην Ραζηκότσικαν, τὸν Γρίβαν
καὶ τινες ἄλλους, ἐπὶ δὲ τῶν κανονοστασίων ἦσαν πάντοτε Μεσολογ-
γῖται ναῦται, ὡς ἐμπειρότεροι τῶν ἄλλων πυροβολισταί. Ἦσαν δὲ
τότε ὅλοι οἱ ἐντὸς τοῦ Μεσολογγίου πολεμισταί 2250 ἐπὶ γραμμῆς
ἀρχομένης ἀπὸ τῆς μιᾶς ἄκρας τῆς τάφρου καὶ τελευτώσης εἰς τὴν
ἄλλην. Ἐφύλαττον πάντοτε καὶ τὰς δύο ἄκρας τῆς τάφρου δύο κα-
νονοφόροι.

Οἱ Τοῦρκοι διηρέθησαν καὶ οὗτοι καὶ διεσπάρησαν καθ' ὅλον τὸ
μῆκος τοῦ ὀχυρώματος· οἱ δὲ ὀκτακόσιοι τειχοβάται ἐπλησίασαν τὴν
νύκτα πρὸς τὴν κατ' ἀνατολὰς πλευρὰν τοῦ ὀχυρώματος, ὅπου τὸ
τεῖχος ἦτο ἀδυνατώτερον, καὶ παρεφέδρευαν ἐν ταῖς παραφυομέναις
βουρλιαῖς, ὅλοι εὐζωνοί, βαστῶντες γυμνὸν ξίφος καὶ ἀναμένοντες
ἀφανεῖς καὶ σιωπηλοὶ τὴν ὀρισμένην ὥραν, μηδὲν ὑποπτυνόντων
τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ ὀχυρώματος ὅτι οἱ ἐχθροὶ ὑποδιενυκτέρευσαν.
Μίαν ὥραν πρὶν φέξῃ ἤρχισεν ἔξωθεν σφοδρὸς τουφεκισμὸς ἀπὸ ἄκρου
εἰς ἄκρον τοῦ ὀχυρώματος· ἐκινήθη συγχρόνως δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὸ
ἱππικόν· κραυγαὶ καὶ ἀλαλαγμοὶ ἠκούοντο πανταχόθεν, καὶ μετ'
ὀλίγον ἀνεφάνησαν αἶφνης οἱ κρυπτόμενοι ὀκτακόσιοι καὶ πολλοὶ
αὐτῶν ἀνέβησαν δι' ὧν ἔφεραν κλιμάκων εἰς τὸ τεῖχος, ὅπου ἔστησαν
δύο ἢ τρεῖς σημαίας· δύο δὲ σημαιοφόροι ἐτινάχθησαν καὶ ἐντὸς τοῦ
ὀχυρώματος καὶ σκοτώσαντες δύο τρεῖς συνελήφθησαν. Ἡ ἐφόρμησις
τῶν ὀκτακοσίων ἦτο καὶ τολμηρὰ καὶ ἐπιδέξιος, ἀλλ' ἀνωφελὲς καὶ
θανατηφόρος. Ἀλλεπαλλήλως ἐκρυννίζοντο εἰς τὴν τάφρον οἱ ἄλλε-
παλλήλως τὸ τεῖχος ἀναβαίνοντες. Τρεῖς ὥρας ἐπέμενον μαχόμενοι
ἀλλὰ μὴδὲν κατορθώσαντες ἀνεχώρησαν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐξεληθόντες
ἦσαν παρὰ τὸ τεῖχος δώδεκα σημαίας κατὰ γῆς ἐρριμμένες καὶ
ἐσκύλευσαν τοὺς νεκροὺς· πεντακόσιοι ἐχθροὶ ἐσκοτώθησαν καὶ ἐπλη-
γώθησαν ἐπὶ τῆς ἐφόδου· ἐσκοτώθησαν δὲ μόνον τέσσαρες Ἕλληνες,
οἱ δύο Μεσολογγῖται καὶ οἱ δύο Γαστουναῖοι, δύο δὲ ἐπληγώθησαν.

Ἡ ἡττα μεταβάλλει πολλάκις τοὺς φίλους εἰς ἐχθροὺς καὶ ἡ νίκη
τοὺς ἐχθροὺς εἰς φίλους. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ τοῦ Βάλτου Ράγκος καὶ
Ἰσκος καὶ ὁ Βαλτινὸς οἱ συνακολυθίσαντες τοὺς Τοῦρκους, τοὺς ἐγ-
κατέλειψαν μετὰ τὰ κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου συμβάντα· ἔπαθαν οἱ
ἐχθροὶ καὶ ἄλλο δεινόν· τὰ ὑπὸ τὸν Μαυρομιχάλην καὶ Τσόγκαν σώ-
ματα πεσόντα ἐπὶ τοὺς ἐν Κατοχῇ(1) ἐχθροὺς, τοὺς ἠφάνισαν· τὰ
μεταβιβάσαντα δὲ αὐτοὺς ἐκεῖ πλοῖα συνέλαβεν ἐν φορτηγὸν φέρον
εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἐκ Πρεβέζης τροφάς· διεδόθη καὶ λόγος ἐν τῷ τουρ-

(1) Χωρίον πλησίον τοῦ Μεσολογγίου.

κικῷ στρατοπέδῳ, καὶ λόγος ἀληθής, ὅτι οἱ ἐπανελθόντες εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα Βαλτινοὶ ἐκλείσαν τὸ Μακρυνόρος, καὶ ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἤρχετο καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸ Μεσσο-
 λογγί μετὰ πολλῶν στρατευμάτων, ἀφοῦ ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν οὐ
 ὑπὸ τὸν Μεχμέτην Τούρκοι. Δι' ὅλα ταῦτα ἔφυγαν οἱ Τούρκοι διὰ
 νυκτὸς τὴν 31 Δεκεμβρίου ἀπέμπροσθεν τοῦ Μεσσολογγίου ἐν τόσῃ βίᾳ,
 ἀταξίᾳ καὶ φόβῳ ὥστε τὴν ἐπαύριον ἐξελθόντες οἱ ἐν τῇ πόλει ἡῤ-
 ραν ὅπου ἦσαν ἐσκηνωμένοι οἱ Τούρκοι δέκα κανόνια, τέσσαρας βομ-
 βοδόλους, τὴν πολεμικὴν ἀποσκευὴν τῶν καὶ αὐτὰ τὰ ἐπιπλα τῶν
 πασσάδων. Συνέλαβον δὲ καὶ τινες ἀσθενεῖς Τούρκους, παρ' ὧν ἔμα-
 θον ὅτι οἱ πασσάδες ὤδευον πρὸς τὸ Βραχωρί, ὁ μὲν Βρυώνης διὰ
 τῆς Κλεισούρας, ὁ δὲ Κιουταχῆς διὰ τοῦ Κερασόβου, ἵνα περάσωσι
 τὸν ποταμὸν ὅσον τάχιον καὶ διασωθῶσιν εἰς Πρέβεζαν. Διαιρεθέν-
 τες τότε οἱ ἐν Μεσσολογγίῳ Ἕλληνες, οἱ μὲν κατεδίωξαν τὸν ἐχθρὸν
 μέχρι τοῦ Κερασόβου, οἱ δὲ μέχρι τῆς Κλεισούρας· ἄλλοι δὲ ἐστρά-
 τευσαν εἰς Μποχωρί καὶ Γαλατάν, ὅπου ἦσαν τὰ νοσοκομεῖα καὶ αἱ
 ἀποθήκαι τῶν ἐχθρῶν.

ΑΠΟΚΡΟΥΣΙΣ ΕΦΟΔΟΥ

(18 Φεβρουαρίου 1826)

Ὁ Ἰμβραήμης ἡσυχολαῖτο εἰς ἀνέγερσιν πυροβολοστασίων, εἰς ἐπι-
 σκευὴν καὶ κατασκευὴν πλοιαρίων καὶ εἰς μετακόμισιν πολεμοφοδίων·
 ἐν ἑλλείψει δὲ ἀμαξῶν καὶ ἀμαξιτῶν ὁδῶν, οἱ Ἀραβες μετεκόμιζον
 ἐκ Κρουονερίου ἐπὶ τῶν χειρῶν τὰς σφαίρας· καὶ ἐπειδὴ διεπέρων τὸν
 Φίδαρην, ὤδευαν ὁδὸν ἄλλου μὲν πετρώδη, ἄλλου δὲ βαλτώδη, ἦτο
 δὲ καὶ ὁ καιρὸς βροχερὸς καὶ ἡ ἀπόστασις δώδεκα μιλίων, οἱ δυστυ-
 χεῖς μετακομιστὰς κοπιῶντες καὶ κακοπαθοῦντες ἡρρώστουν καὶ τινες
 ἀπέθνησκον· ἐρίνοντο καὶ αἵτιοι ἀκουσίως συχνῶν πυρκαϊῶν ἐν τῷ
 στρατοπέδῳ ἀνάπτοντες εἰς θέρμανσιν πολλὰ καὶ μεγάλα πυρά. Ἐν
 τούτοις ἐργαζόμενοι οἱ περὶ τὸν Ἰβραήμην ἀδιακόπως ὕψωσαν τὴν 6
 Φεβρουαρίου ἐντὸς τετρακοσίων βημάτων ἀπὸ τοῦ τείχους κανονοστά-
 σια ἀντικρὺ τὸ μὲν τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, τὸ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, τὸ δὲ
 ἔμπροσθεν τοῦ μετώπου τοῦ τείχους. Ἐπτὰ κανονοθυρίδας εἶχεν ἑ-
 καστον κανονοστάσιον· μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἀνηγέθησαν προμαχώνες.
 Τούτων δὲ τελειωθέντων, κατασκευάσθη κυκλοειδὲς ὀχύρωμα ἐκ χω-
 μάτων ὀπισθεν τοῦ κανονοστασίου τοῦ ἐπὶ τοῦ μετώπου, ἐξακοσίας
 ὀργυῖας μακρὰν τοῦ προτειχίσματος τοῦ Μπότσαρη εἰς ἐπίθεσιν
 βομβοδόλων καὶ ἐπειδὴ διὰ τῶν νέων τούτων πυροβολοστασίων καὶ
 προμαχόνων οἱ ἐχθροὶ ἦλθον πολλὰ πλησίον τοῦ τείχους, συνέβαιναν

συγχοί ἀλλὰ μικροῦ λόγου ἀκροβολισμοί. Οἱ ἐχθροὶ κατεσκευάσαν μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλο κανονοστάσιον πρὸς τὰ παράλια τῆς Ἀσπρης Ἀλικῆς ἀντικρὺ τοῦ Νησιδίου τῆς Σκύλλας· κατεσκευάσαν δὲ τὰ κανονοστάσια ταῦτα ὀγκώδη, ὥστε νὰ μὴ τὰ διαπερῶσιν αἱ μικραὶ σφαῖραι τῶν Ἑλλήνων. Ἀφ' οὗ δὲ τὰ ὤπλισαν, ἤρχισαν ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου τῆς 13, βαρὺς πυροβολισμὸς κατὰ τοῦ τείχους καὶ τῆς πόλεως, καὶ διήρκεσε μέχρι τῆς 15 ἀκατάπαυστος καὶ σφοδρότατος ἡμέραν καὶ νύκτα· τεσσαράκοντα κανόνια καὶ βομβοβόλα ἤσαν ἐν χρήσει τὴν 14 καὶ 8000 σφαῖραι, βόμβαι, καὶ βομβίδες ἐρρίφθησαν· ἐξήκοντα λιτρῶν ἦσαν αἱ σφαῖραι καὶ ὑπερμεγέθεις αἱ βόμβαι καὶ βομβίδες· προσεβάλλετο δὲ συγχρόνως καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ νησιδίου τῆς Μαρμαροῦς κανονοστάσιον. Ἀπτόνται καὶ καρτερικοὶ οἱ τῆς φρουρᾶς ἀπέδειξαν κανονοβολουῦντες καὶ τουφεκίζοντες ἀδιακόπως, ὅτι δὲν ἐφοβοῦντο τοὺς νέους πολιορκητάς, ἂν καὶ οἱ κανονοβολισταὶ τῶν ἦσαν ἐπιδειξιώτεροι τῶν ἄλλων καὶ ἐπροξένουν μεγάλην φθοράν, ὅχι ὅμως μεγάλην αἵματοχυσίαν, διότι οἱ ἐγκλειστοὶ ἔμαθον ἐξ ὧν ἔπαθαν πῶς νὰ προφυλάττωνται. Τὴν δὲ 15 ἐμετρίσαν οἱ ἐχθροὶ τὸν πυροβολισμὸν καὶ ἡσχολήθησαν εἰς ἀνέγερσιν προμαχῶνων πλησιέστερον τοῦ τείχους μετὰ τοῦ προτειχίσματος τοῦ Φραγκλίνου καὶ τοῦ μηνσιδοῦς περιφράγματος. Τόσον δὲ ἐπλησίασαν, ὥστε πρὸς τινὰ μέρη ἔστησάν τινας εἴκοσι μόνον βήματα μακρὰν τοῦ τείχους· ἀφ' οὗ δὲ τοιοιτοτρόπως ἡτοιμάσθησαν, ἐπεχείρησαν ἦν ἐμελέτων ἔσδοον.

Δευτέραν ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 16, διαρκούντος σφοδροῦ κανονοβολισμοῦ καὶ τουφεκισμοῦ, καὶ ἀσελήνου οὐσῆς τῆς νυκτός, οἱ πλησιέστεροι ἐχθροὶ ὤρμησαν ἐπὶ τὸ προτειχίσμα τοῦ Μπότσαρη, ρίπτοντες βομβίδας διὰ τῆς χειρὸς κατὰ τοῦ ἔσω τείχους, κατέλαβαν καὶ τὸ ὡς προφυλακτήριο αὐτοῦ ὑψωθὲν πρόχωμα, καὶ ἤρχισαν μανιωδῶς νὰ τουφεκίζωσιν· ἦτο δὲ καὶ τὸ πῦρ τῶν πυροβολοστασίων ἀκοίμητον. Ἦρχισε τότε ἔσωθεν ἐπίσης σφοδρὸς κανονοβολισμὸς καὶ τουφεκισμὸς, καὶ ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτός καὶ τὸ μέγα καὶ παχὺ νέφος τοῦ καπνοῦ τῆς πυρίτιδος δὲν διεκρίνετο εἰμὴ λάμψις ἀσθέστου πυροβολῆς καὶ ἐκρηγνυομένων βομβῶν καὶ βομβίδων· συνεστῶσης δὲ τῆς μάχης, ὁκτὼ λόχοι Ἀράβων ἦλθαν εἰς βοήθειαν τῶν ἐπὶ τοῦ προχώματος μαχομένων, καὶ ὁ πόλεμος διήρκεσεν ὅλην τὴν νύκτα· ἀνατείλαντος δὲ τοῦ ἡλίου, ἤλλαξεν ἡ θέσις τῶν μαχομένων. Ἐνθουσιῶσα δὲ ἡ φρουρὰ ἐξῆλθε τοῦ φρουρίου ἐπесе ξιφῆρης ἐπὶ τοὺς ἐχθρικοὺς προμαχῶνας, καὶ τοὺς ὀπισθεν τοῦ προχώματος συσσωρευμένους ἐχθρούς, ἐσκέπασε τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐχθρικῶν πτωμάτων, ἐξώγρησέ τινας, ἐπῆρε σημαίας, ἐπῆρε ὀχυρωτικὰ ἐργαλεῖα,

πάμπολλα ὄπλα καὶ ἄλλα εἶδη, ἀπεμάκρυνεν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς, ἐκυρίευσεν τὸ πρόχωμα καὶ ἐπέστρεψε τροπαιοῦχος καὶ λαφυροφόρος. Ὁ δὲ Ἰμβραήμης ἰδὼν τὰ γενόμενα ἄφησε τὸν πρὸς τὰς ὑπωρείας σαχηνὴν του καὶ κατέβη εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης θαρρύνων τὰ δειλιάσαντα στρατεύματά του νὰ ἐφορμήσωσι καὶ ἐκ δευτέρου. Ἐφώρμισαν καὶ κατέλαβον τὸ πρόχωμα· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀναψαν μικρὰν ὑπόνομον προπαρεσκευασμένην καὶ ἐρθείραν πολλοὺς, οἱ δὲ διασωθέντες ἐπτοήθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Ἀλλ' ἡ φρουρὰ τοῦ σατράπου, ὅχι μόνον τοὺς φεύγοντας ἠνάγκασε διὰ τῆς μάστιγος νὰ ἐπιστρέψωσιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἄλλοθεν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης ἔφερε. Τοιοῦτοτρόπως ἐπεσωρεύθησαν καὶ ἐκ τρίτου οἱ ἐχθροὶ ἐπὶ τὸ πρόχωμα, ἀλλὰ δύσαντος τοῦ ἡλίου ἐξώρμησαν πάλιν οἱ Ἕλληνες καὶ ἔπεσαν εἰς τὸν σωρὸν θύοντες, διασκορπίζοντες καὶ καταδιώκοντες τὺς ἐχθροὺς μέχρι τῶν χαρακωμάτων αὐτῶν· καὶ ἄλλοι μὲν ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς συνήλθαν ἐκ τῆς δευτέρας παραλλήλου τουφεκίζοντες, ἄλλοι δὲ ἀνέτρεπαν τὰ πλησιέστερα τοῦ φρουρίου ἔργα τῶν ἐχθρῶν· συνάξαντες δὲ πάλιν πολλὰ λογχοφόρα ὄπλα καὶ πολεμοφειδια καὶ ἄλλα πολυειδῆ λάφυρα ἐπανήλθαν εἰς τὴν πόλιν. Ἐντρομος ὁ ἐχθρὸς δι' ὅσα ἔπαθεν, ἔπαυσε κανονοβολῶν, ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας τὰ πυροβολοστάσια ἐκανονοβόλουν παννύχια. Οἱ Ἀραβες ὡς δοῦλοι καὶ ὡς τακτικοὶ ἔδειξαν ἄκραν ὑπακοὴν εἰς τοὺς ἀρχηγούς των, ἀλλὰ πολεμοῦντες ἐφάνησαν ἀνανδρότατοι· πολλάκις πτοούμενοι ἐκ μόνον τῶν κραυγῶν τῶν Ἑλλήνων ἐπιπιπτόντων, παρέδιδαν τὰ λογχοφόρα ὄπλα φωνάζοντες: Ἀμὰν Καπητάν! Ἀδῆλος ἀλλὰ πολὺς ὁ ἀριθμὸς τῶν παθόντων ἐχθρῶν. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων δεκαεπτὰ ἐφονεύθησαν καὶ ἑνδεκα ἐπληγώθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ ὀπλαρχηγὸς Σουλτάνης.

Τελειωθείσης τῆς μάχης, ὁ Κιουταχῆς, ὅστις μακρόθεν ἰστάμενος ἐθεώρει ἐν ἀγαλλιάσει τὰ γενόμενα, ἐπεσκέφθη τὸν Ἰμβραήμην. «Φρονεῖς», τῷ εἶπε, «καὶ σήμερον ὅ,τι χθὲς ἐφρόνεις περὶ τῆς φοάκτης ;» «Σήμερον ἔμαθον» ἀπεκρίθη ὁ Ἰμβραήμης «ὅτι ὅσα εἶπες ἦσαν ἀληθῆ, καὶ εὖχομαι νὰ δυνηθῶμεν ἠνωμένοι νὰ κατορθώσωμεν ὅ,τι οὔτε σὺ χωρὶς ἐμοῦ, οὔτε ἐγὼ χωρὶς σοῦ δύναμεθα». «Ἐτοιμος εἶμαι νὰ συμπράξω ἐπανάλαβεν ὁ Κιουταχῆς ἂν γράψης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτι ἀνάγκην ἔχεις τῆς συμπράξέως μου». Ὑπήκουσε προθύμως ὁ Ἰμβραήμης, καὶ ἔκτοτε τὰ δύο στρατεύματα συνέπραξαν εἰς ἄλωσιν τῆς πόλεως.

ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΛΕΙΣΟΒΑΣ

(25 Μαρτίου 1826).

Πεσόντος τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἔστρεψαν οἱ ἐχθροὶ τὰς δυνάμεις των κατὰ τῆς Κλείσοβας.

Τὸ νησιδίων τοῦτο τριακοσίων βημάτων περιφερείας ἀπέχει ἡμίωρον τοῦ Μεσολογγίου μεσημβρινῶς· ἔχει ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος, γύρωθεν δὲ τῆς ὀροφῆς αὐτῆς ἀνήγειραν οἱ Ἕλληνες προμαχῶνας, ὕψωσαν ἐπὶ τοῦ νησιδίου πρόχωμα καὶ ἐπέθηκαν τέσσαρα κανόνια. Ἐκατὸν τουφεκοβολιστὰ καὶ εἴκοσι κανονοβολιστὰ ἦσαν οἱ ὑπερασπιστὰι του καὶ καθήκοντα φρουράρχου ἐτέλει ὁ Παναγιώτης Σωτηρόπουλος· ὑπερήσπιζε δὲ τὸ νησιδίων καὶ τις **πάσσαρα** (1) ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Τρικούπη. Ἀφρὺ δὲ συνωμίλησαν οἱ δύο πασσάδες περὶ τοῦ μελετωμένου κινήματος κατὰ τῆς Κλείσοβας, ἀνεδέχθη τὸν ἀγῶνα ὁ Κιουταχῆς, καὶ τὴν 25 Μαρτίου πρῶτῃ ἔφερεν αὐτοπροσώπως ἐπὶ λέμβων ἔμπροσθεν τοῦ νησιδίου δισχιλίους Ὁσμανλίδας καὶ Ἀλβανούς. Πρὶν δὲ φθάσωσιν οὗτοι, ἐπρόφθασεν ὁ Κίττος Τσαβέλλας μετὰ ἑνδεκα στρατιωτῶν· ὥστε ὅλοι οἱ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ὑπερασπιστὰι τῆς Κλείσοβας ἦσαν 131, οἱ δὲ διὰ θαλάσσης τὸ πλήρωμα τῆς πάσσαρας τοῦ Τρικούπη. Μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Τσαβέλλα ἐκόπη πᾶσα κοινωνία τῆς πόλεως καὶ τοῦ νησιδίου· ἀλλ' ἡ τόλμη τῶν ὀλίγων ὑπερασπιστῶν αὐτοῦ ἀνεπλήρωσε τὴν ὀλιγότητα τοῦ ἀριθμοῦ.

Οἱ ἐχθροί, ἀφ' οὗ ἐπλησίασαν ὅπου τὰ ρηχὰ δὲν ἦσαν πλωτά, ἔπесαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ προφυλαττόμενοι ὀπισθεν τῶν πλοιαρίων τὰ ὄθουν εἰς τὰ ἔμπροσθεν κανονοβολοῦμενοι καὶ τουφεκίζόμενοι. Τοιοῦτοτρόπως ἐπάτησαν τὸ νησιδίων καὶ μαχόμενοι ἠνάγκασαν τοὺς ἐπὶ τοῦ προχώματος νὰ τὸ ἐγκαταλείψωσι καὶ συγκεντρωθῶσι καὶ οὗτοι ἐντὸς καὶ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ τουφεκισμὸς ἐκείθεν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἦτο τόσοσιν φθοροποιός, ὥστε ἐβιάσθησαν οἱ ἀποβάντες καὶ τὸ ὑπὸ τὸ πῦρ τῆς ὀροφῆς τῆς ἐκκλησίας πρόχωμα νὰ ἐγκαταλείψωσι καὶ εἰς τὴν θάλασσαν νὰ πέσωσιν. Εἰς μάτην ἐπροσπάθουν οἱ ἀξιωματικοὶ νὰ πειθαναγκάσωσι τοὺς στρατιώτας εἰς ἐγκαρτέρησιν καὶ ἐπάνοδον ἐπὶ τοῦ νησιδίου. Ριψοκινδυνεύων καὶ ὁ φιλότιμος Κιουταχῆς πρὸς ἐμφύχωσιν αὐτῶν ἐπληγώθη εἰς τὸν πόδα· ἀλλ' οἱ στρατιῶταί του, κωφοὶ εἰς τὴν φωνὴν καὶ τυφλοὶ εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ ἐμβῆκαν εἰς τὰ πλοιαρία των, ἀπεμακρύνθησαν καὶ ἐπὰν ἦλθαν εἰς τὸ στρατόπεδον.

(1) Μεγάλη λέμβος ἀβαθὴς δυναμένη νὰ πλέῃ ἐντὸς τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Μεσολογγίου.

Πλήρης χαρᾶς ὁ Ἰμβραήμης διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἀντιζήλου του, ἀνέλαθεν αὐτὸς τὸν ἀγῶνα, διέταξε καὶ ἀπέβησαν ἀμέσως εἰς πλοιάρια τρισχίλιοι Ἀραβες, καὶ καλέσας τὸν ἀλωτὴν τοῦ Βασιλαδίου Χουσεήμπεην, «ἰδοὺ», τῷ εἶπεν «ἡ ὥρα νὰ δεῖξωμεν πόσον ἡμεῖς ὑπερέχομεν τῶν ἄλλων»· καὶ ταῦτα εἰπὼν τὸν ἐνηγαλίσθη καὶ τὸν ἐπροβόδῃσεν. Ὁ Χουσεήμπεης ἐκύκλωσε μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ὅλον τὸ νησιδίον, οἱ δὲ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ ἀφήσωσι πάλιν τὸ πρόχωμα καὶ συνασπισθῶσιν ὅλοι ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τῆς. Ἐκινδύνευαν δὲ νὰ γένωσιν ὅλοι ἀνάρπαστοι διὰ τὴν ὀλιγότητά των· ἀλλὰ εὐστοχος τουφεκοβολή τοῦ Σωτηροπούλου τοὺς ἔσωσεν. Οὗτος παρατηρήσας ὅτι οἱ ἐχθροὶ ὑπήκουαν καὶ ἐφοβοῦντο κατ' ἐξοχὴν ἓνα τῶν ἀξιωματικῶν, ἐτουφέκισεν αὐτὸν δις καὶ τὸν ἐφόνευσεν· ὁ δὲ φονεὺς ἦτον ὁ Χουσεήμπεης, καὶ τούτου πεσόντος, οἱ ἐχθροὶ κατεταράχθησαν, καὶ οἱ μὲν κατέφευγαν εἰς τὰ πλοιάρια, οἱ δὲ τὰ ὄθουν εἰς τὰ ἔξω καὶ τὰ ἐξεκάθιζαν στρέφοντες τὰ νῶτα πρὸς τὴν Κλείσοβαν. Ἐξώρμησαν τότε οἱ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς, καὶ προπορευομένου τοῦ Τσαβέλλα, οὐτινος τὴν σπάθην ἔκοψεν εἰς δύο μετ' ὀλίγον ἐχθρικὴ βολή, (1) κατέλαβαν τὸ κανονιστάσιον, καὶ οἱ μὲν κανονοβολοῦντες, οἱ δὲ τουφεκίζοντες εἰς τὸν σωρὸν κατέστρεφαν τοὺς ἐχθρούς. Χίλια περίπου πτώματα ἐφέροντο ἐπὶ τῶν κυμάτων.

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟΝ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

(10 Ἀπριλίου 1826)

Ἡ συνήθης τροφή πρὸ ἡμερῶν ἐξέλιπε, καὶ εὐτυχεῖς ἐλογίζοντο ὅσοι τῶν ἐν τῇ πόλει εὗρισκαν κρέατα ἀκαθάρτων ζώων. Οἱ καρκίνοι καὶ αἱ φυόμεναι ἐν τῇ λίμνῃ ἀλμύραι ἠγοράζοντο πολλάκις δι' αἵματος ἐξ αἰτίας τῶν περιφερομένων παρὰ τὴν πόλιν ἐχθρικῶν πλοιαρίων. Οἱ πολιορκούμενοι ρακοφοροῦντες, τετραχηλισμένοι, αὐχμηροὶ καὶ ὑπὸ τῆς πενίας καὶ κακουχίας κατεσκευετευμένοι, ἦσαν δυσδιάγνωστοι καὶ πολλοὶ φασματώδεις, συχνάκις διὰ τὴν ἀκαθαροσίαν τῆς τροφῆς ἢ τὴν παντελῆ στερήσιν αὐτῆς ἐπιπτάν τινες λιποθυμοῦντες κατὰ γῆς· ἀσθενεῖς καὶ τραυματῖαι ἐστεροῦντο πάσης θεραπείας, πτώματα ἔκειντο ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ οἱ ζῶντες ἀνέπνεαν τὴν ἀποφορὰν των. Ἀλλὰ καὶ τοιαῦτα πάσχοντες ἐνεκαρτέρουν, ἐλπίζοντες εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου, ἀνοίξαντος καὶ ἄλλοτε τὸν

(1) Αὕτη ἀνετέθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Κλείσοβας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν.

καὶ ἤδη κεκλεισμένον τῆς πόλεως λιμένα. Ἄλλ' ἄφου ἐβεβαιώθησαν, ὅτι ὅλοι οἱ ἀγῶνές των ἐματαιώθησαν, καὶ ὅτι καὶ ὁ ἀφανὴς διὰ-
 πλους τῆς λίμνης, καταληφθεὶς καὶ αὐτός παρὰ τῶν ἐχθρῶν, δὲν ἡνίο-
 χη, ἀπηλπίσθησαν καὶ ἀποφασίσαντες νὰ διεξέλθωσι ξιφῆρεις, ἔστει-
 λαν δύο στρατιώτας ἀλθανοποροῦντας καὶ ἀλθανολαλοῦντας διὰ νυ-
 κτὸς πρὸς τοὺς ἐξω ὀπλαρχηγούς, τοὺς διατρίβοντας τότε ἐν Πλα-
 τάνῳ τῶν Κραββάρων, εἰδοποιοῦντες αὐτούς, ὅτι ἐμελέτων νὰ ἐξέλ-
 θωσι τὴν νύκτα τῆς 10 ἀπριλίου, καὶ τοὺς ἐκάλουν εἰς ἀντίληψιν
 ἐπὶ τῆς διεξόδου. Πρόθυμοι οἱ ἐν Πλατάνῳ ὀπλαρχηγοὶ εἰς τὴν αἴ-
 τησιν τῶν συναδέλφων των ἀπεκρίθησαν, ὅτι εἰς εὐδῶσιν τοῦ σκο-
 ποῦ αὐτῶν πεντακόσιοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ πέσωσι κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν
 νύκτα εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Κιουταχῆ τὸ πρὸς τοὺς Μύλους, πεν-
 τακόσιοι εἰς τὸ τοῦ Ἰμβραήμη τὸ πρὸς τὰ Τριλάγκαδα, καὶ πεντα-
 κόσιοι νὰ εὐρεθῶσι κατὰ τὰ **Χίλια σπίτια** φέροντες πολλὰ ζῶα εἰς
 χρῆσιν τῶν ἀσθενῶν, τῶν τραυματιῶν, καὶ τῶν ἀδυνάτων. Παρήγ-
 γειλαν δὲ νὰ μὴ ἐξέλθῃ ἡ φρουρὰ εἰμὴ ἀφ' οὗ προσβάλωσιν ἐκεῖνοι
 πρῶτοι τὰ δύο ἐχθρικά στρατόπεδα. Λαβοῦσα ἡ φρουρὰ τὴν ἀπάντη-
 σιν ταύτην προητοιμάζετο εἰς τὴν ἐξοδον, καὶ κατασκευάσατα τρεῖς
 ξυλῖνας καὶ πλατεῖας γεφύρας, ἐτρύπησε τὸ τεῖχος καὶ τὰς ἔθεσεν ἐπὶ
 τῆς τάφρου ἔμπροσθεν τοῦ καρκινοειδοῦς προφράγματος καὶ τῶν προ-
 τειχισμάτων τοῦ Μπότσαρη καὶ τοῦ Μακρῆ· δὲν τὰς ἐβλεπε δὲ ὁ
 ἐχθρός, διότι τὰς ἐκάλυπτεν ἡ πρόταφος. Ὑπερνενακισχίλια ψυχὰς
 ἦσαν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐν τῇ πόλει, διότι μετὰ τὴν ἀπομάκρυν-
 σιν τοῦ Κιουταχῆ ἐθεωρήθη ἡ πολιορκία ὡς λελυμένη, καὶ πολλὰ
 καταφυγοῦσαι ἀρξαμένης τῆς πολιορκίας εἰς Κάλαμον οἰκογένειαι
 ἐπανήλθαν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης ἐφθάρησαν ταχύ-
 τερον αἱ ἐν αὐτῇ τροφαί. Ἐξ ὧν δὲ εὐρίσκοντο ἐν τῇ πόλει δισχι-
 λιοὶ πεντακόσιοι ἦσαν οἱ ὀπλοφόροι ἐν οἷς καὶ πολλοὶ πάσχοντες· οἱ δὲ
 λοιποὶ ἐργάται, γυναῖκες, παιδία, γέροντες καὶ ἀσθενεῖς· ὅλοι δέ,
 ὀπλοφόροι καὶ μὴ, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον ἐξεπλήρωσαν
 ὅσα ἡ θρησκεία πρὸ τῆς τελευτῆς κελεύει, καὶ ἔκαυσαν πολλὰ πρά-
 γματα ἐξ ὧν δὲν ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσιν.

Ἐν τούτοις ἦλθεν ἡ δεκάτῃ Ἀπριλίου· πάμπολοι ἦσαν οἱ κατὰ-
 κοιτοὶ ἐξ αὐτῶν, οἱ μὲν μὴ δυνάμενοι νὰ κινηθῶσιν ἡναγχάζοντο νὰ
 περιμείνωσι τὸν διὰ σφαγῆς θάνατον ἐπὶ κλίνης, οἱ δὲ ὁπωσθεὺν εὐ-
 ρωστότεροι μετετέθησαν ἐντός τινων τῶν δυνατωτέρων οἰκιῶν, ὅπου
 ἦσαν πολεμεφόνδια, ἐπὶ σκοπῷ νὰ πολεμήσωσι μέχρι τελευταίας
 πνοῆς καὶ ἔπειτα νὰ καῶσιν· ἔμειναν δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ πολλοὶ
 στενοὶ συγγενεῖς των μὴ ὑποφέροντες νὰποχωρισθῶσι καὶ προτιμή-
 σαντες νὰ συναποθάνωσι πολεμοῦντες· ἦσαν δὲ καὶ τινες τῶν ἐνα-

πομεινάντων οἵτινες, θαρρυνόμενοι ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς πολιορκίας συνή-
θων νικῶν, ἠλπίζαν, ὅτι ἐξορμῶσα ὅλη διὰ μιᾶς ἡ ἀτρόμητος ἐκείνη
φρουρά θὰ διεσκόρπιζε τοὺς πολιορκοῦντας καὶ θ' ἀπήλλαττε τὴν πό-
λιν τῶν ἐπικειμένων δεινῶν.

Δύοντος τοῦ ἡλίου ἠκούσθη τουφεκισμὸς πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ
Ζυγοῦ κατὰ τὸ μέρος τοῦ ἁγίου Συμεῶνος. Ὁ τουφεκισμὸς οὗτος,
ὅστις ἐσήμαινεν, ὅτι ἦλθεν ἐκεῖ ἡ ἔξωθεν βοήθεια, ἔβαλε μὲν εἰς κί-
νησιν τὴν φρουρὰν ὡς πρὸς τὴν ἔξοδον, ἀλλ' ἔβαλεν ἐν ταύτῃ εἰς
ὑποψίαν καὶ τὸν ἐχθρὸν μαθόντα συγχρόνως διὰ τινος λιποτάκτου
ἁλλοδαποῦ ὅσα ἐμελετῶντο. Περὶ τὴν δευτέραν ὥραν τῆς νυκτὸς συν-
ήχθησαν ἡ φρουρά καὶ τὸ πλῆθος, ὅσον ἦτο δυνατόν ἀταράχως, δο-
θέντος τοῦ σημείου, ὅπου ἐτέθησαν αἱ γέφυραι πρὸ ὀλίγου. Αἱ πλεῖ-
σται τῶν γυναικῶν ἐνεδύθησαν καὶ ὠπλίσθησαν ὡς ἄνδρες, ὠπλίσθη-
σαν καὶ ὅσα παιδιὰ ἐδύναντο νὰ ὀπλοφορῶσι· λαμπρῶς δ' ἐφώτιζε
τὴν νύκτα ἐκείνην ἡ σελήνη τὸν ὀρίζοντα. Οἱ δὲ συναχθέντες διηρέ-
θησαν εἰς τρία σώματα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τὸ μὲν τοῦ Νόττη Μπό-
τσαρη, τὸ δὲ τοῦ Κίτσου Τσαβέλα, τὸ δὲ τοῦ Μακρῆ· ἐν τοσοῦτῳ ἐγί-
νετο καὶ ἡ ὑπηρεσία τοῦ φρουρίου ὡς συνήθως πρὸς ἀπάτην τοῦ ἐχθροῦ.
Καὶ ἐν πρώτοις ἐξῆλθαν χίλιοι τῆς φρουρᾶς καὶ ἐκάθισαν σιωπηλοὶ
ὑπὸ τὴν πρόταφρον· ἐξῆλθον κατόπιν καὶ τὰ ἀδύνατα μέλη, ἀλλὰ
τόσον ἀτάκτως ὥθοντα καὶ ὠθούμενα ἐπὶ τῶν γεφυρῶν, ὥστε πολλὰ
ἔπεσαν ἐντὸς τῆς τάφρου· ἐξῆλθαν ἐπὶ τέλους καὶ οἱ ὀπλοφόροι· ἀλλὰ
πολλοὶ τῶν Μεσολογγιτῶν ἐξ αἰτίας τῶν διὰ τὰς βαρείας ἀσθενείας
ἐναπομεινάντων συγγενῶν τῶν ἐβράδουιαν νὰ ἐξέλθωσιν, ἀποχαιρε-
τοῦντες οἱ πολυπαθεῖς τοῦ θανάτου τὸν ἀποχαιρετισμὸν καὶ ἀποχαι-
ρετούμενοι· τινὲς δὲ αὐτῶν οὐδ' ἐπρόφθασαν νὰ ἐξέλθωσιν. Ἡσύχα-
ζαν δὲ οἱ ἐκτὸς τοῦ τείχους συνενωθέντες, καὶ ἀνέμενον τὴν ἐναρξίν
τῆς ἔξωθεν προσβολῆς, ὡς προεσχεδιάσθη. Μετὰ τὸν ἐπὶ τῆς οὐσεως
τοῦ ἡλίου τουφεκισμὸν οὐδεμίᾳ ἄλλῃ τουφεκίᾳ ἔπαισεν ἔξωθεν, καὶ οἱ
Τοῦρκοι ὑποπτεύοντες, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐξῆλθαν ἤδη καὶ ἠσύχαζον
ὀπισθεν τῆς προτάφρου, ἤρχισαν νὰ κανονοβολῶσι καὶ τουφεκίζουσι.
Πρηνεῖς ἔκειντο οἱ πυροβολούμενοι εἰς ἀποφυγὴν τοῦ ἐπιρριπτομένου
πυρός· ἀλλ' ἂφ' οὗ ἀναμείναντες ἱκανὴν ὥραν, εἶδον ὅτι δὲν ἐπραγ-
ματοποιοῦντο ὅσα ἐπροσδόκουν ἔξωθεν, καὶ ὅτι ἐπυροβολοῦντο θανα-
τηφόρως, ἀνεγερθέντες ὅλοι· «ἐμπρός, ἀνέκραζαν, ἐμπρός!» καὶ ἀλα-
λῶντες καὶ θαρρύνοντες ἀλλήλους ἐπροχώρουν. Καὶ τὸ μὲν ὑπὸ τὸν
Μπότσαρην σῶμα κατέλαβε τὴν ὁδὸν τοῦ Μποχωρίου, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν
Μακρῆν τὴν τοῦ Ἀνατολικοῦ, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν Τσαβέλλαν τὴν μέσην·
σκοπὸν δὲ εἶχαν νὰ ἐνωθῶσι τὰ τρία ταῦτα σώματα πρὸς τοὺς πρό-
ποδας τοῦ Ζυγοῦ κατὰ τὴν ἀμπελον τοῦ Ραζηκότσικα τὴν ἐπὶ τῆς

δοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους μονῆς τοῦ ἁγίου Συμεῶνος, δύο ὥρας μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλὰ μόλις ἐπροχώρησαν καὶ αἶφνης ἠκούσθη φωνὴ λέγουσα (ἀπίσω, ἀπίσω!) καὶ ἐπὶ τῇ φωνῇ ταύτῃ οἱ ὀπίσθεν ἐρχόμενοι Μεσολογγῖται, ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδιά καὶ τινες μὴ ἐντόπιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Γεώργιος Τσαβέλλας ἀνεστράρῃσαν· ἀλλ' οἱ λοιποὶ ἐπροχώρουν ὡς καὶ πρότερον, καὶ οὔτε τὰ διπλᾶ καὶ τριπλᾶ χαρὰ κώματα καὶ ταφρεύματα τῶν ἐχθρῶν, οὔτε τὸ ἀκοίμητον κατ' αὐτῶν πῦρ ἴσχυσαν ν' ἀναστείλωσι τὴν ὁρμὴν των. Ἡναγκάζοντο δὲ οἱ Τοῦρκοι νὰ ὑποχωρῶσιν ἐπὶ τῇ ὁρμῇ καὶ ὠρυγῇ των (1). Ἡμῶριον δὲ ἀπομακρυνθέντες τοῦ φρουρίου, ἔπεσαν ἐν μέσῳ τοῦ ἱππικοῦ τοῦ ἐχθροῦ, οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Μακρὴν καὶ τὸν Τσαβέλλαν τοῦ ὑπὸ τὸν Κιουταχλὴν ὀπίσθεν ἱσταμένου τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Μπότσαρην τοῦ ὑπὸ τὸν Ἰβραήμην ἐλθόντος ἐπίτηδες ἀπὸ τοῦ Μπροχωρίου καὶ οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Μπότσαρην καὶ Τσαβέλλαν ὀλίγην βλάβην ἔπαθον, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Μακρὴν μεγίστην. Ἀφ' οὗ δὲ διεπορεύθησαν, ἔφθασαν οἱ μὲν ἐντεῦθεν, οἱ δὲ ἐκεῖθεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ, ὃ ἐστὶν εἰς τὴν ἐθεώρουν ὡς τέρμα τῶν κινδύνων τῶν θέσιν, καὶ ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν ἐξῴθεν εἰς ἀντίληψιν ἀναμενομένων Ἑλλήνων· ἀλλ' ἀντὶ φίλων ἦσαν πολυαρίθμους Ἀλβανοὺς ὑπὸ τὸν Μουστάμπεην καὶ ἔπαθον τὰ πάνδεινα καταδιωχθέντες καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ὄρους. Πεντακόσιοι ἀπωλέσθησαν ἐκ τῆς φρουρᾶς ἐπὶ τῆς διεξόδου, ὅλοι δὲ αἱ συνακολουθοῦσαι γυναῖκες, ἐκτὸς ἐπτά, καὶ ὅλοι οἱ παῖδες, ἐκτὸς τριῶν ἢ τεσσάρων, ἐφρονεύθησαν ἢ ἡχμαλωτίσθησαν, τινὲς μὲν ἐπὶ τῆς διὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων καὶ τῆς ἀνάμεσον τοῦ ἱππικοῦ πορείας των, οἱ δὲ πλείότεροι ἐν ταῖς ὑπωρεῖαις. Διαρκούντος δὲ τοῦ κινδύνου οὐδεμίαν ἦσαν ἐξῴθεν βοήθειαν· πεντήκοντα μόνον στρατιῶται ὑπὸ τὸν Δράκον καὶ τὸν Πανομάραν τοῖς ἔφεραν τὸ μεσονύκτιον ὀλίγην τροφήν. Νυκτοποροῦντες οἱ περὶ τὸν Μπότσαρην, τὸν Τσαβέλλαν καὶ τὸν Μακρὴν ἐξημερώθησαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους κακὴν κακῶς ἐξ αἰτίας τῆς ταλαιπωρίας, τῆς πείνης καὶ τοῦ κόπου. Τὴν δ' ἐπαύριον ἔφθασαν οἱ πλείότεροι εἰς Δερβέκιτσαν, χωρίον τοῦ Ἀποκούρου, ὅπου οὐδένα ἦσαν τῶν κατοίκων πρὸς μικρὰν περιθάλψιν, ἀλλὰ μόνον ὀλιγάριθμὰ τινα σώματα τοῦ Κώστα Μπότσαρη καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν δικαιολογουμένων, ὅτι διὰ τὴν ὀλιγότητα τῶν περὶ αὐτοὺς καὶ τὴν μὴ ἐμφάνισιν τῶν πολλῶν δὲν ἐδυνήθησαν νὰ τρέξωσιν εἰς βοήθειάν των. Ἐμείναν δὲ οἱ διασωθέντες ἐν τῷ χωρίῳ ὅλην τὴν ἡμέραν· τὴν δὲ ἐπαύριον μετέβησαν εἰς Πλάτανον τῶν Κραβθάρων, ὅπου διέμειναν ὀκτὼ ἡμέρας ἀναμένοντες

(1) Μεγάλῃ φωνῇ των.

τοὺς τῆδε κἀκεῖσε διασπαρέντας· ἐκεῖθεν ὑπῆγαν εἰς Σάλωνα. Κακῶς ἔχοντες πρὸ τῆς ἐξόδου, τόσον ἰταλαιπωρήθησαν μετὰ τὴν ἐξοδον, καὶ τόσοι ἀπέθαναν καὶ ὁδὸν πεινῶντες καὶ κακουχούμενοι, ὥστε ἀπαριθμηθέντες, ἀφ' οὗ ἔφθασαν εἰς τὰ Σάλωνα, εὐρέθησαν ὅλοι οἱ διασωθέντες χίλιοι τριακόσιοι, ἐν ᾧ οἱ τῆς φρουρᾶς μόνοι ἦσαν ἐπὶ τῆς ἐξόδου τῶν 2500.

Δεινότερα δὲ καὶ ὀλεθριώτερα ἦσαν τὰ παθήματα τῶν ἐν τῇ πόλει ἀπομεινάντων καὶ τῶν ἐπαυελθόντων. Ἐν ᾧ οἱ φρουροὶ καὶ οἱ παρακολουθοῦντες ἐξήρχοντο τῆς πόλεως, οἱ ἐχθροὶ εἰσῆρχοντο· εἰσερχόμενοι δὲ ἀπήντησαν τοὺς συγχρόνως ἐπανερχομένους ἐπὶ τῇ ἀκουσθείσῃ φωνῇ «ὀπίσω, ὀπίσω». Καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας ἐθανάτωσαν, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τὰ παιδία ἤχμαλώτισαν· μόνοι οἱ ὑπὸ τὸν Γεώργιον Τσαβέλλαν ἐπρόλαβον καὶ ἐξῆλθαν ἐκ δευτέρου διὰ τῆς παραλίας ὁδοῦ καὶ πεσόντες ἐν μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ ἐπιστρέφοντες εἰς Μπόχωρι, οἱ μὲν ἀπολέσθησαν, οἱ δὲ διεσώθησαν. Ἄλλ' ἢ θανατηφόρος ἐκείνη πρὸς τοὺς στραφέντας εἰς τὰ ὀπίσω φωνὴ ὅταν ἦτο φωνὴ ἐπιβούλων χειλέων. Τινὲς τῶν προπορευομένων ἐπὶ τῆς διεξόδου ἐθεώρησαν ὡς ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια τὰ ἐλικοειδῆ χαρακώματα καὶ ταφρεύματα τῶν ἐχθρῶν καὶ ὡς τάφους ἀνεφγμένους· διὰ τοῦτο προτιμῶντες τὸν ἐπὶ τῶν πυροβολοστασιῶν τοῦ τεῖχους θάνατον ὡς ἐνδοξότερον ἔκραζαν «ὀπίσω, ὀπίσω» καὶ ἐστράφησαν καὶ αὐτοὶ ὀπίσω.

Πατήσαντες δὲ οἱ ἐχθροὶ τὴν πόλιν ἔστρεψαν ἐν πρώτοις τὸ πῦρ τοῦ τεῖχους κατὰ τῶν οἰκιῶν, καὶ ἔπειτα διεσπάρησαν εἰς λεηλασίαν, εἰς σφαγὴν καὶ εἰς αἰχμαλωσίαν. Πυροβολισμοί, κραυγαί, ὀλουγμοί, μαχαιροκυπήματα καὶ ἐκπυρσοκροτήσεις ἠκούοντο ὅλην τὴν νύκτα. Ἡ ὑπὸ τὸ προτεῖχισμα τοῦ Μπότσαρη μεγάλη πυριταποθήκη, ἐξαφθεῖσα πρώτη διὰ χειρὸς Ἑλλήνων, διέρρηξε τὸ προτεῖχισμα καὶ κατέστρεψε πολλοὺς ἐχθρούς· ἐξήλθη ὡσαύτως καὶ ἡ πρὸς τὸ δυτικὸν παράλιον καὶ ἀνέτρεψεν ἐκ βάρων τὴν παρακειμένην οἰκίαν, ὅπου ἐξέπνευσεν ὁ Βύρων· διερράγησαν ὑπὸ πυρὸς ἐπίσης Ἑλλήνων καὶ αἱ οἰκαί, ἐν αἷς συνεσφωρεύθησαν οἱ πάσχοντες· ἐπὶ δὲ τῇ διαρραγῇ ἐξετινάσσοντο συμμίγδην εἰς τὸν ἀέρα οἱ ἐν αὐταῖς Ἕλληνες καὶ οἱ πατοῦντες αὐτὰς ἐχθροί. Ὅλη ἡ πόλις ἐκυριεύθη τὴν νύκτα ἐκείνην, πλὴν τοῦ ἐν τῷ παρακειμένῳ νησιδίῳ ἀνεμόμυλου, ὅπου ἐφυλάττετο πολλὴ πυρῆτις· διέμεινε δὲ σῶς ὁ ἀνεμόμυλος μέχρι τῆς 12, καθ' ἣν διερράγη καὶ αὐτὸς ὑπὸ πυρὸς Ἑλλήνων. Παθόντες οἱ περὶ τὸν Κιουταχὴν καὶ τὸν Ἰβραήμην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἂν καὶ ψυχorraγούντων, ἔπαθαν καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἀλληλοφονεούμενοι χάριν τῶν λαφύρων, ἕως οὗ ὑπερισχύσαντες οἱ περὶ τὸν Ἰβραήμην, ἐκράτησαν αὐτοὶ μόνοι τὴν πόλιν καὶ ἀπεδίωξαν τοὺς περὶ τὸν Κιουταχὴν. Οἱ γνωστότεροι

δὲ τῶν ἐπὶ τῆς ἐξόδου θανατωθέντων ἦσαν ἐκ μὲν τῶν ἐντοπίων ὁ Ἀναστάσιος Παλαμᾶς, ὁ Πέτρος Γουλιμῆς, ὁ Γεώργιος Φαράντος, ὁ Κωνσταντῖνος Καρπούνης, ὁ Κωνσταντῖνος Τρικούπης καὶ ὁ Ἀθανάσιος Ραζοκότσικας, γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν συμπολιτῶν του, καὶ τὰ μέγιστα διαπρέψας διὰ τὴν πολλὴν ἱκανότητά του, τὴν ἀκλόνητον καρτερίαν του καὶ τὸν ἀκμάτον ζήλόν του· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν οἱ ὀπλαρχηγοὶ Στουρνάρης καὶ Σηδῆμας, ὁ τειχοποιὸς Κοκκίνης, ὁ συντάκτης τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν (1) ὁ Ἑλβετὸς Μέγερους, οἱ φιλέλληνες Γερμανοὶ, Σπιτσεμβέργης, Διπτμάρης, Δελωνέης. Λοντσόφης, Κλέμπερ, Σίπανος, Πολωνός τις, καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ῥωγῶν Ἰωσήφ. Ὁ Ἀρχιερεὺς οὗτος ὁ καθ' ὅλην τὴν πολιορκίαν διακριθεὶς διὰ τὸν ἐνθερμον πατριωτισμόν του, δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐξέλθῃ καὶ φθάσας ἐπὶ τοῦ τείχους καθ' ἣν ὥραν εἰσέρχοντο οἱ ἐχθροὶ ἔρριψε θαυλὸν εἰς τινὰ παρακείμενον φυσεκοφόρον πύθον. ἐρρίφθη εἰς αὐτὸν καίόμενος, ἡμιεκῆ, καὶ ἡμίκαυστος ἀπεκεφαλίσθη. Ἐφονεύθη ἐπὶ τῆς ἐξόδου καὶ ὁ Παπαδιαμαντόπουλος. Καθ' ὃν καιρὸν ἐκινδύνευεν ἡ πόλις, διεβιβάσθη οὗτος εἰς Ζάκυνθον ἐπὶ προμηθεῖα τροφῶν· ὁ κίνδυνος ἐκορυφώθη μετ' ὀλίγον καὶ οἱ φίλοι του τὸν ἐσυμβούλευσαν νὰ μὴ ἐπανεέλθῃ· ἀλλ' οὗτος ἐπανῆλθεν ἐν μέσῳ τῶν συναγωνιστῶν του, εἰπὼν πρὸς τοὺς ὑποτρέποντας αὐτόν, «ἢ θά σωθῶ ἢ θά ἀποθάνω μετ' αὐτῶν». Ἀξιοθαύμαστος εἶναι καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἐξόδου διαγωγὴ καὶ τελευτῇ τοῦ Χρήστου Καψάλη, ἐνὸς τῶν προκρίτων τῆς πόλεως. Εἶδε τὸ πρωὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὴν πρὸ πολλοῦ πάσχουσαν σύμβιόν του ἐκπνεύσασαν, τὴν ἡσπᾶσθη ἀκλαυστεί, καὶ στραφείς πρὸς τὸν υἱόν του παρόντα καὶ κλαίοντα, «μὴ κλαῖε, υἱέ μου», εἶπε· «μᾶλλον χαῖρε, διότι ἀπέθανεν ἡ μήτηρ σου καὶ δὲν ἔπαθε τὰ δεινὰ τῆς τουρκικῆς αἰχμαλωσίας· ἄκουσε τώρα τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ πατρός σου· διέξελθε μετὰ τῶν λοιπῶν τὴν ἐσπέραν ταύτην, προσπάθησε νὰ σωθῆς καὶ μὴ φροντίσης περὶ ἐμοῦ· ἐγὼ εἰμαι ἀσθενὴς καὶ προηβητικῶς, οὐδεμίαν ἐλπίδα ἔχω συνδιεξερχόμενος νὰ σωθῶ, καὶ προτιμῶ νὰ ἀποθάνω ἐντὸς τῆς πόλεως ἢ νὰ αἰχμαλωτισθῶ ἐπὶ τῆς διεξόδου». Ταῦτα εἶπε, τὸν ἐνηγκαλίσθη καὶ τὸν ἀπεχαιρέτισε. Καὶ ὁ μὲν υἱὸς ἀπεχωρίσθη τοῦ πατρός κλαίων, καὶ διέξελθὼν ἐσώθη· ὁ δὲ πατὴρ, στήριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του, παρῆλθε τὰς ὁδοὺς καλῶν ἀσθενεῖς καὶ γέροντας νὰ τὸν συνακολουθήσωσι· πολλοὶ ὑπῆκουσαν, καὶ συνελθόντες εἰς τὸ φυσεκοδετεῖον ἐκλείσθησαν καὶ ψάλ-

(1) Τὰ «Ἑλληνικὰ χρονικὰ» ἦσαν ἐφημερίς ἐκδιδομένη ἐν Μεσολογγίῳ καθ' ὅλην τὴν διάρκεια τῆς πολιορκίας.

λοντες οἱ μὲν ἐξοδίους οἱ δὲ πατριωτικοὺς ὕμνους, προσήνεγκαν ἑαυ-
τοὺς ὁλοκαυτώματα ἐπὶ τῇ εἰσβολῇ τῶν ἐχθρῶν.

Ἄλλ' ἢ πόλις τοῦ Μεσολογγίου, ἡ δεξιὰσσα τὴν Ἑλλάδα ζῶσα
ἔμελλε νὰ τὴν ἀναστήσῃ καὶ πεσοῦσα· διότι ἀπεδείξατο πασιφανῶς,
ὅτι Ἕλληνες καὶ Τούρκοι ἦσαν εἰς τὸ ἐξῆς ἀσυμβίωτοι καὶ ἀδιάλ-
λακτοι, ἐπετάχυνε διὰ τῆς σωτηριώδους παρεμβάσεως τῶν τριῶν Δυ-
νάμεων τὸ εὐτυχὲς τέρμα τῆς ἐπαναστάσεως.

Σπυρίδων Τρικούπης

Εἰς Δρομίσκον τῶν Αῶν

Α'.

Ὑπάρχει εἰς ἀπόκεντρον τῶν Ἀθηνῶν γωνίαν
Λευκὸς δρομίσκος σκιερὸς καὶ πλήρης μυστηρίου.

Χλοάζει τὸ κατώφλιον εἰς πᾶσάν του οἰκίαν,
Καὶ τέμνεται ὑπὸ μικροῦ εἰς δύο ρυακίου.

Δὲν βλέπεις μέγαρα λαμπρὰ ἐκεῖ, ἀλλὰ ὠραίαις
Μικρὰς οἰκίας, ταπεινὰς, χιόνος λευκοτέρας,

Καὶ πρὸ αὐτῶν ἐδῶ κ' ἐκεῖ, ἀνθούσας πασχαλέας
Αἴτινες μύρον χύνουσι λεπτὸν εἰς τοὺς ἀέρας.

Ἀρωματίζονται τῇ χρηστότητι καὶ θελκτικῇ γαλήνῃ
Μυρώνει τὴν μικρὰν ὁδὸν, δροσίζονται τὰ στήθη.

Τὸ βλέμμα ἀνοπαύεται παντοῦ μετ' εὐφροσύνης.
Τὰ πάντα εἶναι δροσερά, λευκὰ καὶ ἀσυνήθη,

Βαίνων ἐκεῖ αἰσθάνεσαι γαλήνην οὐρανίαν.

Μικρὰν νομίζεις τὴν ὁδὸν ἐκείνην ἐκκλησίαν,
Πλὴν διαφέρει τῶν ὁδῶν τῶν ἄλλων ὁ δρομίσκος,

Καθὼς πολυτελοῦς ναοῦ τῆς ἐξοχῆς ναύσκου.

Κ' ἐνῷ Ἀθῆναι ὁ μικρὸς ἐκεῖνος δρόμος εἶναι,
Μακρὰν εὐρίσκεισαι αὐτῶν, δὲν εἶν' ἐκεῖ Ἀθῆναι.

Εἰς τὰς ὠραίαις καὶ πτωχὰς οἰκίας του συγχρόνως
Βλέπεις παραπετάσματα λευκότερα χιόνος.

Ἄν εἶνε θέρος θεωρεῖς ἐπὶ τῶν παραθύρων

Γάστρας μικρὰς βοσιλικῶν. — ἄ, ἔχι καμेलίας!

Δὲν ρίπτει βλέμμα ὁ λαὸς εἰς ἄνθος χωρὶς μύρον,

Καὶ δημοκράτης, ἀγαπᾷ φυτὰ δημοκρατίας.

Ὅπου βασιλικός, ἐκεῖ κ' ἐργάτις κόρη μένει.

Τὴν ἐργασίαν τῆς μ' ὁμῆν βασιλικῶν μυρώνει,

Καὶ ἐργάζεται καλλίτερον ἐγγὺς του καθημένη . . .

Τὸ ζηλευμένον τῆς φυτὸν τὴν χειράτης πτερώνει.
 Νὰ μένης ἄεργος ἐκεῖ καλεῖται ἁμαρτία,
 Καὶ ἐργασία εἰς αὐτὸν ἐπικρατεῖ ἁγία.
 Εἶν' ὁ δρομίσκος ἱερὰ κυψέλη ἀνθρωπίνη,
 Καὶ τῆς ἀργίας ἄγνωστος εἰσέτι ἡ κατασχύνη.
 Μέγα συμβάν εἰς τὴν ὁδὸν τὴν ἡρεμον καλεῖται
 Κ' εἰς τὰ πτωχὰ τῆς χρονικῆς πολλὰκις ἱστορεῖται,
 Ἄν' πλανηθέν τι ὄχημα ἐν μέσῳ τῆς περάσῃ·
 Μόλις ἡ ἁμαζα φανῇ καὶ μόλις ἐκεῖ φθάσῃ
 Ἐκνῶας παρθένους θὰ ἰδῇς εὐθύμως νὰ προκύπτουν,
 Προσμειδῶσαι βλέμματα περίεργα νὰ ρίπτουν
 Καὶ τῆς ἀμάξεως ὀπίσθεν καὶ τῶν τροχῶν πλησίον
 Ζητωκραυγὰς θ' ἀκροασθῇς περιχαρῶν παιδίων !

B'.

Πλὴν μὴ θαρρῆτε ἡ μικρὰ ὁδὸς ἐκείνη ὅτι
 Δὲν ἔχει τὰς περιχαρεῖς ὥρας τῆς ἡμέρας·
 Κ' ἐκεῖ ἐνίοτε ἤχουν παιδοὶ φωναὶ καὶ κρότοι.
 Ἐὰν τὸ σάββατον ἐκεῖ διέλθῃς τὸ ἐσπέρας,
 Φαιδρούς ἐργάτας θὰ ἰδῇς καὶ ὅμιλον παιδίων
 Περιχαρῶν· κυριακῆς αὐγὴ ἐξημερώνει.
 Παύει πᾶν ἔργον, κλείεται ἡ θύρα τῶν σχολείων.
 Μὲ τὸν Θεόν του ὁ λαὸς τὰς χεῖρας του σταυρώνει
 Καὶ ἂν ἐκεῖ παραμονὴν περάσῃς Χριστουγέννων
 Ἀνάστατον τὸν σκιερὸν δρομίσκον θ' ἀπαντήσῃς.
 Ὅθ' ἰδῇς πᾶν παράθυρον φαιδρῶς ἠνεφγμένον.
 Ἐκαστὴν θύραν ἀνοικτὴν παντοῦ θὰ θεωρήσῃς,
 Καὶ ἀσυνήθῃ θόρυβον εἰς πᾶσάν του οἰκίαν.
 Συγκλίνουσιν, κατάνυξιν, ὅπου στραφῇς ἁγίαν,
 Φωνὰς θ' ἀκούσῃς, ἄσματα, ἐνίοτε καὶ λῦραν,
 Καὶ ἀπὸ θύραν θὰ ἰδῇς παῖδας μικροὺς εἰς θύραν,
 Ζητοῦντας τὰ Χριστοῦ γεννα νὰ ψάλουν ἐπιμόνως.
 Παρέκει γραῖαν κλίνουσιν ἐμπρὸς σεπτῆς εἰκόνας
 Ν' ἀνάπτῃ μετὰ ζέσεως τὴν ἱερὰν λυχνίαν·
 Ἐγγύς, Παρθένον ἔφηβον εἰς ἀνοικτὴν οἰκίαν,
 Ἔως τὸ γόνυ ἔχουσιν ἐσθῆτα ὑψωμένην,
 Νὰ σκέπῃ μὲ τὴν γύμνωσιν τῆς ἀθωότητός της
 Τὴν κνήμην γυμνωμένην,
 Καὶ τὰς σανίδας τοῦ μικροῦ νὰ πλύνη δώματός της.
 Ὅθ' ἰδῇς, οἰκοδόμοισιν ἐκ παίδων κυκλομένην

Ἐκβάλλουσιν τοὺς ἄρτους τῆς μετ' αὐτὸν ἐκ κλιβάνου,
 Κ' εἰσέτι τὴν Χριστόπηταν θερμὴν καὶ μυρωμένην·
 Ἦχον πλησίον σου αὐτοῦ θ' ἀκούσῃς καὶ τυμπάνου,
 Κ' ἐνίοτε μετ' αὐτοῦ ἀκροαθῆς καρδίαν,
 Τὸν κῶδωνα τῆς ἐφορτῆς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίαν . . .
 Ἐκεῖ, ἀστός τις ἀγαθὸς καρποὺς καὶ ἄνθη φέρει·
 Παρέκει, κόρη θελητικὴ ἐσθῆτα ἐτοιμάζει
 Ἦν αὖριον πρῶτην φορὰν εἰς τὸν ναὸν θὰ φέρῃ,
 Καὶ παίδων ὄμιλος ἐκεῖ, ἀγαλλομένων κράζει.
 Παντοῦ χαρὰν, παιδρότητα καὶ τέρψιν θ' ἀπαντήσῃς,
 Καὶ πῶς γεννᾶται ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ἐκεῖ θὰ ἐννοήσῃς !
 Ἀχιλλεὺς Παράδχος

Η ΕΠΙ ΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ ΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΛΗ (1822).

Ὁ Χουρσίτης καταλιπὼν χιλιάδας τινὰς ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Ὀμέρ Βριώνην εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, συνεκέντρωσε τὸν ἐπίλοιπον στρατὸν εἰς Λάρισαν καὶ ἠύξῃσεν αὐτὸν διὰ νέων στρατολογιῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε συνεποσώθη αὐτὸς εἰς 24,000 πεζῶν καὶ 6,000 ἵππεων μετὰ ἱκανοῦ πυροβολικοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα διαπράξας δὲν ἤξιώθη νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὸς τὴν δύναμιν ἐκείνην, ἥτις ὑπῆρξε βεβαίως ἡ ἰσχυροτέρα καὶ λαμπροτέρα ὄλων ὅσας ἡ Τουρκία ἐξαπέστειλε κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν παρέλαβε τὴν ἐπικουρίαν τῶν τακτικῶν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ πασσᾶ. Ὁ Σουλτᾶνος φρονῶν, ὅτι ἐὰν ὁ γηραιὸς τοῦ Ἀλῆ νικητὴς κατέβαλλε καὶ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἤθελεν ἰσχύσει πέραν τοῦ πρέποντος, ἀνέθηκε τὴν ἡγεμονίαν τῆς νέας ἐκστρατείας εἰς τὸν ἐν Λαρίσῃ ἄρχοντα Μαχμούτ πασσᾶν τῆς Δράμας, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχε καταβάλει τὰ κινήματα τῶν Ἀγρᾶφων καὶ τοῦ Ἀσπροτάμου ἀφ' ἐνός, τῆς Θεσσαλομαγνησίας ἀφ' ἐτέρου. Ὁ νέος ἀρχιστράτηγος, κοινότερον παρ' ἡμῶν γνωστός ὑπὸ τὸ ὄνομα Δράμαλης, εἰσβαλὼν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, οὐδαμοῦ αὐτῆς ἀπήντησε σπουδαίαν ἀντίστασιν. Ὁ Ἀρείος Πάγος εἶχεν ἐξουθενωθῆ διὰ τῆς στάσεως τοῦ Ὀδυσσεως, οἱ δὲ ἄλλοι ὀπλαρχεῖς οὐδέμιαν ὑπῆρχεν αὐτοῖσι ἀφετηρία ἡνωμένης ἐνεργείας, ὁ δὲ Δράμαλης προσλάσας ἀκολούτως σχεδὸν μέχρι Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς, ἐλεηλάτησεν ἀνηλεῶς ἀμφοτέρας ταύτας τὰς χώρας. Μὴ κατατρίψας δὲ χρόνον περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς πρὸ μικροῦ παραδεδωχέναι εἰς τοὺς ἡμετέρους

ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, προσχώρησε πρὸς τὴν Μεγαρίδα, ὑπ' οὐ-
 δενὸς εὗρε κατειλημμένα τὰ δυσπρόρητα τῶν Γερανίων στενὰ καὶ τῇ
 5 βουλῇ ἐστρατοπέδευσε εἰς Κόρινθον. Ἡ κυβέρνησις εἶχεν ὑπο-
 χωρήσει εἰς Ἄργος ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰουνίου καὶ ἔκτοτε, ἐπειδὴ
 πολλοὶ τῶν βουλευτῶν ἠξίωσαν ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐκστρατεύσῃ διὰ
 τὸν ἐπικείμενον τῆς πατρίδος κίνδυνον, ἡ τοῦ Βουλευτικοῦ ἐξουσία
 ἀνετέθη εἰς Βουλευτικὴν ἐπιτροπὴν. Ἐν τούτοις ὁ μὲν Ἀκροκόριν-
 θος παρεδόθη εἰς τὸν Δράμαλιν ἀμαχητὶ, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ
 φρουράρχου αὐτοῦ, ὅστις κατὰ τὴν παράδοξον τῆς τύχης παιδιὰν ἐ-
 καλεῖτο Ἀχιλλεύς· οἱ δὲ προεστοὶ οἱ καταλαθόντες τὰ Δερβενά-
 κια, ἦτοί τὰ στενὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης ἐκ Κορινθίας εἰς Ἀργολίδα
 ἐνόμισαν περιττὸν νὰ μιμηθῶσι τὸν Διάκον· ὥστε ὁ Δράμαλης τῇ 12
 ἐστρατοπέδευσε ἀκωλύτως ἐν Ἀργεῖ. Ἀμα ἐπλησίασεν, Ἐκτελεστι-
 κὸν καὶ Βουλευτικὴ ἐπιτροπὴ καὶ μινίστροι κατέφυγον εἰς δύο ἐντὸς
 τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου ἡμιολίας, τὴν μίαν τῶν Κουντουριωτῶν καὶ
 τὴν ἄλλην τοῦ Σπετσιώτου Κολομπότασι· Μανιάται καὶ Μεσσή-
 νιοι ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν ἀπάγοντες τὰ λάφυρα αὐτῶν εἰς
 τὰ ὄρη, εἶχε δὲ διαλυθῇ ἡ πολιορκία τοῦ Ναυπλίου, τὸ ὁποῖον διε-
 πραγματεύετο ἤδη περὶ παραδόσεως. Ὅταν ἀναμνησθῶμεν ὅτι πρὸ
 ὀλίγων ἡμερῶν εἶχε συμβῇ ἡ ἐν Πέτῃ καταστροφή, ἀνάγκη νὰ ὁμο-
 λογήσωμεν, ὅτι ἡ ἐπανάστασις κατακλυσθεῖσα πανταχόθεν ὑπὸ πολε-
 μίων καὶ μηδὲ σκιὰν κυβερνήσεως ἔχουσα, ἐφαίνετο πνέουσα τὰ λοι-
 σθία. Ἀλλὰ τότε παρέστη εἰς τὸ μέσον ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια.

Ὁ Ὑψηλάντης, ἀντὶ νὰ μιμηθῇ τὴν βουλευτικὴν ἐπιτροπὴν, ἤειπτο
 πρὸς ὅρους, καὶ νὰ ζητήσῃ ἄσυλον ἐντὸς τῶν πλοίων, ἔμεινε εἰς τὴν
 ξηράν· καὶ ἀθροίσας 700 ἄνδρας, ἐνίσχυσε τὴν ὀχυρὰν τοῦ Ἀργεῖος
 ἀκρόπολιν, ἣν εἶχε προκαταλάβει μετὰ τινων συντρόφων ὁ Μανιάτης
 Καραγιάννης, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐκπλύνῃ διὰ τοῦ κατορθώματος τοῦ
 του τὰ ἀνόσια πολλῶν ἐκ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ ἀμαρτήματα. Ἀνε-
 χαίτισθη λοιπὸν οὕτως ἡ πρὸς τὰ πρόσω πορεία τοῦ Δράμαλη, ὅστις
 δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἀφίνων ὀπισθεν αὐ-
 τοῦ τὸ φρούριον ἐκεῖνο. Καὶ ἐν τούτοις ἐπῆρχετο ἐκ Τριπόλεως ὁ
 Κολοκοτρώνης πλήρης θάρρους καὶ πεποιθήσεως. Ἡ κραταιὰ φωνὴ
 δι' ἧς ἐγκαίρως ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα τοὺς Πελοποννησίους, ἀντήχη-
 σεν εἰς τὰ τετραπέρατα τῆς χερσονήσου, χιλιάδες μαχητῶν συνέρρεον
 περὶ αὐτόν· καὶ πῶς νὰ μὴ συρρεῦσῃσιν; Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἤξευρε
 νὰ κινῇ τὰ εὐγενέστατα τῶν αἰσθημάτων καὶ τὰς ἰσχυροτέρας τῶν
 προλήψεων. Δὲν ἤρκειτο νὰ ὁμιλῇ περὶ πατρίδος, περὶ θρησκείας,
 περὶ δόξης, ἀλλ' ἐβεβαίον ὅτι ἀρνία, περισσεύει καὶ κόρακες προ-
 νήγγελλον ἀσφαλῶς τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη· αἱ γυναῖκες ἐφώ-

ναζον εἰς τοὺς ἄνδρας των, τρέξετε, εἰ δὲ μὴ ὑπάγομεν ἡμεῖς· ἡ Γερουσία ἐκούσα ἄκουσα συνέπραττεν. Ἐνθ' λοιπὸν ὁ Δράμαλης κατελάμβανε τὸ Ἄργος, ὁ Κολοκοτρώνης ἐξεκίνει ἐκ Τριπύλεως μετὰ στρατοῦ πολυαρίθμου, ὅστις καθ' ὁδὸν ἐξωγκοῦτο ὡς ποταμὸς δεχόμενος ἔνθεν καὶ ἔνθεν τὰ ἐκ τῶν ὀρέων κατερχόμενα ρυάκια. Εἰς Ἀχλαδόκαμπον ἀπῆντησε τοὺς ἐξ Ἄργους ἀναβαίνοντας μετὰ τῶν λαφύρων αὐτῶν Μανιάτας, καὶ τοὺς ἐφώναζε, (γιαὶ ποῦ;)—«Νὰ ξεφορτώσωμεν, ἀπῆντησαν, τοὺς ἀρρώστους μας καὶ τὰ πράγματά μας καὶ ἔπειτα ἐπιστρέφομεν εἰς τὴν μάχην». — «Σ' τοῦ διαδόλου τὴν μάννα, κακαβούλια», ἐβόησεν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἐξηκολούθησε τὴν κατάβασιν αὐτοῦ. Ἀμα δ' ἐξελθὼν τῶν ὀρέων κατέλαβε μετὰ τῶν αὐτῶν καὶ τῆς θαλάσσης τοὺς Μύλους καὶ ἐκείθεν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐβοήθησε τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Ἄργους εἰς τὸ νὰ ἐπιμεινῶσιν ἀνθιστάμενοι, μετ' οὐ πολὺ δὲ διηυκόλυνε τὴν βαθμιαίαν καὶ λαθραίαν εἰς τοὺς Μύλους ὑποχώρησιν αὐτῶν, ἅμα ὅτε ἐπέισθη, ὅτι ἡ περαιτέρω κατοχὴ τοῦ φρουρίου ἀπέβαινε περιττή.

Τῷ ὄντι τὰ κατὰ τὸν Δράμαλην ἤρχισαν νὰ ἔχωσιν ἐπισφαλῶς, μικρὸν μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἀργολίδα εἰσβολὴν αὐτοῦ. Ὁ ὁσμανίδης ἀρχιστράτηγος, εὐχερῶς διελθὼν διὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ οὐδὲν ἤττον εὐχερῶς περάσας τὰ Δερβενάκια, ἐνόμισεν, ὅτι δὲν ἔχει εἰμὴ νὰ περιαγάγῃ τὰ θριαμβικὰ αὐτοῦ τάγματα καθ' ἅσας τὴν Πελοπόννησον· καὶ ἐπομένως οὐδόλως ἐφρόντισε νὰ ἀποταμιεύσῃ τροφὰς πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Ἐν Ἀργολίδι δὲν ἡδυνήθη ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἑλλειψιν ταύτην, διότι ἡ συγκομιδὴ τοῦ ἔτους ἐκείνου ἀπέβη ἐλλιπὴς καὶ τὰ ὑπάρχοντα ὀλίγα σιτηρὰ καὶ κρέατα ἀπῆχθησαν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Ὁ ὁσμανικὸς στόλος, παρὰ τοῦ ὁποίου ἡδύνατο νὰ λάβῃ τροφὰς, παρέπλευσε παρὰ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτόν. Ὁ Χουρσίτ πασσᾶς ἡ δὲν ἤθελεν ἡ δὲν ἡδύνατο νὰ πράξῃ τι ἐκ Λαρίσης ὑπὲρ τοῦ ἀπερικοπέτως προσέλασαντος ἀντιζήλου αὐτοῦ. Ὁ στρατὸς ἤρχισε νὰ πάσχῃ στερεῆσαι δεινὰς νὰ προχωρήσῃ δὲν ἡδύνατο πρὶν ἢ ἐκπορθῆσῃ τὸ ἐν Μύλοις στρατόπεδον· πρὸς τοῦτο ἀπητείτο καιρὸς, καιρὸν δὲ δὲν εἶχε διὰ τὴν προαγομένην ὁσημέραι τῶν τροφῶν ἔνδειαν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ μὲν ἄνθρωποι ἐνόσουν, τὰ δὲ κτήνη ἐπιπτον. Ὁθεὶ περιέστη εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἡθέλησε δὲ νὰ ἀπατήσῃ τοὺς ἡμετέρους καὶ ἐπεμψε πρὸς αὐτοὺς ἐν Μύλοις τὸν χριστιανὸν αὐτοῦ γραμματεῖα, ἐπὶ τῇ προφάσει μὲν τοῦ νὰ προτείνῃ ἀμνηστίαν, πράγματι δὲ ἵνα περισπᾷ τὴν προσοχὴν των, ἀναγγέλλων, ὅτι μελετᾷ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Τρίπολιν. Ὅλοι ἡπατήθησαν, μόνος ὁ Κολοκοτρώνης ἐνόησε τὸ τέχνασμα καὶ εἶπεν ἐν τῷ συγκροτηθέντι περὶ τούτου πο-

λεμικῷ συμβουλίῳ, ὅτι εἰς τὸν Δράμαλιν δὲν μένει ἄλλο εἰμὴ νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ ὅτι ἀπαραίτητον ἦτο νὰ καταληφθῶσι τὰ πρὸς τὴν Κόρινθον στενά. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἰσηκούσθη, καταλιπὼν εἰς Μύλους τὸ μέγα στρατόπεδον, ἔδραμεν αὐτὸς μετὰ ὀλίγων πιστῶν συντρόφων εἰς τὸ δεσπάζον τῶν Δερβενακίων χωρίον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, μὴ προσέχων εἰς τοὺς χλευασμοὺς τοῦ Μαυρομιχάλη, ὅστις εἶπε τότε περιφρονητικῶς περὶ αὐτοῦ, ὅτι πηγαίνει νὰ γίνῃ πάλιν κλέφτης εἰς τὰ βουνά. Ἀλλὰ τῇ 25 Ἰουλίου κατέστη ἀναμφισβήτητον ὁπόσον ὀρθὴ ὑπῆρξεν ἡ πρόνοια τοῦ κλέφτου ἐκείνου. Τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας ταύτης οἱ Τούρκοι ἔπεμψαν τὴν πρώτην αὐτῶν μοῖραν πρὸς τὴν Κόρινθον διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ ἁγίου Σώστη. Ὁ Κολοκοτρῶνης καταλαβὼν ὅπως ἠδυνήθη τὸν χεῖμαρον τοῦ Δερβενακίου καὶ τὰς παρακειμένας ἀνωφερείας τοῦ Ἁγίου Σώστη ἔπεμψε ζιτῶν κατεσπευσμένην ἐπικουρίαν. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ πρῶτοι φθάσαντες δεληδες, προσβληθέντες περὶ τὸν χεῖμαρρον, καὶ ἀπελπισθέντες, νὰ διελάσωσιν, ἐτράπησαν ἐπὶ τὰ ὑψώματα τοῦ ἁγίου Σώστη· κατόπιν ἤρχοντο πεζοί, αἱ δὲ ἀποσκευαὶ ἐγκατελείφθησαν. Πεζοὶ καὶ ἵππεῖς ἠδυνήθησαν οὕτω νὰ ἀναβῶσιν εἰς Ἁγιον Σώστην, καὶ ἤδη ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἔξω κινδύνου, ὅτε ὁ Νικήτας, ὁ Παπαφλέσσας καὶ ὁ Ὑψηλάντης φθάσαντες ἐγκαίρως κατέλαβον τὸν λόφον τὸν φράσσοντα χαράδραν τινα δι' ἧς ἔμελλον νὰ διέλθωσιν οἱ ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Σώστη καταβαίνοντες πολέμιοι. Ἐκεῖ συνέβη μάχη φονικωτάτη. Ὀλίγοι τινὲς ἵππεῖς κατῴρθωσαν νὰ διαπεράσωσιν εἰς τὸ πρὸς τὴν Κόρινθον χάνι τῆς Κουρτέσας, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς μοίρας ἐκείνης πολεμοῦμενον κατὰ μέτωπον μὲν καὶ ἐκ πλαγίου ὑπὸ τοῦ Νικήτα, τοῦ Παπαφλέσσα καὶ τοῦ Ὑψηλάντου, ὤπισθεν δὲ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρῶνης, κατεστράτη ὁλοσχερῶς. Πλείονες τῶν 3,000 νεκρῶν ἐκάλυψαν τὰς χαράδρας καὶ τὰς κλιτύας· οἱ ἄλλοι ὠφελοῦμενοι ὑπὸ τοῦ σκότους τῆς ἐπελθούσης νυκτός, διέφυγον οἱ μὲν εἰς Κόρινθον, οἱ δὲ εἰς Ἀργολίδα, ἀλλ' ἅπαντες κακῶς ἔχοντες. Ἐν τῇ φοβερᾷ ταύτῃ συρράξει ὁ Νικήτας ἀνευφημῆθη καὶ πάλιν τουρκοφάγος. Τὴν ἐπιούσαν ὁ Δράμαλης ἔμεινε καταπεφοβισμένος εἰς Ἄργος, τῇ δὲ 27 ἀπεφάσισε νὰ προελάσῃ μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ οὐχὶ ὅμως ἀπὸ τὰ Δερβενάκια, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἀνατολικώτερον Ἀγινόρι. Ὁ Κολοκοτρῶνης, μὴ εἰδὼς ἔτι ποῖαν θέλει τραπῇ ὁδόν, αὐτὸς μὲν ἔμεινεν εἰς Δερβενάκια, ἔπεμψε δὲ εἰς Ἀγινόρι, τὸν Παπαφλέσσαν, τὸν Νικήταν καὶ τὸν Ὑψηλάντην. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες ἐπέπεσον τῶνόντι κατὰ τῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπελθόντων πολεμίων· καὶ ἂν ὁ ἐν Μύλοις πολυάριθμος στρατὸς προσέβαλεν αὐτοὺς κατὰ νώτων, ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει, ὅτι τῇ 27 ἤθελε συμπληρωθῇ ἡ καταστροφή τῶν Τούρκων.

Ἄλλ' ὁ στρατὸς ἐκεῖνος ἡσχολήθη, ἅμα ἀναχωρήσαντος ἐξ Ἀργους τοῦ Δράμαλη, εἰς τὸ νὰ λεηλατήσῃ τὰς παρ' αὐτοῦ αὐτόθι καταλειφθείσας ἀποσκευάς· ἐκ τούτου δέ, καὶ προσέτι διότι αὐτοὶ οἱ περὶ τὸν Νικήταν, τὸν Παπαφλέσσαν καὶ τὸν Ὑψηλάντην στρατιῶται ἐπρόσεξαν μᾶλλον εἰς τὴν λαφυραγωγίαν τῶν διερχομένων ἢ εἰς τὴν ἀναχαίτισιν αὐτῶν τὸ πλεῖστον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ κατώρθωσε τελευταῖον νὰ διέλθῃ ἀποβαλὼν μὲν πολλὰς σκευάς, ἡμιόνους καὶ καμήλους, ἄνδρας δὲ μόνον περὶ τοὺς χιλίους.

Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ λαμπρά τοῦ Δράμαλη ἐπιχείρησις ἡ τοσοῦτον θριαμβευτικῶς ἀρξαμένη, ἀπέτυχεν οἰκτρῶς. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Κολοκοτρώνης ἀπέκλεισε τὸν δεκατεθέντα ἐκεῖνον στρατὸν ἐντὸς τῆς Κορίνθου, πείσας μὲν τὸν Ὀδυσσεὰ νὰ καταλάβῃ τὰ στενὰ τῆς Μεγαρίδος, αὐτὰς δὲ περιζώσας πανταχόθεν τοὺς πολεμίους ἐν Πελοποννήσῳ. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Ὀκτωβρίου ἀπέθανεν ἐν Κορίνθῳ ὁ Δράμαλης. Τὸ Ναύπλιον, μηδεμίαν λαβὼν ἀπὸ θαλάσσης βοήθειαν, ἐλιμοκτόνει, καὶ τῇ 30 Νοεμβρίου παρεδόθη εἰς τὸν Κολοκοτρώνην διὰ συνθήκης ἥτις ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐκτελεσθεῖσα ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἐκ τῶν ὅσαι πρότερον συνομολογηθεῖσαι πᾶσι δυστυχῶς εἶχον παραβιασθῇ. Τὰ δὲ ἐλεεινὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη λείψανα, ἐλαττωθέντα ἐν Κορίνθῳ ἐκ τοῦ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ εἰς 4,000 ἄνδρας, ἐζήτησαν μὲν νὰ μεταβῶσιν εἰς Πάτρας διὰ τῆς παραλίας τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀλλ' εἰς Ἀκρόταν περιζωσθέντα ὑπὸ τῶν δύο Ζαϊμλίων, τοῦ Λόντου, Πετμεζᾶ καὶ τοῦ Χαραλάμπη, καὶ παθόντα πάλιν ἐκεῖ νέας συμφοράς, μόλις ἐπὶ τέλους κατώρθωσαν νὰ διασωθῶσιν ἐπὶ πλοίων τὰ ὅποια προσήγαγεν ὁ ἐκ Πατρῶν φρούραρχος Ἰουσούφ πασά. Τοιαῦτα ἐγένοντο ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ ἔτους 1822, οὐδεὶς δὲ ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ μεγάλου κινδύνου τοῦ ἐπικρεμασθέντος ἐπ' αὐτῆς περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους τούτου σωτηρία ὠφείλετο πρὸ πάντων εἰς τὸν Κολοκοτρώνην· λαὸς καὶ στρατὸς ἀνωμολόγουν τοῦτο, αὐτὴ δὲ ἡ Γερουσία ἡναγκάσθη νὰ διορίσῃ αὐτὸν κατ' ἀπαιτήσεις τῶν ὀπλαρχηγῶν ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ εὐτυχεστέρα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐποχὴ καὶ μία τῶν εὐτυχεστέρων τῆς ὅλης ἐπαναστάσεως. Εἰμπορούμεν μάλιστα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἐπὶ μίαν στιγμήν ὁ Κολοκοτρώνης ἀπέβη τὸ πρῶτον πρόσωπον ἀπάσης τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῇ δυτικῇ Στερεᾷ ὁ Μαυροκορδαῖος εἶχε πᾶθει τὴν ἐν Πέτα συμφορὰν. Ἐν τῇ ἀνατολικῇ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐσφῆξε μὲν ἔτι τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ, οὐ μόνον ὅμως μετὰ τὸ πρῶτον τῆς Γραβιᾶς κατόρθωμα δι' οὐδενὸς νέου ἔργου ἐλάμπρυνε τὸ ἀξίωμα τοῦτο, οὐ μόνον ὅμως ἰδίως ἀφῆκε τὸν Δράμαλην νὰ εἰσελάσῃ ἀνενόχλητος

εἰς Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ ὅτε κατὰ Ὀκτώβριον μῆνα ὁ Χουρσί-
της ἐπεμψε τελευταῖον εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Κορίνθῃ ἀποκεκλεισμένων
ὀκτὼ χιλιάδας ἀνδράς ὑπὸ τὸν Μεχμέτ πασσᾶν διὰ Λαμίας καὶ Ἀμ-
φίσσης, ὁ Ὀδυσσεὺς ἡττήθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ μόλις διασώθεις ἐκ τῆς
μάχης, δὲν ἀνεχαίτιζε τὴν περαιτέρω πρόοδον τοῦ ὀσμανίδου στρατηγοῦ,
εἰμὴ διὰ τῆς ὑποσχέσεως ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ προσκυνήσῃ, ἂν λάβῃ τὰ
ἀρματωλίκι ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Μεχμέτ πασ-
σᾶς ἀπεδέξατο ἢ ἐπροσποιήθη ὅτι ἀποδέχεται τὴν διαβεβαίωσιν ταύ-
την, διότι ἐν τῷ μεταξύ ἠτύοκτόνησεν αἴφνης ὁ Χουρσίτ πασσᾶς,
ὥστε ὁ ὑποστράτηγος αὐτοῦ ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς
Λάρισαν.

Εἰς καὶ μόνος ἄνθρωπος ἠτύχησε κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ ἔτους
ἡμέρας νὰ παράσχῃ τῇ πατρίδι ὑπηρεσίαν οὐχὶ μὲν ἐνάμιλλον τῆς
καταστροφῆς τοῦ Δράμαλι, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ σπουδαιοτάτην. Καὶ
ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πρὸ τινος χρόνου τοσοῦτον ἀτυχήσας
Μαυροκορδαῶτος. Ὅτε μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τοῦ Πέτα καὶ τὴν πα-
ράδοσιν τοῦ Σιυλίου πολλοὶ τῶν ἀρματωλῶν τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀ-
καρνανίας ἐπροσκύνησαν, καθὰ προείπομεν, οἱ δὲ κάτοικοι ἐσφύζοντο
ποτροπάδην εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, ὁ δὲ Ὁμέρ Βρυώνης ἐνωθεὶς
μετὰ τοῦ Κιουταχῆ κατήλθε περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου μετὰ ἑνδεκα
χιλιάδων ἀνδρῶν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μεσολογγίου, ὁ δὲ Ἰουσοῦφ
πασσᾶς ἀπέκλειε τὴν πόλιν ταύτην ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ὁ Μαυροκορ-
δαῶτος μείνας μόνος ἐν Μεσολογγίῳ μετὰ τοῦ Μάρκου Βότσαρη καὶ
ἐξακοσίων τῶν πολῶν ἀνδρῶν, εἶπεν, ὅτι δὲν θέλει ἀπέλθαι ἐν ὧσφ εἰς
καὶ μόνος ἀνὴρ ὑπάρχει πρόθυμος ν' ἀγωνισθῇ, καὶ ἐτήρησε τὸν λό-
γον. Ὁ περίβολος τῆς πόλεως ἀπῆτει ἑπταπλασίους τοῦλάχιστον
τῶν ὑπαρχόντων προμάχους· ἐπὶ τῶν τειχῶν δὲν ὑπῆρχον εἰμὴ δέκα
τέσσαρα παλαιὰ πυροβόλα, ἐντὸς δὲ αὐτῶν πολεμεφῶδια καὶ τροφαὶ
μόλις δι' ἓνα μῆνα. Ἐὰν οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρουν ἀμέσως τὴν ἐφοδον,
ἤθελον πιθανώτατα κυριεύσει τὸ οὕτως ἔχον φρούριον· ἀλλὰ κατέτρι-
ψαν τὸν χρόνον κατ' ἀρχὰς εἰς ἀκριβολισμούς, ἔπειτα εἰς διαπραγ-
ματεύσεις περὶ παραδόσεως, τὰς ὁποίας οἱ πολιορκούμενοι παρέτειναν
ἐπιτηδεύειν, ἵνα προφθάσῃ ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἐπικουρία, ἣν ἐζήτησαν
ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἐκ τῶν νήσων. Ὅτε δὲ περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου
μοῖρα τοῦ ὑδραϊκοῦ στόλου ἐπιφανεῖσα πρὸ τῆς πόλεως διέλυσε τὸν
ἀποκλεισμόν τοῦ Ἰουσοῦφ πασσᾶ, ἐκόμισε τροφὰς καὶ πολεμεφῶδια
καὶ ἀπεβίβασε χιλίους Πελοποννησίους ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Ζαί-
μην καὶ τὸν Δεληγιάννην, οἱ ἡμέτεροι διεμήνυσαν εἰς τὸν Ὁμέρ Βρυώ-
νην, ὅτι ἂν θέλῃ τὸ Μεσολόγγιον, ἃς ἔλθῃ νὰ τὸ πάρῃ. Ἐν τῷ με-
ταξὺ ἤρχισαν νὰ πάσχωσιν οἱ πολιορκηταί, ὅτι πρότερον οἱ πολιορ-

κούμενοι· αἱ τροφαὶ καὶ τὰ πολυμεφύδια αὐτῶν ἡλαττώθησαν, ἡ δὲ προσαγωγὴ νέων ἀπέβη δυσχερής, διότι οἱ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας κάτοικοι ἤρχισαν τελευταῖον νὰ δίδωσι σημεῖα ζωῆς· ὅθεν ὁ Ὅμηρ Βριώνης ἐδέξασε νὰ πράξῃ τι κρίσιμον. Καὶ τῶντι τὴν νύκτα τῆς 25 Δεκεμβρίου ἐπεχείρησεν ἔφοδον ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκκλησιαζόμενοι ἐνεκα τῶν Χριστουγέννων, ἤθελον ἐγκαταλείψει τὰ τεῖχη. Ἡ φρουρὰ ὅμως εἰδοποιηθεῖσα περὶ τοῦ βουλευματος, εὐρέθη ἐτοίμη. Ἀφήσασα τὰ ἀλβονικά τάγματα νὰ πλησιάσῃσι μέχρι βολῆς πιστολίου, ἐθέρισεν ἔπειτα αὐτὰ διὰ πυκνοῦ πυροβολισμοῦ καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν. Ὀλίγας δὲ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἡμέρας, ἐλύθη ἡ πολιορκία. Ἡ ὑποχώρησις τῶν πολεμίων ἀπέβη αὐτοῖς ὀλεθρία. Καταλιπόντες τὰ πλεῖστα πυροβόλα καὶ πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν, ἔφθασαν δρομαῖοι εἰς Βραχῳρι. Ἀλλ' ἐκεῖθεν προχωρήσαντες ἔπαθον νέας συμφοράς· πεντακόσιοι ἐπνίγησαν ἐντὸς τοῦ πλημμυρησαντος Ἀχελῷου, οἱ δὲ διαπεράσαντες ἀρίκοντο κακῶς ἔχοντες πρῶτον εἰς Κραθασαρᾶν καὶ ἔπειτα εἰς Πρέβεζαν.

Κ. Παπαρρηγόπουλος

Ο ΑΡΗΣ ΕΝ ΠΥΛΩ

1825

Τὰ μὲν ἄλλα ἐλληνικά πλοῖα, ἀφ' οὗ παρέλαβον τοὺς ναύτας των, ἔκοψαν τὰς ἀγκύρας καὶ ἐξέπλευσαν ἀβλαβῇ πρὶν κλεισθῇ στενῶς ὁ λιμὴν ὃ δὲ Ἄρης ἐπ' ἐλπίδι σωτηρίας τοῦ Τσαμαδοῦ ἐβράδυνε, καὶ ἐν τούτοις τὰ ἐχθρικά πλοῖα ἐκλείσαν τὸν λιμένα διὰ τῆς συμπτύκνωσης των. Διηρημέναι ἦσαν αἱ γινῶμαι τῶν ἐν τῷ Ἄρει ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ διέκπλου· οἱ μὲν ἐγνωμοδύτουσι νὰ διεκπλεύσῃσι παραπλέοντες τὸ παράλιον πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πυρὸς πολλῶν ἐχθρικῶν πλοίων, μὴ δυναμένων διὰ τὸν ὄγκον νὰ πλησιάσῃσι ὅπου τὰ νερά ἦσαν ρηχά· οἱ δὲ, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τοῦ πλοίου Δημήτριος Βῶκος καὶ ὁ δευτερεύων Σαχτούρης, ἤθελαν ν' ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τοῦ παραλίου καὶ ἰθύνωσι τὸ πλοῖον πρὸς τὰ στόμια, μὴ τύχῃ, καὶ παύσῃ ὁ πνέων καλὸς ἄνεμος, καὶ τότε πεσόντες εἰς γαλήνην πέσωσιν εἰς χεῖρας τῶν ἐπὶ τοῦ παραλίου πολυαριθμῶν ἐχθρῶν. Σφοδρᾶς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἐνίκησεν ἡ τελευταία γνώμη, ἀποδειχθεῖσα καὶ ἡ μόνη σωτήριος, διότι ὁ καλὸς ἄνεμος μετ' ὀλίγον ἐξέπνευσε. Καθ' ἣν δὲ ὥραν ἔκοψαν τὴν ἀγκυραν οἱ ναῦται τοῦ πλοίου καὶ ἤνοιξαν τὰ πανία εἰς ἐκπλουν ἀναμέσον τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἀνεδίβασαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ψάλλοντες τὴν εἰκόνα τῆς Θεο-

τόκου καὶ τὴν ἔθεσαν ἐπὶ τοῦ ἐργάτου (1). Ἱερεὺς δὲ τις ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, διασωθεὶς ἐπὶ τοῦ πλοίου ἔψαλε τὴν παράκλησιν εἰς ἐπήκοον ὄλων· οἱ δὲ ναῦται ἐκύκλωσαν τὴν εἰκόνα, τὴν ἠσπάσθησαν καὶ κατέθεσαν ἕκαστος ὅ,τι προηρεῖτο ἐπὶ σκοπῷ νὰ τὴν χρυσώσωσιν ἀπαλλαττόμενοι τοῦ προφανοῦς κινδύνου. Εἷς δὲ τῶν ναυτῶν, προσφέρων καὶ αὐτὸς τὸν ὀβολὸν τοῦ προσήλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν εἰκόνα καὶ εἶπε μεγαλοφώνως «Παναγία μου, ἂν δὲν μᾶς σώσης, θὰ χαθῇς καὶ σύ».

Μετὰ δὲ τὴν παράκλησιν ὁ μὲν Ἱερεὺς δὲν ἔπαυσε προσευχόμενος καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ κινδύνου, οἱ δὲ ναῦται, ἀσπασθέντες ἀλλήλους τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, «καλὴν ἀντάμωσιν εἰς τὸν ἄδην» εἶπαν καὶ κατέλαβαν τὰς θέσεις πλήρης θάρρους ὑπὸ τὴν συνεισῆν ὁδηγίαν τοῦ Βώκου ἱσταμένου ἀφ' ὧς ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ πλοίου εἰς ἐμψύχωσιν τοῦ πληρώματος καὶ ὑπὸ τὴν ὕφοδῃγιάν τοῦ γενναίου Σαχτούρη. Ἄλλ' ὅ,τι ἐφοβοῦντο μὴ πάθωσιν ὑπὸ ἐχθροῦ ἐκινδύνευσαν νὰ πάθωσιν ὑπὸ φίλου. Τὸ παιδίον τοῦ πλοίου ἀπαρηγόρητον διὰ τὸν θάνατον τοῦ πλοιάρχου, κατέβη, ὅπου ἦτο τὸ εἰκονοστάσιον, ἤρπασε τὴν ἔμπροσθεν τῶν εἰκόνων κανδηλήθραν καὶ βασιτάζον αὐτὴν ἀνημμένην καὶ φωνάζον, «Τί τὴν θέλομεν τὴν ζωὴν, ἀφ' οὗ ἔχῃθι ὁ πλοίαρχός μας», ἔτρεξε δρομαίως νὰ τὴν ρίψῃ εἰς τὴν πυριταποθήκην· ἀλλ' οἱ ναῦται τὸ συνέλαβον καὶ τὸ ἔδεσαν ὡς παράφρον. Ἐν τούτοις προχωρῶν ὁ Ἄρης ἔφθασεν εἰς τὸ στόμα τοῦ λιμένος, στόμα δι' αὐτὸν τοῦ ἄδου, καὶ ἀμέσως ἐκυκλώθη ὑπὸ μιᾶς φρεγάτας, μιᾶς κορθέτας καὶ τριῶν βρικίων καὶ ἐκανονοβολεῖτο ἔμπροσθεν, δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν· ἀντεκανονοβόλῃ καὶ αὐτὸς ἀκαταπαύστως, ὑπερησπίζετο, καὶ ἐπροχώρει καὶ πολλὰ παθὼν ἀπέφυγε τὸν ἐκ τῶν πλοίων τούτων κίνδυνον, ἀλλ' ἔπεσε μετ' ὀλίγον εἰς τὸ μέσον πολλῶν ἄλλων. Τρεῖς ὥρας ἐπάλαισεν ἐν μέσῳ σμήνους καὶ ἡ τρομερὰ αὐτὴ πάλη τοῦ ἀφῆρσεν ὀλόκληρον τὸν ἐπίδρομον, κατετρύπησε τὰ πανιά του, κατεσύντριψε τὸ πηδάλιον του καὶ κατέκοψε τὰ σχοινιά του, εἰ δὲ ναῦται περιφερόμενοι ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ἐπάτου ἐπὶ τῶν πεπυρωμένων μύδρων καὶ βολίων τῶν ἀδιακόπως ἐκ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων βροχηδὸν ριπτομένων καὶ εἰς ὅλον τὸ κατάστρωμα τοῦ Ἄρεως διεσπαρμένον. Τοιαύτη ἦτον ἡ κατάστασις των, ὅτε ἐν δικάταρτον, ἔχον Εὐρωπαίους ναύτας καὶ Αἰγυπτίους στρατιώτας ἐπλησίαζε τὸν Ἄρην ἐντὸς βολῆς πιστολίου, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἡτοιμάζοντο νὰ τὸν πατήσωσιν. Ἰδόντες τὸν νέον τοῦτον κίνδυνον οἱ ἐν τῷ Ἄρει καὶ ἀναλογιζόμενοι ὅτι οἱ ἐχθροί, ἀπηυδισμέ-

(1) Μηχάνημα πρὸς ἀνέγερσιν βαρῶν κλπ.

τῶν, εὐκόλον ἦτο νὰ τὸν πατήσωσι καὶ νὰ τὸν κυριεύσωσι, καὶ οὖν δύο γέροντας ἔχοντας ἐτοιμοὺς τὰς πιστόλας νὰ πυροβολήσωσιν εἰς τὴν πυριτοθήκην ἅμα ἐπαιτείτο τὸ πλοῖον. Ἐμάντευσαν ἴσως οἱ ἐν τῷ ἐχθρικῷ τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἑλλήνων, ἰδόντες τὴν κίνησιν των, καί, ἐπειδὴ, τούτου γινομένου, θὰ συνεκαίοντο καὶ ἐκεῖνοι, ἀπεμακρύνθησαν, καὶ οὕτως ἀπηλλάγη ὁ Ἄρης. Ἐν τοσούτῳ ἐπλησίαζεν ἡ νύξ, καὶ κατὰ περίστασιν ἀνεφλέχθη ἐν ἐχθρικὸν πλοῖον. Τὸ συμβᾶν τοῦτο ἔθεσεν εἰς ταραχὴν τὰ λοιπὰ ἐχθρικά καὶ βοηθούμενος ἰντεῦθεν ὁ Ἄρης διεξέπλευσε καὶ ὑπεξέφυγεν ὡς ἐκ θαύματος τὸν κίνδυνον. Δύο τῶν ναυτῶν τοῦ μόνου ἐσκοτώθησαν καὶ ἑπτὰ ἐπληρώθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Σαχτούρης.

Σ. Τρικούπης

ΑΝΘΟΣ ΜΑΪΟΥ

Θάλλ' εἰς ρύακος νερά
 ἄνθος τοῦ Μαΐου
 καὶ τὸ ἄνθος τρυφερὰ
 κλίνει καὶ φιλεῖ κ' ἐρᾷ
 φεῦ ! τοῦ ρυακίου.
 ἄνθος, ἄνθος ὁροσπερόν,
 ἄνθος τοῦ Μαΐου.

— «Μεῖνε, ρύαξ, μετ' ἐμοῦ».

— «Ἄνθος τοῦ Μαΐου,
 ἴδιον τοῦ ποταμοῦ
 νὰ μὴ μένη οὐδαμοῦ
 καὶ ποτὲ τοῦ βίου.
 Χαῖρε, ἄνθος ὁρφανόν,
 ἄνθος τοῦ Μαΐου».

Κ' ἐμαράνθη τὸ χλωρόν
 ἄνθος τοῦ Μαΐου,
 καὶ τὸ ἄστατον νερόν
 τὸ παρέσυρε περῶν
 πρὸς δυσμὰς ἡλίου,
 ἄνθος, ἄνθος δυστυχές,
 ἄνθος τοῦ Μαΐου.

Α. Ρ. Ραγκαβῆς.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΙΣ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ ΚΑΙ ΚΙΟΥΤΑΧΗ

Τὴν 9 Αὐγούστου 1826 συνέβη κατὰ παράδοξον συγκυρίαν ἡ πολυθρύλητος ἐκείνη συνέντευξις τοῦ Καραϊσκάκη μετὰ τοῦ Κιουταχῆ ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ναυαρχίδος, ἥτις ἦτο τότε ἐλλειμνισμένη ἐξωθεν τοῦ Πειραιῶς. Πρῶτος εἶχεν ἀπέλθει εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ ναυάρχου Ρινὺ (1) ὁ Φαβιέρος (2), ὅστις, ἐπελθόντων μετ' ὀλίγον τοῦ Ρασίτη καὶ τοῦ Ὁμὲρ πασσᾶ, κατεπίσθη ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ ναυάρχου, νὰ μὴ φανερωθῇ εἰς αὐτούς. Ἀλλὰ μόλις κατελθόντων τῶν Ὀθωμανῶν στρατηγῶν εἰς τὴν αἵθουσαν τῆς φρεγάτας, καὶ ἰδοὺ ἐπέρχεται ὁ Καραϊσκάκης ἐπὶ λέμβου ἐλληνικῆς, τῆς λέμβου τοῦ βρικίου τοῦ Ν. Γιαννίτζη, τὸ ὅποσον ἐναυλόχει εἰς Ἐλευσίνα ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Ὁ Ρινὺ ἐταράχθη σφόδρα διὰ τὴν σύμπτωσιν ταύτην, ἐλλ' ἡ συνέντευξις αὕτη τῶν δύο στραταρχῶν, εἰ καὶ ὁπωσοῦν δραματικὴ γενομένη, διήλθεν ὅμως ἐπὶ τέλους ἐν εἰρήνῃ. Ὁ Καραϊσκάκης ὁμολογεῖ ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐξέπασθη, πληροφοροῖται δὲ ἄλλαι βεβαιοῦσι τὸ φυσικώτατον τοῦτο, ὅτι καὶ ὁ Κιουταχῆς ἐξεπλάγη διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος. Οὐδὲν ἤττον ὁ Καραϊσκάκης ἐχαιρέτισε τὸν ἀντίπαλον κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθος καὶ ἐκάθισε, ὁ δὲ ἀντεχαιρέτισεν ἀγερώχως, κλίνας ἀπλῶς τὴν κεφαλὴν, καὶ ἤρξατο πρῶτος λαλῶν Ἀλθανιστί—«Τί κάμεις, εἶπε, Καραϊσκάκη; Ἠλπίζα νὰ ἔλθῃς εἰς τὰ Βιτώλια νὰ μὲ προσκυνήσῃς καὶ νὰ σὲ δώσω ὅλα τὰ βιλαέτια ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα ἕως εἰς τὴν Ἄρτα». — «Ἐγὼ νὰ σὲ προσκυνήσω; ἀπήντησεν ὁ Καραϊσκάκης. Ἄν εἶσαι Ρούμελης Βαλεσῆ ἐσύ, εἶμαι κ' ἐγὼ Ρούμελης Βαλεσῆ καὶ ἂν ἤξευρεν ἡ Διοίκησίς μου, ὅτι 'μιλοῦμεν τώρα μαζί, μ' ἐκρέμαγε κ' ἐμένα καὶ δέκα πέντε χιλιάδες στρατεύματα ὅτου ἔχω εἰς Ἐλευσίνα». Ὁ δὲ Κιουταχῆς:—«Καὶ πῶς δύναται νὰ σὲ κρεμάσῃ;» Ὁ δὲ Καραϊσκάκης:—«Μήπως δὲν σὲ κρεμνᾷ ὁ Σουλτᾶνος ὅταν θέλῃ; Ναί, ἦ ὅχι;» — «Ναί, ἀπήντησεν ὁ Κιουταχῆς, διότι τὸν ἔχω Βασιλέα». — Μὲ κρεμνᾷ λοιπὸν κ' ἐμένα ἀνταπήντησεν ὁ Καραϊσκάκης, διότι τὴν ἔχω Βασίλισσαν». Τότε ἀνέστη ὁ Κιουταχῆς καὶ ἀπῆλθε πρῶτος τοῦ πλοίου. Λέγουν δέ, ὅτι ἀκούσας τοὺς τελευταίους τοῦ Καραϊσκάκη λόγους ἐμειδίσαε δυσπιστῶν πιθανώτατα πρὸς τὰ λεγόμενα καὶ ἴσως ἐλεεινολογῶν τὸν λέγοντα.

Κ. Παπαρρηγόπουλος

(1) Οὗτος ἦτο ναύαρχος τοῦ Γαλλικοῦ στόλου κατὰ τὴν ἐν Πύλῳ νυμφαχίαν.

(2) Γάλλος συνταγματάρχης φιλέλλην, ὁ διοργανώσας τὸ πρῶτον σῶμα τακτικοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ.

Ο ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΙΑΟΥΛΗΝ ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΑ

Δὲν ἀπέθανεν ὅποταν ἔκαιεν εἰς τὴν Μεθώνην

Ἐνα στόλον μετὰ κρότου,

Καὶ δὲν ἔλαβε τὴν τέφραν τῆς πυρᾶς λευκὴν σινδόνην,
Οὐδ' ὥς ξυλοκράβατόν του στέλεχος ἐνὸς δικρότου.

Ἄλλ' εἰς τὴν ἐσχάτην ὥραν πόσῃν ἔδειξεν ἀνδρείαν !

Πρὸς τὸν θάνατον ἐστράφη,

Καὶ τοῦ Χάρωνος τὸ πλοῖον εἶδε μ' ὅσῃν ἀφοβίαν
Ἐβλεπεν εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ἐχθρῶν τὰ πυκνὰ σκάφη.

Τὸν ἀγαπητὸν μονάρχην εἰς τὰ ἔσχατά του πλέον,

Μὲ καρδίας εἶδε πόνον,

Τοὺς υἱοὺς του καὶ τὸ ἔθνος τοῦ ἐσύστησεν ἐκπνέων,
Καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν χεῖρα, ἥτις ἔπλασε τὸν θρόνον.

Εἰς τὰς Πάτρας ὅταν πρώτην ναυμαχίαν ἐπεχείρει

Φοβεράν ἐκ τοῦ συστάδην,

Καὶ μετέβαλλον αἱ βόμβαι τοῦ πολεμικοῦ Ταχίρη
Τὴν αὐγὴν εἰς νύκτα μαύρην καὶ τὸν οὐρανὸν εἰς ἄδην.

Ἄντεστάθῃ οὗτος μόνος καὶ μ' ἐν σκάφος εἰς τρεῖς στόλους,

Κ' εἰς δειλὰς φωνὰς μὴ κλίνων,

Καὶ μὲ χάλκινον τρομβόνι ἀπειλῶν τοὺς φίλους ὅλους
Καὶ μὲ χεῖρα ρωμυλέαν τὸ πηδάλιον ἰθύων.

Τώρα κεῖται ... γεγραμμέναι πόσαι ἡμιθέου πράξεις

Εἰς τὸ μέγα μέτωπόν του !

Ὡς ἐχθρὸί ! χωρὶς νὰ τρέμῃς, τώρα μόνον νὰ κυττάξῃς,

Τώρα μόνον κατὰ πρῶτον δύνασαι τὸ πρόσωπόν του !

Ἐπεσε, ὦ πρῶτε στῦλε τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος

Καὶ ὁ θάνατος ἀρπάζει,

Ἐνα, ἕνα τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος μας ἀπόνως,

Καὶ ἡ δόξα μένει χήρα καὶ ὁ ξένος τὸ καγχάζει.

Μὴ γελᾷς, ὦ φυλὴ νέα, καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα ξένη !

Τοῦ ἀγῶνός μας μνημεῖον

Μὲ τὸ ξίφος τοῦ θανάτου καὶ κανὲν ἂν δὲν μᾶς μένῃ,
Θάπτεται τῆς ἱστορίας τὸ αἰώνιον βιβλίον ;

Ἐξαλείφονται τὰ ὄρη καὶ αἱ κορυφαὶ τῶν βράχων,
 Καὶ τὰ τόσα μας πεδία,
 Ὅπου βλάστησαν αἱ δάφναι τόσων μας λαμπρῶν προμαχῶν,
 Αὐτὰ εἶναι τῶν Ἑλλήνων τὰ αἰώνια μνημεῖα.

Ἡ λαμπὰς ἐν ὄσῳ φέγγει τοῦ ἡλίου 'ς τοὺς αἰθέρας,
 Τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος
 Θὰ φωτίζῃ ἀθανάτους καὶ μεγάλας τὰς ἡμέρας,
 Καὶ εἰς σὲ Μισούλη δόξης θὰ ὑψοῦται μέγας θρόνος.

Θάπτεσαι εἰς τὴν ἀκτὴν μας, 'ς τὸ τεθρυλημένον μνημεῖον
 Τοῦ λαμπροῦ Θεμιστοκλέους,
 Κ' ἡ σκιά σου θέλει βλέπει μὲ χερὸν τὸ λευκὸν κύμα,
 Στάδιον τοῦ ἰδικοῦ του καὶ τοῦ ἰδικοῦ σου κλέους.

Γλύψετε εἰς τὸ μνημεῖον ποῦ θὰ κρύψῃ τὰ ὀστέα του
 Ἐχθρικά ἑκατὸν πλοῖα,
 Εἰς τὴν πρύμνην του δεμένα καὶ μὲ τὴν σημαίαν κάτω,
 Κ' εἰς τοὺς πόδας του ἅς κλαίουں καὶ ἡ Ἀφρική κ' Ἀσία.

Κρααῖσκε καὶ Μισούλη! πρῶτοι καὶ οἱ δύο ζῶντες
 'Σ τὴν μεγαλουργίαν ἦσθε,
 Καὶ εἰς μίαν παραλίαν σήμερον ἀποθανόντες
 Κ' ἐν μιᾷ τιμῇ καὶ δόξῃ γείτων εἰς τοῦ ἄλλου καῖσθε.

Μετὰ τὴν μεγάλην γένναν καὶ τῶν δύο σας ἐπίσης,
 Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἀγῶνας
 Τὰς μεγάλας τῆς δυνάμεις ἐξεντλήσατε ἡ φύσις,
 Τοὺς ὁμοίους σας 'τὴν γῆν μας θὰ γεννήσῃ μετ' αἰῶνας.

Εἰς αἰῶνων περιόδους, τοῦ αἵθερος ὁδοιπόροι
 Παρομοίως οἱ κομῆται.
 Φαίνονται μὲ χρυσὰ ἔχνη, φλογεροὶ καὶ φωτορόροι,
 Καὶ ἡ γῆ τὸν ἐρχομόν των καὶ θαυμάζει κ' ἐνθυμεῖται.

II. Σοῦτσοϋς

ΟΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΤΥΡΑΝΝΟΙ

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ὁ Λύσανδρος παρέδωκε τὴν πόλιν ταύτην εἰς τὴν διάκρισιν τριάκοντα ἀνδρῶν. Οἱ τριάκοντα ἰδρύθησαν κυρίως ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ συντάξωσι νέους νόμους καὶ νέον πολιτεύμα· ἀλλ' ἀντὶ τούτου ἀνέλαβον τὴν αὐτογνώμονα κυδέρνητιν

τοῦ Κράτους, διορίσαντες ὅσας καὶ οἷας ἤθλεον ἀρχὰς καὶ προσέτε-
 βουλὴν, ἥτις ὅμως συγκειμένη ἀπὸ τῶν ἐπανελθόντων φυγάδων καὶ
 ἐν γένει ἀπὸ τῶν ἐμπαθεστέρων ὀλιγαρχικῶν ἀπέθεε τυφλὸν ὄργανον
 τῶν νέων κυβερνητῶν· ἐννοεῖται ὅτι πᾶν ἔχνος ἐκκλησίας τοῦ δήμου
 καὶ ἡλιαστικῶν (1) δικαστηρίων ἐξέλιπεν. Οἱ τριάκοντα γενόμενοι
 οὕτω κύριοι τῆς πόλεως ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τυραννίαν φοβεράν,
 ἥτις δύναται νὰ δώσῃ ἡμῖν ἐννοίαν τοῦ τί συνέβαινε κατὰ τὸ μᾶλ-
 λον ἢ ἥττον εἰς ὅλας τὰς πόλεις, ὅσων τὰ πράγματα παρεδόθησαν
 ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς. Προέβησαν δὲ εἰς τὴν
 τυραννίαν μετὰ περιέργου τινὸς βαθμολογίας, ἣν κατὰ δυστυχίαν
 ἀπαντῶμεν εἰς ὅλας τὰς στάσεις τῶν πολιτειῶν... Κατ' ἀρχὰς οἱ
 τριάκοντα τύραννοι ἐπεχείρησαν τὴν τιμωρίαν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων,
 οἵτινες, διὰ τὴν ἐπὶ τῆς προηγουμένης δημοκρατίας αἰσχρὰν αὐτῶν
 διαγωγὴν, ἦσαν τῷ ἄλλῳ καταδίκης· «πρῶτον μὲν, λέγει ὁ Ξε-
 νοφῶν, οὓς πάντες ἤδεσαν ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἀπὸ συκοφαντίας ζῶν-
 τας καὶ τοῖς καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς βαρεῖς ὄντας συλλαμβάνοντες, ὑπὲρ
 γον θανάτου». Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεφάσισαν νὰ θανατώσωσιν ἅπαν-
 τας τοὺς ἐπισημοτέρους ἄνδρας τῆς δημοκρατικῆς μερίδος· καὶ ἐπειδὴ
 προέβλεπον ὅτι τοῦτο δύναται νὰ προκαλέσῃ δεινὴν ἐν τῇ πόλει ἀν-
 τίστασιν, ἔστειλαν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Λυσάν-
 δρου φρουρὰν ὑπὸ ἀρμοστήν (2) Λακεδαιμόνιον ὑποσχόμενοι νὰ ἀνα-
 λάβωσιν αὐτοὶ τὴν συντήρησιν τῆς ἐπικουρίας ταύτης. Ἐλθόντος δὲ
 τοῦ ἀρμοστοῦ Καλλιθίου μετὰ τῆς φρουρᾶς καὶ καταλαθόντος τὴν
 Ἀκρόπολιν, ἐπεχείρησαν ἤδη σφαγὴν τῶν δημοκρατικῶν, ἀνηλεῆ, δη-
 μεύοντες τὴν περιουσίαν ὅλων ὅσοι διὰ τῆς φυγῆς ἐπετύγχανον νὰ
 σώσωσι τὴν ζωὴν, ὅπως ἐπραξεν ὁ Θρασύβουλος καὶ ἄλλοι· καὶ πρὸς
 τοῦτοις καταδικάζοντες τοὺς τοιοῦτους εἰς ἐξορίαν, ὅτε καὶ κατὰ
 τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐξέδωκαν ἐξορίας ψήφισμα. Οὐδὲ ἠρέεσθησαν εἰς
 μόνους τοὺς ἐπιφανεστέρους δημοκρατικούς, ἀλλὰ ἐπέβαλον ἤδη χεῖρα
 ἐπὶ πάντας τοὺς ἐπὶ φρονήματι καὶ πλούτῳ καὶ ἀξιώματι διακεκρι-
 μένους ἄνδρας πάσης πολιτικῆς μερίδος, μὴ ἐξαιρουμένων μηδὲ πολ-
 λῶν ὀλιγαρχικῶν· διότι κατήντησαν νὰ θανατώσωσι καὶ αὐτὸν τὸν
 ἀδελφὸν τοῦ Νικίου Εὐκράτην, καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ Νικίου Νική-
 ρατον, ὅστις οὐ μόνον τὴν μεγάλην τοῦ πατρὸς περιουσίαν εἶχε κλη-
 ρονομήσει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐγνωσμένην πρὸς τὴν δημοκρατικὴν πολι-
 τείαν δυσμένειαν.

(1) Τοιαῦτα ἦσαν τὰ τῆς ἡ λ ι α ι α ς δικαστήρια τοῦ λαοῦ. Ταῦτα συν-
 ἔκειντο ἐκ τμημάτων ἐκ 500 συνήθως πολιτῶν συγκειμένων. Ἐδίκαζον δὲ
 ὠρισμένα κακούργηματα.

(2) Ἀρμοσταίεκαλοῦντο οἱ ἐκ Σπάρτης ἀποστελλόμενοί κυβερνηταὶ τῶν πόλεων.

Ἐν τούτοις ὡς πρὸς τοὺς πολλοὺς τούτους φόνους δὲν ἦσαν ὅμοιοι ὅλοι οἱ τριάκοντα. Ὁ Θηραμένης, εἰς ὧν τῶν τριάκοντα, ἐνόμιζεν ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἤρκει ἡ καταδίκη τῶν πονηροτέρων δημοκρατικῶν, ὅτε δι' αὐτῆς ἐξησφαλίσθῃ ἡ ὀλιγαρχικὴ κυβέρνησις καὶ ὅτι πλειοτέρα χύσις ἀπέβαινε μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καθὼ ταραττούσα τὰ πνεύματα, αὐξάνουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν πολεμίων καὶ ἀποξενούσα φίλους καὶ οὐδετέρους. Ταῦτα δὲ ἐπρέσβευον καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν τριάκοντα καὶ τῶν νέων βουλευτῶν οἱ μετριοπαθέστεροι. Ἀλλὰ ὅμως ἐφρόνει ὁ βριαίτερος Κριτίας, ὅστις εἰς ὧν ὁμοίως τῶν τριάκοντα, παρέσυρεν, ὡς συνήθως συμβαίνει, διὰ τοῦ θράους αὐτοῦ, τοὺς δειλοτέρους τῶν νέων κυβερνητῶν. Ὁ Κριτίας ἀνῆκεν εἰς τὰ πρῶτα τῆς πόλεως γένῃ, ἦτο πλουσιώτατος καὶ εἶχεν ἐξαίρετον παιδείαν καὶ εὐφυΐαν· ἀλλ' οἰσπρηλατούμενος ὑπὸ ἀχαλινώτου φιλαρχίας, περιήλθεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ φόνος καὶ ληστεία καὶ πᾶν ἄλλο ἀνοσιούργημα εἶναι θεμιτὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου ὄργανα. Ὅτε ὁ Θηραμένης, βλέπων πολλοὺς θανατούμενους, ὅχι διότι ἐκακοποίησαν κατὰ τι τοὺς καλοὺς κάγαθούς, ἀλλὰ μόνον διότι ἐτιμῆθησάν ποτε ὑπὸ τοῦ δήμου, παρετήρει πρὸς τὸν Κριτίαν, ὅτι τὸ τοιοῦτον δὲν ἦτο εὐλογον, «ἐπεὶ καὶ ἐγὼ» προσθέτων «καὶ σὺ πολλὰ δὴ τοῦ ἀρέσκειν ἔνεκα τῇ πόλει καὶ εἵπομεν καὶ ἐπράξαμεν», ὁ Κριτίας ἀντέλεγε μετὰ τῆς ἀναιδοῦς εἰλικρινείας ἣν ἔχει πολλάκις ἡ φιλαρχία, ὅτι ὁ θέλων νὰ ἄρξῃ ὀφείλει νὰ ποιήσῃ ἐκποδῶν πάντα ὅστις εἶναι ἱκανὸς νὰ διακωλύσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ποθομένου· ὁ δὲ φρονῶν ὅτι, ἐπειδὴ εἵμεθα τριάκοντα καὶ ὅχι εἷς, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ ἐπιμελώμεθα τῆς ἀρχῆς ἡμῶν ὡς τυραννίδος, εἶναι εὐήθης. Καὶ ἐξηκολούθησε λοιπὸν ἡ σφαγὴ καὶ ἡ δήμεσις. Τότε ὁ Θηραμένης, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον φοβούμενος τὴν αὖξουσιν ἀγανάκτησιν τοῦ κοινοῦ, προσέειπε νὰ κληθῶσι μέτοχοι τῆς ἀρχῆς πάντες οἱ ἐξ ἰδίων δυνάμενοι νὰ ὑπηρετήσωσι στρατιωτικῶς τὴν πολιτείαν. Ὁ δὲ Κριτίας, τοῦτο μὲν δὲν ἐδέχθη, συνήνεσε δὲ ἀπλῶς νὰ συνταχθῇ κατάλογος τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ νὰ ἐπιτραπῶσιν εἰς τούτους τὰ πολιτικὰ δίκαια· φροντίσας ὅμως συγχρόνως νὰ μὴ περιλάβῃ εἰς αὐτὸν εἰ μὴ τοὺς πιστοτέρους αὐτοῦ ὁπαδοὺς καὶ εἰς ἐκείνους πάλιν νὰ δώσῃ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἓν μόνον δικαίωμα, τοῦτο, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ θανατωθῶσιν, εἰ μὴ διὰ τῆς βουλῆς, ἐνῶ ὅλων τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ἡ ζωὴ ἐξηρτάτο ἀπὸ μόνῃς τῆς θελήσεως τῶν τριάκοντα. Ἐν τῇ πολιτικῇ ἐκείνῃ παροξυσμῷ, καθ' ὃν δὲν προέκειτο, εἰ μὴ περὶ ζωῆς ἢ θανάτου, μόνον πολῦτιμον δικαίωμα ἐθεωρεῖτο, ὡς φαίνεται, πῶς νὰ σώσῃ τις τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἢ τοῦλάχιστον πῶς νὰ ἀμφοισθητῇ ὅσον ἔνεστι πλειότερον τὸν θάνατον.

Συγκροτηθέντος τοῦ σώματος τῶν τρισχιλίων. ὁ Κριτίας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀφώπλισαν πρὸ πάντων, διὰ τῶν ὁπαδῶν ἐκείνων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων φρουρῶν, ἅπαντας τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους ὀπλίτας· καὶ ἔπειτα θεωρήσαντες ἤδη ὅτι δύνανται νὰ πράξωσιν ὅ,τι θέλωσι «πολλοὺς μὲν ἔχθρας ἔνεκα ἀπέκτεινον πολλοὺς δὲ χρημάτων. Ἔδοξε δ' αὐτοῖς ὅπως ἔχοιεν καὶ τοῖς φρουροῖς χρήματα διδόναι, καὶ τῶν μετοίκων ἓνα ἕκαστον λαβεῖν, καὶ αὐτοὺς μὲν ἀποκτείνειν, τὰ δὲ χρήματα αὐτῶν ἀποσημῆναι». Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Κριτίας βλέπων ὅτι ὁ Θηραμένης δὲν ἔπαυεν ἀντιλέγων εἰς τὰ γινόμενα, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ τούτου. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Θηραμένης, εἰς ὧν τῶν τρισχιλίων, δὲν ἠδύνατο νὰ καταδικασθῇ εἰ μὴ ὑπὸ τῆς βουλῆς, ἡ δὲ βουλὴ ἀκούσασα αὐτὸν ἀπολογούμενον, ἐφάνη εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένη, ὁ Κριτίας ἐξήλειψεν αὐτὸν αὐτογνωμόνως (1) ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν τριῶν χιλιάδων καὶ κατεδίκασεν εἰς θάνατον διὰ τῶν τριάκοντα. Ὁ Θηραμένης ἀπέθανε γενναίως, καὶ λέγουσιν ὅτι, ἀφοῦ ἔπλε τὸ κώνειον, ἔχυσε κατὰ γῆς τὰς τελευταίας αὐτοῦ σταγόνας εἰπὼν. «Κριτία, τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ». ὑποδεικνύων οὕτω τὴν τύχην ἧς ἦτο ἄξιος ὁ βίαιος αὐτοῦ ἀντίπαλος. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἀξιοκατάκριτος ὑπῆρξεν ἡ ὅλη τοῦ ἀνδρὸς παλὺμβουλός καὶ ἰδιοτελὲς πολιτεία· ὅθεν καὶ ἐπεκαλεῖτο «κύβορρος», διότι τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ υποδήματος φορούμενον ὑπὸ γυναικῶν τε καὶ ἀνδρῶν, καὶ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς πόδας ἀδιακρίτως ἀρμόζον, ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐξεικνίζεν ἀποχρώντως τὸν ἄσφατον καὶ κατὰ τὰς πνοὰς τοῦ ἀνέμου ἐκάστοτε στρεφόμενον ἄ.θρῳπον.

Τοιαύτῃ ὑπῆρξεν ἡ τυραννία τῶν τριάκοντα ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου 404, καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ ἔπεσον ἐν Ἀθήναις, ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς μεταγενεστέρους ρήτορας, θύματα αὐτῆς περὶ τὰ 1500. Ἀλλ' ἤδη ἤρχισαν νὰ ἐπισωρεύωνται εἰς τὸν ὀρίζοντα νέφη τινά, τὰ ὁποῖα ἐκραγέοντα μετ' οὐ πολὺ ἐμελλον νὰ ἀπαλλάξωσι τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ταύτης συμφορᾶς. Εἶδομεν, ὅτι πολλοὶ ἐπίσημοι Ἀθηναῖοι εἶχον διασώσει τὴν ζωὴν αὐτῶν διὰ τῆς φυγῆς. Οἱ φυγάδες οὗτοι, ὧν ἐπισημότερος ἦτον ὁ πολυλάκις ἤδη παρ' ἡμῶν μνημονευθεὶς Θρασύβουλος, εὗρον ἄσυλον καὶ εἰς Θήβας καὶ εἰς Μίγαρά· διότι αἱ πόλεις αὗται, δυσαρεστηθεῖσαι διὰ τὴν ἀγέρωχόν καὶ ἄδικον καὶ τυραννικὴν πολιτείαν τοῦ Λυσάνδρου καὶ τῆς Σπάρτης, παρήκουσαν εἰς τὸ ψήφισμα, κατὰ τὸ ὅποιον οἱ φυγάδες ἔπρεπε νὰ παραδίδωνται ἀμέσως εἰς τοὺς τριάκοντα, ὁ δὲ κωλύσας ἐτιμωρεῖτο διὰ χρηματικῆς ποινῆς, πέντε ταλάντων (2). Ὁ

(1) Μὲ μόνην τὴν θέλησίν σου.

(2) Τὸ Ἀττικὸν τάλαντον συνέκειτο περίπου ἐκ μυνῶν 60 ἥτοι 6,000 δραχμῶν.

Θρασύβουλος λοιπόν καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ὠφελούμενοι ἀπὸ τῆς προ-
στασίας, ἥς ἔτυχον εἰς τὰς γείτονας ἐκείνας πόλεις καὶ μάλιστα ἐν
Θήβαις, καταλαμβάνουσιν τὴν Φυλὴν. (1). Ἐπειδὴ δὲ οἱ περὶ
τὸν Θρασύβουλον δὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς εἰ μὴ ἐβδωμήκοντα, οἱ τύ-
ραννοι, ὀλιγοῦντες τὸ πρῶτον, δὲν ἔσπευσαν νὰ ἀποκρούσωσιν αὐ-
τοὺς δραστηρίως. Ὄθεν ὁ Θρασύβουλος ἐνισχύεται, τρέπει τὸν ὕστε-
ρον σταλέντα στρατὸν καὶ γίνεται μετ' οὐ πολὺ κύριος τοῦ Πειραιῶς.
Τότε συγκροτηθείσης μάχης μεταξὺ τῶν δύο μερῶν πίπτει ὁ Κριτίας,
καὶ οἱ τριάκοντα ἀποβάλλουσιν ἤδη ἅπαν τὸ θάρρος αὐτῶν. Τῇ ὕστε-
ραίᾳ ἤλθον ταπεινοὶ καὶ ἔρημοι εἰς τὸ συνέδριον, τοσοῦτῳ μᾶλλον,
ὅσῳ καὶ οἱ τρισχίλιοι ἦσαν διηρημένοι πρὸς ἀλλήλους. Πολλοὶ ἐξ
αὐτῶν, μὴ μετασχόντες τῶν γενομένων ἀδικημάτων, ἐπεθύμουν τὴν
ἐξωσιν τῶν τυράννων καὶ τὴν τῶν φυγάδων ἀνάσσειν, καὶ ἐπὶ τέλους,
περὶ μέσου τινὸς ὅρου συμφωνήσαντες, ἔπαυσαν μὲν τοὺς τριάκοντα,
ἀπελθόντες εἰς Ἐλευσίνα, διώρισαν δ' ἅντ' αὐτῶν δέκα ἄλλους, ἓνα
ἅρ' ἐκάστης φυλῆς. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν ἔαρι τοῦ 403. Ἀλλὰ καὶ
ἐπὶ τῶν δέκα ἐξηκολούθησαν αἱ πρὸς τοὺς ἐν Πειραιεῖ ἐχθροπραξίαι·
δὲν ἔπαυσαν δὲ οὐδ' οἱ ἐν Ἐλευσίνῃ τριάκοντα ἐλπίζοντες τὴν ἀνά-
κτησιν τῆς ἀρχῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Θρασύβουλος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλτ
λον ἐνισχύετο ἐν Πειραιεῖ, οἱ τε δέκα καὶ οἱ τριάκοντα ἐπεμψαν πρέ-
σβεις εἰς Σπάρτην ζητοῦντες βοήθειαν· οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐδάνεισαν
μὲν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὀλιγαρχικοὺς ἑκατὸν τάλαντα, ἀπεφάσισαν
δὲ συγχρόνως νὰ πολιιορκήσωσι τὸν Πειραιᾶ κατὰ τε γῆν καὶ θάλασ-
σαν, καὶ ἔστειλαν ἐπὶ τούτῳ τὸν μὲν Λύσανδρον ὡς ἄρμυστήν μετὰ
στρατοῦ, τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτοῦ Λίβυν, ὡς ναύαρχον τοῦ στόλου. Ἐν-
τεῦθεν ἡ καταστροφή τῶν ἐν Πειραιεῖ Ἀθηναίων ἐφαίνετο ἀναπό-
δραστος· τότε ὅμως ἀνεφάνη ἀριδὴλως ἡ ἀνεπιτηδεϊότης τῆς Σπάρ-
της περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἡγεμονίας. Οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Κορίν-
θιοι εἶχον ἤδη ἀποποιηθῆναι ἡ ἀκολουθήσωσι τὸν Λύσανδρον ἐπερχόμε-
νον μετὰ τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι
κατ' οὐδὲν παρεβίασαν τὰς συνθήκας. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐν αὐτῇ τῇ
Σπάρτῃ παρήχθη διχόνοια· ἡ ὀλιγαρχία τῆς πόλεως ταύτης, φοβου-
μένη πρὸ καιροῦ τὴν ὁσημέραι προαγομένην δύναμιν τοῦ Λυσάνδρου
καὶ μὴ θέλουσα νὰ προσλάβῃ οὗτος νέαν τιμὴν καὶ δόξαν διὰ δευ-
τέρας τῶν Ἀθηνῶν κατακτήσεως, ἐπεμψε κατόπιν αὐτοῦ καὶ ἓνα τῶν
βασιλέων, τὸν Πausανίαν μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ὁ δὲ
ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἀντιπάλων τῆς μερίδος, ἣν ὑπεστή-
ριζεν ὁ Λύσανδρος, καὶ ἐπήγαγε τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης

(1) Ὁ χωρὶς τὴν κώμην τῆς Ἀττικῆς εἶνε ἡ Φυλὴ, παρὰ τὰ ὅρια τῆς Βοιωτίας.

κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 403. Ἐκχωρησάντων δὲ ἔπειτα τῶν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς, ἠνωρθώθη ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν τὸ ἀρχαῖον δημοκρατικὸν πολίτευμα, ἀνεκτήθη ἡ Ἑλευσίς καὶ ἐψηφίσθη ἀμνηστία, τῆς ὁποίας δὲν ἐξηρέθησαν εἰμὴ οἱ τριάκοντα ἄνδρες καὶ ὅσοι ἐγένοντο τυφλὰ αὐτῶν ὄργανα.

Κ. Παπαρηγόπουλος

ΔΙΟΓΕΝΗΣ Ο ΚΥΝΙΚΟΣ

Ὁ Ἀντισθένης ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς κυνικῆς λεγομένης σχολῆς. Ὁπαδὸς τῆς πρακτικῆς τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας, οὗτινος διετέλεσε καὶ μαθητὴς, παρεμόρφωσε τὴν ἀγαθὴν διδασκαλίαν, καὶ ἐζητέησε τὴν λιτὴν ἐκείνου διαίταν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ἤρξατο διδάσκων εἰς τὸ γυμνάσιον τὸ καλούμενον Κυνόσαργες, εἰς ὃ ἐφοίτων νόθοι, ἐν οἷς χάλνεται ὅτι κατελέγετο καὶ ὁ Ἀντισθένης. Εἴτε δὲ ἐκ τοῦ τόπου εἰς ὃν ἐδίδασκεν, εἴτε ἐκ τῆς λιτῆς μέχρι κτηνωδίας διαίτης οἱ ὁπαδοὶ τῆς σχολῆς ταύτης ἐκλήθησαν κυνικοὶ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀντισθένης ἐκάλει ἑαυτὸν Ἀπλοκύνᾳ. Τούτου μαθητὴς ὑπῆρξε Διογένης ὁ Σινωπεύς, υἱὸς τοῦ Ἰκεσίου τοῦ τραπεζίτου. Τίς ἀγνοεῖ τὸ ὄνομα τοῦ κυνικοῦ τούτου φιλοσόφου, ὃν οἱ ἀρχαῖοι καὶ οἱ νεώτεροι σχεδὸν ἀπεθώσαν; Καὶ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας δυσκόλως θέλομεν ἀπαντήσαι ἄνδρα ἀπεχθέστερον καὶ μᾶλλον ἀσχήμονα, ἀληθῶς κύνα λυσσητῆρα, ὡς κομπορρημονῶν ἀπεκάλει ἑαυτόν.

Ὁ παιδικὸς αὐτοῦ βίος οὐδὲ εὐτυχὴς ὑπῆρξεν οὐδὲ ἄμεμπτος. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε δημοσίαν τράπεζαν· μὴ ἀρκούμενος δὲ εἰς τὸν πλοῦτον, ὃν διὰ τοῦ ἐπαγγέλματος τούτου ἀπέκτα, ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ πλουσιώτερος δι' ἀφελεστέρου τινὸς τρόπου παραχαράττων τὰ νομίσματα. Πολλοὶ ἀποδίδουσιν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰκεσίου τὴν πρᾶξιν· ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ὁ πατὴρ καὶ υἱὸς ἐξετέλεσαν ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἐγκλημα τῆς παραχαράξεως. Ἀνακαλυφθείσης τῆς πράξεως, ὁ μὲν πατὴρ ἐθανατώθη, ὁ δὲ μέλλων ἐνδοξος φιλόσοφος ἐσώθη τραπεὶς εἰς φυγὴν, περιεπλανήθη εἰς διαφόρους πόλεις, ἐπεσκέφθη τοὺς Δελφοὺς, κακουργήσας δὲ καὶ ἐκεῖ ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας, συνεπιφέρων μεθ' ἑαυτοῦ πενίαν ἄκραν καὶ φιλοδοξίαν ἄκραν· ἀλλὰ καὶ ραθυμίαν πολλὴν καὶ ἀμάθειαν.

Ἐν Ἀθήναις ἐπεσκέφθη τοὺς διαφόρους διδασκάλους, ἀλλ' ὑπὲρ πάντας ἐπροτίμησε τὸν Ἀντισθένην· οὐχὶ βεβαίως διότι ἐπέισθη περὶ τοῦ ὑγιᾶς τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ἀλλὰ διότι ἐπέισθη ὅτι ταχέως ἠδύνατο νὰ γίνῃ κάτοχος τῆς ἀσέφου ἐκείνης σοφίας, ἧς τὸ θεμέ-

λιον ἦν κτηνώδης βίος. Χρήματα δὲν εἶχε, παιδείαν δὲν εἶχεν, ἀνάδειαν ἀπέκτησε μεγίστην ἕνεκα τῶν διαφόρων αὐτοῦ κακουργημάτων, ἡδύνατο λοιπὸν νὰ ἀνακαλύψῃ καταλληλότερον διδάσκαλον τοῦ Ἀντισθένης ; Ἄλλ' ἂν ὁ Ἀντισθένης διέστρεψε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους, δὲν ἐξηυτέλισεν ὅμως αὐτὴν ἐπὶ τοσοῦτον ὅσον ὁ Διογένης. Καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ὁ μὲν Ἀντισθένης ὑπὸ μόνῃς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἐστὶ γνωστός, τοῦ δὲ Διογένης τὸ ὄνομα ἦτο καὶ εἶναι δημοτικώτατον. Ἡ ἀνθρωπότης ἀγαπᾷ τὸ πικράδοξον καὶ θεοποιεῖ πολλάκις τὸ γελοῖον. Ὁ Διογένης παρέστη ποτὲ πλησίον ρήτορος περὶ τῶν κοινῶν σπουδαίως ἀγορεύοντος· ἀλλ' ὁ ρήτωρ οὐδένα πλην τοῦ Σινωπέως εἶχεν ἄλλον ἀκρατὴν· πολλοὶ ἤρχοντο καὶ παρῆρχοντο χωρὶς νὰ προσέξωσι ποσῶς εἰς τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ. Ὁ Διογένης τότε ἐσυμβούλευσε τὸν ρήτορα ν' ἀρχίσῃ νὰ τερετίζῃ (1)· ἀμέσως πλῆθος πολὺ συνήχθη περὶ τὸν τερετίζοντα καὶ οὐδέποτε ἴσως ἀκρατήριον ρήτορος ὑπῆρξε πολυανθρωπότερον. Ὁ Διογένης ἐσκώψε μὲν τότε τοὺς ἀνοήτους ἐκείνους, οἵτινες ἄσμενοι προσήρχοντο πρὸς τὸν ἀνοητεύοντα, ὠλιγώρουν δὲ τὸν σπουδαιολογοῦντα· ἀλλ' ἡ τύχη αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁμοία· διὰ τῆς ἀσχημοσύνης αὐτοῦ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων.

Ὁ Διογένης δὲν ἔχει σύστημα φιλοσοφικόν· οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ, ἀφοῦ ἀπεσκοράκιζε πᾶσαν θεωρίαν. Τὴν φήμην αὐτοῦ ἀπέκτησε, διότι ἔζη ρυπαρὴς καὶ ἀκάθαρτος φέρων πήραν καὶ βακτηρίαν, κατοικῶν εἰς τὸν παρὰ τὸ Μητρώον (2) πλῆθον, καὶ κατασπαρευόμενος τῶν ἄλλων (3). Καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε τὴν συναίσθησιν τῆς ἰδίας ἀμαθείας, δι' ἣν πολλοὶ τῶν συγχρόνων ἔφεγον αὐτόν, διότι ὅτε ποτὲ τῷ εἶπον, — πῶς οὐδὲν εἰδώς (4) φιλοσοφεῖς ; ἀπήντησε, — καὶ ἂν προσποιῶμαι σοφίαν, καὶ τοῦτο φιλοσοφεῖν ἐστὶ. Διὰ τοῦτο ἐπρέσβευεν, ὅτι ἡ μουσική, ἡ γεωμετρία, ἡ φυσικὴ καὶ τὰ τοιαῦτά εἰσιν ἄχρηστα καὶ οὐχὶ ἀναγκαῖα. Ἐὐν δὲ ἐκ τῶν τῆδε κάκεισε διεσπαρμένων γνωμῶν καὶ ἀποφθεγμάτων αὐτοῦ θελήσωμεν νὰ κρίνωμεν τί ἐπὶ τέλους ἐπρέσβευεν ὁ παράδοξος αὐτὸς ἀνθρωπος, θέλωμεν ἰδεῖ ὅτι παρεδέχετο πᾶσαν πρό αὐτοῦ λεχθεῖσαν τερατολογίαν καὶ ἀνοησίαν, ἀποκρούων ἐν τούτοις πᾶν ἀληθῶς σοφὸν καὶ ὠφέλιμον.

Ἄλλ' ἂν ἐν ταῖς δοξασίας αὐτοῦ ἦν ἀφυστάτος, ἦν ὅμως εὐφυστάτος εἰς τὸ σκώπτειν καὶ τὸ ὀνειδιζειν. Οὕτω τὴν μὲν Εὐκλείδου

(1) Νὰ χάμνη ὡς ὁ τέττιξ (τζιτζικας).

(2) Ναὸν τῆς μητρὸς τῶν θεῶν Κυβέλης.

(3) Σοβαρῶς ὑπερηφάνως φερόμενος πρὸς τοὺς ἄλλους.

(4) Χωρὶς νὰ ἡξεύρῃς τίποτε.

σχολὴν ἔλεγε χολήν· τὴν δὲ Πλάτωνος διατριβὴν κατατριβήν· τοὺς δὲ Διονυσιακοὺς μεγάλα θαύματα μωροῖς· τοὺς δημαγωγοὺς ὄχλου διακόνους. Οὐδένα φιλόσοφον ἡνείχετο, πάντας ἐχλεύαζεν, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸν Πλάτωνα. Καὶ αὐτὸν τὸν Σωκράτην ἔλεγε μαινόμενον. Ἄλλ' ἂν ὁ Σωκράτης ἐμαίνετο, τί ἐπασχε λοιπὸν Διογένης ὁ κύων; Ἔλεγε δὲ ὅτι περὶ μὲν τοῦ παρορύττειν καὶ λακτίζειν (1) ἀγωνίζονται οἱ ἄνθρωποι, περὶ δὲ καλοκαγαθίας οὐδεὶς. Ἐθαύμαζε τοὺς γραμματικούς, οἵτινες τὰ μὲν τοῦ Ὀδυσσεὺς κακὰ ἀνεζήτουν, ἡγνόουν δὲ τὰ ἴδια· καὶ τοὺς μουσικούς, οἵτινες ἀρμόττουσι μὲν τὰς ἐν τῇ λύρᾳ χορδὰς, ἀνάρμοστα δὲ ἔχουσι τὰ ἦθη· καὶ τοὺς μαθηματικούς, οἵτινες ἀποβλέπουσι μὲν πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, τὰ δ' ἐν πσι πράγματα παρορῶσι· καὶ τοὺς ρήτορας, οἵτινες σπουδάζουσι μὲν τοὺς περὶ δικαίου λόγους, οὐδὲως δὲ ρυθμίζουσι τὸν ἑαυτῶν βίον πρὸς τὸ δίκαιον· ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐθαύμαζε πῶς οἱ ἄνθρωποι ἐπαινοῦσι μὲν τοὺς δικαίους, ὅτι εἰσὶν ἀνώτεροι τῶν χρημάτων, ζηλοῦσιν ὅμως τοὺς πολυχρημάτους.

Λέγουσιν, ὅτι Ἀλέξανδρος ὁ μέγας εἶπέ ποτε, ὅτι ἐὰν δὲν ἦτο Ἀλέξανδρος, ἤθελε νὰ εἶναι Διογένης· τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἀπίθανον· ψυχὴ γενναία καὶ μεγαλόφρων ἦτο ἀδύνατον νὰ ζηλεύσῃ τὴν ποταπὴν δαίταν καὶ τὸν ἄμουςον καὶ ἀπειρόκαλον βίον τοῦ Διογένους· τίς οἶδε τίς ἐκ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Διογένους ἔπλασε τὸν μῦθον τοῦτον.

Ἐνίοτε αἱ ἀπαντήσεις αὐτοῦ ἦσαν ἐπὶ τοσοῦτον ἀηδεῖς καὶ ὀχλικάι, ὥστε εἶναι ἄπορον τῇ ἀληθείᾳ πῶς ἡνείχετο αὐτὰς ὁ τῶν Ἀθηνῶν λαός, ὁ εὐφρόστερος καὶ χαριέστερος καὶ ἐν ἐν τῇ ἐποχῇ ἐτι ἐκείνη λαός. Προσεκλήθη ποτὲ εἰς οἶκον πολυτελέστατον, ὁ δὲ οἰκοδεσπότης ἐκώλυεν αὐτὸν νὰ πύσῃ, ἐπειδὴ δ' ἐχρέμψατο εἰς τὴν ὄψιν τοῦ οἰκοδεσπότης ἐπτυσεν εἰπὼν ὅτι δὲν εὕρισκε χείρονα τόπον. Ἀλλοτε πάλιν ἤρχισε νὰ κράζῃ—Ἰὼ, ἄνθρωποι! συνελθόντων δὲ καθέκετο (2) τῇ βακτηρίᾳ εἰπὼν.—Ἀνθρώπους ἐκάλεσα καὶ οὐχὶ καθάρματα. Καὶ ὅμως τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, ὅστις τοσάκις ἐξέθρισε τοὺς Ἀθηναίους, οἱ Ἀθηναῖοι ἡγάπων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὅτε μειράκιον ἔθραυσε τὸν πῖθον αὐτοῦ, τοῦτο μὲν ἔδειραν ἀνηλεῶς, εἰς δὲ τὸν Διογένην παρέσχον ἄλλον.

Ἄλλ' ἰδίως διέπρεπεν ὁ Διογένης διὰ τὰ λογοπαίγνια αὐτοῦ, ὧν τινὰ εἰσι τῶντι ἄριστα.

Πλέων ποτὲ εἰς Αἴγιναν συνελήφθη ὑπὸ πειρατῶν ὧν ἦρχε Σκίρ-

(1) Προγύμνασις ἦσαν ταῦτα εἰς τὸ σκάπτειν καὶ λακτίζειν ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας, εἰς ἣν ὑπεβάλλοντο οἱ ἐν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς ἀγῶσι μέλοντες ν' ἀγωνισθῶσι διὰ τῆς πυγμῆς.

(2) Ἐκτύπησε.

παλος, εἰς Κρήτην δὲ ἀπαχθεὶς ἐπωλεῖτο. Ὁ κήρυξ ἠρώτησεν αὐτὸν τί γνωρίζει· νὰ πράττη, ὁ δὲ Διογένης μετὰ θάρρους ἀπήντησε—Νὰ ἄρχω ἀνθρώπων. Ὁ κήρυξ ἐξέλαθεν αὐτὸν ὡς παράφρονα, ἐνῶ δὲ ἐπεκράτει σιγή. ἐφάνη ἐκεῖ πλησίον εὐπατρίδης Κορίνθιος Ξενιάδης καλούμενος, ἀπλὺς καὶ ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ὅστις περιεργάζετο ἀπλήστως τὴν παράδοξον τοῦ κυνικοῦ ὄψιν. Τοῦτον ἰδὼν ὁ Διογένης, εἶπε πρὸς τὸν κήρυκα.—Εἰς τοῦτον πῶλει με, οὗτος ἔχει ἀνάγκην δεσπότου. Ὁ Ξενιάδης γελάσας ἠγόρασε τὸν φιλόσοφον καὶ ἀπαγαγὼν εἰς Κόρινθον ἀνέθετο εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ οἴκου καὶ τῶν τέκνων. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Ξενιάδης δὲν ἦτο φίλος τῆς πολυτελείας, διότι ἐπὶ τοσοῦτον εὐχαριστήθη διὰ τὴν λιτὴν διαίταν, ἣν εἰς τὸν οἶκον ὁ Διογένης εἰσῆγαγε καὶ εἰς ἣν ἤσκει τοὺς παῖδας, ὥστε ἔλεγεν, ὅτι ἀγαθὸς δαίμων εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Ἐν τούτοις οἱ ἐξ Ἀθηνῶν γνώριμοι αὐτοῦ, μαθόντες τὴν αἰγμάλωσιν τοῦ ἀνδρός, ἠθέλησαν νὰ ἐξαγοράσωσιν αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Διογένης ἀπεκάλεσεν αὐτοὺς εὐήθεις, διότι εἶπε, δὲν εἶναι οἱ λείοντες δοῦλοι τῶν τρεφόντων, ἀλλ' οἱ τρέποντες δοῦλοι τῶν λεόντων. Ἄν θέλετε νὰ μάθητε πῶς ἀνέτρεφε τοὺς δυστυχεῖς παῖδας τοῦ Ξενιάδου, ἀρκεῖ ἡ περικοπὴ αὕτη τοῦ Λαερτίου· «Ἐν χρῶ κυρίας (1) τε καὶ ἀκαλλωπίστους εἰργάζετο καὶ ἀχίτωνας καὶ ἀνυποδήτους καὶ σιωπηλοὺς, καθ' αὐτοὺς βλέποντας ἐν ταῖς ὁδοῖς».

Ἀπέθανεν ὅπως καὶ ἔζησεν· ἠθέλησε νὰ συμμερισθῇ πολὺ πουν μετὰ κυνῶν, οἵτινες ἐδηξαν τὸν τένοντα τοῦ ποδὸς αὐτοῦ, ἐξ οὗ ἐτελεύτησε ζήσας ἐνενήκοντα ἔτη. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων ὅτινα ἀριθμεῖ ὁ Λαέρτιος οὐδὲν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνήκει εἰς αὐτόν. Διότι δὲν φαίνεται ἄνθρωπος δυνάμενος νὰ συγγράψῃ ἄλλως δέ, καὶ οἱ ἀρχαῖοι λέγουσιν ὅτι δὲν ἀνῆκον εἰς τὸν Διογένην τὰ ποδιδόμενα εἰς αὐτὸν βιβλία. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ πάλιν περὶ τὸ πτώμα αὐτοῦ ἐγένετο τίνες θάψουσιν αὐτόν. Ἐτάφη ἐν Κόρινθῳ παρὰ τὴν πύλην τὴν πρὸς τὸν Ἰσθμόν. Ἔθεσαν ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ κίονα καὶ ἐπ' αὐτοῦ κύνα ἐκ Παρίου μαρμάρου. Ὑστερον καὶ οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ ἐτίμησαν τὸν ἄνδρα διὰ χαλκῶν εἰκόνων.

Ἀλλ' αἱ μὲν χαλκαὶ ἐκεῖναι εἰκόνες καὶ τὸ ἀγαλμα δὲν ὑπάρχουσι πλέον, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ σφίζεται ὅπως μαρτυρεῖ ὅτι ἀπαντῶνται ἄνθρωποι, οἵτινες καίτοι ἀνάξιοι τῆς ὑστεριφημίας κλέπτουσι τὴν ἀθανασία, ἐν ᾗ οὐδόλως ὠφέλησαν τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀγνοοῦμεν οἱ πλεῖστοι τὸ ὄνομα τοῦ ἀνακαλύψαντος τὴν δαμαλίδα, δι' αὐ-

(1) Ἐκειρε τὴν κόμην αὐτῶν σύρριζα.

τῆς ὑπὲρ πάντα ἄλλον εὐεργετήσαντος τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ὅμως οὐδεὶς ἄγνωστ' Διογένην τὸν κύνα.

Δημήτριος Παπαρθρογόπουλος

Η ΕΙΚΩΝ ΤΟΥ ΖΕΥΣΙΔΟΣ

Ὁ Ζεῦξις ὁ περίφημος ἐκεῖνος ζωγράφος ὁποῦ ὅσας εἰκόνας, τόσα θαύματα ἀφῆκεν εἰς τὸν κόσμον, ἀνέχεσθαι εἰς ἄλλα, μὲ τόσην τέχνην καὶ ἐπιμέλειαν ἐζωγράφησε μίαν φορὰν ἓνα σταφύλι, ὁποῦ ὄροσερόν καὶ ὥριμον καὶ στάζον ἀπὸ κάθε μέρος τὸ μέλι, ἤθελες ὁμῶς νὰ τὸ ἔκοψε τὴν ὥραν ἐκείνην ἀπὸ πρασινόμορφον κλῆμα. Τὸ ἐβγαλε ἀπεκεῖ εἰς τὸ φῶς διὰ νὰ κοκκινίσῃ, νικημένη ἀπὸ τὴν τέχνην ἢ φύσιν, καὶ εὐθὺς πλανεμένα ἀπὸ τὴν ἔξωθεν θεωρίαν τὰ ὄρνεα, κύκλωθέν του πετοῦσι. Τὸ βλέπουν, τὸ μεταβλέπουν, καὶ αὐξάνοντάς των περισσότερον ἢ ἐπιθυμία τὸ τρυγοῦσι μὲ τὰ ὄμματα, καὶ πρὶν νὰ τὸ ἐγγίξουν, τὸ καταπίνουσι μὲ τὴν ὄρεξιν. Λοιπὸν σιμώνουν τὰ ταλαίπωρα διὰ νὰ ἀπολαύσουν τὴν ψευδὴ ἀλλὰ καὶ φαντασμένην ἐκείνην γλυκύτητα. Κλίνουν τὴν κεφαλὴν ἑτοιμα νὰ τὸ κουρεύσουν (1) ἀπὸ τὰ γλυκὴ καὶ πλούτη. Τὸ τοιμποῦσιν, ἀμὴ (2) γελασμένα χάνουν τὴν χαρὰν καὶ τὸ κελάδισμα. Φεύγουν ἀπὸ τὴν ἐντροπὴν, καὶ διὰ τὸ σφάλμα ὁποῦ ἔκαμαν, παιδεύονται μὲ τὴν νηστείαν. Ὡς πόσας φορὰς κάνει τὸ ἴδιον καὶ μετ' ἐμᾶς (3) τοὺς ἀνθρώπους ὁ κόσμος, ἀγχαλὰ καὶ νὰ εἰμεθα λογικόψυχοι καὶ ὄχι ἄγνωστοι (4) ὡς τὰ πετούμενα ἐκεῖνα ζῶα πόσας φορὰς μᾶς γελᾷ μὲ τὰ πρόσκαιρα καὶ ψευδὴ πράγματα, ὁποῦ μᾶς βάνει ἐμπρὸς εἰς τὰ ὄμματα, μᾶς δείχνει ὀλίγον χρυσὸν καὶ εὐθὺς χωρὶς νὰ τὸ στοχασθῶμεν, πῶς εἶναι πηλός, καὶ πῶς ἡ λάμψις ἐκείνη γλῆγορα φεύγει καὶ σβήνεται, τρέχομεν μὲ ὅλην τὴν ὄρεξιν καὶ μὲ τὴν ἐπιθυμίαν ὅλην τῆς καρδίας.

Φραγκίσκος Σκουῖφος

(Κρής)

ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΑΙΝΟΣ

Τί γελᾷς, ὦ φθονερὲ τῆς Ἑλληνικῆς δόξης; Ναί, εἶναι ἀλήθεια, πῶς καὶ ἡ φήμη καὶ ὁ νοῦς τῶν ἀνθρώπων κουράζονται, ἐκείνη νὰ διηγῇται, οὗτος νὰ θαυμάζῃ τῆς Ἑλλάδος τὰ ἑνδρόξα μεγαλεῖα. Εἰπέ,

(1) Κουρεύσουν=νὰ ληστεύσωσιν. (2) Ἀμὴ=ἔλλά. (3) Μετ' ἐμᾶς=μὲ ἡμᾶς. (4) Ἀγνωστοί=ἄνευ λογικοῦ.

ἂν ὁ φθόνος δὲν σοῦ πνίγη μέσα εἰς τὸν λάρυγγα τὴν φωνὴν καὶ τὸν λόγον, πόθεν ἀνέτειλαν τόσοι Ἕλιοι τῆς σοφίας, μὲ τὰς ἀκτῖνας τῶν ὁποίων στολισμένοι οἱ ἄλλοι φαίνονται ἀστέρες, ὅπου τάχα ἤθελαν εἶσθαι σκότος καὶ κάρβουνα ; Δὲν ἄστραψαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τόσοι φιλόσοφοι, καὶ ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἄλλους οἱ Ἀριστοτέλεις καὶ Πλάτωνες, τῶν ὁποίων τὰ λόγια δέχεται νὰ προσκυνᾷ ὁ κόσμος τῶν ἐναρέτων ὡς τὰ ἐκ τρίποδος (1)..., οὗτοι λέγω καὶ ἄλλοι μυριοὶ δὲν εἶναι Ἕλληνες ; Ποῖον γένος ὥσάν τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπορεῖ νὰ δεῖξῃ εἰς τὴν ποιητικὴν τέχνην ἓνα Ὅμηρον ὅπου τυφλὸς εἰς τὰ ὄμματα, ἦτον ἡ κόρη καὶ τὸ φῶς τῶν Μουσῶν ; Ἐνα Πίνδαρον, ὅπου χύνοντας ἀπὸ τὸ στόμα ὅσους στίχους τόσα ρόδα καὶ ἄνθη, τοῦ ἔτρεχαν εἰς τὴν γλῶσσαν αἱ μέλισσαι, διὰ νὰ πιπηλίσουν τὸ μέλι καὶ τὴν γλυκύτητα ; Ἐνα Ἀριστοφάνη, ἓνα Εὐριπίδην, ἓνα Ἡσίοδον καὶ τόσους ἄλλους ποιητάς, ὅπου διὰ νὰ τοὺς στεφανώσῃ ἐμάδῃσεν ὁ Ἀπόλλων τὰς δάφνας ὅλας τοῦ Ἑλικῶνος ; Ὁ Δημοσθένης, ὅπου εἰς τὴν εὐγλωττίαν εἶναι ὁ ἀρχηγὸς καὶ ἡ στολὴ τῶν ρητόρων ; Ὁ Εὐκλείδης, ὅπου εἰς τὴν μαθηματικὴν ἐπλεξε τῆς ἰδίας του κεφαλῆς τόσους στεφάνους, ὅσους ἔκαμε κύκλους, καὶ ὕψωσεν εἰς ἀθανάσιαν τοῦ ὀνόματος τόσας πυραμίδας, ὅσα εὗρηκε τρίγωνα καὶ τετράγωνα σχήματα ; Ὁ Ἰπποκράτης (2), ὁ Γαληνὸς (3) θεοὶ τῆς ἰατρικῆς τέχνης, ὅπου χωρὶς νὰ κλέψουν ὡς ὁ Προμηθεὺς τὴν φωτίαν ἀπὸ τὴν ἡλιακὴν σφαῖραν, ἐμψύχωναν τοὺς νεκρούς, καὶ μὲ ποτὰ θαυμαστότερα ἀπὸ τὸν κρατῆρα τῆς Ἑλένης τῶν ἐπὶ τοῖς ζῶνι ; Ὁ Ἀλέξανδρος ὅπου διὰ τὴν στρατηγικὴν ἀνδρείαν ἐφάνη εἰς τοὺς πολέμους ἄλλος Ἄρης καὶ σφίγγων, ὃχι μάχαιραν, ἀλλ' ἀστροπελέκι, ἐπροσκυνεῖτο ἀπὸ τὸν κόσμον ὡς παιδὶ τοῦ μεγάλου Διὸς ; Καὶ τέλος ὁ Θουκυδίδης εἰς τὰς ἱστορίας, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλούταρχος, εἰς τὸν ὁποῖον βλέπομεν θησαυρισμένα τὰ πλούτη κάθε μαθήσεως καὶ σοφίας (διὰ νὰ ἀφήσω τοὺς ἄλλους εἰς κάθε ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν ὃχι ἀπλῶς ἐναρέτους ἀνδρας, ἀλλὰ ἥρωας καὶ ἡμιθέους)· οὗτοι ὅλοι δὲν εἶναι τῆς σοφῆς Ἑλλάδος γόνιοι καὶ τέκνα ; Ποῦ ἄνθησαν αἱ Ἀκαδημαῖαι τοῦ θεοῦ Πλάτωνος ; Ποῦ οἱ περίπατοι τοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους ; Ποῦ οἱ Ἀρεοπάγοι τῶν σοφῶν Ἀθηναίων ; Ποῦ αἱ στοαὶ

(1) Ἡ Πυθία εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἐχρησιμοδotei ἐκ τριπόδος—ἀναμαρτήτως ὁμιλεῖν.

(2) Περὶ φημι ἰατρὸς ἐκ Κω, ὅστις θεωρεῖται πατὴρ τῆς ἰατρικῆς ἀκμάσας τὸν 5ον αἰῶνα π. Χ. (3) Γαληνὸς Κλαύδιος ἐκ Περγάμου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀκμάσας τὸν 6' π. Χ. αἰῶνα, ἐπίσημος ἰατρὸς συγγραφεὺς πλεῖστα συγγράμματα ἰατρικά, φιλοσοφικά κλ.

τῶν στωικῶν φιλοσόφων; Πόθεν οἱ Λυκουρῆγοι, οἱ Σόλωνες καὶ οἱ ἄλλοι νομοθέται τῆς οἰκουμένης; Πόθεν οἱ νόμοι ὅπου ἕως τὴν σήμερον κυβερνῶσι τὸν κόσμον, ὥσάν νὰ μὴ ἔφθανεν ἄλλη σοφία, διὰ νὰ τὸν κυβερνήσῃ παρ' ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων; Διατί λοιπόν, ἂν δὲν ἔχῃς ὅμματα νὰ ἰδῇς τόσον φῶς, ἔχεις γλῶσσαν νὰ γαυγίξῃς ὡς ἄλλος Κέρβερος (1); Ἄλλ' ἀκούω τί λέγεις. Ὑστερον ὅπου τὸ φῶς τοῦ εὐαγγελίου ἐδίωξε τὰ σκότη τῆς πλάνης καὶ ἔλαμψεν εἰς τὸν κόσμον ἡ πίστις, ἐσθέσθη καὶ τῶν Ἑλλήνων ἡ δόξα. Σφάλλεις, πονηρέ, διότι ποτὲ δὲν ἄστραψε περισσότερον, παρὰ ἀνάμεσα εἰς τὰς ἀκτῖνας τῆς πίστεως.

Μάρτυς ὅλη ἡ χριστὼνυμος πολιτεία, αὕτη ἃς εἶπῃ, πόσους διδασκάλους τῆς ἐδωκεν ἡ Ἑλλάς, ὅπου μὲ τοὺς ἰδρωτὰς τοῦ προσώπου, μὲ ἐξορισμούς, μὲ κινδύνους καὶ μὲ χιλιάς ἄλλας ταλαιπωρίας ὑπερμάχησαν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν πόσους ποιμένας, ὅπου μὲ τὸ γάλα τῆς εὐσεβείας ἔθρεψαν λαούς, χώρας, βασιλεία, καὶ μὲ τὴν ποιμαντικὴν ράβδον ἐδίωξαν μακρὰν τοὺς σατανικοὺς λύκους· πόσους ἐμπειροὺς ναύτας, ὅπου ἀνάμεσα εἰς τὰς τρικυμίας τῶν αἰρέσεων, εἰς τοὺς σκληροὺς ἀνέμους τῶν διωγμῶν, εἰς τὰς ἀστραπὰς τῶν ἡκονισμένων μαχαίρων, εἰς τὰς βροντὰς τῶν τυράννων, ὅπου ἐφοβέριζαν χιλίους θανάτους, ἐκυβέρνησαν τὸ σκαφίδιον τοῦ Πέτρου (2) διὰ νὰ μὴ μακρύνῃ ποτὲ ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς ἀληθείας· πόσους γεωργούς (3), ὅπου ξερίζωνοντες ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων τὰς ἀκάνθας τῆς πλάνης, ἐφύτευσαν τὸ δένδρον τῆς ζωῆς, ὅπου εἶναι ἡ ἀληθινὴ καὶ καθολικὴ πίστις. Ἡ πορφύρα, ὅπου στολίζει τὴν Ἐκκλησίαν, δὲν ἐβάφθη εἰς τὰ αἵματα τῶν γενναίων καὶ ἀθλοφόρων μαρτύρων, ὅπου ἐγέννησεν ἡ Ἑλλάς; Ὁ στέφανος, ὅπου τῆς στεφανώνει τὴν κορυφὴν, δὲν ἐπλέχθη μὲ ταῦτα τὰ ρόδα, καὶ μὲ τοὺς κρίνους, ὅπου ἐβλάστησαν εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς κήπους; Τὸ σκήπτρον, ὅπου ἔχει ὅχι εἰς μίαν ἄλλην χώραν, ἀλλ' εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην, δὲν τῆς τὸ ἀπέκτησαν οἱ Ἀθανάσιοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Βασίλειοι, οἱ Χρυσόστομοι καὶ τόσοι ἄλλοι Πατέρες καὶ ὑπέρμαχοι τῆς ἀληθείας, ἀρπάζοντες ἀπὸ τὴν τυραννίδα τοῦ σατανικοῦ κοσμοκράτορος τὰ βασίλεια καὶ ὑποτάσσοντες ταῦτα εἰς τὸν γλυκὺν ζυγὸν τοῦ Σταυροῦ; Τοῦτοι δὲν ἐκήρυξαν μὲ τὴν γλῶσσαν, δὲν ἐβεβαίωσαν μὲ τὸν κάλαμον, δὲν ἐλάμπρυναν μὲ τὰ βιβλία, δὲν ἐμαρτύρησαν μὲ τὰ θαύματα (ὅπου ἐθαύμασαν καὶ θαυμάζουν οἱ αἰῶνες) τὴν πίστιν, τὰ δόγματα, ὅπου ἐκείνη ὁμολογεῖ καὶ κηρύττει; Ὁμίλησε καὶ

(1) Κύων, ὅστις ἐφύλαττε, κατὰ τοὺς παλαιούς Ἑλληνας, τὰς πόλεις τοῦ ἔθους.

(2) Ἦτοι τοῦ ἀποστόλου Πέτρου.

(3) Γεωργούς ἐννοεῖ τοὺς ἱερεῖς ἀνδρὰς τοὺς διαδῶσαντας τὴν χριστιανικὴν πίστιν παρὰ τοῖς εἰδωλολάτραις οὕτινες ἐγεώργησαν τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων.

ἐσύ, ὦ οὐρανέ· εἰπὲ καὶ ἐσύ μὲ ἀκτινοβόλον γλῶσσαν τῆς χριστωνύμου Ἑλλάδος τὰς δόξας.

Ποῦ εἶδες τὴν πρώτην φοράν ἀνθρώπους νὰ περνῶσι μέσα εἰς τὰς ἐρήμους ζωὴν τῶν ἀγγέλων καὶ ἀντιλαλῶσι τοὺς θεϊκοὺς ὕμνους ἐκείνα τὰ δάση, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἤκούοντο παρὰ αἱ ἄγριαι φωναὶ τῶν θηρίων; Ποῦ εἶδες τὰ ὄρη πετρῶδη καὶ ἄκαρπα νὰ βλαστάνωσιν ἄνθη τῶν ἀρετῶν καὶ κάθε πλέον θαυμαστῆς ἀγιότητος. Ποῦ εἶδες πόσους παραδείσους, ὅσα κοινόβια, καὶ πόσους νέους Ἀδὰμ, χωρὶς ἁμαρτίαν καὶ πταῖσμα, ὅσους μονάζοντας; Πόθεν ἐξεργίζωσας τόσους κρίνους διὰ νὰ στολίσῃς τοὺς ἰδικούς σου κήπους; Πόθεν ἐτρέψας τόσα ρόδα, διὰ νὰ μυρίσῃ μ' ἐκείνα ὁ παράδεισος; Πόθεν ἐμάζωξας τόσους φοίνικας, τόσας δάφνας διὰ νὰ ραντίσῃς μὲ ταύτας, καὶ νὰ στεφανώσῃς μὲ ἐκείνους τοῦ μεγάλου βασιλέως τὸν θρόνον; Ποῖος παρὰ ἡ Ἑλλάς σου ἐχάρισε τὰ πλέον ὑπέρφωτα ἄστρα, ὅπου νὰ σοῦ ἀστράπτωσιν εἰς τὸ στερέωμα; ποῖοι παρὰ οἱ Ἕλληνες ἐστάθησαν ἐκεῖνοι, ὅπου σοῦ ἐλεύκαναν τὸν εὐμορφον Γαλαξίαν μὲ τὸ γαλὰ τῆς παρθενίας, (1) ὅπου σοῦ ἐζωγράφησαν τὴν θαυμαστὴν Ἱριν μὲ τὸ αἷμα ὅπου ἔχυσαν διὰ τὴν πίστιν, καὶ μὲ τὰς ἀρετάς, ὡς τιμίας πέτρας, σοῦ ἔκτισαν τὴν μακαρίαν καὶ ἀστραποφόρον σου πόλιν; Καὶ εἰς βραχυλογίαν, ἂν ὁ Ἐωσφόρος σὲ ἐξέδυσεν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, τὸ Ἑλληνικὸν γένος τόσους καὶ τόσους ἀγίους σοῦ ἔδωκεν, ὅπου δὲν φαίνεσαι πλέον Οὐρανός, ἀλλὰ χωρὶς καμμίαν ὑπερβολὴν ὅλος φαίνεσαι μία Ἑλλάς.

Φ. Σκοῦφος

ΔΕΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΟΝ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Φθάνει, Κριτὰ δικαιοῦνται, φθάνει. Ἐως πότε οἱ τρισάθλιοι Ἕλληνες ἔχουσι νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας καὶ μὲ ὑπερήφανον πόδα νὰ τοὺς πατῇ τὸν λαιμὸν ὁ βάρβαρος Θρᾷξ; Ἐως πότε γένος τόσον ἑνδοξον καὶ εὐγενικὸν ἔχει νὰ προσκυνᾷ ἐπάνω εἰς βασιλικὸν θρόνον ἓνα ἄθλιον τουλουπάνι καὶ αἱ χῶραι ἐκείναι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνατέλλει ὁ ὀρατὸς οὗτος Ἥλιος, καὶ εἰς ἀνθρωπίνην μορφήν ἀνέτειλας καὶ σὺ ὁ ἀόρατος, ἀπὸ ἡμῶν φεγγάρι (2) νὰ βασιλεύωνται; Ἀ! ἐνθυμήσου, σὲ παρακαλῶ, πῶς εἶσαι ὄχι μόνον

(1) Γαλαξίας εἶναι ὁ ἀστερισμὸς ἐκεῖνος, ὅστις κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐγένετο ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς Ἥρας. Ἐνταῦθα δὲ ἐννοεῖ τὰς παρθένους, αἵτινες ἡγίσθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὸν Γαλαξίαν τῆς ἐκκλησίας.

(2) Ἡ ἡμισέληνος, τῶν Τούρκων ἡ σημαία.

κριτής, ἀλλὰ καὶ πατήρ καὶ πῶς παιδεύεις, ἀλλὰ δὲν θανατώνεις τὰ τέκνα σου. Ὅθεν, ἀνίσως καὶ αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἑλλήνων παρεκλήσαν τὴν δικαίαν σου ὀργήν, ἀνίσως καὶ εἰς τὴν κάμινον τῆς ἰδίας τῶν ἀνομίας σου ἐχάλκευσαν τὰ ἀστροπελέκια, διὰ νὰ τοὺς ἀφανίσῃς ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς οἰκουμένης, ἐσὺ ὅπου εἶσαι ὁλος εὐσπλαγχνία, συγχώρησε καὶ σῆψε ἐκεῖνα εἰς τὸ πέλαγος τῆς ἀπείρου σου ἐλεημοσύνης. Ἐνθυμήσου, Θεάνθρωπε Ἰησοῦ, πῶς τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐστάθη τὸ πρῶτον, ὅπου ἄνοιξε τὰς ἀγκάλας, διὰ νὰ δεχθῇ τὸ θεῖόν σου Εὐαγγέλιον, τὸ πρῶτον ὅπου ἔρριψε χαμαὶ τὰ εἰδῶλα, καὶ κρεμáμενον εἰς ἓνα ξύλον σὲ ἐπροσκύνησεν ὡς Θεόν. Τὸ πρῶτον, ὅπου ἀντεστάθη τῶν τυράννων, ὅπου μὲ τόσα καὶ τόσα βάσανα ἐγύρευαν νὰ ξεριζώσουν ἀπὸ τὸν κόσμον τὴν πίστιν καὶ ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν χριστιανῶν τὸ θεῖόν σου ὄνομα. Μὲ τοὺς ἰδρωτάς τῶν Ἑλλήνων ἤψανε, Χριστέ μου, εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην ἡ Ἐκκλησία σου. Οἱ Ἕλληνες τὴν ἐπλούτισαν μὲ τοὺς θησαυροὺς τῆς σοφίας, οὗτοι καὶ μὲ τὴν γλῶσσαν καὶ μὲ τὸν κάλαμον, καὶ μὲ τὴν ἰδίαν ζωὴν, τὴν ἐδιαφέντευσαν (1), τρέχοντες μὲ ἄπειρον μεγαλοφυχίαν καὶ εἰς τὰς φυλακάς, καὶ εἰς τὰς μάστιγας, καὶ εἰς τοὺς τροχοὺς, καὶ εἰς τὰς ἐξορίας, καὶ εἰς τὰς φλόγας, καὶ εἰς τὰς πύσσας μόνον διὰ νὰ σῇσουν τὴν πλάνην, διὰ νὰ ἐξαπλώσουν τὴν πίστιν, διὰ νὰ σὲ κηρύξουν Θεάνθρωπον, καὶ διὰ νὰ λάμψῃ ὅπου λάμπει ὁ Ἥλιος τοῦ Σταυροῦ ἡ δόξα καὶ τὸ μυστήριον. Ὅθεν ὡς εὐσπλαγχνός μὲ τὴν θεϊκὴν σου παντοδυναμίαν κάμε νὰ φύγουν τὸν ζυγὸν τέτοιας βαρβαρικῆς αἰχμαλωσίας ὡς φιλόδωρος καὶ πλουσιοπάροχος ἀνταποδότης, ἀνοίγων τοὺς θησαυροὺς τῶν θείων σου χαρίτων, ὕψωσε ἄλλιν εἰς τὴν προτέραν του δόξαν τὸ γένος καὶ ἀπὸ τὴν κοπρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν κάθεται, ὅς τοι τὸ σκῆπτρον καὶ τὸ βασίλειον. Ναί, σὲ παρακαλῶ, μὰ τὸ χαῖρε ἐκεῖνο, ὅπου ἔφερε τὴν χαρὰν εἰς τὸν κόσμον, μὰ τὴν θείαν σου ἐκείνην ἐνσάρκωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὢν Θεὸς ἐγέννηκες ἄνθρωπος, διὰ νὰ φανῇς μὲ τοὺς ἀνθρώπους φιλόανθρωπος. Μὰ τὸ βάπτισμα, ὅπου μᾶς ἐπλυνεν ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Μὰ τὸν σταυρόν, ὅπου μᾶς ἄνοιξε τὴν παραδεισον. Μὰ τὸν θάνατον, ὅπου μᾶς ἔδωκε τὴν ζωὴν, καὶ μὰ τὴν ἐνδοξὸν ἐκείνην ἔγερσιν, ὅπου μᾶς ἀνέβασεν εἰς τὰ οὐράνια. Καὶ ἀνίσως καὶ αἱ φωναὶ μου αὐταὶ δὲν σὲ παρακινοῦσιν εἰς σπλάγχχνος, ἅς σὲ παρακινήσουν τὰ δάκρυα, ὅπου μοῦ τρέχουν ἀπὸ τὰ ὄμματα, καὶ ἂν δὲν φθάνουν καὶ ταῦτα, αἱ φωναὶ, αἱ παρακλήσεις τῶν ἁγίων σου, ὅπου ἀπὸ ὅλα τα μέρη τῆς τρισαθλίας Ἑλλάδος φωνάζουσι. Φωνάζει ἀπὸ τὴν Κρήτην ἓνας Ἀνδρέας καὶ σὲ παρακαλεῖ νὰ ἐξολο-

(1) Ἐπροστάτευσαν.

θρεύσης τοὺς Ἀγαρηνοὺς λύκους ἀπ' ἐκεῖνο τὸ βασίλειον εἰς τὸ ὅποιον ἐποίμανε τῆς χρυστώνυμου σου ποίμνης τὰ πρόβατα. Φωνάζει ἀπὸ τὴν Πόλιν ἕνας Χρυσόστομος, καὶ σὲ παρακαλεῖ, νὰ μὴ κυριεύεται ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Υἱοῦ ἐκείνη ἡ χώρα, ὅπου μίαν φορὰν ἀφιερώθη τῆς Μητρὸς καὶ Παρθένου. Φωνάζει ἡ Αἰκατερίνα, καὶ δεικνύουσά σου τὸν τροχὸν εἰς τὸν ὅποιον ἐμαρτύρησε, σὲ παρακαλεῖ, ὁ τροχὸς πάλιν νὰ γυρίσῃ τῆς τύχης διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Φωνάζουσιν οἱ Ἰγνάτιοι ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν, οἱ Πολύκαρποι ἀπὸ τὴν Σμύρνην, οἱ Διονύσιοι ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, οἱ Σπυρίδωνες ἀπὸ τὴν Κύπρον, καὶ δεικνύοντες τοὺς λέοντας, ὅπου τοὺς ἐξέσχισαν, τὰς φλόγας ὅπου τοὺς ἐκαυσαν, τὰ σίδερα ὅπου τοὺς ἐθέρισαν, ἐλπίζουσιν ἀπὸ τὴν ἄκραν σου εὐσπλαχνίαν τῶν ἐλληνικῶν πόλεων καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀπολύτρωσιν.

Φ. Σκοῦφος.

ΤΟ ΛΑΛΗΜΑ ΤΟΥ ΚΟΥΚΚΟΥ

- Ἐν περσικὸν μυθίριον ἀκούσατε ! — Ἡμέραν Ἐαρινὴν καὶ εὐδιὸν τινα, χειμάρρου πέραν,
Ἐν μέσῳ δάσους θαλεροῦ, καὶ λόγῳ περιπάτου,
Δύο πιστοὶ Ὀθωμανοὶ ἐξῆλθον· λαλιστατάτου
Ἐξαίφνης κούκκου ἤχησε ρωνή, καὶ ἀπαισία
Διότι ἐκλαμβάνεται ἐν πάσῃ τῇ Τουρκίᾳ,
— «Καὺμένε !» πρὸς τὸν ἕτερον στραφεῖς ὁ πρῶτος λέγει,
«Αὐτὸς ὁ κούκκος διὰ σὲ καὶ κακὸν προλέγει».
— «Κ' ἐγὼ σὲ βεβαιῶ θερμῶς», ὑπέλαβεν ὁ ἄλλος,
«Ὅτι τὸ λέγει διὰ σέ, καὶ ἔσφαλές μεγάλως».
— «Ἐγὼ δὲν σφάλλω, διὰ σὲ λαλεῖ». — Κ' ἐγὼ νομίζω
Ὅτι φωνάζει διὰ σέ, καὶ σὲ κακοτυχίζω».
Ἡγέρθη τότε μετὰ τῶν δύο πρῶτην φίλων
Μεγίστη ἔρις, κ' ἕκαστος ἐφρόντιζε μὲ ζῆλον
Σ' τὴν ράχιν τοῦ συντρόφου του νὰ ρίψῃ μὲ τὸ θάρρος
Τὸ κουκκικὸν κελάδημα καὶ ὅλον του τὸ βάρος.
Ἀφ' οὗ δ' ἐφιλονίκησαν εἰς μάτην ἐπὶ ὥρας,
Νὰ τρέξουν ἀπεφάσισαν εἰς τὸν Καδδὴν τῆς χώρας.
(Διότι πᾶς Καδδῆς, καθὼς εἶναι γνωστὸν τοῖς πᾶσι,
Δύναται μὲ τὰς γνώσεις του τὴν τρίχα νὰ διχάσῃ).
Πρὶν ὅμως νὰ ἐμφανισθοῦν ἐν ἀροακτηρίῳ,
Ἦλθ' εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καδδῆ ὁ πρῶτος ἐκ τῶν δύο,
Καὶ τάπητα πολύτιμον προσφέρων, διηγῆθη

Ὁ κοῦκκος πῶς ἐλάλησε καὶ πῶς παρεξηγήθη
 Ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου του τὸ λάλημα ἐκείνου.
 «Πήγαινε!» λέγει ὁ Καδδῆς «κι' αὐριον ὅταν κρίνω,
 Τὸ δίκαιόν σου θὰ ἰδῇς νὰ θριαμβεύσῃ». Μόλις
 Ὁ φίλος ἀνεχώρησε, κ' εἰσέφρησε δι' ὅλης
 Τῆς μυστικότητος, κρατῶν βαλλάντιον χρυσοῦ
 Ὁ δεῦτερος ἀντίπαλος· μὲ σχήματα ἀξίου
 Κ' εὐφραδεστάτου ρήτορος, εἰπὼν τὰ δίκαιά του,
 Τὴν ψῆφον ἐξηγόρασε Καδδῆ δικαιοστάτου
 Μετρήσας πεντακόσια φρενοθελγῆ φλωρία.
 «ὦ! ἔχεις μέγα δίκαιον!» εἶπ' ὁ Καδδῆς κ' εὐθεῖα,
 «Καὶ ὑπὲρ σοῦ ἡ κρίσις μου θὰ γίνη, φίλτατέ μου,
 Καὶ τὰ στιλπνὰ φλωρία σου δὲν πάγουν τοῦ ἀνέμου!»

Τὴν ἐπιούσαν ὁ Καδδῆς ἐνῶ μὲ γαῦρον ἦθος,
 Καθὼς ὁ μέγας Σολομών, ἐδίκαζε τὸ πλῆθος,
 Προσῆλθον κ' οἱ διάδικοι οἱ φοβεροὶ ἐκείνοι
 Τοῦ κουκκοκελαδήματος, ὅπως καὶ τούτους κρίνῃ.
 Καθεὶς αὐτῶν ἐξέθεσε, λοιπόν, τὰ δίκαιά του.
 Τὸν κοῦκκον καταρώμενος καὶ τὸ κελάδημά του,
 Πιστεῦον ὅτι τοῦ Καδδῆ ὑπὲρ αὐτοῦ ἡ ψῆφος.
 Τοῖς ἀπεκρίθη δ' ὁ Καδδῆς μὲ σοβαρὸν τι ὕψος·
 — «Ὁ Κοῦκκος οὔτε διὰ σέ ἐλάλησε Χασάνη!
 » Ἀλλ' οὔτε διὰ σέ Ὅσμάν! Νὰ μάθετε σᾶς φθάνει
 » Πῶς διὰ ταύτην τὴν φορὰν, ὅπως μοι φέρῃ πόνον,
 » Ἐλάλησ' ὁ παγκάκιστος διὰ ἐμέ καὶ μόνον!»

Θεόδωρος Ὁρφανίδης

ΕΥΡΥΚΛΗΣ Ο ΗΓΕΜΩΝ ΤΩΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ

Θέλουμεν ἱστορήσει ἐνταῦθα δι' ὀλίγων τὸν βίον τοῦ Σπαρτιάτου
 Εὐρυκλέους τοῦ Λαχάρους, τὸν ὅποιον ὁ Αὐγουστός (1) κατέστησεν
 ἡγεμὸν τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Λάχαρης εἶχε καταδικασθῇ ὑπὸ τοῦ
 Ἀντωνίου εἰς θάνατον ἕνεκα ἐπιβρομῆς τινὸς εἰς τὰς παροικίδας πό-
 λεις, ἧτις ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἤθελον ἴσως ὀνομασθῇ Μεσ-
 σηϊακός τις ἢ ὅστις δῆποτε ἄλλος τοιοῦτος πόλεμος, ὑπὸ δὲ τοῦ
 θετικοῦ ἐκείνου Ῥωμαίου ἐχαρκτηρίσθη ἀπλῶς ὡς ληστεία. Ἐπελ-
 θόντος δὲ μετ' οὐ πολὺ τοῦ μεταξὺ Ἀντωνίου καὶ Αὐγούστου πολέ-
 μου καὶ συνταχθέντων τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ τοῦ τελευταίου τού-

(1) Ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ.

του, ὁ Εὐρυκλῆς ἠγωνίσθη περὶ τὸ Ἄκτιον (1) τοσούτῳ γενναϊότερον, ὅσῳ εἶχε νὰ ἐκδικηθῇ καὶ τὸν τοῦ πατρὸς θάνατον. Ὅτε κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ ὁ Ἀντώνιος καὶ ἐστάλησαν πλοῖα εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ, ἐν μάλιστα διεκρίθη διὰ τὴν ἐπιμονὴν μὲ τὴν ὁποίαν ἐπετίθετο, ἐπὶ δὲ τοῦ καταστροφώματος τοῦ πλοίου τούτου ἴστατο ἀνὴρ ἀγέρωχος, σείων μὲν τὴν λόγχην διὰ τῆς χειρὸς, κρατῶν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστηριγμένους ἐπὶ τῆς πολεμίας νηὸς ἵνα ρίψῃ ἐπ' αὐτῆς τὸ ὄπλον ἅμα πλησιάσῃ. Τελευταῖον ὁ Ἀντώνιος ἀγανακτῆσας διὰ τὴν τόλμην ταύτην καὶ ἐπιστὰς εἰς τὴν πρῶραν «τίς οὗτος, ἀνέκραξεν ὁ θιώκων Ἀντώνιον;» Ὁ δέ, «Ἐγώ, ἀπεκρίθη, Εὐρυκλῆς ὁ Λαχάρους, τῇ Καίσαρος τύχῃ τὸν τοῦ πατρὸς ἐκδικῶν θάνατον». Δὲν κατάρθωσεν ὁμῶς ὁ Εὐρυκλῆς νὰ καταβάλῃ τὴν ναυαρχίδα ἐκεῖνην, ἀλλὰ ἐκυρίευσε τὴν δευτέραν τῶν ναυαρχίδων, διότι ἦσαν δύο, κτυπήσας, περιστρέψας καὶ πλαγιάσας αὐτήν, ἔλαβε δὲ καὶ ἄλλο ἐν πλοῖον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὕρισκοντο πολυτελεῖ σκευὴ καὶ πράγματα.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ὀκτάβιος (2) ἀντήμειψε τὸν Εὐρυκλῆ, δούς μὲν αὐτῷ ὡς ἴδιον κτῆμα τὰ Κύθηρα, καταστήσας δὲ αὐτὸν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὅποῖόν τι ἦτο κυρίως καὶ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος τῶν Λακεδαιμονίων δὲν γνωρίζομεν. Ἡ Σπάρτη ἔτρωε τότε καθὼς καὶ πολὺ βραδύτερον τοὺς πλείστους τῶν ἀρχαίων θισμῶν, ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, γερουσίαν, νομοφύλακας καὶ τὰ τοιαῦτα. Μόνον βασιλεῖς συνεχῶς δὲν ἀναφέρονται, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως εἶδομεν κατὰ τὴν περὶ Φάρσαλον μάχην. Ὅθεν ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τὸ δοθὲν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου εἰς τὸν Εὐρυκλέα ἀξίωμα ἐπέιχε τὸν τόπον τῆς βασιλείας. Ἄλλ' εἰς ἄνθρωπον ἐνεργόν οἷος ἦτο ὁ Εὐρυκλῆς ὅποῖον θέληγῃτρον ἡδύνατο νὰ ἔχῃ τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο ὅπως εἶχον τότε τὰ ἐν Σπάρτῃ πράγματα; Ἡ πόλις ἦτο πενιχρά, πόλεμον δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τῶν γειτόνων πόλεων καὶ ἐτι ὀλιγώτερον κατὰ ἀπωτέρων, ὅθεν μετ' ὀλίγον ὁ Εὐρυκλῆς ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τύχην ἀλλαχοῦ καὶ μετέβη ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον ὅτι ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν ἐκεῖ μᾶλλον ἀπῆλθεν ἢ ἄλλοῦ που, διότι πρὸ καιροῦ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες διετήρουν φιλικὰς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους σχέσεις. Ἐν ἔτει 144 πρὸ Χριστοῦ λ. χ. οἱ Σπαρτιᾶται συνωμολόγησαν συνθήκην φιλίας μετ' αὐτῶν, ἐν ἔτει δὲ 136 ἔπεμψαν συγχαρητηρίους ἐπιστολάς πρὸς τὸν τότε ἀρχιερεὰ Σίμωνα. Ἐν ἔτει δὲ πάλιν 120, ἐπὶ ἀρχόν-

(1) Τῷ 31 π. Χ. κατὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ παρὰ τὴν σημερινὴν Πρέβεζαν.

(2) Ὁ Αὐγούστος δηλ.

τος Ἀθηναίων Ἀγαθοκλέους, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας πρεσβεία τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχου Ἰωάννου Ὑρκανοῦ, καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέδoto ψήφισμα, εἰς τιμὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου. Πλὴν τούτου ἡ Ἰουδαία εὐρίσκετο ἐπὶ Εὐρυκλέους εἰς περιστάσεις, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἠδύνατο πολὺ νὰ ὤφελθῃ ἀνὴρ πανούργος, οἷος ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμὼν. Ἐβασίλευε τότε αὐτῆς ὁ Ἡρώδης, ὅστις κατετρέχετο ὑπὸ πολλῶν οἰκιακῶν συμφορῶν καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας δύο υἱῶν τοὺς ὁποίους ἐκ δύο συζύγων ἀπέκτησεν. Ὁ Εὐρυκλῆς, φθάσας εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τῇ μέσῃ τῆς οἰκιακῆς ραδιουργίας, παρεμβαίνει εἰς αὐτήν, ὡς φίλος καὶ σύμβουλος νῦν μὲν τούτου, νῦν δὲ ἐκείνου, φορολογεῖ τὸν πατέρα, φορολογεῖ τοὺς δύο υἱούς, φορολογεῖ καὶ τὸν βασιλεῖα τῆς Καππαδοκίας Ἀρχέλαον, πενθερόν ὄντα τοῦ ἐνὸς τῶν δύο νέων, καὶ συλλέξας οὕτω χρήματα πολλὰ, ἐπανέρχεται εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐνταῦθα ἔζητε κατ' ἀρχάς πολυτελῶς καὶ ἐκτίσσε πολλαχού τῆς Πελοποννήσου κτίρια λαμπρά, ἐξ ὧν ὀνομαστότατα μάλιστα ἦσαν τὰ ἐν Κορίνθῳ λουτρά, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο μεγαλοπρεπέστερα τῶν λουτρῶν τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ βραδύτερον ἐν τῇ αὐτῇ πόλει κατασκευασθέντων. Ἀλλ' οἱ θησαυροὶ τοὺς ὁποίους ἐκ τῆς Ἀσίας ἐκόμισεν, ἀπειθῶς οὕτω δαπανώμενοι καὶ μὴ ἀναπληρούμενοι, τελευταῖον ἐξητλήθησαν. Τότε ὁ Εὐρυκλῆς ἐτρέπη ἐπὶ τὴν καταπίεσιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων· οὗτοι ὅμως παρεπονέθησαν ἐπανειλημμένως εἰς τὸν Αὐγούστου καὶ ὁ Αὐγούστος, ἀφοῦ μάτην ἠγωνίσθη νὰ συνετίσῃ τὸν ἀρχαῖον σύμμοχον, ἠναγκάσθη νὰ ἐξορίσῃ αὐτὸν διὰ νὰ καταπαύσῃ τὰς παραχὰς τὰς ὁποίας ἡ πλεονεξία τοῦ ἀνδρὸς ἐπροξένει καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Εὐρυκλῆς ἀπέθανεν ἐξόριστος καταλιπὼν υἱὸν Γάϊον Ἰούλιον, ὅστις οὔτε τὴν ἀρχαίαν τοῦ Αὐγούστου πρὸς τὸν πατέρα εὐνοίαν ἐκλήρονόμησεν, οὔτε τὸ ἐν Σπάρτῃ τούτου ἀξίωμα· ἀλλὰ δὲν διέῃχε καὶ ὅλως ἀκατονόμαστος, διότι ἐν Ταινάρῳ εὐρέθη ἐπιγραφή λέγουσα· ἀπὸ κοινόν τῶν Ἐλευθερολακῶνων Γάϊον Ἰούλιον Λάκωνα Εὐρυκλέους υἱόν, τὸν ἴδιον εὐεργέτην».

Κ. Παπαρηγόπουλος

ΗΡΩΔΗΣ Ο ΑΤΤΙΚΟΣ

Ὁ Ἡρώδης, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐπορίας καὶ τῆς δυνάμεως, ἐφημίζετο ὡς ἀπόγονος τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Κέκροπος, τοῦ Αἰακοῦ καὶ τοῦ Διός. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν ἦτο μὲν ὅλως εὐτελὲς ὁ οἶκος οὗτος, διότι ὁ τοῦ Ἡρώδου πάππος

εἶχε κατηγορηθῇ ἐπὶ βουλευματι τυραννίδος (1), ἀλλ' ἤθελε πιθανώ-
 τата παρῆλθαι ἀκατονόμαστος, ἐὰν ὁ πατὴρ Ἰούλιος Ἀττικός, δὲν
 εὗρισκε κατὰ τύχην θησαυρὸν ἀκταμέτρητον ἐν τινι αὐτοῦ οἰκίᾳ
 παρὰ τὸ θέατρον. Κατὰ τὸν νόμον μέρος τοῦ πλούτου τούτου ἀνήκεν
 εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅθεν ὁ Ἀττικός ἔσπευσε νὰ ἀναγγεῖλῃ τὸ εὖ-
 ρημα εἰς τὸν τότε βασιλεύοντα Νερούαν, τὸν διάδοχον τοῦ Δουιτια-
 νοῦ, τοῦ δὲ Τραϊανοῦ προκατόχου (μ. X. 96—98). «Θησαυρὸν, ὦ
 βασιλεῦ, ἐπὶ τῆς ἐμαυτοῦ οἰκίας εὗρηκα, ἔγραψεν ὁ Ἀττικός πρὸς
 τὸν Νερούαν, τί οὖν περὶ αὐτοῦ κελεύεις;» Ὁ δὲ καλὸς καγαθὸς
 Νερούας, μὴ θέλων νὰ στερήσῃ ἕνα τῶν ὑπηκόων τοῦ δώρου δι' οὗ
 εὐηργέτησεν αὐτὸν ἡ τύχη, «χρῶ οἷς εὔρες (2)» ἀπεκρίθη. Ὁ Ἀθη-
 ναῖος δὲν ἠὲ χαριστήθη εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀπάντησιν καὶ παρέ-
 στησε τῷ βασιλεῖ, ὅτι ὁ θησαυρὸς εἶναι πολὺς δι' αὐτόν. «Παραχρῶ
 τῷ ἐρμαίῳ (3)», ἀπεκρίθη πάλιν ὁ αὐτοκράτωρ, «σὸν γὰρ ἐστὶ».
 Πῶς εὗρεθῇ τότε εἰς Ἀθήνας τοσοῦτον πλῆθος ἀργυρίου ἄζηλον· ἴτω·
 ὁ εὐτυχὴς Ἀττικός συνέπεσε νὰ καταστῇ κύριος τοῦ χώρου ὅπου
 πρὸ δύο περιόπου ἑκατονταετηρίδων ὁ Ἀθηναῖος εἶχε πληρώσει φρέατα
 ὅλα χρημάτων προσθίντων ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ἀπείρων
 χρημάτων. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Ἰούλιος Ἀττικός ἠῤῥῃσεν ἔπειτα ἐτι
 μᾶλλον τὴν περιουσίαν διὰ τῆς μεγάλης προικὸς ἣν ἀπὸ τῆς συζύ-
 γου ἔλαβε, καί, ἀφοῦ ζῶν πολυειδῶς εὐηργέτησε τὸν ἄνθρωπον τῶν Ἀ-
 θηνῶν, ἀποθνῶν κατέλιπε διὰ διαθήκης εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν συμ-
 πολιτῶν ἐτήσιον κληροδόμημα μιᾶς μνᾶς. Ἡ μνᾶ, ὡς γνωστὸν, εἶχε
 δραχμὰς ἄττικὰς ἑκατόν, ὥστε ἂν ὑπολογίσωμεν κατὰ μέσον ὄρον
 τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς
 6,000, τὸ ἐτήσιον κληροδόμημα τὸ ὅποιον κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ
 Ἰουλίου Ἀττικοῦ ἐμελλε νὰ πληρῶνῃται εἰς τοὺς συμπολίτας, ἀνέ-
 σκινεν εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 600,000 ἄττικῶν δραχμῶν. Ἐ-
 πεμελήθη δ' ἰδιαζόντως τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ Ἡρώδου, καλέ-
 σας ἐπὶ τούτῳ, ἐπὶ ἀμοιβαῖς ἀδραῖς, τοὺς ἐνδοξοτάτους τῶν τότε
 σοφιστῶν. Καὶ ὁ μαθητὴς αὐτῶν ἀπέβη, ὡς εἶδομεν, εἰς τῶν δεινο-
 τάτων ρητόρων καὶ φιλοσόφων, ὅπως ἐνοεῖτο τότε ἡ ρητορικὴ καὶ
 ἡ φιλοσοφία. Ἐτιμήθη δὲ πολυειδῶς καὶ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων
 αὐτῶν. Ἐτι ζώντος τοῦ πατρὸς, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι πέντε,
 ὁ Ἡρώδης εἶχε διορισθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἑρπὸς τῶν κατὰ τὴν
 Ἀσίαν ἐλευθέρων πόλεων, καὶ θεωρῶν ὅτι ἡ πόλις τῆς Τρωάδος

(1) Ὅτι ἡβουλήθη νὰ γίνῃ τύραννος.

(2) Μεταχειρίσθητι ἑαυτὸν τὰ ὅποια ἠῤῥες.

(3) Μεταχειρίσθητι καὶ ἐμὲ, ἢ μᾶλλον ἐλευθερώς τὸ εὔρημά σου.

ἐστερεῖτο ὕδατος, ἐξήγησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως ἑξακόσια τάλαντα πρὸς κατασκευὴν νέου ὑδραγωγείου. Ἀλλὰ τὸ ἔργον, ἵνα συμπληρωθῇ, ἀπήτησε δαπάνην ὑπερβαίνουσαν τὸν ἀρχικὸν ὑπολογισμόν περὶ τὰ ἑκατὸν περίπου τάλαντα· καὶ ἐπειδὴ οἱ ἄλλοι διοικηταὶ τῆς Ἀσίας δὲν ἤθελον νὰ καταβάλωσι τὴν ὑπέρβασιν ταύτην, λέγοντες ὅτι εἶναι ἄδικον νὰ καταδαπανῶνται τὰ εἰσοδήματα πεντακοσίων πόλεων εἰς τὰς κρήνας μιᾶς καὶ μόνης ἐξ αὐτῶν, ὁ γενναῖος τοῦ Ἡρώδου πατὴρ ἐγορήγησεν ἐξ ἰδίων τὸ περιπλέον ἐκείνης τῆς δαπάνης. Μετῆλθε δὲ ὁ Ἡρώδης καὶ τὸ τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα ἐν Ῥώμῃ τῷ 143 ἔτει ἐπὶ Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς, διότι, καθὼς οἱ αὐτοκράτορες κατελάμβανον πολλάκις τὰ μέγιστα τῶν ἐν Ἀθήναις ἀξιωματῶν, οὕτω συνέβαινε καὶ Ἑλληνεῖς τινες, ἰδίως Ἀθηναῖοι, νὰ ἀναδεικνύωνται ὑπατοὶ τῆς ὅλης αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ζωῆς διήγαγεν ὁ Ἡρώδης ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς τὰς λαμπράς ἐπαυλεις, ἃς εἶχεν εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως, μάλιστα δ' ἐν Μαραθῶνι, φιλοσοφῶν ἐνταῦθα καὶ ρητορεύων ἐν μέσῳ ἀπείρων σοφιστῶν, οἵτινες εὐχερῶς ἀνεγνώριζον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πλουσίου καὶ ἐλευθερίου ἐκείνου συναδέλφου. Ὅτι ὅμως κατέστησεν ἀθάνατον τὸ τοῦ Ἡρώδου ὄνομα εἶναι τὰ πολυάριθμα κατασκευάσματα δι' ὧν ἐκόσμησε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν καὶ εἰς τὰ ὅποια ἡγάλωσε ποσὰ τῇ ἀληθείᾳ μυθώδη. Ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι εἶπον ὅτι ἔιωκεν ἐνίοτε δείγματα ἁλλοκότου γλισχρότητος. Ἀποθανόντος λ. χ. τοῦ πατρός, ἐπεχείρησε νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς πληρωμῆς τοῦ ὀρισθέντος ὑπ' ἐκείνου ἐτησίου κληροδοτήματος καὶ ἐπὶ τούτῳ συνεφώνησε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους νὰ δώσῃ εἰς ἕκαστον ἐφάπαξ μῆνες πέντε· ἄλλ' ἔπειτα, ἀντὶ νὰ δώσῃ μετρητά, παρέδωκεν εἰς ἕκαστον ὁμολογίας τῶν διαφόρων χρεῶν ὅσα ὤφειλον πρὸς τὴν οἰκγενεϊάν του· ἐξ οὗ συνέβη τινὲς μὲν νὰ μὴ λάθωσιν ὀβολόν, τινὲς δὲ νὰ πληρωθῶσιν ἐλάχιστον μόνον περίσσευμα. Ἐντεῦθεν ὅτε ὁ Ἡρώδης κατεσκευάσεν τὸ λαμπρὸν ἐκ λίθου Πεντεληαίου στόδιον, τοῦ ὁποῦ αὐτὸς σφύζοντο καὶ ἤδη ἐπέκεινα τοῦ Ἰλισοῦ τὰ ἐρείπια, καὶ τὸ ὅποιον, ἔχον μῆκος ἑξακοσίων ποδῶν καὶ δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ἅπαντα τὸν ὄχμον τῶν Ἀθηναίων, ἀπετελέσθη εἰς ἑτὴ τέσσαρα, οἱ συμπολίται αὐτοῦ ἀπεθαύμασαν μὲν τὸ ἔργον, ἀλλὰ παρετήρησαν ὅτι ὀρθῶς τῷ ὄντι τὸ στόδιον τοῦτο ἐπωνομάσθη Παναθηναϊκόν, διότι κατεσκευάσθη «ἐξ ὧν ἀπεστεροῦντα Ἀθηναῖοι πάντες». Ἀλλ' ἴσως ὁ Ἡρώδης θεώρει τὸ δαπανᾶν τὰ χρήματα αὐτοῦ εἰς κατασκευὴν ἔργων τὰ ὅποια ἅμα μὲν ἐκόσμου τὰς πόλεις, ἅμα δὲ ἔτρεπον τοὺς ἐργαζομένους, λυσιτελέστερον τοῦ σιτίζειν τοὺς ὄργους συμπολίτας. Τῶν ἔργων ἐκείνων ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ εἶναι πρὸςφορος μᾶλλον εἰς εἰδικὴν βιογραφίαν τοῦ ἀνδρός.

Ὅθεν ἀρκοῦμεθα ἐνταῦθα εἰς βραχεῖαν τινα περὶ αὐτῶν σημειώσιν. Ὁ Ἡρώδης ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μνήμην τῆς συζύγου αὐτοῦ Πηνελόπιδος θέατρον τὸ ὅποιον ἐκτίσθη καθολοκληρίαν ἐκ κέδρου λαμπρῶς ἐξεργασμένου καὶ γεγλυμμένου καὶ τοῦ ὁποίου ὅμοιον δυσκόλως ἡδύνατο νὰ εὑρεθῇ καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Πλὴν τούτου φκοδόμησεν Ὡδεῖον ἕτερον τοῦ προϋπάρχοντος, αὐτὸ ἐκεῖνο ὅπερ, κείμενον εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπώρειας τῆς Ἀκροπόλεως, διετελεσέν ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ὑπὸ χωμάτων κεκαλυμμένον, μόλις δὲ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐξεχώσθη καὶ ἀπεκάλυψεν ἡμῖν τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, ἂν ὅχι τὴν πάλαι λαμπρότητα καὶ καλλονήν. Ἀλλὰ τί ταῦτα; Τὸ θέατρον ὅπερ ἤγειρεν ἐν Κορίνθῳ, τὰ πλούσια ἀνοθήματα καὶ κοσμήματα ὅσα ἐχορήγησεν εἰς τὸν ἐν Ἰσθμῷ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, τὰ λουτρά τὰ ὁποῖα κατεσκεύασεν ἐν Θερμοπύλαις, δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαντλήσωσι τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν ἐλευθεριότητα τοῦ ἀνδρός. Ἡ Ἰταλία, ἡ Ἡπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Εὐβοία, ἡ Βοιωτία, ἡ Πελοπόννησος ἔλαβον ἀληθοδιαδόχως πολλὰς παρ' αὐτοῦ εὐεργεσίας. Αἱ δὲ ἐνταῦθα τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνίδες πόλεις διὰ πολυαριθμῶν ἐπιγραφῶν ἐδῆλωσαν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην, ἀποκαλοῦσαι τὸν Ἡρώδην προστάτην αὐτῶν καὶ εὐεργέτην.

Ὁ Ἡρώδης ἀπέθανεν εἰς ἡλικίον 76 ἐτῶν εἰς Μαραθῶνα, κηδευθεὶς πανηγυρικῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ κατασκευασθέντι Παναθηναϊκῷ σταδίῳ.

Κ. Παναθηναϊκὸς σταδίων

ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΟΡΑΗ

Ἐνας ἀπὸ τοὺς συμπολίτας μου Χίους φίλους, μ' ἐρωτοῦσε μίαν τῶν ἡμερῶν εὐρισκόμενος εἰς τοὺς Παρισίους, ἂν ἐρράντισα νὰ γράψω τὸν βίον μου. Ἡ ἐρώτησις μ' ἐφάνη παράξενος· πιθανὸν ὅτι παράξενον ἔκρινε καὶ ἐκεῖνος τὴν ἀπόκρισίν μου.

Ὅστις ἱστορεῖ τὸν ἴδιον βίον χρεωστῇ νὰ σημειώσῃ καὶ τὰ κατορθώματα καὶ τὰ ἀμαρτήματα τῆς ζωῆς του μὲ τόσῃ ἀκρίβειαν ὥστε μήτε τὰ πρῶτα νὰ μεγαλύνῃ, μήτε τὰ δεύτερα νὰ σμικρύνῃ, ἢ νὰ σιωπᾷ παντάπασι· πρᾶγμα δυσκολώτατον, διὰ τὴν ἔμφυτον εἰς ὅλους φιλαυτίαν. Ὅστις ἀμφιβάλλει περὶ τούτου, ἂς κάμῃ τὴν πεῖραν νὰ χαράξῃ δύο μόνον στίχους τῆς βιογραφίας του, καὶ θέλει καταλάβει τὴν δυσκολίαν.

Κατορθώματα τοῦ βίου μου ἄξια λόγου δὲν ἔχω νὰ ἀπαριθμῶ· τὰ ἀμαρτήματά μου ἤθελα μετὰ χαρᾶς δημοσιεύσει, ἂν ἔκρινα ὅτι ἔμελλε νὰ διορθώσῃ κανένα ἢ δημοσιεύσει. Γράφω λοιπὸν ἀπλᾶ τῆς

ζώῃς μου συμβάματα· καὶ τοῦτο ὅχι δι' ἄλλο (μαρτύρομαι τὴν ἱερὰν ἀλήθειαν), πλὴν διὰ νὰ ἐπανερθῶσω τινὰ σφάλματα ἐκείνων αἱ ὁποῖοι καὶ ζῶντα ἀκόμη (δὲν ἤξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν) ἠθέλησαν νὰ μὲ βιογραφήσωσιν.

Ἐγεννήθην πρωτότοκος τὴν 27 Ἀπριλίου τοῦ 1748 ἔτους εἰς Σμύρνην, ἀπὸ τὸν Ἰωάννην Κοραΐν, Χίον τὴν πατρίδα, καὶ τὴν Θωμαΐδα Ρυσίου, Σμυρναίαν. Ἀπὸ τὰ ὀκτὼ των τέκνα, ἔμεινα ἐγὼ καὶ ὁ τρία ἔτη νεώτερός μου ἀδελφός Ἀνδρέας. Ὁ πατήρ μου δὲν ηὐτύχῃς νὰ λάβῃ παιδείαν, ὅχι μόνον διότι ὅλον τὸ ἔθνος ἦτο τὸν καιρὸν ἐκείνον ἀπαιδευτον (παρεκτὸς ὀλίγων στολισμένων μὲ ψευδοπαιδείαν πλέον παρὰ μὲ ἀληθινὴν παιδείαν), ἀλλὰ καὶ διότι εἶχε μείνει ὀρφανός εἰς παντάπασι τρυφερὰν ἡλικίαν. Ἡ μήτηρ του ἔλαβεν ἐλευθεριωτέραν ἀνατροφὴν, διότι ηὐτύχῃς νὰ ἔχῃ πατέρα Ἀδαμάντιον τὸν Ρυσίον, τὸν σοφώτατον ἐκείνου τοῦ καιροῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἄνδρα, ὅστις ἀπέθανεν ἐν ἔτος (1747) πρὸ τῆς γεννήσεώς μου. Αὐτὸς ἐχρημάτισεν ἐτι νέος ὢν, διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὴν Χίον, μετὰ ταῦτα ἦλθεν εἰς Σμύρνην, ὅπου ἐνυμφεύθη χήραν τινὰ Ἀγκυρανὴν. Οὗτος μὴ γεννήσας ἀρσενικόν, ἐπαρηγόρησε τὴν ἀποτυχίαν του, σπουδάσας νὰ ἀναθρέψῃ ὡς υἱούς, τὰς τέσσαρας θυγατέρας του, Θωμαΐδα τὴν μητέρα μου καὶ τὰς τρεῖς αὐτῆς ἀδελφάς, Ἀναστασίαν, Θεοδώραν καὶ Εὐδοκίαν. Ἡ κατὰστασις τοῦ γένους ἦτο τοιαύτη τότε, ὥστε εἰς τὴν μεγάλοπολιν Σμύρνην μόναι σχεδὸν αἱ θυγατέρες τοῦ Ρυσίου ἤξευραν νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ νὰ γράφωσι· παρὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν ἐδιδάχθησαν (πολλὰ ὀλίγον ὅμως) καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ Θεοδώρα, σοφωτέρα παρὰ τὰς ἄλλας, ἀπέθανε παρθένος ἀπὸ τὸ θανατικόν (1). Ἡ μήτηρ μου ἐκαταλάμβανεν ἱκανῶς τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ τὰ συγγράμματα.

Τῆς μητρὸς μου ἡ παιδεία δὲν ἤθελ' ἀρκέσει νὰ παιδεύσῃ ἐμὲ καὶ τὸν ἀδελφόν μου, ἂν δὲν ἐσύντρεχαν ἄλλαι περιστάσεις, αἱ ἐξῆς.

Ὁ πατήρ μου, ἂν καὶ στερημένος παιδείας, ἦτο στολισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ νοῦν οὐξύτατον καὶ ἄλλα τῆς φύσεως δωρήματα πολλὰ· ὥστε ἐκατάλοβεν ὅτι μόνῃ ἡ παιδεία τελειοποιεῖ τὰ δῶρα τῆς φύσεως, καὶ ἐπυρώθῃ μὲ τὸν ἔρωτα τῆς παιδείας· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος πλέον νὰ τὴν ἀποκτήσῃ σχολικῶς, ἀνεπλήρωσε τὴν ἑλλειψιν, συγχάζων ὅπου εὗρισκε κανένα λόγιον ἄνδρα, διὰ νὰ ποτίσῃ τὴν δίψαν του μὲ τὴν ἀκρόασιν τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς σοφίας· παρὰ τὴν φυσικὴν οὐδυνίαν εἶχε καὶ τὸ χάρισμα τοῦ λόγου, ὡς τὸ ἐδειξεν ἡ ἐ-

(1) Τὴν πνωλὴν, κοινῶς πανοῦκλαν.

παιτα πολιτική διαγωγή του εἰς τῶν κοινῶν τὴν διοίκησιν, ὅσῃν ἐ-
συγχώρουν εἰς τοὺς τυραννουμένους οἱ τύραννοι. Ὁλη τοῦ ἡ ζωῇ ἐ-
δαπανήθη εἰς τὴν φροντίδα τοῦ κοινοῦ μὲ ζῆμιαν τῆς ἰδίας του οὐ-
σίας. Ὁκτάνις ἡ δεκάκις ἐκλέχθη δημογέρων ἡ ἐπίτροπος τῆς ἐκ-
κλησίας ἡ τοῦ νοσοκομείου ἡ πρωτομαγίστωρ τοῦ συστήματος τῶν
Χίων ἐμπόρων. Παρὰ τὰς φροντίδας ταύτας, ὅσοι εἶχαν διχονοίας
ἐμπορικὰς, οἰκιακὰς ἢ ἄλλας ὁποίας δὴποτε διαφορὰς, εἰς τὸν πατέ-
ρα μου κατέφευγαν, ὡς μόνον ἱκανὸν νὰ τὰς διαλύσῃ μὲ τὴν ἐμπει-
ρίαν του καὶ νὰ εἰρηνποιήσῃ τοὺς διαφορομένους μὲ τὴν ἐμφυτον
ρητορείαν του. Διὰ ταῦτά του τὰ προτερήματα τὸν εἶχαν ἐκλέξει
γαμβρὸν ὁ μητρικὸς μου πάππος παραβλέψας πολὺ πλουσιωτέρους
καὶ τὴν τύχην καὶ τὴν ὑπόληψιν παρὰ τὸν πατέρα μου, ἐπιθυμητὰς
τῆς συγγενείας του γαμβροῦς.

Πυρωμένος ἀπὸ πόσον ἔρωτα παιδείας, ὁ πατήρ μου, ἀκόλουθον
ἦτο νὰ φροντίσῃ τὴν παιδείαν τῶν τέκνων του. Ἄν ὁ πάππος μου
ἔζη ἀκόμη, εἰς ἐκεῖνον ἀδιστάκτως ἤθελεν ἐμπιστευθῇ τὴν φροντίδα·
ἀλλ' ὁ θάνατος ἐκεῖνου τὸν ἠνάγκασε νὰ μᾶς παραδώσῃ εἰς τὸ τότε
πρὸ μικροῦ συσταθὲν ἐλληνικὸν σχολεῖον ἀπὸ ἄνδρα Χίον Πικτολέ-
οντα Σεβαστόπουλον, τὸ ὁποῖον ἐσχολαρχεῖτο τότε ἀπὸ μοναχὸν τι-
να Ἰθακήσιον τὴν πατρίδα. Ὁ διδάσκαλος καὶ τὸ σχολεῖον ὡμοία-
ζαν ὅλους τοὺς ἄλλους διδασκάλους καὶ τὰ σχολεῖα τῆς τότε Ἑλ-
λάδος, ἤγουν ἐδίδαν διδασκαλίαν πολλὰ πτωχὴν συνωδευμένην μὲ
ραβδισμόν πλουσιωπάροχον. Τόσον ἄφθονα ἐξυλοκοποῦμεθα, ὥστε ὁ
ἀδελφός μου μὴ ὑποφέρων πλέον, παρικήθη τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν
καὶ παρὰ τὴν γνώμην τῶν γονέων μας.

Δύο μάλιστα αἰτίαι ἰσχυροποίησαν τὴν ἰδικήν μου ὑπομονήν, ἔ-
ρως παιδείας καὶ ἔρως τιμῆς. Ὁ ἔρως τῆς παιδείας δὲν ἦτον ὀλι-
γώτερον βίαιος παρὰ τὸν ἰδίως ὀνομαζόμενον ἔρωτα. Τῆς τιμῆς τὸν
ἔρωτα ἔτρεφε καὶ ἠϋζανε πρῶτον ἡ φήμη τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀρε-
τῆς τοῦ πάππου μου Ἀδαμαντίου τοῦ Ρυσίου, ἔπειτα ἄλλου συγ-
γενοῦς μικρὸν παλαιότερου, τοῦ ἱατροφιλοσόφου Ἀντωνίου τοῦ Κο-
ραῆ, καὶ τρίτου τοῦ ζῶντος ἀκόμη τότε καὶ διδάσκοντος τὴν ἐλ-
ληνικὴν φιλολογίαν εἰς τὴν Χίον ἱερομονάχου Κυρίλλου, ἀνεψιοῦ τοῦ
πατρός μου (πρὸς μητρός). Ἡθελα σιωπήσῃ καὶ ἄλλην αἰτίαν τῆς
ὑπομονῆς μου, τὴν πλεονεξίαν, ἃν δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς τιμὴν τοῦ
μακαρίτου πάππου μου, καὶ εἰς παράδειγμα πῶς χρεωστοῦν νὰ θαρ-
ρύνωσιν οἱ γονεῖς τὰ τέκνα καὶ τοὺς ἀπογόνους των εἰς τὴν ἀπό-
κτησιν τῶν καλῶν.

Εἶπα ὅτι ὁ πάππος μου λυπημένος πολὺ διὰ τὴν στέρησιν ἀρσε-
νικῶν τέκνων, ἐσπούδασε νὰ κοινωνήσῃ μέρος τῆς σοφίας του εἰς τὰς

θυγατέρας. Ἀφοῦ τὰς ὑπάνδρευσε προικισμένας, παρὰ τὴν ἀργυρικὴν δόσιν, καθεμίαν μὲ οἶκον κατεσκευασμένον ἐκ θεμελίων, ἐπρόσμενον ἀνυπομόνως ἐξ αὐτῶν καρπούς ἀρσενικούς, μὲ μόνην τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τοὺς ἀναθρέψῃ αὐτὸς μὲ ἐλληνικὴν παιδείαν.

Βλέπων ὅμως πλησιάζοντα τὸν θάνατον, τοῦ ὁποῦ προδρόμος ἐγένεν ἡ τύφλωσις τῶν ὀφθαλμῶν του, καὶ φοβούμενος τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ποθουμένου του, ἔγραψε τὴν διαθήκην του. Τὸ πρῶτον αὐτῆς κεφάλαιον ἄφινε κληρονόμον τῶν βιβλίων του ἀπὸ τοὺς ἀρσενικούς μέλλοντας ἀπογόνους, τὸν, ὅστις ἐμελλε πρῶτος ν' ἀφήσῃ τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον, διδαγμένος καὶ ὅσα ἤξευρεν ὁ διδάσκαλος τοῦ σχολείου. Οἱ συνεριζόμενοι μὲ ἐμὲ ἐξάδελφοι καὶ συσχολασταί μου (1) δὲν ἔδειξαν ὀλιγωτέραν προθυμίαν νὰ κληρονομήσωσι τὰ βιβλία· ἡ τύχη ὅμως ἔσυρε πρῶτον ἐμὲ ἀπὸ τὸ σχολεῖον καὶ μὲ κατέστησε κληρονόμον τῆς παππικῆς βιβλιοθήκης.

Τὰ βιβλία τοῦ πάππου μου δὲν ἦσαν πολλά· ἦσαν ὅμως ἀρκετὰ νὰ φέρωσιν εἰς αἴσθησιν, πόσον ἦτο εὐτελεῖς ἡ μὲ πολλοὺς ραβδισμοὺς ἀποκτηθεῖσα παιδεία, καὶ πόσον ἦτο γελοῖος ὁ τύφος τῆς κεφαλῆς μου, γεννημένος ἀπὸ τὸν συνήθως καὶ κοινῶς τότε διδόμενον τίτλον λογιώτατος ἢ καὶ σοφολογιώτατος εἰς ὅλους χωρὶς ἐξαίρεσιν τοὺς γνωρίζοντας τὰς κλίσεις τῶν ὀνομάτων καὶ τὰς συζυγίας τῶν ρημάτων. Ἐφριζα ὅταν ἐκυτάλαβα πόσα βοηθήματα μ' ἔλειπαν ἀκόμη διὰ νὰ καταλαβάνω μὲ πληροφορίαν τοὺς ἐλληνικοὺς συγγραφεῖς, καὶ ἡγανάκτησα συλλογιζόμενος ὅσον ἐξώδευσα ματαίως καιρὸν εἰς ἀπόκτησιν τόσοῦ μικροῦ ἐπιστήμης, τῆς ἐπιστήμης ὀλίγων λέξεων. Μόνην παρηγορίαν εὗρισκα τὸ νέον ἀκόμη τῆς ἡλικίας, ἥτις μὲ ἐσυγχώρει νὰ ἀνοικοδομήσω ὅπως οὖν τὴν κακοκτισμένην σοφίαν μου. Ἀλλ' εἰς πόλιν, ἂν καὶ μεγάλοπολιν, ὅποια ἦτο ἡ Σμύρνη τότε, ἔλειπαν τὰ μέσα τῆς τοιαύτης ἀνοικοδομῆς· καὶ τοῦτο ἐσφόδρυνε τὸ ἐκ γενετῆς τρεφόμενον εἰς τὴν ψυχὴν μου μῖσος κατὰ τῶν Τούρκων, ὡς αἰτίων τῆς τοιαύτης ἐλλείψεως, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀρνηθῶ τὴν πατρίδα μου, τὴν ὁποίαν ἔβλεπα πλέον ὡς μητρυιάν παρὰ ὡς μητέρα μου. Ἡ τόση ἐπιθυμία ἐξῆπτετο καθημέραν καὶ μ' ἐφλόγιζεν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν μάλιστα τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους, ἕως οὗ ἔβλαψα καὶ τὴν ὑγίαν μου. Ἀπὸ τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἤρχισα νὰ πτώω αἶμα, καὶ τὸ ἔπτυσα ἀδιαλείπτως μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ. Ἀπὸ τότε δὲν ἔπαυσα νὰ τὸ πτώω, ἐκ μακρῶν διαστημάτων ὅμως, ἕως σχεδὸν τὸ ἐξηκοστόν. Μ' ὅλον τοῦτο οὔτε ὁ φόβος μὴ τὴν αὐξήσω, δὲν μοῦ ἐμπόδισε τὴν διψάν τῆς παιδείας.

(1) Συμμαθηταί μου.

Μόλις εὗρηκα ἄνθρωπον διὰ τὸ νὰ μὲ διδάξῃ τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, καὶ πλείοτέρων δυσκολίαν ἀπήντησα νὰ εὕρω διδάσκαλον τῆς γαλλικῆς. Ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα ἦτον ἡ μόνη τότε διδασκομένη εἰς ὀλίγους τινὰς νέους, τὸ πλέον δι' ἑμπορικὰς χρεῖας παρὰ μὲ σκοπὸν νὰ αὐξήσῃ τὴν γνῶσιν των· καὶ τῆς γαλλικῆς ἐπενόησα πρῶτος σχεδὸν ἐγὼ νὰ ζητήσω διδάσκαλον, βοηθούμενος ἀπὸ τοῦ πατρός μου τὴν πρόθυμον χορηγίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς ἰταλικῆς καὶ ὁ τῆς γαλλικῆς διδάσκαλος τοῦτο μόνον ἐδιέφεραν ἀπὸ τὸν ὅποιον εἶχα ἐλευθερωθῇ τῆς ἐλληνικῆς διδάσκαλον, ὅτι μὲ ἐδίδασκον χωρὶς ραβδίσιμους.

Καὶ τὰς δύο ταύτας γλώσσας ἐσπούδαζα, ὅχι τόσον διὰ τὴν ἀπ' αὐτὸς ὠφέλειαν, ἐπειδὴ οὐτ' εἶχα, οὐτ' εὐκόλῳ ἦτο νὰ δανεισθῶ εἰς ἀνάγνωσιν ἰταλικά ἢ γαλλικά βιβλία, ὅσον ὡς προοδοποιήσιν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς λατινικῆς γλώσσης. Τὴν ἐπιθυμίαν ταύτης τῆς γλώσσης ἀναψαν εἰς τὴν ψυχὴν μου αἱ λατινικαὶ σημειώσεις πολλῶν ἐλληνικῶν βιβλίων, καὶ ἐξαιρέτως αἱ σημειώσεις τοῦ Κασωθῶνος. Εὐρέθη κατὰ τύχην μεταξὺ τῶν βιβλίων τοῦ πάππου μου ἡ μετατυπωθεῖσα (1707) εἰς Ἀμστελῶδαμον ἔκδοσις τοῦ Στραβῶνος ἀπὸ τὸν Κασωθῶνα. Λέγω κατὰ τύχην, διότι τοιαῦται ἐκδόσεις εἰς τὴν Σμύρνην τότε ἦσαν ἀπὸ τὰ ἀνήκουστα. Εἰς τὸ σχολεῖον ὅπου ἐσπούδαζα, δὲν εὐρίσκετο καὶ πιθανόν ὅτι οὐδ' ἐγνώρίζετο ὅλως ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν μου ἡ καλὴ ἔκδοσις τοῦ Στράβωνος. Ὁ πάππος μου τὴν εἶχεν ἀποκτήσει ὡς καὶ ἄλλων τινῶν συγγραμμάτων καλὰς ἐκδόσεις, οἷοτι ἐμπορεύετο ἐξαιρέτως μὲ τὴν Ὀλλανδίαν, ὅθεν ἐφρόντιζε νὰ φέρῃ ἀπὸ τὸ Ἀμστελῶδαμον κατὰ καιρὸν, καὶ ἐλληνικὰ βιβλία εἰς ἰδίαν του χρῆσιν. Ὅσάκις ἤνοιγα τὸν Στράβωνα, ἐβασανίζομην ἀπὸ μόνην τὴν ὄψιν τῶν μακρῶν τοῦ Κασωθῶνος σημειώσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἤλπιζα νὰ καταλάβω τὸ κείμενον, ἐπειδὴ δὲν εἶχα νὰ προσμένω ἀπ' ὅσα ἐδιδάχθην εἰς τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον μεγάλην βοήθειαν.

Διὰ τὸ νὰ ἀποκτήσω τὴν γνῶσιν τῆς λατινικῆς γλώσσης ἔπρεπε νὰ προσδράμω εἰς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν Σμύρνην Δυτικούς ἱερωμένους καὶ ἐξαιρέτως τοὺς Ἰησοῦτας (1), πρᾶγμα δύσκολον, διὰ τὴν κατ' αὐτῶν πρόληψιν, τρεφομένην μάλιστα ἀπὸ τὴν κατέχουσα αὐτοὺς μανίαν τοῦ προσηλυτισμοῦ, μανίαν τόσον σφοδράν, ὥστε ἐνόμιζαν καὶ νομίζουν ἀκόμη σήμερον οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἰησοῦ Ἰησοῦται τὴν ἐπιστροφὴν ἐνὸς Γραικοῦ (2) εἰς τὴν ἐκκλησίαν των πολὺ πλέον ἀξιόμισθον ἔργον, παρὰ νὰ κατηχήσῃσι δέκα Τούρκους ἢ δέκα εἰδωλολά-

(1) Τάγμα μοναχῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας συσταθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἰσπανοῦ Ἰγνατίου Λουθώλα.

(2) Ἕλληνας ὀρθοδόξου.

τρας. Τὸ πρᾶγμα ἤθελεν εἶσθαι πολὺ δυσκολώτερον, ἂν ἔξῃ ὁ πάππος μου· πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὲ παραδῶσῃ εἰς χεῖρας Ἰησοῦιτῶν ὁ Ἀδαμάντιος Ρύσιος, ὅστις ἐσύνταξε ποίημα ὁλόκληρον διὰ στίχων ἱαμβικῶν κατὰ τῶν καταχρήσεων τοῦ Παπισμοῦ, ἐπιγραφόμενον Λατίνων θρησκείας ἐλεγχος, εἰς 36 κεφάλαια, κ' ἐφρόντισε νὰ τυπωθῇ εἰς Ἀμστελῶδαμον (1) διὰ νὰ τὸ μοιοῶζῃ δωρεάν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς του, ὡς προφυλακτικὸν κατὰ τῆς παπικῆς μανίας φάρμακον;

Ὅ,τι περιερχόμενος ἐζήτουν μὲ τόσῃ ἐπιθυμίᾳ, μοι τὸ ἐπρόσφε-
ρεν ἀνεπίστως ἡ τύχη. Καὶ τὸν χρόνον τοῦτον νομίζω κ' ἐνθυμού-
μαι μ' εὐγνωμοσύνην, ὡς τὸ εὐτυχέστερον μέρος τῆς ζωῆς μου, διότι
εὗρηκα διδάσκαλον ἱκανὸν ὅχι μόνον νὰ μὲ διδάξῃ τὴν λατινικὴν
γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ νὰ χαλινώσῃ τῆς ζεύσεως μου νεότητος τὰς ἀτά-
κτους ὁρμάς.

Ἰεράτευε τότε εἰς τὸν ναῦσκον τοῦ προξένου τῶν Ὁλλανδῶν ἀνὴρ
σοφός, σεβάσμιος καὶ σεβαστός, ὁ Βερνάρδος Κεῦνος. Ἐπειδὴ ἤκουσα
ὅτι ἐζήτηι Γραικὸν ἐπιστήμονα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διὰ νὰ τε-
λειοποιήσῃ τὴν ὁποίαν εἶχε γνῶσιν αὐτῆς, ἐπρόσφερα διὰ φίλου τινὸς
τὴν διδασκαλίαν μου εἰς μαθητὴν, ὅστις ἐγνώριζε τὴν γλῶσσαν ἴσως
ἐντελέστερον παρ' ἐμὲ καὶ δὲν ἐχρειάζετο παρὰ τὴν διδασχὴν τῆς ση-
μερινῆς προφορᾶς. Νομίζων ὁ χρηστός Βερνάρδος ὅτι ἐπεθύμουν ἀργυ-
ρικὸν μισθὸν τῆς διδασχῆς μου, καὶ ἔτοιμος νὰ τὸν πληρώσῃ, ὅταν
ἤκουσεν ὅτι δὲν ἐζήτουσα ἄλλο, πλὴν νὰ μὲ ἀντιδιδάξῃ τὴν λατι-
νικὴν γλῶσσαν, τὸ ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς πλέον ἀπὸ φιλόανθρωπον ἐπι-
θυμίαν νὰ εὐεργετήσῃ νέον πρόθυμον νὰ διδασχῇ παρὰ ἀπὸ χρεῖαν,
ἥτις ἔμελλε νὰ παύσῃ μετ' ὀλίγας ἐβδομάδας. Ὀλίγαι ἀληθῶς ἐβδο-
μάδες τὸν ἤρκεσαν νὰ προφέρῃ ὡς ἐπρόφερε τὴν γλῶσσαν· καὶ τὸ ἐξῆς
μὲ πρόφασιν χρεῖας μ' ἐκράτησε πολὺν ἀκόμη καιρὸν, ὅσον ἀκόμη
διέτριψα εἰς τὴν Σουῦρνην πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου. Ἡ πρὸς ἐμὲ εὐ-
νοιά του ἡῤῥησε τόσον, ὥστε νὰ μὲ προσκαλῇ νὰ τὸν συνοδεύω εἰς
τοὺς μετὰ τὸ γεῦμα περὶπάτους, νὰ διδάσκῃ πάντοτε διὰ ζωῆς φω-
νῆς ὅσα ἐγνώριζε χρήσιμα εἰς τὴν εὐδαιμονίαν μου, καὶ νὰ μὲ δα-
νειζῇ Λατίνους ἐνδόξους συγγραφεῖς, καὶ τέλος νὰ μ' ἀφίνη μόνον
εἰς τὴν βιβλιοθήκην του, ὡσάντις ἠναγκάζετο νὰ διατρέβῃ ἔξω τῆς
κατοικίας του.

Ἐλθισμόνησα νὰ ἱστορήσω, ὅτι πρὶν γνωρίσω τὸν σεβάσμιον τοῦ-
τον διδάσκαλον, ἐπόθησα τὴν γνῶσιν τῆς ἀραβικῆς γλώσσης. Παρα-
τρέχω τὴν αἰτίαν τοῦ πόθου τούτου, φοβούμενος μὴ φανῶ ὅτι γράφω
μυθιστορίαν. Ἀλλ' ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ λάθω διδάσκαλον Τοῦρ-

(1) Τῆς Ὁλλανδίας.

κον· καὶ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον εἰς ἐμέ, ἐπειδὴ καὶ μόνον τὸνομα Τοῦρ-
κος μ' ἐπρὸξενει σπασμοὺς ἀλλοκότους. Ἐμαθα ὅτι τῶν Ἀράβων ἡ
γλῶσσα εἶχε συγγένειαν μὲ τὴν ἑβραϊκὴν· ὅθεν ἀπεφάσισα νὰ ζητήσω
κ' εὗρηκα διδάσκαλον Ἑβραῖον. Ἄλλ' ὅποιον διδάσκαλον! Ἐπαθαν
καὶ αὐτοὶ οἱ ταλαίπωροι ὅ,τι ἐπάθμεν καὶ ἡμεῖς· καθὼς, χάσαντες
τὴν προγονικὴν γλῶσσαν, ἐκαταντήσαμεν εἰς νομιζόμενα καὶ ὀνομα-
ζόμενα ἀπὸ τινος Καλὰ γραμματικά τῆς γλώσσης, παρόμοια καὶ
αὐτοὶ ἐκαυχῶντο εἰς τὰ καλὰ ἑβραϊκά των. Μ' ὅλον τοῦτο ἐσπούδαζα
τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν ὡς προειδοποίησιν τῆς ἀραβικῆς μ' ἐλπίδα νὰ
εὗρω ποτὲ καὶ ταύτης διδάσκαλον ὅχι Τοῦρκον. Ἡ χρεῖα νὰ πληρώνω
τὸν Ἑβραῖον διδάσκαλον μὲ ἠνάγκασε φυσικὰ νὰ προσδράμω εἰς τὸν
πατέρα μου. Εἰς ἐκείνην τοῦ χρόνου τὴν περίοδον (1764) καὶ τοῦ γέ-
νους τὴν κατάστασιν πᾶς ἄλλος πατὴρ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πό-
λεως χωρὶς ἐξαίρεσιν ἀκούων τὸν υἱὸν του νὰ ζητῇ ἑβραϊκῆς γλῶσ-
σης διδάσκαλον ἤθελε καλέσει ἰατρόν, νομίζων ὅτι ἐπαραφρόνησεν ὁ
υἱὸς του. Ἄλλ' ὁ χρηστός καὶ φρόνιμος πατὴρ μου ἠρέσθη νὰ μὲ
ἐρωτήσῃ εἰς τί ὠφελεῖ ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα. Ἀποῦ τὸν εἶπα ὅτι ἐχρη-
σίμευεν εἰς ἀκριβεστέραν κατάληψιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. — Καλὰ!
ἄρχισε λοιπόν, μ' ἀπεκρίθη. Ποτὲ δὲν ἐνθυμήθην τὴν Λακωνικὴν
ταύτην ἀπόκρισιν χωρὶς νὰ θαυμάσω. Τόση ἦτον ἡ εἰς τὴν παιδείαν
μου προθυμία του, τῆς ὁποίας ἀπόδειξις εἶναι καὶ τοῦτο· πολλάκις
ἐπεθύμησα εἰς τὰς δεσποτικὰς ἐορτάς, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν νέων
ἐορτάσιμον ἔνδυμα νέον, καὶ μὲ ἀνέβαλλεν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα εἰς
τὸ Πάσχα, καὶ ἀπὸ τοῦτο πάλιν εἰς τὰ Χριστούγεννα οὔτε διδά-
σκαλον, οὔτε βιβλίον ὅμως ἢ ἄλλο τι ὄργανον παιδείας ζητοῦντα δὲν
μὲ ἀπέβαλε ποτε.

Ὡς τόσον ἡ ἀμάθεια τοῦ Ἑβραίου διδασκάλου μου ἤθελε μὲ ἀπο-
σπάσει ἀπὸ τὴν μελέτην τῆς γλώσσης, ἂν δὲν εὗρισκα εἰς τὴν βι-
βλιοθήκην τοῦ καλοῦ μου ἄλλου φιλοστόργου διδασκάλου καὶ πατρὸς
τοῦ Βερνάρδου, βοηθήματα ἐκ ταύτης, ὡς καὶ τῆς λατινικῆς, καὶ ἀ-
κόμη τῆς ἐλληνικῆς. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξῆψε τὸν ὅποιον ἔλαβα πρὸ και-
ροῦ ἔρωτα νὰ ἱστορήσω (1) τὴν Εὐρώπην. Ἐπειδὴ ἔβλεπα ὅτι οἱ Εὐ-
ρωπαῖοι μὴ ὄντες Ἕλληνες μηδὲ Ρωμαῖοι, εἶχαν βοηθήματα τῆς
ἐλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς παιδείας, μὴ ὄντες Ἑβραῖοι, εἶχαν καὶ γραμ-
ματικὰς καὶ λεξικά τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης ἄγνωστα εἰς τοὺς Ἑ-
βραίους, φυσικὰ ἔπρεπε νὰ συμπεράνω, ὅτι εἰς τὴν σημερινὴν Εὐρώ-
πην κατέφυγαν καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης, ἀκόμη καὶ τῆς
Παλαιστίνης τὰ φῶτα.

(1) Νὰ ἔλθω καὶ νὰ γνωρίσω.

Ὁ πατήρ μου ἐπώλει μεταξωτά, ἐμπορεύμενος εἰς τὸ λεγόμενον Βεζεστίνιον (1) τῆς Σαύρνης ὅπου ἦσαν καὶ οἱ ἄλλοι Χίοι, καὶ ὅχι ὡς λέγει ὁ βιογράφος μου, εἰς Χίον, ὅθεν ἀνεχώρησεν εἰς παιδικὴν ἡλικίαν, χωρὶς πλέον νὰ ἐπιστρέψῃ. Ἐπεθύμει νὰ ἐκτείνῃ τὸ ἐμπόριόν του καὶ διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, κατὰ μίμησιν τοῦ πενθεροῦ του καὶ πάππου μου· ἀλλ' ἐπεθύμει νὰ ἔχῃ ἐκεῖ οἰκεῖον ἄνθρωπον, καὶ ὅχι νὰ ἐμπορεύεται διὰ μέσου τῶν Ὀλλανδῶν, ὡς ἔκαμνεν ὁ πάππος μου. Μετὰ πολλὰ ἐμπόδια ἐκ μέρους τῆς μητρὸς μου ἀπεφασίσθη νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Ἀμστελῶδαμον. Ἡ μήτηρ μου ἐλογίζετο τὸ διὰ θαλάσσης ταξείδιον ὀλίγον διάφορον ἀπὸ τὸν θάνατόν μου· ἐγὼ δὲ πάλιν ἀπεστρεφόμενη τὸν ἐμπορικὸν βίον, ὡς μέγα ἐμπόδιον ν' ἀπαλαύσω τὴν ποθουμένην παιδίαν. Μ' ὅλον τοῦτο ἔκρινα τὸ ταξείδιον εὐτύχημα μέγα, διὰ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ ἀσχολία τοῦ ἐμπορίου ἔμελλε νὰ μ' ἀφίνη καὶ καιρὸν ἱκανόν νὰ θησαυρίσω ὅσῃν ἦτο δυνατόν, ἂν ὅχι ἐδιψοῦσα, σοφίαν.

Ἐμβῆκα λοιπὸν (1772) εἰς πλοῖον Δανικόν, καὶ μετὰ εἴκοσιν ἑξ ἡμερῶν θαλασσοπορίαν κατευδῶδ' ἦν εἰς Λιθόρνον, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκεῖθεν εἰς Ἀμστελῶδαμον, συνωδευμένος μὲ πολλὰς ἐπιστολάς συστατικάς. Μία μόνη ἀπ' αὐτὰς μ' ὠφέλησεν, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ φίλου καὶ διδασκάλου μου, πρὸς ἄλλον μινίστρον. (2) φίλον του, ὀνομαζόμενον Ἀδριανὸν Βύρτον, ἄνδρα μεταξὺ τῶν τότε εὕρισκομένων ἐκεῖ μινίστρων σοφώτατον, σεβασμιώτατον καὶ σεβαστότατον.

Ὁ Σωκρατικὸς οὗτος διδάσκαλος μ' ἐδέχθη ὡς υἱόν του, καὶ ἀφοῦ ἐξέτασε τὰς μικράς μου γνώσεις μ' ἐρώτησεν ἂν μ' ἐσυγχωροῦσαν αἱ ἐμπορικαὶ μου ἀσχολίαι νὰ ὑπάγῃ δις τῆς ἐβδομάδος εἰς αὐτόν, νὰ διδάσκωμαι ὅσα ἔκρινεν ἀναγκαῖα εἰς τὸ καλῶς συλλογίζεσθαι, ἀπὸ τὸ ὅποιον (ὡς ἔλεγεν) ἔπρεπε ν' ἀρχίζῃ ἡ ὀρθὴ παιδεία. Ἐδέχθην, δὲν λέγω μετὰ χαρᾶς, ἀλλὰ μὲ ἐνθουσιασμόν, τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην πατρικὴν πρόσκλησιν, καὶ ἐδιδασκόμεν ἀπ' αὐτόν τὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου (3) καὶ τὴν λογικὴν ἐπιστήμην. Ταύτην ἐσπούδασα εἰς βιβλίον Λογικῆς συντεταγμένον ἀπ' αὐτὴν του τὴν σοφὴν σύζυγον Καρολίαν, σύνταγμα (4) ὁλότελα διάφορον ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶχα διδασθῇ εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Σαύρνης λογικὴν.

Ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ καὶ ἡ σοφὴ του σύζυγος ἦσαν ἄτεκνοι εὐδαίμονες ὅμως, διότι ἐσυνηγοῦσαν καὶ οἱ δύο εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἰδίων πολιτῶν. Παρὰ τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην εἶχαν καὶ ταμεῖον

(1) Τουρκικὴ λέξις—ἵγורά σχεπασμένη καὶ κλεισμένη ἐκατέρωθεν διὰ δύο θυρῶν.

(2) Διδάσκαλον. (3) Τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνος μαθηματικοῦ. (4) Σύγγραμμα.

φυσικής ιστορίας· και αἱ δύο τῆς ἐβδομάδος ἡμέραι, αἱ διωρηθεῖσαι εἰς ἐμὲ τὸν ξένον, ἦσαν διωρισμέναι καὶ εἰς πολλῶν ἐπισήμων υἱούς καὶ θυγατέρας. Αἱ θυγατέρες ἤρχοντο νὰ ἀκούωσι τὴν διδασκίαν τῆς Καρολίνας καὶ οἱ υἱοὶ ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τὸν σύζυγον αὐτῆς Ἀδριανόν.

Εἰς τῶν δύο τούτων σεβασμίων προσώπων· καὶ τοῦ προτέρου φίλου καὶ διδασκάλου μου σεβασμίου Βερνάρδου τὴν ἀρετὴν χρεωστῶ, ὅχι τὴν ἀρετὴν μου, ἀλλὰ τὴν ὅπωςδὴποτε χαλίνωσιν τῶν παθῶν μου. Ἡ νεότης μου ἐσαλεύετο ἀπὸ τρικυμίας παθῶν· καὶ ἄλλο δὲν μ' ἐσωσεν ἀπὸ τὸ ναυάγιον παρὰ ἢ πρὸς τοὺς διδασκάλους μου αἰδώς, καὶ ἡ φιλοτιμία νὰ ἀξιώθῃ τῆς ἀγάπης των. Τοιαύτην κρίνω τώρα καὶ τὴν νεότητά τοῦ πατρός μου· πιθανόν, οὐδ' ἐκεῖνος ἤθελε σωθῆ, ἂν δὲν ἐφιλοτιμιεῖτο νὰ ἀξιώθῃ τῆς ἀγάπης τοῦ Ἀδαμαντίου Ρυσίου. Μάθημα ἀναγκαῖον εἰς τοὺς γονεῖς, ὅσοι φροντίζουν τὴν σωτηρίαν τῶν ἰδίων τέκνων, νὰ τὰ παραδίδωσιν εἰς τοιοῦτους διδασκάλους, ὅπως οὐκ ὄχι μόνον νὰ θαυμάζωσι τὴν σοφίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ διψῶσι τὴν ἀγάπην καὶ νὰ τρέμωσι τὴν καταφρόνησιν.

Εἰς τὸ Ἀμστελδάμον διέτριψα ἕξ ἔτη, καταγινόμενος εἰς τὸ ἐμπόριον, καὶ καθ' ὅσον μ' ἐσυγχώρει ἡ ἀσχολία τοῦ ἐμπορίου, εἰς τὴν παιδείαν, ἐνοχλούμενος ἀδιαλείπτως ἀπὸ σφοδρὰν ὀρεξίν νὰ μὴ ἐπιστρέψω πλέον εἰς τὴν τυραννουμένην πατρίδα μου. Τὸ παιδιόθεν τρεφόμενον εἰς τὴν ψυχὴν μου κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος ἐκατήντησεν, ἀφοῦ ἐγεύθην εὐνομούμενης πολιτείας ἐλευθερίαν, εἰς ἀποστροφὴν μακρινῶδη. Τοῦρκος καὶ θηρίον ἄγριον ἦσαν εἰς τὸν λογισμόν μου λέξεις συνώνυμοι, καὶ τοιαῦται εἶναι ἀκόμη, ἂν καὶ εἰς τῶν μισοχρίστων φίλων τοῦ τυράννου τὸ λεξικὸν σημαίνουν διὰφορα πράγματα.

Μ' ὅλον τοῦτο ἠναγκάσθην νὰ ἐπιστρέψω, καὶ ἐπέρασα διὰ Βιέννης, (ὅθεν εἶχα περάσει καὶ πρότερον ὑπάγων εἰς Ἀμστελδάμον) διὰ νὰ ἴδω καὶ δεῦτερον τὸν θεῖόν μου (ἀδελφὸν τοῦ πατρός μου) Σωφρόνιον ἀρχιεπίσκοπον Βελιγραδίου, ὅστις κατατρεχόμενος ἀπὸ τὸν ἐκεῖ Πασσᾶν, εἶχε καταφύγει εἰς τὴν προστασίαν τῆς Μαρίας Τερέζης αὐτοκρατορίσσης τῆς Γερμανίας.

Μετὰ τεσσαρακονθήμερον διατρίβην εἰς τὴν Βιένναν, ἐπέρασα εἰς Τεργέστην, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βενετίαν ὅπου διέτριψα ὅλον σχεδὸν τὸν χειμῶνα τοῦ 1778 ἔτους, βοσκόμενος ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐλπίδα νὰ λάβω ἀπὸ τοὺς γονεῖς μου τὴν ζητηθεῖσαν ἄδειαν νὰ περάσω εἰς τὴν Γαλιαν, νὰ σπουδάσω τὴν ἰατρικὴν. Ὁ σκοπὸς μου δὲν ἦτο νὰ κατασταθῶ ἰατρός· εἰς δύο μόνον πράγματα ἀπέβλεπα, νὰ κερδαίνω τὸν καιρὸν νὰ μὴ βλέπω Τούρκους, ἢ ἂν ἀναγκασθῶ τελευταῖον νὰ τοὺς ἴδω, νὰ ζῶ μεταξὺ των ὡς ἰατρός, ἐπειδὴ τὸ θηριώδες ἔθνος τοῦτο εἰς μόνους τοὺς ἰατροὺς ἀναγκάζεται νὰ ὑποκρίνεται κἄποιαν ἡμερότητα.

Εἰς τὴν Σμύρνην κατευωδῶθην ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν πυρκαϊάν, ἣτις ἀφάνισε μέγα μέρος τῆς πόλεως σειομένης ἀκόμη καὶ ἀπὸ σεισμών. Αἱ κοιναὶ δυστυχίαι ἐνωμέναι μὲ τὰς ἰδίας (ἐπειδὴ ἐπυροπολήθη καὶ ὁ γονικός μου οἶκος) μοῦ μετέβαλε τὴν ἀποστrophὴν τῆς μὲ Τούρκους συγκατοικήσεως εἰς τόσῃν μελαγχολίαν, ὥστε ἐκινδύνευσα νὰ πέσω εἰς ἀληθινὴν παραφροσύνην. Καὶ ἐδῶ τῶνομα παραφροσύνῃ δὲν εἶναι ρητορικὴ ὑπερβολή· σήμερον ἀκόμη ἐνθυμούμενος τὴν τότε ταραχὴν τῆς κεφαλῆς μου, βεβαιοῦμαι ὅτι ἤθελα ἀφύκτως παραφρονήσει, χωρὶς τὰς καθημερινὰς παρηγορίας τοῦ διδασκάλου καὶ φίλου μου Βερνάρδου. Μὲ σχεδὸν μόνον αὐτὸν ἦτον ἡ συχνότερα μου συναναστροφή εἰς τεσσάρων ἐτῶν διάστημα, ὅσον διέτριψα ἀκόμη εἰς Σμύρνην, καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ καιροῦ κατέρευγα ὀλίγα στάδια μακρὰν τῆς πόλεως εἰς τὴν ἐξοχὴν διὰ νὰ μὴ βλέπω Τούρκους. Οἱ γονεῖς μου ἔτρεφαν ἀκόμη τὴν ἐλπίδα νὰ μὲ κρατήσωσιν εἰς τὴν πατρίδα κ' ἐμεταχειρίσθησαν παντοίους τρόπους, ἕως καὶ αὐτὸ τοῦ γάμου τὸ δέλεαρ (1), νὰ μεταβάλωσι τὴν γνώμην μου. Τὸ δέλεαρ τοῦτο ἤθελεν ἐξάπαντος μὲ συναρπάσει, καὶ διὰ τὸ νέον τῆς ἡλικίας μου, καὶ διὰ τὸ κάλλος ἐτι. δὲ καὶ τὸν πλοῦτον τῆς νύμφης, ὀρφανῆς ἀπὸ πατέρα βαθύπλουτον, ἂν ὁ ἔρωσ τῆς ἐλευθερίας δὲν μ' ἐβίαζε νὰ καταφρονήσω πάσης λογῆς ἄλλους ἔρωτας. Οἱ γονεῖς μου βλέποντες, ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἴσχυσε νὰ μὲ μαλᾶξῃ καὶ μὲ τὸν μέγαν κίνδυνον τῆς φθειρομένης καθ' ἡμέραν ὑγείας μου, μ' ἐσυγχώρησαν τελευταῖον νὰ περάσω εἰς τὴν Γαλλίαν.

Διὰ νὰ συντέμω τὰ μεταξὺ, ἐπέρασα πάλιν εἰς Λιθόρνον, ἔπειτα εἰς Μασσαλίαν, καὶ κατευωδῶθην τελευταῖον εἰς Μοντοπελλιέρον, τὴν 9 Ὀκτωβρίου 1782 καὶ ὅχι τὸ 1787. Ἐκεῖ διέτριψα ἐξ ἑτη, καὶ ὅχι ὀκτώ, σπουδάζων τὴν ἱατρικὴν, ὅσον μ' ἐσυγχωροῦσε σῶμα ἀσθενημένον ἀπὸ τοὺς καθημερινοὺς κόπους τῆς σπουδῆς καὶ ἀπὸ τὸν σκώληκα λογισμὸν ὅτι ἐμελλὰ τελευταῖον νὰ ἐπιστρέψω εἰς τυραννομένην ἀπὸ Τούρκους πατρίδα.

Εἰς τὸ Μοντοπελλιέρον ἔμαθα τὴν θλιβεράν ἀγγελίαν, ὅτι ὁ πατήρ μου ἀπέθανε τὴν 21 Ἰουλίου 1783, καὶ ἡ μήτηρ μου τὸν ἀκολούθησε μετὰ χρόνον ἕνα. Αἰωνία των ἡ μνήμη! Τοιούτους γονεῖς εὖχομαι εἰς ὅλους τοὺς νέους.

Ἐδῶ ἀναγκάζομαι πάλιν νὰ διορθώσω ἄλλο λάθος τοῦ βιογράφου μου. Λέγει, ὅτι ἡ εἰς Μοντοπελλιέρον διατριβὴ καὶ σπουδὴ μου ἔγινε μὲ χορηγίαν ἐτήσιον φράγκων 2000 τοῦ Βερνάρδου. Ὁ καλὸς μου οὗτος φίλος καὶ διδάσκαλος ἤθελε μετὰ χαρᾶς δράμει εἰς βοήθειάν

(1) Τὸ δέλωμα.

μου ἂν ἡ χρηματικὴ του κατάστασις τὸν ἐσυγχώρει τοιαύτας χορηγίας. Δὲν ἔλειπεν ὅμως οὐτ' αὐτὸς οὐτ' οἱ συγγενεῖς μου νὰ παχύνωσι μὲ προσωρινὰς δωρεὰς τὴν ἀπὸ τοὺς γονεῖς μου, ἐνόσω ἐζοῦσαν καὶ μετὰ θάνατον αὐτῶν, ἀπὸ τὴν πώλησιν τῆς ἀνακτηθείσης γονικῆς οἰκίας, καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους μου κόπους χορηγουμένην βοήθειαν.

Ἐκ τῶν κόπων τούτων ἦτο καὶ ἡ ἀπὸ τὸ Γερμανικὸν εἰς τὸ Γαλλικὸν μετάφρασις τῆς κατηχήσεως τοῦ Ρώσου Πλάτωνος, τῆς Κλινικῆς ἱατρικῆς τοῦ Σέλ, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκα κατὰ τὸ 1787 ἔτος εἰς τὸ Μοντοπελλιέρον εὐρισκόμενος, καὶ ἄλλα τινὰ ἱατρικὰ συγγράμματα μεταφρασμένα ἀπὸ τὴν Γερμανικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν Γαλλικὴν, καὶ ἐκδομένα ἔπειτα εἰς τοὺς Παρισίους.

Ἀφοῦ ἐτελείωσα τὰ μαθήματά μου, ἐπεθύμησα νὰ ἱστορήσω καὶ τὰς νέας Ἀθήνας, τοὺς Παρισίους, διὰ νὰ ἀποφύγω καὶ τὸ ὄνειδος τῶν ὅσοι δὲν ἐγνώριζαν ἄλλοτε τὰς παλαιάς. Ἦλθα λοιπὸν εἰς τοὺς Παρισίους τὴν 24 Μαΐου 1788, συνωδευμένος μὲ συστατικὰς ἐπιστολάς τῶν προφασσώρων μου (1), τῶν ὁποίων ἡ εἰς ἐμὲ εὐνοία καὶ ἐξαιρέτως τοῦ Βρουσσονέτου, τοῦ Γριμῶ καὶ τοῦ Σαψάλ ἐχρημάτισεν ἐν ἀπὸ τὰ εὐτυχήματα τῆς ζωῆς μου.

Ἄλλ' ἦλθα εἰς καιρὸν, ὅτ' ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ γεννηθῇ ἡ ἀπὸ τὰ μέσα ταύτης τῆς ἐκατονταετηρίδος κυφορουμένη παράδοξος, καὶ πρώτη εἰς τὴν ἱστορίαν, πολιτικὴ μεταβολὴ ἔθνους, ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν ἠλπίζετο τοιαύτη μεταβολή. Οἱ Γάλλοι ἕως τότε ὅμοιοι τῶν Ἀθηναίων τὴν σοφίαν, τὴν ἡμερότητα, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ἐρασιμότητα, ἐκρίνοντο καὶ ἐλαφροὶ ὡς οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἄξιοι ὅσων ἔγραψε κατὰ τῆς ἐλαφρίας ἐκείνων ὁ κωμικὸς Ἀριστοφάνης. Ἡ μεταβολὴ ἔδειξεν, ὅτι εἰς τὸ φαινόμενον ἐλαφρὸν ἔθνος τοῦτο ἐκρύπτετο μέγας ἀριθμὸς φιλοσόφων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἀνεκάλυψεν ἀπροσδοκῆτως ἡ κατάχρησις τῆς τότε ἀπολύτου μοναρχίας καὶ κατέστησε νέας πολιτείας νομοθέτας.

Τὰς μέχρι τούτου ἀπορίας μου περὶ τῆς εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφῆς, τὰς ὁποίας εἶχε μετριάσει ὁ θάνατος τῶν γονέων μου, ἔλυσεν πλέον ὁλότελα ἡ πολιτικὴ μεταβολὴ τῆς Γαλλίας καὶ ἀπεφάσισα ἀμεταθέτως νὰ μὴ συζήσω εἰς τὸ ἐξῆς μὲ τυράννους. Τοῦτο ἠῤῥηξε καὶ τὴν ὁποίαν ἔτρεφα ἐπιθυμίαν πρό πολλοῦ νὰ συνεργήσω τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν παιδείαν τῶν ὁμογενῶν μου, καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ ἐπληροφόρηθην ὅτι ἡ αὖξισις καὶ ἐξάπλωσις τῆς παιδείας εἰς τὸ Γαλλικὸν ἔθνος ἐγέννησε τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας Μόνον μέσον τοιαύτης συνεργείας εὕρισκα τὰς ἐκδόσεις τῶν ἐλληνικῶν συγγραφέων μὲ μακροῦ

(1) Καθηγητῶν μου.

προλεγόμενα εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, ὥστε νὰ ἀναγινώσκωνται ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς σπουδαστὰς τῆς παλαιᾶς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδιώτας. Εἰς τοιαύτην ἐπιχείρησιν ὅμως ἔχρειάζετο πλειοτέρα γνῶσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης διὰ τὴν κριτικὴν ἐκδοσὶν τοῦ κειμένου τῶν συγγραφέων. Εἰς ταύτης λοιπὸν τὴν ἀπόκτησιν ἔδωκα ὅλην μου τὴν προσοχὴν, ἀφίνων καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς ἱατρικῆς καὶ πᾶσαν ἀσχολίαν.

Αἱ συμβᾶσαι ταραχαὶ ἀπὸ τοὺς ἔπειτα δημαγωγούς τῆς Γαλλίας, ἀνομοίους ὁλότελα τῶν ἀρχηγῶν τῆς μεταβολῆς, ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ γεννήσωσι δημαγωγὸν δεινότερον διὰ νὰ καταπύσῃ τὰς ταραχάς· καὶ τὸν ἐγέννησαν. Οὗτος ἦτον ὁ περιβόητος Ναπολεὼν. Στολισμένος μὲ κυβερνητικὰς καὶ στρατηγικὰς ἀρετὰς ὑπερτέρως, ὅσως μᾶς παρέδωκεν ἡ ἱστορία, καὶ δημιουργημένος ἀπὸ τὴν φύσιν νὰ ἐμπνέῃ φόβον εἰς τοὺς ταραχοποιούς, καὶ σέβας εἰς τοὺς ἐπιθυμητάς τῆς ἡσυχίας, εἰς τοῦτο μόνον ἐπλανήθη, ὅτι δὲν ἐνόησεν ὁποίους καρποὺς ἐπρόσμεναν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ τόσα του προτερήματα. Ἀντὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς καταπονουμένους τῆς Εὐρώπης λαοὺς ἀπὸ τοὺς δεσπότης τῶν, ἐπρόκρινε νὰ γενῇ αὐτὸς δεσποτῶν δεσπότης. Ἀντὶ νὰ σπεῖρῃ τὴν εὐδαιμονίαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ νὰ κατασταθῇ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς, μακαριζόμενος ἀπὸ ἀθανάτους ὕμνους τῆς παρούσης καὶ τῆς ἐπερχομένης ἀπείρου γενεᾶς ἀνθρώπων, ἐπροτίμησε τὰ βρωμερὰ τῶν βρωμερῶν κολάκων θυμιάματα. Ἐπλανήθη ὁ ταλαίπωρος!

Ὁ μεγαλουργός, ἀλλ' ὄχι μέγας αὗτος ἀνὴρ, ὑπατεῶν (ὑπατεῖαν, ἥτις ἔμελλε ν' ἀφανίσῃ καὶ αὐτὸν καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐλπιζόμενα πολλὰ καὶ μεγάλα καλὰ) ἐπεθύμησε τὴν μετάφρασιν τῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος. Ὁ ποτέ μου εἰς Μοντοπελλιέρον διδάσκαλος τῆς χημείας Σαψάλ, τότε δὲ λειτουργὸς τῆς ὑπατείας, ἐπρόβαλε μεταφραστὰς τοῦ κειμένου τὸν Λαπόρτ-δὲ-Ταίλ καὶ ἐμέ, καὶ τρίτον τὸν γεωγράφον Γουσελίνον διὰ τὰς γεωγραφικὰς πρκατηρήσεις, διορίσας εἰς καθένα ἐξ ἡμῶν ἐτήσιον μισθὸν τοῦ ἔργου φρ. 3,000, καὶ ὄχι σύνταξιν ἐτήσιον, ἥτις ἔμελλε νὰ διορισθῇ μετέπειτα.

Κατὰ τὸ 1803 ἐπροσφέραμεν εἰς τὸν Ναπολέοντα (ὄχι πλέον ὑπατον, ἀλλ' αὐτοκράτορα) τὸν πρῶτον τόμον τῆς μεταφράσεως τοῦ Στράβωνος τυπωμένον. Πρὸ τῆς προσφορᾶς δευτέρου, παρὰ τὸν ἐτήσιον μισθὸν τῶν φρ. 3,000, μᾶς ἐφιλοδῶρησεν ἀκόμη καθένα 2,000 φράγκων σύνταξιν ἐπὶ ζωῆς. Ὅταν μᾶς ἤλθεν ἡ ἀπροσδόκητος ἀγγελία τῆς συντάξεως ὑποπτευόμενος (δὲν ἤξεύρω διὰ τί) τὰς μεγαλοδορίας τοῦ Ναπολέοντος, καὶ φοβούμενος μὴ με ἀναγκάσωσι ποτὲ νὰ φανῶ εὐγνώμων ὑπὲρ τὸ δίκαιον ἐπεθύμησα νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ τὴν εὐεργεσίαν. Μὴ δυνάμενος ὅμως νὰ τὸ πράξω μόνος ἐπρόβαλα εἰς τοὺς συν-

εργάτας μου, ὅτι ἐπειδὴ ἡ μετάρρασις τοῦ Στράβωνος ἔμελλε νὰ εἶναι μακρά, μᾶς ἐσύμφερε νὰ ἀποβάλωμεν ἢ τὸν μισθὸν ἢ τὴν σύνταξιν, καὶ τὸ ἐδέχθησαν οἱ συνεργάται μου χωρὶς ἐναντίωσιν. Ἐργάψαμεν λοιπὸν κοινῶς οἱ τρεῖς πρὸς τὸν τότε λειτουργὸν παραιτούμενοι τὸν ἐτήσιον μισθὸν τῶν φρ. 3,000, καὶ ἀρκούμενοι εἰς τὴν ἐπὶ ζωῆς σύνταξιν φρ. 2,000. Ἡ ἀπόκρισις τοῦ λειτουργοῦ ἦτον ἐγκώμιον τῆς ἀφιλοκερδείας μας, ὡς τὴν ὠνόμαζε, καὶ παῦσις τοῦ ἐτησίου μισθοῦ. Ἄν ἐπρόβλεπα ὅσα κακὰ ἔμελλε νὰ προξενήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ συγκροτηθεῖσα μὲ σκοπὸν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν, καὶ ἀσεβῶς ἐπονομασθεῖσα Ἀγία Συμμαχία, ἤθελα βέβαια προκρίνει νὰ κυβερνᾶται σήμερον ἡ πατρίς μου μὲ τὸ σκῆπτρον ἐνὸς Ναπολέοντος διώκτου τῶν Τούρκων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, παρὰ μὲ τὴν σιδηρὰν ῥάβδον πολλῶν ἀπολύτων δεσποτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων κανεὶς δὲν ἀξίζει τὸν Ναπολέοντα.

Τοῦτου τοῦ δυστυχοῦς Ναπολέοντος βασιλεύοντος, ἕως ἀπὸ τοῦς πολλοὺς ἐπρόβαλεν εἰς τὸν μακαρίτην Κλαυδίον καὶ ἐμὲ νὰ μᾶς ἀναδείξῃ μὲ βασιλεὺς ἀμοιβὴν ἐτήσιον βιβλοκρίτας, αὐτὸν μὲν διὰ τὰ Λατινιστί, ἐμὲ δὲ διὰ τὰ Ἑλληνιστί (ἢ Γραικιστί) ἐκδιδόμενα βιβλία. Μὲ φρίκην ἀπέβαλεν ὁ φίλος μου τὸ πρόδῳλμα, καὶ νὰ φρίξω ὅχι ὀλιγώτερον μ' ἐκίνησε συλλογιζόμενος, ὅτι ὅστις ἤλπιζεν ἀπὸ ἡμᾶς τοιοῦτον ἔργον, πιθανὸν ὅτι μᾶς ἔκρινεν ἱκανοὺς νὰ ἐκτελέσωμεν μὲ μισθὸν καὶ ἄλλα ἀτιμώτερα.

Ἄλλ' ἀρίνω τὸν ἥρωα τοῦτον (δυστυχέστερον διότι ἐχώρισε τὰ ἴδια του ἀπὸ τὰ κοινὰ συμφέροντα, παρὰ διότι κατεστράφη ἀπὸ ἀσυγκρίτως ὑποδεεστέρους τοῦ δεσπότης) καὶ ἀκολουθῶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐξῆς βίου μου.

Ἐδῶ χρεωστῶ νὰ ἱστορήσω μίαν ἀπὸ τὰς τύχας τοῦ βίου μου, τὴν ὁποίαν ἤθελα σιωπήσει, ἂν δὲν μ' ἐκατέκριναν οἱ φίλοι μου ὡς ὑπερήφανον, οἱ μὴ φίλοι ἴσως ὡς ἀνάξιον. Τὴν ὑπερηφάνειαν βδελύσσομαι· ἀνάξιος πάλιν ὁλότελα νὰ κριθῶ τὸ ἀποστρέφουμαι. Ἀπόρησάν τινες διὰ τί δὲν ἐζήτησά ποτε νὰ ψηφισθῶ μέλος τοῦ Πανεπιστημίου. Ἰδοὺ πῶς ἠκολούθησε τὸ πρᾶγμα. Ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκλεχθῇ μέλος τοῦ Πανεπιστημίου, χρεωστεῖ πρῶτον νὰ ζητήσῃ δι' ἐπιστολῆς τοῦ ἀπὸ τὸν πρόεδρον νὰ τὸν καταγράψῃ εἰς τὸν κατάλογον τῶν ὑποψηφίων· χρεωστεῖ δεῦτερον πρὸ τῆς ψηφοφορίας νὰ ἐπισκεφθῇ προσωπικῶς ἕνα καθένα ἀπὸ τοὺς ψηφοφόρους, καὶ νὰ τὸν παρηκαλέσῃ ταπεινῶς, νὰ τοῦ χαρίσῃ τὴν ψήφον του. Τὸ πρῶτον μόνον ἐγνώριξα, καὶ τὸ πρῶτον ἐπλήρωσα, ἂν ὅχι ὡς χρέος ἀναγκαῖον, ὡς καὶ ἐθιμον ἄφογον, καὶ κατεγράφηται ὡς ὑποψήφιος.

Τὸ αὐτὸ ἔτος (1805) τῆς ἐκδόσεως τοῦ πρώτου τόμου τοῦ Γαλ-

λικού Στράβωνος ἐξέδωκα διὰ δαπάνης τῶν Ζωσιμάδων τὸν πρόδρομον τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης μὲ προλεγόμενα διεξοδικώτατα, εἰς ὄνομα Αὐτοσχεδίων στοχασμῶν. Ἡ διασπορά των εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἡ γεννηθεῖσα ἐξ αὐτῶν εὐνοια τοῦ γένους εἰς ἐμέ, μ' ἐδίδαξεν, ὅτι τὸ γένος ἤρχισε νὰ αἰσθάνεται τὴν χρεῖαν τῆς παιδείας, καὶ ἡύξῃσε τὰς ὁποίας πρὸ πέντε ἐτῶν εἶχα φανερῶσαι ἐλπίδας τῆς πλησιαζούσης ἐλευθερίας του. Εἰς τοῦτο μόνον ἠπατήθην, ὅτι ἡ κατὰ τοῦ τυράννου ἐπανάστασις, τὴν ὁποίαν ἔθετε ὁ λογισμὸς μου περὶ τὰ μέσα τῆς παρούσης ἐκατονταετηρίδος, συνέβη τριάκοντα χρόνους ἀρχήτερα. Ὅτι δὲ συνέβη παρὰ καιρὸν, ἐφάνη ἀπὸ τὴν θρασυτητα τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως (εἴτε αὐτομάτως, εἴτε καὶ ἀπὸ τὴν Ρωσὶαν κινήθεντων) καὶ ἔπειτα μέχρι τῆς σήμερον ἀφρονεστάτην διαγωγὴν πολλῶν πολιτευομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα διαγωγὴν, ἣτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν αἵματος ἀθροῦ χύσιν καὶ παρ' ὀλίγον ἤθελ' ἀφανίσαι καὶ αὐτὸ τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα ἀπὸ τοῦ πρόσωπον τῆς γῆς, ἂν οἱ στρατευόμενοι κατὰ τοῦ τυράννου πᾶσι καὶ θαλάσσιον δὲν ἐπραττον ἄξια τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος κατορθώματα. Ἄν τὸ γένος εἶχε κυβερνήτας στολισμένους μὲ παιδείαν (καὶ ἤθελε τοὺς ἔχει ἐξάπαντες, ἂν ἡ ἐπανάστασις συνέβαινε τριάκοντα χρόνους ἀργότερα) ἐμελλε καὶ τὴν ἐπανάστασιν νὰ ἀμνη μὲ πλειοτέραν πρόνοιαν, καὶ εἰς τοὺς ἀλλογενεῖς νὰ ἐμπνεύσῃ τόσον σέβας, ὥστε ν' ἀποφύγῃ ὅσα ἔπαθε κακὰ ἀπὸ τὴν ἀντίχριστον Ἀγίαν Συμμαχίαν.

Αἱ ἐκδόσεις μου δὲν ἔλειψαν ὅμως νὰ μοῦ γεννήσωσι καὶ ἐχθροὺς ὀλίγους τινὰς σχολαστικούς, ἐνωμένους μὲ ὅχι πολλοὺς τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος, οἱ ὁποῖοι μὲ κατεπολέμησαν ἀγρίως ὡς καινοτόμον, ὅχι μόνον εἰς τὰ περὶ παιδείας, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν μου τὴν θρησκείαν. Μετανῶν τώρα ὅτι τοὺς ἀντεπολέμησα καὶ ἐγὼ φρονιμώτερα ἤθελα πράξει, ἂν ἀκολουθοῦσα τὸ σοφὸν παράγγελμα τοῦ Ἐπικτήτου «Ἐδοξεν αὐτῷ». (1) Πρὶν ἐπιχειρήσῃ τις νὰ συμβουλευῇ διόρθωσιν ἔργων στραβῶν, πρέπει νὰ προβλέπῃ καὶ τὸν μέλλοντα ἀπαραιτήτως πόλεμον ἀπὸ τοὺς ὅσων ἡ τιμὴ καὶ ἡ εὐτυχία κρέμαται καὶ τρέφει ἀπὸ τὰ στραβά· καὶ ἀντὶ νὰ ἐλπίζῃ, πρᾶγμα ἀδύνατον, εἰρήνην ἀπ' αὐτοῦς, χρεωστεῖ νὰ ἀκολουθῇ τὸ ἔργον του ἀτάραχα, ἀρκούμενος εἰς τὴν εὐνοίαν τῶν ὠφελουμένων ἀπ' αὐτό.

Πρὶν ἀρχίσω τὴν ἑλληνικὴν βιβλιοθήκην ἐξέδωκα (1799) τοὺς Χαρακτῆρας τοῦ Θεοφράστου Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστὶ μὲ προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Γαλλικὰς· ὁμοίως τὸ περὶ ἀέρων, ὑδάτων τό-

(1) Ἐνόμισεν αὐτός.

πων (1800) τοῦ Ἱπποκράτους, τὸ Σίλπισμα πολεμιστῆριον (1801), τὴν πρώτην ἔκδοσιν (1805) τῆς μεταφράσεως τοῦ Βικαρίου, τὸ Γαλλ. λιστί γραμμένον Ὑπόμνημα περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος (1803), ἀποῦ πρῶτον τὸ ἀνέγνωσα εἰς τὴν τότε Ἑταιρίαν τῶν Ἀνθρωποτηρητῶν, καὶ τοῦ Ἡλιοδώρου τὰ Αἰθιοπικά, μετ' σημειώσεως ἑλληνικὰς καὶ προλεγόμενα εἰς τὴν σημερινὴν τῶν Γραικῶν γλῶσσαν (1804). Μετὰ τὸν Ἡλιοδώρον ἤρχισα (κατὰ τὸ 1805 ἔτος) τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην. Ταύτην ἤκολούθησα ἀδιακόπως μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς μεταβολῆς τῶν Ἑλλήνων μετ' ἐκείνην εὐχαρίστησιν τῶν ἀναγινωσκόντων, ὥστ' ἔκριναν ὡρέλιμόν τινες τῶν ὁμογενῶν μου νὰ συναθροίσωσι καὶ νὰ ἐκδώσωσιν εἰς τόμον χωριστὸν τὰ εἰς καθένα συγγραφεῖα Προλεγόμενα ἢ Αὐτοσχεδίου στοχασμούς.

Τὸ πλέον παράκαιρον παρὰ ἀπροσδόκητον τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τῶν Ἑλλήνων ἔχυσε τόσον φόβον εἰς τὴν ψυχὴν μου, ὥστ' ἂν ἦτο δυνατόν εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ πράγματος καὶ εἰς τὴν χρηματικὴν μου κατάστασιν, ἤθελα δημοσιεύσει ἐν ταύτῃ ὅλους τοὺς ἠθικοὺς καὶ πολιτικοὺς συγγραφεῖς, διὰ νὰ μετριάτω, ἂν ἦτο δυνατόν, τὰ προσδοκώμενα ἀπὸ τὴν μεταβολὴν κακά.

Ἄλλ' οἱ μὲν ἀδελφοὶ Ζωσιμάδαι (διὰ περιστάσεις τινὰς ἀπροσδοκήτους) εἶχαν παύσει πρὸ πολλοῦ τὴν συνεισφορὰν τῆς δαπάνης τοῦ τύπου· ἡ δὲ χρηματικὴ μου κατάστασις δὲν ἐξάρκουσε νὰ πληρῶνω βοηθοὺς ἢ διορθωτὰς τοῦ τύπου τότους, ὥσων ἦτο χρεῖα εἰς πολλῶν ἐντάμα τόμων ἔκδοσιν.

Ἦρχισα λοιπὸν (1821) ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους. Πρὸ ἐνός ἔτους (1820) εἶχα μεταφράσει καὶ ἐκδώσει ἀνωμόμως τὴν παρὰδοξον Συμβουλήν τριῶν Ἐπισκόπων πρὸς τὸν Πάπαν Ἰούλιον τὸν τρίτον. Σκοπὸν εἶχεν ἡ φανέρωσις τοιοῦτου συγγράμματος τὴν διόρθωσιν καὶ δικαίωσιν ἐν ταύτῃ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μακρὰ δουλεία, ἀφανίσασα τὴν παιδείαν τοῦ γένους, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ φθίρῃ τὸν κληρὸν, μηδὲ νὰ συγχύσῃ τὰ θρησκευτικὰ μὲς φρονήματα· ὅποια ὅμως καὶ ὅποια ἂν εἶναι τὰ ἀμαρτήματα τῶν ἀνατολικῶν χριστιανῶν παρὰβλαβόμενα μετὰ τὰς φρικτὰς τῆς παπικῆς αὐλῆς καταχρήσεις, εἰς τὴν στάθμην τῆς δικαιοσύνης, πρέπει νὰ λογίζωνται ὀλίγοι τινὲς πρὸς ὡκεανὸν ὕδατος σταλαγμοί, καὶ συνήγοροι τῆς παπικῆς αὐλῆς, κατηγοροῦντες πικρῶς δι' αὐτὰ τοὺς Γραικοὺς, κατηγοροῦν ἀνθρώπους ἐνοχλουμένους ἀπὸ κάρφος, τυφλωμένοι ἀπὸ παχυτάτην δοκὸν αὐτοί. Νὰ κατακρίνῃ τις ὅλους τοὺς ἱερωμένους ἀνατολικοὺς διὰ τὴν τρυφὴν ὀλίγων σαρδαναπάλων ἀρχιερέων, τρυφῶντων εἰς τὸ Βυζάντιον,

εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ παραβάλλῃ ὅλους τοὺς κοσμικοὺς μὲ τοὺς Φα-
ναριώτας τοῦ Βυζαντίου.

Ἐν Παρισίοις τῇ 23 Δεκεμβρίου 1826.

Ἄδαμάντιος Κοραῆς

ΕΝΥΠΝΙΟΝ ΚΟΡΑΗ (1)

Πολλάκις εἰς τὰς ἀνιαρὰς μου ἀγρυπνίας ἀναλίσκω τὸν καιρὸν συλλογιζόμενος τὰ πάθη μου. Ἀφ' οὗ τὰ ἀπαριθμῆσω ὅλα ἐν πρὸς ἐν, ἀρχόμενα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὅποια ἦσαν αἱ πατρικαὶ παιδεύσεις διὰ τὰς ἐν οἴκῳ ἀταξίας μου, οἱ ραβδισμοὶ τοῦ φροντιστηρίου διὰ τὰ γραμματικά, καὶ διαβαλῶν ἔπειτα εἰς τὰ πλέον ἀνιαρὰ, ἀφ' οὗ λέγω τὰ ἀπαριθμῆσω ὅλα, ἢ καὶ ὅσα ἐνθυμούμαι, μοὶ φαίνεται νὰ ἀκούω μίαν φωνὴν ἀοράτως· «Ἀχάριστε, ἂν ἡ Πρόνοια σὲ ἐπαίδευσε πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως, σὲ ἔκαμεν ὅμως καὶ μεγάλας εὐεργεσίας». Καὶ τότε ἀρχομαι ἐκ τοῦ ἐναντίου νὰ ἀπαριθμῶ τὰ τῆς προνοίας εὐεργετήματα, καὶ σὲ βεβαιῶνω, φίλε μου, ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν ὑπολογισμὸν εὗρηκα πάντοτε τὸν ἀριθμὸν τῶν καλῶν ἀνώτερον ἀπὸ τὰ κακά. Οὕτω παρηγορούμενος μὲ τοιοῦτους λογισμοὺς, ἀπεκοιμήθην μίαν νύκτα πρὸς τὸ ἐξημέρωμα· καὶ εἶδον καθ' ὕπνου θέαμα περιέργον καὶ ἄξιον νὰ παρηγορήσῃ ὅχι μόνον ἐμέ, ἀλλὰ πάντας τοὺς κακῶς πάσχοντας. Ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνων παρεστάθην εἰς τὴν κλίνην μου, κολοσσαῖος τὸ μέγεθος, ἐκράτει δὲ τρυτάνην εἰς χεῖράς του, ὡς ἐκείνην μὲ τὴν ὁποίαν ζυγίζουσι καρμίαν φορὰν τὰ ζύλα ἐμπροσθεν εἰς τὸ Κουμέριον (2) «Παραπονεῖσαι, μὲ λέγει, ὡς ἡδίκημένος ὑπὸ τῆς Προνοίας, Ἄλλ' ἰδοὺ τῆς Δικαιοσύνης ἡ τρυτάνη! Βάλε εἰς τὸ ἐν μέρος ὅσα κακὰ ἐδοκίμασες ἐν τῇ βίῃ καὶ πρόσεχε μὴ λησμονήσῃς τίποτε». Ἐγὼ τρέμων ἀπὸ τὸ ἐν μέρος ὡς βλάβη, καὶ ἐπιθυμῶν ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ δικαιολογηθῶ, ἄρχισα μὲ μεγάλην προθυμίαν νὰ ἐπιφορτίζω τὴν μίαν πλάστιγγα τῆς τρυτάνης μὲ ὅσα κακὰ ἐδυνήθην νὰ συλλογισθῶ, καὶ φοβούμενος μὴ νικηθῶ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου, συνεφέρουν ἀκόμη καὶ πολλὰ ἄλλα εὐτελῆ καὶ ἀνάξια λόγου· ὅποια, παραδείγματες χάριν, ἦσαν νὰ ὑπάγῃ καρμίαν φορὰν εἰς τὸν Κουκλοτζίαν περιπατῶν· νὰ χρημισθῶ μίαν ἡμέραν ἀπὸ

(1) Ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν ἐν Σμύρνῃ φίλον του Δημήτριον Λῶτον πρωτοψάλτην.

(2) Τὸ τελωνεῖον.

τὴν κλίμακα τοῦ ὀσπιδίου, τρεῖς μόνον ἢ τέσσαρας βαθμοὺς (ἂν ἐνθυμούμαι καλῶς), χωρὶς ἄλλην βλάβην, παρὰ τὴν συντριβὴν ἐνὸς πατηρίου, τὸ ὅποιον ἐκράτουν εἰς χεῖρας. Εἰς ὀλίγα λόγια ἐφόρτωσα τὴν πλάστιγγα ὅσον ἦτο δυνατόν καὶ ἀπὸ τὰ ὄντα καὶ ἀπὸ τὰ ἀρκοῦντα κακά. Τὸ θαυμαστὸν ἦτον, ὅτι ὁ Ἄγγελος δὲν ἔλεγε τίποτε πρὸς αὐτά· ἀλλ' ἐπροσποιεῖτο νὰ μὴ καταλαμβάνῃ τὴν ἀπάτην. Ἄφ' οὗ ἐτελείωσα τὴν συγκομιδὴν ὧλων μου τῶν καλῶν. «Ἐ-χεις ἄλλο τι περισσότερον ;» με λέγει ὁ Ἄγγελος. «Ὁχι», ἀπεκρίθην ἔντρομος. «Σὺ μέν, λέγει, ἐπεφόρτισας τὴν πλάστιγγα μὲ ὅσα ἤθελες καὶ δὲν σέ ἐκώλυσα κατ' οὐδέν, ἐγὼ δὲ θέλω βάλει εἰς τὴν ἐτέραν πλάστιγγα τὰς δωρεὰς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μὲ τὴν συγκατάθεσίν σου· σέ οἶδω ἄδειαν νὰ μοι ἐναντιωθῇς εἰς τὸ ὅ,τι κρίνεις ἢ κατὰ πολ-λὰ βαρὺ, ἢ ἀνοίκειον νὰ συγκαταριθμηθῇ μετὰ τῶν καλῶν». Ἦρχισε λοιπὸν νὰ στοιβάξῃ καὶ αὐτὸς τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρήματα. Καὶ ποῖα δωρήματα ; ὅποια ποτὲ δὲν συλλογιζόμεθα· τόσον ἐτυφλώθημεν ἀπὸ τὴν φιλαυτίαν ! Ἐρρίψεν εἰς τὴν πλάστιγγα τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑπαρξιν, καὶ τὸ νὰ μὴν ἀποθάνω μέχρι τοῦ νῦν, μολονότι πολλὰ νοσήσας, ὡς δώρημα τοῦ Θεοῦ. Εἰς αὐτὸ βλέπων με ἀποροῦντα. «Δὲν ἀνέγνως ποτέ, με λέγει, τὴν γραφὴν»; «Ναί», τὸν ἀπεκρίθην, «ἐπειδὴ μετέφρασα μίαν κατήχησιν, εἰς τὴν ὁποίαν συνήθροισα τὰ ὠραιότερα ὀητὰ τῆς Γραφῆς». «Μεταξὺ αὐτῶν με λέγει πρέπει νὰ εὐρηκας καὶ τὸ «Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν». Ἀλλὰ τί κακὸν μου καιρὸν ἤθελα, πρωτοψάλτα, νὰ τὸν ἐνθυμίσω τὴν Κατήχησιν ; Ἀρπάζει ἐν ἀντίτυπον (δὲν ἤξεύρω ποῦ τὸ εὗρεν εὐθὺς) καὶ τὸ ρίπτει εἰς τὴν πλάστιγγα, ὡς δώρημα Θεοῦ καὶ αὐτό. Ἐζήτησα νὰ ἐναντιωθῶ προφασιζόμενος τοὺς μόχθους τῆς με-ταφράσεως, καὶ σπουδάζων νὰ δείξω ἀληθῶς ὅτι εἶναι πόνημα ἰδι-κόν μου, καὶ ὄχι δώρημα ἄλλου· καὶ αὐτὸς με ἀπεστόμωσε με τὸ «Χωρὶς αὐτοῦ δυνάμεθα ποιεῖν οὐδέν» καὶ με τὸ «Πᾶν δώρημα τέ-λειον ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον» καὶ με τὸ «Τὸ θέλει καὶ τὸ ἐνερ-γεῖν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν», καὶ με ἄλλους μυρίους τόπους τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης. Ἐθαύμασα, φίλε μου, πόσον ἦτο δυνατός ἐν ταῖς Γραφαῖς ὁ Ἄγγελος, καὶ ποῦ ἀνέγνωσε τὴν Γραφὴν, μὴ ὄντων (καθὼς ἤξεύρεις) ἐν οὐρανοῖς μήτε βιβλίων, μήτε τυπογράφων. Ἀ-νέβασεν ἔπειτα εἰς τὴν πλάστιγγα τοὺς μακαρίτας γονεῖς μου, με πᾶσαν αὐτῶν τὴν προθυμίαν νὰ με προξενήσωσιν ὅλα τὰ μέσα τῆς σπουδῆς· ἀνέβασε τοὺς καλοὺς μου συγγενεῖς καὶ τοὺς εὐεργέτας μου, ὡς τοσαῦτα τοῦ Θεοῦ δωρήματα· ἡ πλάστιγξ ἤρχισε νὰ κινῇ-ται· ἐγὼ ἔτρεμον ὅλος ἐνθυμούμενος τὸ «Οὐ δικαιοθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν»· ἀναβιβάζει τέλος τὸν Δόμινον Κεῦκον. Εἰς αὐτὰ ὅλα δὲν

εἶχόν τι νὰ ἐναντιωθῶ. "Ἐπειτα βλέπω τὴν λογιότητά σου πλησίον τοῦ Ἀγγέλου. ἔτοιμον νὰ ἀναβῇ εἰς τὴν πλάστιγγα.

Τότε ἀληθινὰ ἤρχισα νὰ φοβοῦμαι, ὅτι ἔχω νὰ μείνω ἀναπολόγητος, μάλιστα βλέπων ὅτι διὰ τὸ ψῦχος (ἐπειδὴ ἦτο χειμῶν) ἦσαν ἐνδεδυμένοι ἢ μᾶλλον εἰπεῖν καταπεφορτισμένοι με δύο βαρυτάτας γούνας, καὶ εἶχες ἐπὶ κεφαλῆς σου καλουπάκιον. Οὐαί, ἔλεγον, εἰς ἐμέ! Ἄν ἀναβῇ ὁ πρωτοφάλης με τοιαύτην σκευήν, ἡ πλάστιγγὲς ἔχει νὰ κλίνη ἐξάπαντος. Μὴ ἔχων τί ποιήσω, εἶπον τὸν Ἀγγέλον, ὅτι δὲν στέργω νὰ σὲ ἀνεβάσῃ οὕτως ἔχοντα ἐπὶ τῆς πλάστιγγος, καὶ αὐτὸς χωρὶς νὰ λάβῃ καιρόν, ἤρχισε νὰ σὲ ἐκδύνη ἐν πρὸς ἐν τῶν ἐνδυμάτων ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ μινισίου καὶ κατάντων εἰς τὸν χιτῶνα, εἰς τρόπον ὥστε σὲ ἀφῆκε γυμνόν, παντάγῳ μνον, ὡς ἐξηλθες ἐκ κοιλίας μητρός σου, καὶ ὡς ἀπελεύσῃ εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν μητέρα τὴν γῆν. Μὲ ὅλην τὴν ἀπορίαν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρισκόμην, με ἦτον ἀδύνατον νὰ κρατήσω τὸν γέλωτα ὅχι μόνον διὰ τὴν γυμνότητα εἰς τὴν ὁποίαν σὲ ἐβλεπον, ἀλλὰ προσέτι καὶ διὰ τὴν ἀγανάκτησιν τὴν ὁποίαν εἶχες καὶ τὰς ἀρὰς τὰς ὁποίας ἐξέχεας κατ' ἐμοῦ ἐξ αἰτίας τοῦ ψύχους. Τέλος πάντων σὲ ἀνεβίβασεν εἰς τὴν πλάστιγγα κατὰ θέλησίν μου· ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος; Μ' ὅλον τοῦτο ἡ τρυτάνη ἐκλινε πρὸς τὸ ἔδαφος. Καὶ ὁ ἄγγελος, θέλων νὰ μέ καταισχύνῃ περισσότερον. Αὐτά, με λέγει, ὅσα συνέφορησα εἰς τὴν πλάστιγγα δὲν εἶναι μῆτε τὸ ἑκατοστημόριον ἐκ πάντων, ὅσα σὲ εὐεργέτησεν ἡ Πρόνοια. Καὶ ὅμως ὑπερβαίνουν σὲ ὅσα κακὰ ἐδοκίμασες ἢ φαντάζεσαι νὰ ἐδοκίμασες. Γενοῦ λοιπὸν εὐγνωμονέστερος, καὶ ἐνθυμοῦ πάντοτε τὸ «Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων, ὧν ἔδωκέ μοι.» Καὶ ταῦτα τὰ λόγια ἦσαν τοῦ ἐνυπνίου τὸ ἐπιμύθιον.

Αδ. Κοραῖς

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗ

Ἡ ἔξαφνος συμφορὰ εἶναι μία ἀπαρηγόρητος θλίψις· ὅταν ἡ δυστυχία ἀπὸ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔρχεται ἐπάνω εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου ἐτοιμάζεται, καὶ εἶναι σχεδὸν συνηθισμένη εἰς τὴν λύπην· ἡ συμφορὰ δὲν τῆς φαίνεται πρᾶγμα τόσον πικρόν, δὲν δοκιμάζει δι' αὐτὴν τόσῃ μεγάλῃ θλίψει· μὰ ὅταν ἡ συμφορὰ ὅλη ἀντάμα σωρεύεται ἐπάνω εἰς τὸν ἄνθρωπον, τότε εἶναι μία πληγὴ, ὅπου βότανα δὲν δέχεται, εἶναι ἓνα πάθος ὅπου δὲν ἔχει καμμίαν ἰατρείαν. Μεγάλῃ συμφορᾷ μᾶς εὗρηκεν ὅλους μικροὺς μεγάλους, ἂν μὴν ἦτον καὶ ἔξαφνος, με ὅλον τοῦτο, πολλὴν αἰσθησιν ἤθελε μᾶς κάμει· αὐτὴ ἐστάθη τόσον ἀπροσδόκητος, ὅπου καὶ τὴν ἀναπνοὴν

μᾶς ἐπῆρε. Θάνατε πικρέ, τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μας νὰ πάρῃς ἀπεφάσιμες· ἅς εἶναι· ποῖος ἔχει δύναμιν νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὸ θελημα σου ; Μὰ διατὶ μὲ τόσῃ ταχύτητά, καὶ μὲ τόσῃν ἔξαφνον βίαν ; Ὁ Σπυρίδων νὰ ἀποθάνῃ ἔπρεπεν, ὅλοι τὸ ἠξεύραμεν· διατὶ ποῖος ἔζησε, καὶ δὲν ἀπέθανε «τίς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅς ζήσεται, καὶ οὐκ ὀψεται θάνατον ;» μὰ διατὶ μὲ δρέπανον τόσον ἔξαφνον, ἐθέρισας τὴν ζωὴν του ; διατὶ δὲν μᾶς ἔδωκες καιρὸν νὰ τὸν ἐπισκεφθῶμεν εἰς τὴν ἀσθένειάν του, νὰ τὸν παρασταθῶμεν εἰς τὸν ἀγῶνά του, νὰ ἀκούσωμεν ταῖς ὑπεραῖς του διδασκαλίαις ; Πρῶτον νὰ πληρωθῇ ἡ καρδιά μας, πῶς θέλεις νὰ τὸν σηκώσῃς καὶ ἔπειτα νὰ τὸν στερηθῶμεν. Τὴν ψὲς ἦτον ὑγιής, ἐδῶ ἦλθεν εἰς τοὺς ἐσπερινούς ὕμνους, σήμερον τὸ πρῶτ' ὄρθός, μὲ εὐλάβειαν καὶ κατάνυξιν ἀνέγνωσε τὴν ἱερατικὴν προσευχὴν του, μὲ πόθον ἔπειτα καὶ προθυμίαν ἐτοιμάσθη νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν λιτανείαν, ἐσὺ δὲν τὸν ἄφησες νὰ ἔλθῃ, ἐχώρισες τὴν ψυχὴν του, ἠθέλησες νὰ τὸν φέρουν ἐδῶ νεκρὸν καὶ ἀποθαμμένον. Ἀδελφοί, ὁ νεκρὸς ὅπου ἔμπροσθέν μας κοίτεται, εἶναι ὑπόθεσις λόγου μεγάλης· αὐτὸς εἶναι ἓνας φιλόσοφος ἀπὸ τὸν κόσμον ἐγνωρισμένος· εἶναι ἓνας ρήτωρ ἐστεμμένος μὲ τὰ στέμματα, ὅπου αἱ ἀκαδημαῖαι στέφουσι τὴν κεφαλὴν τῶν σοφῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἀνθρώπων, εὐγένειαν καὶ λαμπρότητα ἔχει τὸ γένος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κατάγεται· ἐπειδὴ εὐγενεῖς καὶ ἑνδοξοὶ ἦτον οἱ πρῶτοί του παλαιοί· οἱ Βούλγαροι εὐγενεῖς καὶ ἑντιμοὶ ἦτον οἱ πολλοὶ προγεννήτορές του Κερκυραῖοι· ὁ βίος του εἶναι πολλὰ ἐνάρετος, τὰ κατορθώματα τῆς ζωῆς του πολλὰ ἀξίεπαινα, αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ σοφὸς διδάσκαλος ὅπου καὶ μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ σεμνοπρεποῦς βίου του, καὶ μὲ τὴν καθημερινὴν διδασκαλίαν τῶν λόγων του ἐφώτιζε κάθε ἡμέραν τοῦ κάθε ἐνός τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν· τὰ πολλὰ προτερήματα τῆς ψυχῆς του καὶ τὰ μεγάλα προνόμια τῆς ἐξωτερικῆς του καταστάσεως κάθε ἓναν δασκαλεύουσι λόγους ἐπιταφίους νὰ τοῦ ἐκφωνήσῃ. Ἄς ἔπαινε καὶ διορίαν πολλὴν ἐκεῖνος ὅπου ᾔθελε νὰ τὸν ἐπαινέσῃ· ἀμὴ εἰς ὀλίγαις ὥραις καὶ στιγμαῖς ἡμπορεῖ ἓνας νοῦς ἀδύνατος νὰ νοήσῃ ; Ἐπροστέθη εἰς τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ ἄλλη μεγαλύτερη δυσκολία· ἡ ἀγάπη, ὅπου αὐτὸς μοῦ ἐπρόσφερε, καὶ μὲ τὴν ὁποίαν ἐγὼ τὸν ἠγάπων. Τὰ σπλάγχχνα μου ἐπλήγωσε καὶ ἀπαρηγόρητα μὲ ἔκαμε νὰ κλαίω· ἐγὼ ἔπρεπε, διὰ νὰ συνάξω τὸν νοῦν μου, νὰ μὴν ἐνθυμοῦμαι ὁλότελα τὸν ἔξαφνον θάνατόν του· καὶ ἐγὼ θέλων μικρὸν ἔπαινον νὰ τοῦ εἰπῶ, νεκρὸν ἔμπροσθέν μου ἔπρεπε νὰ τὸν βλέπω· τὸ χρέος τοῦ λόγου ἀπαραίτητον, τὸ ζητοῦν οἱ νόμοι, τὸ προστάζει ἡ πατρίς· ἡ ὑπόθεσις τοῦ λόγου μεγάλης· διότι πολλὴ εἶναι ἡ ἀρετὴ του· ὁ καιρὸς πολλὰ σύντομος, δὲν ἦτον παρὰ ὀλίγαις ὥραις· ἡ λύπη τῆς ψυχῆς μου

πολλή, διατί ἡ καρδία μου πληγωμένη ἀπὸ τὴν ἀγάπην· εὐρέθηκα εἰς περιστάσεις στενάς, σᾶς λέγω τὴν ἀλήθειαν· κάθε νόημα ὅπου μοῦ ἤρχετο, ἦτο μὲ τοὺς στεναγμοὺς συντροφιασμένον, κάθε στοχασμὸν μου τὸν ἐσυνώδευεν ἓνα ποτάμι δάκρυα, μὰ ἡ ἀνάγκη πολλὰ δύναται· ἂν δὲν τελειώσῃ, πολλὰ πράγματα, κατορθώνει βέβαια ὀλίγα. Ἐβίασα ὅσον ἠμπόρεσα τὸν ἑαυτὸν μου, εἶδα τὸν βίον του, καὶ εὐθὺς μοῦ φαίνεται πῶς ἐκατάλαβα, ποῖος ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ὁ ἔπαινός του· ὠφείλεια κοινὴ ἦτον ὁ Σπυρίδων ὅλης τῆς πατρίδος του· αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ μᾶς κάνῃ νὰ καταλάβωμεν, ποῖος ἦτον εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ πόσων καλῶν μᾶς ἐστέρησεν ὁ θάνατός του . . .

Νικηφόρος Θεοτόκης.

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΧΟΡΜΟΒΟΥ.

Πρόσωπα τοῦ διαλόγου.

ΝΑΣΩ, ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ.

ΝΑΣΩ.

Ἦτο πρὸ ἐτῶν
κοντὰ ᾽ς τὸ Τεπελένι, χώραν τουρκικὴν,
τὸ Χόρμοβον (1), χωρίον χριστιανικόν.
Τὸ Τεπελένι ἦτο ἡ αἰμοβαρῆς
ἐνός θηρίου φωλεά, ποῦ λέγεται
τὴν σήμερον βεζίρης, ἀλλὰ πρὸ ἐτῶν
εἰκοσιπέντε ἔσως καὶ ἐπέκεινα
Βέλη· ζαδὲς Ἀλῆ μπένς ἐλέγετο.
Εἰς τὴν ἰδίαν ἦσαν φωλεὰν μ' αὐτὸν
καὶ δύο τίγρεις, Χάρκω ἡ μητέρα του,
κ' ἡ ἀδελφὴ του Χαϊνίτσα.

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ.

Μάλιστα.

*Ω, τίς δὲν τὰς γνωρίζει ; Τίς δὲν ἤκουσε
τὰ δύο φοβερὰ αὐτὰ ὀνόματα ;

ΝΑΣΩ

Κ' αἱ δύο λυσσασμέναι γὰρ τὸ Χόρμοβον

(1) Τὸ Τεπελένι καὶ Χόρμοβον εἶναι χωρία τῆς Ἡπείρου. Ἐκ τοῦ Τεπελενίου κατήγετο ὁ διαβόητος τύραννος τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ πασσᾶς ὁ καὶ Τεπελενλῆς καλούμενος.

καὶ γὰρ τοὺς Χορμοβίτας. Τέλος ὁ Ἄλῃς,
τὴν λύσσαν ποτισμένους καὶ τὸ μῖσός των,
μὲ δυὸ χιλιάδες ρίχνεται ἔς τὸ Χόρμοβον.
Ὡ, καὶ νὰ ἦσουν τότε ἐκεῖ καὶ νὰ ἔλπεες
νὰ τρέχουν αἱ γυναῖκες μὲ τοὺς ἄνδρας των
νὰ τοὺς ξεπροβοδίζουν εἰς τὸν πόλεμον,
ἄλλαις ἐκεῖ νὰ κλαίουں καὶ νὰ δέρνωνται,
ἄλλαις νὰ ξερριζώνουν ταῖς πλεξίδες των,
καὶ ἄλλαις νὰ καταρῶνται καὶ νὰ βλασφημοῦν
τὸν ἄπιστον Ἄλῃν καὶ τὴν μητέρα του.
Ἦμουν ἐκεῖ καὶ ἐγὼ μὲ τὴν μητέρα μου
καὶ μὲ τὰς ἀδελφάς μου. Κεῖναις ἔκλαιαν,
ἐγὼ μικρὴ ἀκόμα—ἔμεν ἄφωνη,
καὶ ἐκρατοῦσα μόνον τὴν μητέρα μου
ἀπ' τὰ φορέματά της. Ἐνικήθησαν
οἱ ἀσεβεῖς, καὶ πρῶτος εἰς φυγὴν τραπεῖς,
κατησχυμένος ὁ Ἄλῃς ὑπέστρεψε
ἔς τὸ Τεπελένι. Ὡς τὸν εἶδεν, ὤρμησεν
ἡ Χάμκω μανιώδης κατεπάνω του,
καὶ πτύουσά τον κατὰ πρόσωπον· «Δειλέ,
κηρμίνισου ἀπ' ἐμπρός μου!» τοῦ ἐφώναξε,
«Ἄμε νὰ κλώθῃς ἔς τὸ χαρέμι νήματα.
Τὰ ὅπλα δὲν ἀρμόζουν εἰς τὰς χεῖράς σου,
ἡ ἡλακάτη μόνον».

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ

Ὡλ' ἀληθινά.

Τὰ ἤκουσα ἀπὸ τόσους ἀπαράλλακτα.
Τοιαύτη μόνον μήτηρ ἦτον δυνατὸν
υἱὸν τοιοῦτον νὰ γεννήσῃ.

ΝΑΣΩ

Ἰκανά

παρῆλθον ἔτη, καὶ ὁ πρὶν ἐχθρὸς Ἄλῃς
ὁ ἄκρος ἦτο φίλος τῶν Χορμοβιτῶν.
Νεόνυμφη ἀκόμα, ἐναννούριζα
μῖαν ἡμέραν ἥσυχη τὸν Χρηστό μου,
δέκα μηνῶν ἀγόρι. Ἐξαφνα πυκνοὺς
τουφεκισμοὺς ἀκούω ἔς τὸ παράθυρον
προβάλλω, πλὴν δὲν βλέπω τὸ παραμικρόν.
Καθίζω, καὶ ἔς ὀλίγον ὁ τουφεκισμὸς

ἀρχίζει πάλιν. Πάλιν ἐσηκώθηκα.
 Οἱ γείτονές μου ψιθυρίζουν. "Ἐλεειπεν
 ὁ ἄνδρας μου, καὶ ὁ φόβος μ' ἐκυρίευσεν.
 Κάνω νὰ τρέξω 'ς τοῦ πατρός μου, μὴ ἐκεῖ
 μάθω τί τρέχει· ἀλλὰ μόλις ἤνοιξα
 τὴν θύραν κ' εἶδα μαῦρα σύννεφα καπνοῦ
 τὴν χώραν νὰ σκεπάζουν, καὶ ὑπόκωφος
 βοὴ νὰ τὴν σαλεύῃ. Γέροντες, παιδιὰ,
 γυναῖκες, ὅλοι ἔρριχναν ξεφωνητά,
 ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἤκουε τί ἔλεγαν.
 Μακρόθεν μετ' ὀλίγον γοερὰ κραυγὴ
 ἀλλ' ὄξυτάτ' ἀκούσθη : «Φωτιά καὶ σπαθί
 'ς τὸ Χόρμοβον ! Σωθῆτε !» Ἦτον ὁ 'Αλῆς
 μὲ τοὺς Τουρκαλθανούς του, ὅπου ἔξαφνα
 ἐπιδραμόντες ἔβαζαν φωτιὰ παντοῦ
 καὶ ἔσφαζαν τὸν κόσμον εἰς τὸ Χόρμοβον.
 'Απὸ τὸν φόβον ἔτρεμα ὀλάκερη.
 "Ἐκαμα μιὰ νὰ τρέξω, ἀλλ' ἀδύνατον.
 Θεὸς καὶ τὸ παιδί μου ἐνθυμήθηκα.
 'Ανέβηκα, τὸ πῆρα, κ' ἔξω ἔτρεξα
 νὰ πάγω 'ς τοῦ πατρός μου. Πλὴν πυκνότατον
 τὸ πλῆθος εἰς τὸν δρόμον μ' ἔσπρωξεν ἀλλοῦ,
 ἀπ' ὅπου μόλις εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός
 μπόρεσα νὰ γυρίσω καὶ νὰ τὸν ἰδῶ, ἄχ!
 ζωσμένον ἀπὸ φλόγες. «Βοηθήσατε !»
 ἐφώναξα καὶ τρέχω. 'Απὸ τὰ μαλλιά
 ἓνας Τουρκαρβανίτης μὲ σπαθί γυμνὸ
 μ' ἀρπάζει καὶ μὲ σέρνει !

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ (περιαλγῶς ψελλίζουσα)

Παντοδύναμε !

ΝΑΣΩ

"Ἐξαφνα τότε ἓνα πελέκι ἄστραψε
 καὶ ὁ Τουρκαρβανίτης ἐκυλίσθηκε
 'ς τὰ χώματα μαζί μου. 'Απ' τὰ χερίά του
 μ' ἀδράχνει τότε χέρι δυνατότερο
 καὶ μὲ σηκώνει. Ἦτανε ὁ ἄνδρας μου.
 'Αρπάχνει τὸ παιδί μου—'Αχ, Φροσύνη μου !
 'ς τὴν ἀγκαλιά μου τὸ καῦμένο ἦτανε
 συμμαζεμένο, σὰν νὰ ἐννοιωθε, χωρὶς
 νὰ βγάλῃ ἄχνα—τὸ φιλεῖ, 'ς τὸν κόρπον μου

Τὸ βάνει πάλιν, μὲ φιλεῖ καὶ δείχνοντας
τὸν δρόμο, ποῦ τὸ πλῆθος πῆρε φεύγοντας,
— «Τρέξε ἐκεῖ, μὲ λέγει, τρέξε γρήγορα
μαζί μ' ἐκείνους !» — «Τάσο μου», ἐφώναξα
ἐγὼ, «ποῦ μὲ ἀφήνεις ;» — «Κάμε γρήγορα
ὅ,τι σὲ λέγω» εἶπε μὲ προστακτικὴν
φωνὴν ἐκεῖνος. «Διὰ τοὺς γονεῖς ἐγὼ
καὶ συγγενεῖς μας θὰ φροντίσω γρήγορα,
καὶ τρέχομεν κατόπιν καὶ σὰς φθάνομεν.
Πήγαινε, τρέξε». Ἐτρεξα καὶ ἔφθασα
τὸ πλῆθος ὅπου ἔφρευεν.

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ

Καὶ ὕστερα ;

ΝΑΣΩ

Μακρὰν τῆς χώρας φεύγοντες ἐσώθημεν.
Καὶ ἄλλοι μὲν, καθὼς κατόπιν ἤκουσα,
'ς ταῖς Κυθωνιαῖς ἐφύγαν τῆς Ἀνατολῆς,
ἄλλοι 'ς τὴν Βουλγαρίαν ἐσκορπίσθησαν,
καὶ ἄλλοι πῆγαν εἰς τὸ Βουθρωτόν. Ἐγὼ
εἰς τοῦ Ἀργυροκάστρου τὰ βουνὰ καθὼς
ἐφθάσαμεν, ὀπίσω ἔμειν' ἀπ' αὐτούς,
προσμένουσα εἰς μάτην, φεῦ, τὸν ἄνδρα μου
καὶ τοὺς γονεῖς νὰ ἴδω καὶ οἰκέλους μου.
'Απελπισθεῖσα τέλος πρὸς τὸ Χόρμοβον
τὸ βῆμα στρέφω, καὶ εἰς βράχον ὑψηλὸν
ἀνέβηκα νὰ ἴδω τὴν πατρίδα μου.
Ζητῶ νὰ τὴν ἀνεύρω μὲ τὸ βλέμμ', ἀλλὰ
δὲν βλέπω παρ' ἐρείπια καπνίζοντα
ἐκεῖ ὅπου ἦτον ὡς προχθὲς τὸ Χόρμοβον.
'Ω, τὴν στιγμὴν ἐκείνην δὲν ἐβίσταξα·
ἐκλαυσα τότε, ἐκλαυσα κ' ἐθρήνησα.
'Απὸ ἐκεῖ 'ς τὴν χώραν ἐκατέβηκα,
ἀλλ' οὔτε δρόμον οὔτε συνοικίαν κἄν
ἀναγνώριζω. Προχωρῶ ἐπάνω εἰς
ζεστὴν ἀσβόλην καὶ διασκελίζουσα
κορμιά νεκρῶν καὶ μέλη ἢ ἡμίκαυστα
ἢ ἀπηνθηρακωμένα καὶ κατάμαυρα.
'Υπάγω πρὸς τὸ μέρος ὅπου ἔκειτο
ἡ πατρικὴ οἰκία, ὡς ὑπέθετα.
'Εκεῖ κυττάζω ἐν πρὸς ἐν τὰ πτώματα

ἀλλὰ εἰς μάτην· ἦσαν ὅλ' ἀγνώριστα.
 Φωνάζω τότε καὶ ἐξ ὀνόματος καλῶ
 τὸν σύζυγόν μου, τοὺς γονεῖς, τοὺς συγγενεῖς.
 Κανεῖς δὲν ἀποκρίνεται ἀπὸ πουθενά.
 Πλὴν μετ' ὀλίγον ἀσθενῇ ψιθυρισμόν
 ἀκούω καί ποῦ. Τρέχω πρὸς αὐτὸν εὐθύς,
 καὶ βλέπω Τουρκογύφτους ποῦ ἐσκάλιζαν
 εἰς τὴν ἀσβόλην. Ἐσπρίξα τὸ τέκνον μου
 ἔς τὴν ἀγκαλιά μου καὶ ὠπισθοδρόμησα,
 ἀπὸ τὸν τρόμον καὶ τὴν φρίκην ἄφωνος
 καὶ παγωμένη. Ἐτρεξα καὶ ἔφυγα.
 Τὸν δρόμον τότε ἐπῆρα πρὸς τὰ Γιάννινα
 ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ τὸ ψῦχος τρέμουσα,
 ὡς καὶ ἀπὸ τὴν πείναν—νήστις πρό τριῶν
 ἡμερονύκτων ἤμην,—μὲ φορέματα
 σχισμένα εἰς τοὺς λόγκους, ὅπου ἔτρεχα,
 καὶ ἀπὸ τὴν ἀσβόλην μαῦρα. Ἐτρεχα
 ὅσον ἔμποροῦσα. Ἐξαφν' ἄκουσα φωνάς
 καὶ τρέχω. Ἦσαν πλήθος γυναικόπαιδα
 δεμένα καὶ σὲ μία βρύσι κάθουντιαν
 μὲ τοὺς Τουρκαρβανίταις ποῦ τὰ ἔσερναν
 εἰς τὴν σκλαβιάν· τοὺς φθάνω καὶ ἡμίθανῆς
 ἔπεσα χάμου. «ὦ, δι' ὄνομα Θεοῦ,
 ἴλιγω ψωμί, φωνάζω, λυπηθῇτέ με!»
 εἰς τὸ σχοινὶ τῶν ἄλλων οἱ Τουρκαλθανοὶ
 μὲ ἔδεσαν κ' ἐμένα, καὶ ψωμί ξηρὸν
 ἓνα κομμάτι μ' ἔρριξαν. Ἐγνώρισα
 ταῖς σκλαβωμέναις ἦσαν Χορμοβίτισσαις,
 καθὼς κ' ἐκείναις παρέυθὺς μ' ἐγνώρισαν.
 Ταῖς ἐρωτῶ, τί ἐγένινεν ὁ ἄνδρας μου;
 Μὲ λέγουσιν ἐσκοτώθη.—Ὁ πατέρας μου;
 —Κ' ἐκεῖνος.—Ἡ μητέρα, τ' ἀδέρφια μου,
 οἱ συγγενεῖς μου;—Ἄλλοι κατεσφαγήσαν,
 ἄλλ' εἰς τὰς φλόγας ζῶντες κατεκάησαν.
 Πρὶν φθάσω τὸ κομμάτι τὸ ξηρὸ ψωμί
 νὰ τὸ τελειώσω, ἔπεσ' ἀπὸ τὰ χέρια μου.
 Δὲν ἐκρατούμην· τῶν δακρῶν ἔσπασεν
 ὁ χεῖμαρρος, καὶ τότε ἤρχισαν μ' ἐμὲ
 τοὺς θρήγους καὶ αἱ ἄλλαι καὶ μετ' οὐ πολὺ
 ὄλος ἐκεῖ ὁ λόγκος ἀπὸ τοὺς κλαθμούς

τῶν γυναικῶν ἀντήχει καὶ τῶν Ἀλθανῶν
 τὰς βλασφημίας κ' ὕβρεις. Ἀπ' τὰ Γιάννινα
 ἦλθαν κατόπιν πλούσιοι Χριστιανοὶ
 ἔς τοὺς Ἀρβανίταις καὶ ἐξηγόρασαν.
 Ἐμένα ἐξηγόρασ' ὁ πατέρας σου,
 γιὰτὶ ἔταν φίλος τοῦ πατρός μου, καὶ ἀπ' ἐκεῖ
 ξεκίνησα μαζί του γιὰ τὰ Γιάννινα,
 Ὅσον δρόμον —δοκιμάζω, Εὐφροσύνη μου,
 ἔς τὸν δρόμον νὰ βυζάζω τὸ παιδί μου, καὶ
 —πῶς νὰ τὸ εἶπω, ὦ Θεέ μου, τοῦτο πῶς;
 ἦτο νεκρόν. Ἀκούεις κόρη μου; νεκρόν
 τὸ ὄρφανόν μου, τὸ βασανισμένον μου,
 τὸ δυστυχές μου τέκνον.

[Συνέχει δι' ὑπερτάτης βίας τοὺς λυγμούς της]
 Τὸ φερα νεκρόν

ἐδῶ ἔς τὰ Ἰωάννινα καὶ τὰ Ἰθαψα,
 ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ (ἔνδακρος)

ὦ σὺ δυστυχεστάτη πάσης γυναικός,
 ταλαιπωρὴ μου Νάσω, ὦ γλυκεῖά μου
 καὶ ἀκριβὴ μητέρα!

[Ἐκ τῆς θ' πράξεως τῆς Εὐφροσύνης]

Δημήτριος Ν. Βερναφδάκης

ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΠΟΓΟΡΙΤΖΑΣ

Ἐορτάσαντες οἱ Σουλιῶται τριήμερον τὸ Ἅγιον Πάσχα, τὴν τετάρτην ἡμέραν συμβούλιον πολεμικὸν ἐποίησαν, ὅπου ἀπεφάσισαν νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῶν εἰς Μπογορίτζαν, Τοσκέσι, Δεσβιζανὰ καὶ Λελοθα (1) ὀχυρωθέντων Τούρκων. Κοινῇ γνώμῃ ἐνεκρίθη νὰ δοκιμάσωσι τὴν τύχην τῆς μάχης ἐν πρώτοις μὲ τοὺς εἰς Μπογορίτζαν. Ἡ θέσις αὕτη οὐ μόνον πλησιεστέρα ἦν τοῦ Σουλίου, δηλαδή οὐ πλέον τῶν πάντε ὥρων κατ' ἀνατολάς, ἀλλὰ καὶ ὀχυρωτέρα τόσον διὰ τὴν λοφώδη θέσιν της, ὅσον καὶ διὰ τὴν τρίτοιχον καὶ κυκλοειδῆ κατασκευὴν της. Ὅθεν ὡς πλησιεστέρα τοῦ Σουλίου καὶ ὑποκειμένη πλέον τῶν ἄλλων εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Σουλιωτῶν, ἐφυλάττετο ἀπὸ πεντακοσίους ἀνδρείους Τουρκομακεδόνες λεγομένους Γκέκιδες. Φθάσαντες λοιπὸν κατὰ τὴν τετάρτην ὥραν τῆς ἡμέ-

(1) Χωρίων τοῦ Σουλίου.

ρας εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Θυάμειος, ὅστις ἀπείχεν ἐν μίλιον μακρὰν τοῦ ὀχυρώματος, ἐκεῖ ἐκάθισαν ν' ἀναλάβωσι τὰς δυνάμεις των ἀπὸ τὸν κόπον τῆς ὁδοπορίας. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐβγαλεν ἕκαστος ἀπὸ τὸ σακκούλιόν του ἄρτον, κρέας, τυρόν, καὶ ὡς κόκκινα, τὰ ὅποια ἐπιθέντες εἰς τὰ εὐώδη ἄνθη καὶ πρασινάδας, καὶ ποιήσαντες τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ μετὴν σύγχρονον ἐκφώνησιν τοῦ Χριστοῦς Ἀνέστη καὶ τοῦ Φάκε Μπάρδα (1) ἄρχισαν νὰ γεύωνται ἀγαλλόμενοι ὡς εἰς πανήγυριν, πίνοντες καὶ ὕδωρ κοίλαις (2) χερσὶ καὶ πρῶμυτα ἀπὸ τὰ ἡσυχὰ ρεύματα τοῦ ποταμοῦ. Μετὰ δὲ τὸ φαγεῖν ἀνεπαύθησαν. Καὶ περὶ τὴν ὁγδόην ὥραν ἐγερθέντες καὶ λαβόντες τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας ἡτοιμάζοντο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πρὶν ὅμως διαβῶσι τὸν ποταμὸν συνέβη τις ἕρις μεταξὺ Γεωργίου Δράκου καὶ Μάρκου Μπότζαρη περὶ ἀτομικῶν ἀνδραγαθιῶν καὶ πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεων. Ὁ Δράκος διὰ νὰ μὴ χρονοτριβῇ εἰς τοιαύτας φιλονικίας (καὶ μάλιστα, διότι ἦσαν ἐν τῷ κινεῖσθαι) εἶπε πρὸς τὸν Μπότζαρην τὰ ἐξῆς· «Φίλε, τὰ τιμημένα παλληκάρια δὲν καυχῶνται, ἰδοὺ ἡ Ρόδος ἰδοὺ καὶ τὸ πῆδημα». Μετὰ τοὺς λόγους τούτους διέβησαν τὸν ποταμὸν ὄντες ὀντακόςιοι τεσσαράκοντα. Οἱ ἐχθροί, ἐν ᾧ οἱ Σουλιῶται ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, ἐνόμιζον ὅτι ἦσαν διαβάται, διὸ καὶ ἐκάθητο ἐξωθεν τοῦ ὀχυρώματος θεωροῦντες τὰ κινήματά των· ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ πυροβολοῦντες μακρόθεν κατὰ τὴν συνήθειάν των. Ἰδόντες δὲ ἀπροσδοκῆτως ὅτι διευθύνονται ἀρόπως κατ' αὐτῶν, ἤρχισαν νὰ τοὺς πυροβολῶσι διὰ νὰ μὴ πλησιάσωσιν εἰς τὸ ὀχύρωμα. Ἐκεῖνοι ὅμως χωρὶς ν' ἀντιπυροβολήσωσιν, ἀραιώσαντες παρευθὺς τοὺς στρατιώτας διὰ περισσοτέραν ἀσφάλειαν, ὥρμησαν κατ' αὐτῶν. Τότε φοβηθέντες οἱ Τούρκοι διὰ τὴν ἀνέλπιστον ὁρμὴν, ἔτρεχαν ὁρμαῖοι καὶ ἀλλεπάλληλοι εἰς τὸ ὀχύρωμά των ἀλλὰ πρὶν εἰσελθῶσι καὶ καταλάβωσι τὰς θέσεις των ἐπλησίασαν οἱ Σουλιῶται εἰς τὸν περίβολον, ὅπου ἄρχισεν ἡ μάχη νὰ γίνηται τρομακτικὴ καὶ μανιώδης, καὶ ὁ πυροβολισμὸς ἀδιάκοπος καὶ ἀδιάκριτος· ἄλλοι ἐκρήμνιζον τὸν τοῖχον, καὶ ἄλλοι ἐπυροβόλουν, μέρος ἐμάχετο μετὰ τὰς πιστόλας, καὶ ἄλλοι μετὰ τὰ ξίφη καὶ μαχαίρας, οἱ δὲ Τούρκοι μὴ δυνάμενοι νὰ πυροβολῶσι μετὰ τὸ νὰ ἀπέκλεισαν οἱ Σουλιῶται τὰς πολεμιστράς τοῦ τοίχου, ἔρριπτον σωρηδὸν πέτρας χειροπληθεῖς ἐπὶ τὰς κεφαλὰς των. Τοιοῦτῃ μανιώδῃ μάχῃ διήρκεσεν ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν, καὶ μετὰ ἱκανὴν ζημίαν τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἡθελαν ἴσως ὑποφέρειν καὶ πλειοτέραν, ἂν ἀπροσδοκῆτως δὲν ἐπιπτεν

(1) Εὐχὴ Ἀλβανικὴ ἐπὶ τῶν πολέμων λεγομένη—ἀσπροπρόσωποι νικηταί.

(2) Μετὰ ταῖς χούφταις.

μία ραχδαία βροχή συνοδευομένη με τρομερούς κεραυνούς, ἀδιακόπους ἀστραπάς, καταπληκτικὴν χάλαζαν καὶ σφοδρὸν ἄνεμον, ὥστε τὰ μὲν πυροβόλα ὅπλα ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἀποκατέστησαν ἄχρηστα, τοὺς δὲ ἐπιδρομητὰς ἐβίασε νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν ἀτάκτως, ἀλλὰ χωρὶς βλάβην· ἐπειδὴ τὰ τρομερὰ συμπτώματα τῆς βροχῆς ἐβίαζαν καθένα νὰ εὕρῃ ὅσον τάχος ἀτομικὸν ἄσυλον.

Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ἡ εἰς Μπογορίτζαν μάχη, ἥτις διήρκεσεν ὥρας δύο καὶ ἡμίσειαν, δηλαδὴ ἀπὸ τὰς δέκα τῆς ἡμέρας μέχρι τῆς ἡμισείας τῆς νυκτός, ὅπου ἐσκοτώθησαν διὰ μὲν τῶν πυροβόλων ὅπλων ἑνδεκα καὶ εἰκοσιεπτὰ ἐπληρώθησαν, ἐξ ὧν ἀπέθανον πέντε· διὰ δὲ τῶν πετρῶν ἐπληρώθησαν ἑκατὸν τριάκοντα δύο, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀπέθανον μόνον τέσσαρες. Τόσον οἱ Σουλιῶται, ὅσον καὶ οἱ ἐκ τῶν πέριξ τοῦ Σουλίου χωρίων ἐδείχθησαν, χωρὶς ἐξαιρέσιν, ἄνδρεῖοι καὶ τολμηροί· ἴσως χρεωστεῖται ἓνας ξεχωριστὸς ἔπαινος εἰς τὸν Γεώργιον Δράκον, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ νὰ ἐκρήμνισε πρῶτος τὸν τοῖχον, καὶ μολοντί ἐπληρώθη κατὰ τὴν μὲρὸν καὶ τὴν χεῖρα ἀπὸ χειροπληθεῖς λίθους, καὶ διέκειτο ἐκτάδην ὀδυνώμενος, οὐ μόνον δὲν ἄφησε νὰ τὸν ἀπομακρύνωσιν ἐκεῖθεν, ἀλλ' ἐφώναζε πρὸς τοὺς συντρόφους του τό: «Μέσα, μέσα, ζωντανούς, ζωντανούς!»

Ἐπανῆλθον πάλιν οἱ Σουλιῶται εἰς τὴν πρώτην των θέσιν, τὴν ὁποίαν πρὸ τριῶν ὥρῶν εἶχαν ἀφήσει φέροντες ἐπ' ὤμων ὅλα τὰ πτώματα καὶ τοὺς πληγωμένους, καὶ ἄναψαν πολλὰς καὶ μεγάλας φωτίας διὰ νὰ θερμανθῶσι καὶ ξηράνωσι τὰ φορέματά των, ὅλην δὲ τὴν νύκτα ἐκάθητον ἄυπνοι ὑποπτεύοντες μὴ διὰ νυκτός ἔλθωσι καὶ ἄλλοι Τούρκοι καὶ ὀρμήσωσι κατ' αὐτῶν, καὶ τότε πιθανὸν νὰ ἐβιάζοντο νὰ ἀφήσωσι τὰ πτώματα, καὶ τοὺς βαρέως πληγωθέντας εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ. Μολοντί ἐδοκίμασαν τόσῃν ζημίαν, πάλιν ἡ ἀπόφασίς των ἦτον ἀμετάβλητος, ὥστε τὴν αὐγὴν ἡτοιμάζοντο νὰ ὀρμήσουν ἐκ νέου μὲ περισσότερον θυμόν. Ἀνατείλαντος δὲ τοῦ ἡλίου, ἐφώναζαν τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς διέταξαν νὰ θάψωσι τοὺς ὑπὲρ Πατρίδος ἀποθανόντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Λίπας, ὅμως τοὺς παρήγγειλαν νὰ τοὺς βάλωσιν εἰς θέσιν τοιαύτην, ὥστε νὰ βλέπωσι καὶ τὴν δευτέραν μάχην τῆς Μπογορίτζας, διότι ἐλπίζουν νὰ ἐκδικηθῶσι τὸ αἷμά των. Καὶ τοὺς μὲν πληγωμένους ἔπεμψαν εἰς Σούλιον· αὐτοὶ δὲ λαβόντες ἄρτον καὶ προσφάγιον ἔφαγον, καὶ μετὰ τὸ φαγεῖν ἔκριναν νὰ κοιμηθῶσιν ὀλίγον, διὰ τὴν ἀγρυπνίαν ἐκείνης τῆς νυκτός, καὶ ἔπειτα νὰ κινηθῶσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν ᾧ δὲ ἐκοιμῶντο, οἱ σκοποὶ ἐκύτταζαν συχνὰ εἰς τὸ ὄχρῳμα τῆς Μπογορίτζας, ἀλλὰ δὲν ἐβλεπὰν τινα Τούρκον, οὔτε σκοπὸν νὰ περιφέρηται ἢ φυλάττη κατὰ τὸ σύνθηες· ἐγνωστοποίησαν εἰς τοὺς συναγωνιστὰς

τὴν παρατήρησιν των, οἵτινες ἐγερθέντες, καὶ τὰ ὄπλα δράξαντες παρετάττοντο εἰς μάχην, ὑποπευόμενοι τοῦτο ὡς στρατήγημα τῶν Τούρκων, διὰ νὰ ἀπατήσωσι νὰ πλησιάσουν εἰς τὸ ὄχυρμα, καὶ τότε ἐξαίφνης νὰ τοὺς κτυπήσουν· ἢ πιθανόν νὰ εἰσῆλθον ἐκείνην τὴν νύκτα καὶ ἄλλη δύναμις ἀπὸ τὸ πλησίον Τόσκεισι, ὅπου ἦσαν δύο χιλιάδες Τούρκοι. Οἱ Σουλῶται, διὰ νὰ μίθωσι τὴν ἀλήθειαν, παρευθὺς διέβησαν τὸν ποταμόν, καὶ καθίσαντες εἰς πυρρολόουβρ- λην μακρὴν, ἐπεμψαν τρεῖς στρατιώτας νὰ πλησιάσωσι εἰς τὸ ὄχυρμα μὲ προσοχὴν, καὶ νὰ παρατηρήσωσι, ἂν ὑπάρχωσι Τούρκοι μέ- σα. Οἱ δὲ ἠκολούθησαν προθύμως τὴν διαταγὴν καὶ μὴ ἰδόντες τινὰ εἰσῆλθον ἐλευθέρως, ἐπομένως προσεκάλεσαν καὶ τοὺς ἄλλους οἵτινες εἰσελθόντες δὲν εὗρον παρὰ τριάκοντα δύο πτώματα, μερικὰ φορέματα καὶ δύο θανατηφόρους πληγωμένους, οἱ ὅποιοι ἐρωτηθέντες ὡμολόγη- σαν ὅτι μετὰ μίαν σχεδὸν ὥραν τῆς ὀπισθοδρομήσεως τῶν Σουλ- τῶν, καθ' ἣν στιγμὴν ἔπαυσεν ἡ ραχδαλα βροχὴ, ἀνεχώρησαν καὶ οἱ Γκένκιδες ἐντρομοὶ καὶ εὐχαριστοῦντες τὸν Θεόν, ὅτι ἔσωσε τὴν ζωὴν των μὲ τὸ θαῦμα τῆς ραχδαλας βροχῆς, ἄλλως ἐμελλε νὰ χα- θῶσιν ὅλοι. Εἰς ταύτην τὴν μάχην δὲν ἦσαν οἱ σύμμαχοι Τουρκαλ- θανοί. Γέγονε δὲ κατὰ χιλιοστὸν ὀκτακοσιστὸν εἰκοστὸν πρῶτος ἔτος, Ἀπριλίου δεκάτῃ ὀγδόῃ.

Χριστόφορος Περραιβός.

ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ (1)

Τὴν 12 Μαΐου 1821 ἀνήγγειλαν αἱ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων ἑλληνικαὶ σκοπιαὶ ὡς σημεῖον ὅτι οἱ ἔχθροί ἐκινουνοτὸ πρὸς τὸ Βαλτέτσι. Οὔτε πόσον πλῆθος ἐχθρῶν συνεξστράτευσεν ἐν Πελοποννήτῳ ἐξ ἀρ- χῆς τοῦ ἀγῶνος μέχρι τοῦδε, οὔτε τοιοῦτον πολεμικὸν σχέδιον ἐ- σχεδιάσθη. Ὁ Κεχαγιάς διήρσε τὸν στρατὸν του εἰς τέσσαρα χι- λίους, ἐστειλεν εἰς Καλογεροβούνι, ἵν' ἐμποδίσῃ δι' αὐτῶν τὸ στρα- τοπέδον τῶν Βροχίνων τοῦ νὰ βοηθήσῃ τὸ τοῦ Βαλτετσίου μετὰ τὴν ἐναρξιν τῆς μάχης· ἐξ ἑκαστίου ἐστειλεν ὀπισθεν τοῦ Βαλτε- τσίου εἰς αἰχμαλωσίαν ἢ ὀλεθρον τῶν Ἑλλήνων φευγόντων, βέβαιος ὡν ἐκ τῶν προηγουμένων περὶ τῆς φυγῆς των φανέντος τοῦ ἐχθροῦ· ἐστειλε καὶ τὸν γνωστὸν ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ Ρου- μὴν Μπαρδουνιώτην μετὰ τρισχιλίων πεντακοσίων ὑπὸ τοὺς ἐν Βαλ- τετσίῳ· αὐτὸς δὲ ἔχων χιλίους πεντακοσίους ἱππεῖς προσεπρόδρμεν.

(1) Βαλτέτσιον χωρίον ἐν Μαγνησίᾳ· ἐν ᾧ συνεκροτήθη ἡ ἐν Βαλτετσίῳ μάχη τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων.

Ὁ Ρουμπῆς ὤρμησεν ὡς μαινόμενος ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας τὴν 2 ὥραν μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, οἱ δὲ σηαιοφόροι ἐχύθησαν πρῶτοι, ἀλλὰ 14 ἔπεσαν διὰ μιᾶς. Οἱ Ἕλληνες, παρὰ τὴν συνήθειάν των καὶ τὴν προσδοκίαν τῶν ἐχθρῶν, ὅχι μόνον δὲν ἐλιποτάκτησαν, ἀλλὰ γενναίως ἀντέστησαν, ἀποκρούοντες εὐτυχῶς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐφοδαίς τῶν ἐχθρῶν καὶ συνενισχυόμενοι. Μετὰ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἐφθασαν ἐπικουροὶ ὁ Κολοκοτρώνης, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ὁ Πλαπούτας, ἔχαντες ἀμύροτοι 1200, καὶ ἐτοποθετήθησαν ὅπισθεν τῶν ἐχθρῶν κόψαντες τὴν συγκοινωνίαν αὐτῶν. Ὁ Κεχαγιᾶς βλέπων τὴν ἀπροσάκμητον ἀντίστασιν τῶν ἐν Βαλτετσίῳ καὶ τὴν ἐπελθούσαν ἐπικουρίαν, ἐπλησίασεν ὅπου ἡ μάχη, ἔλκων δύο κανόνια, καὶ ἤρχισε νὰ κανονοβολῇ· ἀλλ' ὁ κανονοβολισμὸς ἐξ αἰτίας τῆς θέσεως τῶν κανονίων καὶ τῆς ἀπειρίας τῶν κανονοβολούντων δὲν ἐβλαπτε τοὺς Ἕλληνας. Ἦλθε μετὰ ταῦτα εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ὅλον τὸ εἰς αἰχμαλωσίαν ἡ ὀλεθρὸν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς προσδοκωμένης φυγῆς τῶν σταλὲν ἐχθρικών σῶμα· ἦλθε καὶ τὸ σῶμα τὸ προκαταλαβὼν τὸ Καλογεροδούν, καὶ ὁ πόλεμος διήρκει σφοδρὸς ὅλην τὴν ἡμέραν. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτός, εἰσῆλθαν εἰς τὸ χωρίον ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Πλαπούτας εἰς ἐμφύχωτιν τῶν μαχομένων, ἀλλ' ἐπανῆλθον ὅπου καὶ πρότερον καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἠλπίζαν ὅτι καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀποτυχόντες θ' ἀνεχώρουν, οἱ δὲ Τοῦρκοι ὅτι οἱ Ἕλληνες μὴ ἔχοντες ἄλλον τρόπον σωτηρίας θι ἐφρευαν· ἀλλὰ διέτῃρσαν ἀμύροτοι τὰς θέσεις των πολεμοῦντες καὶ τὴν νύκτα ὡς ἐπολέησαν τὴν ἡμέραν. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον ἐπεβοήθησαν τοὺς Ἕλληνας περίπου ἑξακόσιοι ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Βερβαίνων ὑπὸ τὸν Ἀντωνάκην Μαυρομιχάλην, τὸν Πέτρον Μπαρμπιτσιώτην καὶ τὸν Σκελλάριον Καλογωνιώτην καὶ ἐφόβισαν τοὺς ἐχθροὺς τουφεκίζοντες ἀπροσδοκῆτως ὅπισθεν· ὁ δὲ Μπαρμπιτσιώτης, ἀναλογιζόμενος ὅτι οἱ ἐν Βαλτετσίῳ συνάδελφοί του ἦσαν ἀπηυδνημένοι πολεμοῦντες ἀκαταπαύστως 16 ὥρας, εὗρε 17 στρατιώτας ἀνδρείους ὡς αὐτόν, διέσχισε ζιγήρας τοὺς μεταξὺ σωρούς των ἐχθρῶν, εἰσῆλθεν ἀβλαβῆς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὸ χωρίον ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτός καὶ ἐνδιέμεινε μαχομένοις. Περὶ δὲ τὰ χαράγματα ἦλθε καὶ ἄλλη ἐπικουρία ἐκ Βερβαίνων ὑπὸ τὸν Γιατροῦλον, καὶ ἡ μάχη ἐξήφθη ἔτι μᾶλλον. Ἀφ' αὗ δὲ ἐξημέρωσεν, ὁ Κεχαγιᾶς παρέτῃρησεν, ὅτι ὁ Ρουμπῆς ἦτο πανταχόθεν κατεσταγὼν χωρημένος· καὶ ὅτι οὐδεμίαν ἐλπίδα νίκης εἶχε καὶ διὰ τοῦτα ἐσήμανε περὶ τὴν 1 ὥραν τῆς ἡμέρας τὴν ἀνάκλησιν, καὶ ὁ Ρουμπῆς καὶ οἱ τῶν αὐτῶν ὤρμησεν νὰ φύγῃ διὰ μέσου τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο βλέποντες οἱ ἐγκλειστοὶ ἐρρίφθησαν ὅλοι ἔξω τῶν προμαχώνων ἐπὶ τοὺς φεύγοντας κτυποῦντες αὐτοὺς ὅπισθεν,

ἐν ᾧ τοὺς ἐκτύπουν οἱ ἄλλοι ἔμπροσθεν. Οἱ ἐχθροὶ ἐπιπταν σωρηδόν· καὶ ἐπ' ἐλπίδι νὰ μὴ καταδιώκωνται φεύγοντες ἔρριπτον ἔμπροσθεν τῶν Ἑλλήνων τὰ χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ τῶν ὅπλα εἰς ἀρπαγὴν. Τὸ τέχνασμα τοῦτο εὐδοκίμησεν ἐν μέρει, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔπαθαν οἱ φεύγοντες ὅσῃν φθορὰν ἄλλως θὰ ἐπάθαιναν. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ ἐχθροὶ κατέβησαν εἰς τὴν πεδιάδα, ἐφάνησαν ἐρχόμενοι πρὸς τὸ πεδῖον τῆς μάχης οἱ ἐπὶ μετακομίσει τοῦ μολύβδου προκαταβάλλοντες εἰς Ἄργος Ἕλληνες, οἵτινες φθάσαντες τὴν προτεράλαιον περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰς Δολιανὰ, ἔμαθαν καὶ ἤκουσαν τὴν ἐν Βαλτετσῶν μάχην, καὶ μηδὲν ἀναπαυθέντες ἔτρεξαν ἐκεῖ νυκτοποροῦντες, ἀλλ' ὑστέρησαν. Ἡ μάχη διήρκεσεν 23 ὥρας· ἐξακόσιοι ὑπελογίσθησαν οἱ σκοτωθέντες καὶ οἱ πληγωθέντες Τούρκοι, τέσσαρες δὲ σκοτωθέντες καὶ δεκαεπτὰ οἱ πληγωθέντες Ἕλληνες ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν καὶ πέντε σημαῖαι. Καθ' ἣν δὲ ἡμέραν ἔφυγαν οἱ Τούρκοι ἔφθασαν εἰς τὴν Πιάναν ὁ Ζαΐμης, ὁ Κανακάρης, ὁ Χαραλάμπης καὶ οἱ Πετμεζᾶδες μετὰ χιλίων ἐκ Λεβιδίου, ὅπου ἐστρατοπέδευσαν εἰς φύλαξιν τῆς θέσεως ἐκείνης· καὶ ἂν δὲν ἀνεχώρουν οἱ ἐχθροὶ, ὁ παντελὴς ἀφανισμὸς τῶν ἡττοῦ ἀνευκτοῦ. Περαιτωθείσης τῆς μάχης, ἐδημηγόρησεν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ παρήγγειλε νὰ νηστεύσῃσιν ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην, Παρασκευὴν, δοξολογοῦντες καὶ εὐχαριστοῦντες τὸν δοτῆρα τῆς νίκης Θεόν.

Εἶδμεν τοὺς Ἕλληνας ἕως χθὲς διασκορπιζομένους καὶ φεύγοντας ἀπὲμπροσθεν τῶν ἐχθρῶν ὅσας καὶ ὅπου τοὺς συνήντων· ἐπὶ δὲ τῆς περὶ τῆς ὁλόγος μάχης βλέπομεν αὐτοὺς τούτους νικῶντας διὰ τῆς ἐπιμονῆς τῶν καὶ γενναιότητος καὶ τὸ παραδοξότερον, τοὺς βλέπομεν νικῶντας ἀφ' οὗ τρισχίλιοι ἐκλεκτοὶ Ἀλβανοὶ ἐνεδυνάμωσαν τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἐν ᾧ πρώτην φορὰν ἐγένετο πόλεμος ὑπὸ τὴν γενικὴν ὀδηγίαν ἄρχηγου ἐμπείρου καὶ δυναμένου ὡς ἐκ τῆς ὑψηλῆς θέσεώς του νὰ βραβεύσῃ τοὺς νικητάς. Ἡ παράδοξος αὕτη μεταβολὴ δὲν προήλθεν ἐξ ἐλλείψεως τῶν Τούρκων, ὧν καὶ τὸ πολεμικὸν σχέδιον ἦτο ὀρθόν καὶ ἡ γενναιότης μεγάλη, ἀλλ' ὀφείλεται ὅλη εἰς τὴν γενναίαν ἀπόφασιν τῶν ἐν τῷ χωρίῳ ὀλίγων νὰ νικήσῃσιν ἢ νὰ ἀποθάνωσιν, εἰς τὴν θερμὴν συνδρομὴν τῶν ἐξωθεν ἐπιβοηθησάντων, καὶ εἰς τὸ ἐκ τῆς συχνῆς συναντήσεως τῶν ἐχθρῶν γεννῶμενον κατ' ὀλίγον θάρρος. Ἡ νίκη αὕτη ἐνίσχυσε τὸν κλονιζόμενον ἀγῶνα.

Σπυρίδων Τρικούπης

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΛΗ

1822

Ὁ Κολοκοτρώνης μὴ δυνάμενος νὰ βλάψῃ τοὺς ἐχθροὺς πολεμῶν,

ἔσοφίζετο πῶς νὰ τοὺς φοβίσῃ· παρετήρητεν ὅτι ἔχασαν τὸ θάρρος καὶ ὑπόπτευσεν τὴν φυγὴν τῶν· ἐπειδὴ δὲ ἤθελε νὰ τοὺς ἀποτρέψῃ τοῦ νὰ προχωρήσωσιν εἰς Τριπολιτσάν, διέσπειρε τὴν νύκτα τῆς 23 πολλοὺς στρατιώτας ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην ὁρέων καὶ τοὺς διέταξε ν' ἀνάψῃ ἕκαστος καὶ νὰ διατηρήσῃ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τρία πολυλαμπὴ πυρά. Ἐγίνε τὸ διαταχθὲν καὶ ἐπανελήφθη καὶ τὴν ἐξῆς νύκτα, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ὑπέλαβον ὅτι συνέρρευσαν πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος πλήθῃ Ἑλλήνων, ἐφοβήθησαν καὶ δὲν ἐξῆλθαν τοῦ Ἄργους, ὡς συνήθιζαν. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης, ἄγρυπνος πάντοτε καὶ προσεκτικός, ἐσυμπέρανεν ἐντεῦθεν ἔτι μᾶλλον, ὅτι ἐμελέτων ταχέως νὰ φύγῃ, καὶ εἶπε τοῖς συναδέλφοις τοῦ ὅτι ἐθεώρει ἀναγκαῖον οἱ πολλοὶ νὰ διατηρήσωσι τὰς θέσεις τοῦ Κεφαλαρίου καὶ τῶν Μύλων, εἰς ἐμπόδιον τῶν ἐχθρῶν, ἂν ἐδοκίμαζαν ν' ἀναβῶσιν ἐκεῖθεν εἰς Τριπολιτσάν, καὶ ὅτι ὀλίγοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ κλείσωσι τὰς μεταξὺ Ἄργους καὶ Κορίνθου στενοτοπίας εἰς πρόσκομμα τῆς εἰς Κόρινθον ἐπανόδου τῶν ἦσαν δὲ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὡς ὀκτακισχίλιοι ὀπλοφόροι Ἑλληνες ἐν τῇ Ἀργολίδι. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην οἱ πλεῖστοι ἔμειναν ὅπου ἦσαν ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Γιατράκον καὶ τὸν Κρεβατᾶν· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγων εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ κατέβη εἰς Μύλους ὁ γραμματεὺς τοῦ Δράμαλη προβάλλων τοῖς ἐκεῖ ἄφροσιν ἁμαρτιῶν, ἂν ἐπροσκύνουν.

Ἀπορριφθεὶς δὲ τῆς προτάσεώς του τοῖς εἶπεν ὡς ὑπὸ ἐμπιστοσύνην καὶ ὡς Χριστιανός, νὰ δυναμώσωσι τὰς θέσεις ἐκεῖνας, διότι οἱ πασσάδες εἶχαν ἀπόφασιν, ἂν ἀπερρίπτετο ἡ πρότασις τῶν, νὰ ἐφορμήσωσι πανστρατιᾷ καὶ ν' ἀνοίξωσι τὴν ἄγουσαν εἰς Τριπολιτσάν ὁδόν. Ἄλλ' ἡ μυστηγορία τοῦ Χριστιανοῦ γραμματέως, ὃν ἐκράτησαν οἱ Ἑλληνες, ἵνα μὴ ἀνακαλύψῃ τοῖς ἐχθροῖς ὅ,τι εἶδεν, ἦτο δολία, ὡς ἐδείχθη μετὰ ταῦτα, σκοπὸν ἔχουσα νὰ θεωρήσωσιν ἀναγκαῖαν οἱ Ἑλληνες τὴν μεταγωγὴν τῶν στρατευμάτων εἰς Μύλους ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν Κόρινθον ὁδοῦ, καὶ οὕτω ν' ἀρεθῇ ἀνοικτὴ ἡ ἐσπίευαν οἱ ἐχθροὶ νὰ ὀδεύσωσι.

Τῷ ὄντι τὴν 26 Ἰουλίου ἐκινήθη ὅλον τὸ ἐχθρικόν στρατόπεδον πρὸς τὴν ὁδὸν τῶν Δερεβανακίων. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἔχει δύο μονοπάτια, τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ βῆθους τοῦ αὐλῶνος παρὰ τὴν κοίτην χειμάρρου, τὸ δὲ ἔρπον πρὸς τὴν δεξιόθεν ὀρρὺν τοῦ ὄρους ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀϊσώστη διὰ τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Σφύζοντος ἐκεῖ ἐκκλησίαν. Ἐπειδὴ οἱ Ἑλληνες κατεῖχαν τὴν ἐπὶ τοῦ βῆθους τοῦ αὐλῶνος θέσιν καὶ ἦσαν καλῶς ὠχυρωμένοι, ἐστράφησαν οἱ Τοῦρκοι πρὸς τὰ δεξιὰ θέλοντες νὰ καταλάβωσι τινα λόφον πρὸς τὸ ἄλλο μονοπάτιον καὶ νὰ διελθῶσι διὰ τοῦ Ἀϊσώστη· ἀλλ' ὁ Ἀντώνιος Κολοκοτρώνης προ-

κατέλαβε τὸν λόφον. Ἐκεῖ ἤρχισεν ἡ μάχη. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐφύλαττε τότε τὴν πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῶν Δερβενακίων καὶ τέταρτον ὥρας αὐτῶν ἀπέχουσαν θέσιν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὑποπτεύων μὴ διέλθωσιν οἱ Τούρκοι δι' ἐκείνου τοῦ μέρους ὡς ὁμαλωτέρου. Ἰδὼν δὲ τὴν πορείαν αὐτῶν ἔστειλεν ἐπιβόθειαν ὀκτακόσιους στρατιώτας· ἐπειδὴ δὲ κατέστη ἀδύνατος ἡ θέσις ἣν κατεῖχεν, ἀφ' οὗ ὀκτακόσιοι ἀπεμακρύνθησαν, ἔστησεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ πολλὰς σημαίας φαινομένας μακρόθεν, καὶ ἔθεσεν ἐπὶ καταφανοῦς μέρους ὅσα ζῶα καὶ ὄσους ἐπενδύτας εἶχαν οἱ στρατιῶται του, ἵνα ὑπολάβωσιν οἱ κάτωθεν ἔχθροί ὅτι κατεῖχαν τὴν ἀδύνατον ἐκείνην θέσιν πολλοὶ Ἕλληνες καὶ μὴ δοκιμάσωσι νὰ διαβῶσιν ἐκεῖθεν. Οἱ ἔχθροί ἐν τοσούτῳ πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι ὅπισθεν καὶ ἐκ τῶν πλαγίων, καὶ φονευόμενοι ἐπροχώρουν πρὸς τὸν Ἀἰσώστην ὅπου, δὲν ἦτο ἑλληνικὴ φυλακή.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἔτυχον ὁδεύοντες πρὸς τὴν Κόρινθον διὰ τοῦ Ἀἰνορίου, δύο ὥρας ἀπέχοντος τῶν Δερβενακίων πρὸς τὰ δεξιὰ ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Νικήτας καὶ ὁ Δικαῖος μετὰ 500 στρατιωτῶν ἵνα τοποθετηθῶσιν ἐπὶ τῶν μεγάλων Δερβενίων εἰς ἀντίκρουσιν ἐπαπειλουμένης νέας εἰσβολῆς ἔχθρῶν. Οὗτοι ἀκούσαντες πολὺν τουφεκισμόν ἤνωθεν τῆς θέσεως ὅπου ἦτον ὁ Κολοκοτρώνης, ἐστράφησαν πρὸς τὰ ἐκεῖ, ὑποπτεύοντες συμπλοκὴν· ἀλλὰ δὲν ἐπροχώρησαν, διότι ἀπαντήσαντες βοσκὸν ἔμαθαν, ὅτι ὀλίγοι Τούρκοι ἦλθαν πρὸς τὰ Δερβενάκια, καὶ ὅτι ἀκροβολισθέντες μετὰ τῶν φυλαττόντων τὴν θέσιν ἐκείνην Ἕλλήνων ἐπανῆλθαν εἰς Ἄργος. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ βοή τοῦ τουφεκισμοῦ δὲν ἔπαινε ἐστράφησαν πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος καὶ κατέλαβαν τὰ ἔμπροσθεν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐξακισχίλιοι Τούρκοι εἶχαν διαβῆ καὶ πέσει εἰς Κουρτέσαν κακῶς ἔχοντες· ἀλλ' οἱ κατόπιν αὐτῶν ἐρχόμενοι ἡῦραν τὴν ἔξοδον προκατειλημμένην ὑπὸ τῶν ρηθέντων τριῶν γενναίων ἀρχηγῶν τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Τούρκοι πολεμούμενοι ἔμπροσθεν, ὅπισθεν, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, συνωθούμενοι καὶ συναγωνιζόμενοι νὰ περάσωσι καὶ αὐτοὶ εἰς Κουρτέσαν, συνεσφρεύθησαν ἐπὶ τι βάραθρον ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀἰσώστη καὶ ἐκεῖ ἠφανίσθησαν· σωρηδὸν ἐπιπταν ἐντὸς τοῦ βάραθρου φονευόμενοι· πολλοὶ ὑπεκφεύγοντες τὸν κίνδυνον ἐδοκίμαζον νὰ ἀναβῶσιν ἐφιπποὶ τὰ ὄρη· ἄλλοι ὠδήγουν δι' ἐκείνου τοῦ μέρους φορτωμένους ἵππους καὶ καμήλους· ἀλλ' οἱ ἵπποι καὶ αἱ καμήλοι ὀλισθαίνοντες ἐκρημνίζοντο· ὥστε ζῶα, ἄνθρωποι, φορτία καὶ λίθοι ἐπιπταν ἐπὶ ζῶων, ἀνθρώπων, φορτίων καὶ λίθων. Ὁ ὀλίγος ὅμως ἀριθμὸς τῶν ἔμπροσθεν Ἑλλήνων δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐμποδίσῃ ὀλοτελῶς τὴν διάβασιν τῶσαν ἔχθρῶν, διὰ τοῦτα πολλοὶ αὐτῶν διεσώθησαν ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν εἰς Κουρτέσαν.

Ὑπερτρισχίλιοι ἐλογίσθησαν οἱ ἀπολεσθέντες ἐχθροί· ἔπεσαν δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων μέγας ἀριθμός ζῶων καὶ ἄπειρα καὶ πολύτιμα ἄλλα λάφυρα. Οἱ δὲ διασωθέντες εἰς Κουρτέσαν ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας διαβάσεως ἐπανῆλθαν τὴν ἐπαύριον πρὸς τὸν στόμιον τῆς ἐξόδου εἰς βοήθειαν τῶν ὀπισθεν ἀπομεινάντων συναδέλφων τῶν· ἀλλ' ἰδόντες τοὺς Ἑλληνας ἐτοιμοὺς νὰ τοὺς ἀντικρούσωσι, δὲν ἐπροχώρησαν. Ἔστειλε συγχρόνως καὶ ὁ φρουράρχος τῆς Κορίνθου τρία ἐλαφρὰ κανόνια πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἀλλὰ καὶ ταῦτα εἰς οὐδὲν ἐχρησίμευσαν. Οἱ δ' ὀπισθεν ἐρχόμενοι Τοῦρκοι, ἐν οἷς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν πασσάδων καὶ αὐτὸς ὁ Δράμαλης, ἰδόντες ὅσα ἔπαθον οἱ προπορευθέντες, δὲν εἰσῆλθαν τὴν τεθλιμμένην ὁδὸν τῶν Δερβενακίων, ἀλλ' ἔμειναν ἐπὶ τῆς ἀπέναντι πεδιάδος καὶ ἔστειλάν τινες πρὸς τοὺς πλησιεστέρους Ἑλληνας, ἵνα μάθωσι τίς ὁ ἀρχηγός των. Μαθόντες δὲ παρὰ τοῦ ἐκεῖ φυλάττοντος παπᾶ Δημήτρη Χρυσοβιτισιώτου ὅτι ἦτον ὁ Κολοκοτρώνης, τῷ ἐπρότειναν νὰ ἐξαγοράσωσιν ἐλευθέραν τὴν ὁδὸν· ἀλλ' ἰδόντες ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἵππεῖς τινες Ἑλλήνας καὶ τοὺς ὑπαπιστάς τοῦ Κολοκοτρώνη, Σπηλιωτόπουλον καὶ Φωτᾶκον, ἐρχομένους πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, καὶ ὑπολαβόντες αὐτοὺς ἐρχομένους εἰς κατασκοπὴν, μὴ θέλοντες δὲ καὶ νὰ διανυκτερεύσωσιν ἐπὶ τῆς πεδιάδος, ἐπανῆλθαν εἰς Γλυκιὰν πλησίον τοῦ Ναυπλίου· ὥστε οἱ ἐχθροί, ἔχοντες μεσότοιχον τὰ φοινικὰ Δερβενάκια, διηρέθησαν ἀκουσίως οἱ μὲν κατὰ τὴν Κουρτέσαν, οἱ δὲ κατὰ τὴν Γλυκιάν, ὅπου τοῖς συνέβη τὴν αὐτὴν νύκτα ἄλλο δυστύχημα ἐκληθῆναι ὡς κακίστος οἰωνός· ἀναφεν αἴφνης καὶ ἐκὰν ἡ πυρῆτις.

Ἐπειδὴ δὲν ἔμεινε πλέον ἀμφιβολία, ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐπεχειρίζαν νὰ διαβῶσιν εἰς Κόρινθον, θέλοντες καὶ μὴ θέλοντες, ἀνάγκη ἦτο νὰ προκαταλάβωσιν οἱ Ἕλληνες τὰς διόδους.

Τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν τῆς μάχης, ἦτοι τὴν 27, ἦλθαν εἰς τὸν τόπον τῆς καταστροφῆς ὁ Πλαπούτας, ὁ Δημήτριος Δηλιγιάννης, ὁ Γιατρᾶκος, ὁ Τσόκρης καὶ ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ πρὸς ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν περὶ τῆς προτεταίας. Συσκέψεως δὲ γενομένης περὶ τοῦ πρακτέου, ἀπεφασίσθη, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἐν ἀγνοίᾳ ποίαν τῶν ἀγουσῶν εἰς Κόρινθον ὁδὸν ἐσκόπευαν οἱ ἐχθροὶ νὰ διέλθωσιν, ὁ μὲν Γιατρᾶκος καὶ ὁ Τσόκρης νὰ παραλάβωσιν ἀμέσως τὰ ἐν Ἀργεὶ στατεῦμάτα των καὶ νὰ καταλάβωσι τὰς Μυκῆνας, ὁ δὲ Ὑψηλάντης, ὁ Δικαῖος (1) καὶ ὁ Νικήτας, ὁ δὲ κατὰ τὴν 26 ἀνδραγαθίας του ἐπονομασθεὶς Τευρκοφάγος, νὰ μείνωσι κατὰ τὸ

(1) Ὁ κοινῶς καλούμενος Π α π α φ λ έ σ α ς.

Μπερπάτι καὶ Ἀϊνόρι ὅπου μετέβησαν, μετὰ τὴν μάχην, ὁ δὲ Πλαπούτας, ὁ Δηλιγιάννης, καὶ ὁ Ἀντώνιος Κολοκοτρώνης νὰ φυλάξωσι τὰ Δερβενάκια· ὅλοι νὰ τρέξωσιν ὅπου φανῇ ὁ ἐχθρός. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐξεστράτευσεν πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ Ἀϊνορίου ὅλος. Φθάσας δὲ εἰς Μπερπάτι ἐκτυπῆθη ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων. Ὁ Κολοκοτρώνης νομίζων ὅτι οἱ περὶ τὸν Γιατρᾶκον καὶ τὸν Τσόκρην κατέλαβαν τὰς Μυκῆνας καὶ θὰ ἐπιπταν ὀπισθεν τοῦ ἐχθροῦ ὡς προεσχεδιάσθη, διέταξεν ἀμέσως τοὺς περὶ τὸν Πλαπούταν ν' ἀφήσωσι τὴν θέσιν τῶν Δερβενακίων καὶ νὰ τρέξωσιν ἀπ' ἐμπροσθέν του πρὸς τὴν Κλένιαν, κώμην τῆς ἐπαρχίας Κορίνθου. Ἀλλ' οὔτε οἱ περὶ τὸν Πλαπούταν ἐφθασαν ἐν καιρῷ ὅπου διετάχθησαν, οὔτε ὁ Γιατρᾶκος καὶ ὁ Τσόκρης κατέλαβαν τὴν θέσιν τῶν Μυκηνῶν ἐπὶ λόγῳ ὅτι ἡπειθήσαν οἱ στρατιῶταί των· τοιοῦτοτρόπως ἀπέτυχεν τὸ σχέδιον καὶ οἱ ἐχθροὶ παθόντες πολλά, ἀλλ' ὀλίγα ὡς πρὸς ὅσα ἔπαθαν οἱ συνάδελφοὶ των τὴν 26, διέβησαν τὰ στενὰ καὶ διεσώθησαν εἰς Κόρινθον, ὅπου μετ' ὀλίγον ἐστάλησαν ἐκ Πατρῶν πέντε πλοῖα φέροντα τροφὰς εἰς χρῆσιν αὐτῶν καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀκροκορίνθῳ ὧν ὑπὸ τὰς ὄψεις ὁ Μ. Τομπάζης, εἰσπλεύσας τὸν Σαρωνικὸν κόλπον πρὸ τινων ἡμερῶν καὶ ἀποβιβάσας εἰς τὰς Κεχροὰς τὰ πληρώματα τῶν πλοίων του, ἤρπασεν ὅλας τὰς ἐνκαποθετευμένας τροφὰς καὶ ἄφησε τὴν ἀπρονόητον ἐκείνην φρουράν σχεδὸν πεινῶσαν.

Τοιοῦτον ἀπέβη τὸ τέλος τῆς εἰς Ἀργολίδα ἐκστρατείας τοῦ πολυπληθοῦς τούτου ἐχθρικοῦ στρατοῦ, παθόντος τὰ πάνδενα ἐπὶ τῆς εἰς Κόρινθον ἐπιστροφῆς, διότι ὁ ἀρχηγός του, ἐπαϊρόμενος ἐπὶ τῇ δυνάμει του, δὲν ἐφρόντισεν ἐπὶ τῆς ἐκείθεν εἰς Ἄργος ἀναβάσεως νὰ διατηρήσῃ τὰ μεταξὺ τῶν δύο πόλεων στενὰ. Τόσος δὲ τρόμος κατέλαβε τὸν Δράμαλην, ὥστε ἐγκατέλειπεν ἔξωθεν τοῦ Ναυπλίου ἐπὶ τῆς εἰς Γλυκιὰν ὑποχωρήσεώς του καὶ τὸ μόνον παρ' αὐτῷ ἐπὶ τῆς εἰς Ἀργολίδα εἰσβολῆς του κανόνι.

Σ. Τρικούπης.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ

Τῆς μουσικῆς ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμις, ἡ χρῆσις καὶ ἡ ὠφέλεια εἶναι ἀπὸ ἐκείνα τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα, ἐπειδὴ τὰ γνωρίζουν πάντες κοινῶς, φαίνεται περιττὸν νὰ ζητῇ τις νὰ παραστήσῃ ἰδίως. Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες ἔλεγον ὅτι ὅστις δὲν ἀνοίγει στόμα εἰς ἔπαινον τοῦ Ἡρακλέους εἶναι κωφός. Τοῦτο ὅπου ἐλέγετο διὰ τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης, δύναται νὰ ρηθῇ καὶ διὰ τὰς Μούσας, τὰς θυγατέρας τῆς Μνημοσύνης καὶ τοῦ Διὸς, τὰς ὁποίας καὶ ἐκεῖνος

ὁ ἥρωας τιμῶν ἐξόχως καὶ θεραπεύων εἰς ἐγκωμίον λόγον ἔλαβε τὸ νὰ ὀνομάζεται ὡς ὁ Ἀπόλλων καὶ αὐτὸς Μουτηγέτης. Ἄν εἶναι τῆς ἀκίνητος εἰς τὰ θέληγτρα καὶ εἰς τοὺς γλυκασμούς τῆς Εὐτέρπης, τῆς Ἑρατοῦς καὶ τῆς Τερψιχόρης (1), βέβαια ὁ τοιοῦτος πρέπει νὰ εἶναι κωφός· ἢ ἂν δὲν εἶναι βεβλαμμένος τὰς ἀκοάς, ἀνάγκη νὰ συναρθρωθῇ μετὰ τὰ ἀλογώτερα καὶ νωθρότερα κτήνη. Ἐπειδὴ καὶ τούτων ἱστοροῦνται πολλὰ, εἰς τὰ ὅποια ἐφιλοτιμήθη ἡ φύσις νὰ ἐνστάξῃ τὸν τῆς μουσικῆς ἔρωτα.

Τί ἄλλοι οἱ πάμπολλοι μῦθοι νὰ μᾶς διδάξουν ἠθέλησαν παρὰ τὴν δραστηριωτάτην χάριν ἢ τὴν χαριεστάτην δύναμιν τῆς μουσικῆς, ὅταν ἐτόλμησαν νὰ πλάσουν τὰς τόσον ἀπίστους, τόσον ἀτοπούς περὶ αὐτῆς παραδοξίας; Ὁ Θράξ Ὀρφεὺς μὲ τὴν μουσικὴν τοῦ ἀνεχαίτιζεν ἀπὸ τὸν ἴδιον δρόμον τοὺς ποταμούς· ἔσυρεν ὀπίσω τοῦ ὄχι μόνον τὰ θηρία τὰ πλέον ἄγρια, ἀλλὰ καὶ τὰ δένδρα καὶ τὰς πέτρας· καὶ μὲ τὴν γλυκύτητα τῆς μελωδίας ἔφθασε (λέγουσι) νὰ καταμαλάξῃ καὶ τὸν Αἰδωνέα (2) καὶ τὴν Περσεφόνην, τοὺς ἀμειλίκτους καὶ ἀδυσωπήτους θεούς, διὰ νὰ τοῦ ἐπιστρέψουν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν Εὐρυδίκην τοῦ τὴν φιλτάτην τοῦ σύζυγον. Οἱ Βοιωτοὶ Ζῆθος καὶ Ἀμφίων μὲ τὰ θελκτικὰ κρούσματα τῶν ὀργάνων τῶν κατεχέλουν (3) καὶ κατεκύλιον ἀπὸ τὰ ὄρη τὰ μάρμαρα καὶ τοὺς λίθους, καὶ δι' αὐτῶν, εὐρύθμως τε καὶ ἀρμονικῶς συναπτομένων, ἔκτιζον τῶν Θεῶν τὰ ὑψηλὰ πυργώματα καὶ τὰ τείχη. Καὶ ὁ Μηθυμναῖος Ἀρίων πηδῶν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ φύγῃ τὸν κίνδυνον τῶν καταποντιστῶν, συνεκάλει διὰ τῶν τῆς λύρας αὐτοῦ μουσουργημάτων πρὸς βοήθειάν του τοὺς φιланθρώπους δελφίνας, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀναβασταζόμενος καὶ διανηχόμενος ἀσφαλῶς τὰ κύματα εὗρισκεν εἰς Ταίναρον τὴν σωτηρίαν. Τούτο τὸ ἔσχατον δὲν ἔλειψε τις νὰ τὸ περάσῃ ὡς πραγματώδη καὶ ἀληθινὴν ἱστορίαν. Ἡμεῖς μὲ τοὺς περισσοτέρους τὸ κρίνομεν μῦθον, καθὼς καὶ ἄλλα· ἀλλ' οἱ μῦθοι οὗτοι εἰκονίζουσι τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἡ ἀλήθεια ὅπου ὑποκρύπτεται ὑπὸ τὰς εἰρημένας μυθολογίας εἶναι, ὅτι ἡ μουσικὴ τὴν ἑξοὺς δύναμιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ὅπου καὶ τοὺς ἀκινήτους διὰ ραθυμίαν τοὺς διεγείρει, καὶ τοὺς ἀναισθητοὺς διὰ νωθρότητα τοὺς παρορμᾷ καὶ τοὺς σκληροὺς καὶ ἀτέγκτους μαλάττει καὶ τοὺς ἀγρίους καὶ θηριώδεις φέρει εἰς ἡμερότητα.

Εὐγένιος Βούλγαρης.

(1) Ὀνόματα Μουσῶν. (2) Τὸν Ἀδην. (3) Ἑτερον.

Ο ΘΕΟΣ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

Ὁ Θεὸς τὸν Θάνατον, λυτρωτὴν τῶν πόνων,
 ἔπεμψεν εἰς ἄρρωστον ἄνδρα γεωπόνον,
 νὰ τῷ δώσῃ ἄνεσιν τῶν δεινῶν καὶ κόπων,
 καὶ εἰς ἀναπαύσεως νὰ τὸν φέρῃ τόπον.
 Ἐφθασεν ὁ Θάνατος καὶ ἐπὶ τῆς καλύβης
 τοῦ πτωχοῦ ἐκάθισεν ὡς ἡ ὄρνις ἴδις (1)
 Στεναγμοὶ ἤκούοντο, αἰμωγαὶ καὶ θρήνοι,
 ὅλη κατεσείετο στέγ' ἡ καλαμίνη,
 Πέντε ἔξ ἀνήλικα, καὶ ἀπὸ μητέρα.
 ὀρφανὰ, τὸν θνήσκοντα ἔκλαιον πατέρα.
 — «Θνήσκεις, πάτερ, ἔκραζον κύκλωθεν τῆς κλίνης·
 καὶ ἡμᾶς τὰ ἔρημα, ἄχ ! ποῦ μᾶς ἀφίνεις ;»
 Ἦκουσεν ὁ Θάνατος καὶ τὰ ἐλυπήθη,
 οἰκτιρμὸν ἡσθάνθησαν τ' ἀπὸνὰ τοῦ στήθῃ.
 Ἀπρακτος ἐπέστρεψεν εἰς τὸν κύριόν του,
 καὶ ἐν ταῦτ' φοβούμενος τὸν φρικτὸν θυμὸν του,
 ἄφωγος εἰς τ' οὐρανοῦ ἵστατο τὰς θύρας.
 — «Διὰ τί, ὦ θάνατε, μὲ κενὰς τὰς χεῖρας ;»
 — «Διὰ τὰ παντέρημα τίς θὰ προνόσῃ,
 ὅταν καὶ ὁ μόνος τῶν βοηθῶν τὰφήσῃ ;»
 — «Τρέξε ! εἰπ' ὁ Ἀναρχος, τρέξε ν' ἀποσπάσῃς
 ἀλίθον ἀπὸ τᾶμετρα βάθῃ τῆς θαλάσσης».
 Εἶπε καὶ εἰς τὴν θάλασσαν, δίχως νὰ βραδύνῃ,
 ὡς βολὴς ὁ Θάνατος πίπτει μολυβδίνη
 καὶ εἰς τὰ οὐράνια μετὰ τάχους ἴσου
 φέρει τὸν ζητούμενον λίθον τῆς ἀθύσσου.
 «—Θραῦσέ τον». Εἰς δάκτυλα δύο τὸν λαμβάνει,
 τὸν συντρίβει καὶ ἐνδὸν τοῦ σκώληξ ζῶν ἐφάνη.
 Τότε ὁ Πανάγιος ἔκραξεν ὀργίλος,
 καὶ ὁ θόλος ἔτρεμε τ' οὐρανοῦ ὁ κοῖλος·
 — «Τίς εἰς τὰ ἀνήλικα βάθῃ, ἀποκρίσου !
 συντηρεῖ τὸν σκώληκα τοῦτον τῆς ἀθύσσου ;
 Τίς ὁμοῦ δι' ἅπαντα προνοεῖ τὰ ὄντα ;
 Τίς γινώσκει μέλλοντα, πρότερα, παρόντα ;
 Τίς ἐμοῦ, ὦ κάθαρμα ! κάλλιον γνωρίζει
 ἢ ζῶν ἢ θάνατον πότε νὰ χαρίζῃ ;

(1) Πτηνὸν ὑδρόβιον σαρχοβόρον τιμώμενον ἐν Διγύπτῳ τὸ πάλαι ὡς ἱερόν.

Κ' ἐν ταύτῃ τὸ σκῆπτρόν του αἶρ' ἡ δεξιὰ του
 δίδ' εἰς τὸ μετάρφρενον μίαν τοῦ Θανάτου.

Ἦστραψε κ' ἐθρόντης· τὸν κατακωφᾷνει,
 καὶ κωφὸς ὁ Θάνατος ἀπὸ τότε μένει.

Μάταια τὰ ὧτά του ὁ κλαυθμὸς μας κρούει·
 δὲν ἀκούει δέξιν, θρήνους δὲν ἀκούει.

Ἰωάννης Καραδούτσας

Ο ΒΑΛΜΑΣ

(Δημῳδὸς παράδοσις)

Ὁ Βαλμᾶς εἶναι πτηνὸν νυκτερόβιον, σπάνιον μὲν ἀλλὰ γνωστὸν
 εἰς πάντας καὶ ἐπιφθον, διότι ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ προαγγέλλει προ-
 σεχρὲς πένθος καὶ ἀφευκτον συμφορὰν. Ἡ πρόληψις αὕτη ἐκτείνεται
 ἐφ' ὅλων τῶν ὁμοίων του, εἴτε διότι ἐν τῇ ἡμερίᾳ καὶ τῷ σκότει
 τῆς νυκτὸς ἡ μονότονος καὶ θλιθερὰ φωνὴ τῶν ὀρνέων τούτων πλήττει
 τὴν φαντασίαν, εἴτε διότι ἐπεκράτησε παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ ἡ ἰδέα
 ὅτι ἀμαρτωλαὶ ψυχαί, σκηνώσασαι ἐν αὐτοῖς, κατεδικάσθησαν νὰ
 πλανῶνται μέχρι συντελείας τοῦ αἵωνος πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν
 ζώντων καὶ πρὸς ἀπότισιν στυγεροῦ τινος κακουργήματος.

Ἄλλ' ὁ Βαλμᾶς, ὡς αἰεὶ ἀκούεται θρηνῶν ἐν ὥρᾳ νυκτερινῆς τρι-
 κυμίας, περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐμπνέει ἀπελπισμὸν καὶ προκαλεῖ
 ἐξορκισμοὺς καὶ σταυροκοπήματα, διότι αἱ κοιναὶ ἰδέαι περὶ πονηροῦ
 πνεύματος ἐμφωλεύοντος ἐν αὐτῷ κραταιοῦνται καὶ ἐκ τῶν ἄλλοκό-
 των φθόγγων, δι' ὧν ἀγγέλλεται ἡ παρουσία του, καὶ οἵτινες ὡς
 ἐναρθροὶ ἀνθρώπιναι φωναὶ διεγείρουں βαθεῖαν ταραχὴν καὶ συγχί-
 νησιν ἀπερίγραπτον.

Ἰσως ὁ ποιητικώτατος ἐλληνικὸς λαὸς ἐν ταῖς ἀγρίαις κραυγαῖς
 τοῦ Βαλμᾶ εὔρε διὰ τῆς φαντασίας ὅ,τι εἰς τὴν ἀκοὴν παρίσταται
 ἀσαφὲς καὶ συγκεχυμένον, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι κατὰ τὴν ὁμολο-
 γίαν πάντων τὸ ἀπαίσιον πτηνὸν διηγέεται στενάζον τὴν φρικτὴν
 ἱστορίαν του, καὶ ὅτι ἐν τῇ παραδόξῳ λαλιᾷ του σαφῶς διακρίνονται
 οἱ ἐπόμενοι στίχοι·

Γηῶργο ! Γηῶργο ! Γηῶργο !

Τωῦρες, τωῦρες τᾶλογο.

Χά, χά, χά, χά, χά !

Μία φορὰ κ' ἕναν καιρὸ ἦσαν δύο ἀδελφοὶ πλούσιοι βαλμάδες (ἱπ-
 ποτρόφοι ἀλογεσβοσκό), ἐξ ὧν ὁ πρεσβύτερος Μῆτρος, φύσει αὐθαίρε-

τος καὶ τραχύς, ἀπόλυτον μετῆρχετο ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ νεωτέρου Γηῶργου, ἀγογγύστως ἀποδεχομένου τοὺς ἐπὶ οὐτιδανὰς προφάσεις ἀκαταπαύστους προπηλακισμούς του καὶ ἐπιτετραμμένου τὴν ἄμεσον ἐπιτήρησιν τῶν πολλῶν ἵππων του.

Παρουσιασθεῖσας δ' εὐκαιρίας νὰ πωληθῶσιν ὁκτῶ ἐκ τῶν ἵππων τούτων (ἄδελφον διατὶ τάσοι), ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς ἐμήνυσεν εἰς τὸν νεώτερον ν' ἀποσπάσῃ εὐθύς ἐκ τῆς ἀγέλης τὰ πωληθέντα κτήνη καὶ νὰ τὰ συνοδεύσῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον. Ὁ δὲ Γηῶργος, γνωρίζων ἐκ σκληρᾶς πείρας τί ἐσήμαινον τοιαῦται διαταγαὶ ἂν πρὸς στιγμὴν ἀνεβάλλετο ἢ ἐκτέλεσέ τις, χωρὶς νὰ προσμείνῃ τὴν χαυραγὴν τῆς ἡμέρας, πηδῆσας ἐπὶ τῶν νώτων ἐνὸς ἡγᾶγεν ἐσπευσμένως τοὺς ἵππους πρὸς τὸν ἀδελφόν του.

Ἡ νύξ ἦτο ζοφερά, ὁ δὲ Μῆτρος ἀριθμῶν τὰ ζῶα εὗρισκε πάντοτε, ὅτι ἔλειπεν ἐν καὶ ὅτι ἀντὶ τῶν παραγγελθέντων ὁκτῶ ὁ Γηῶργος δὲν εἶχε παραδώσει παρὰ μόνον ἐπτὰ. Ὑποπτεύσας δὲ μὴ καθ' ὁδὸν εἶχεν ἀποπλανηθῇ ὁ ἀναζητούμενος ἵππος, διέταξε τὸν Γηῶργον νὰ σπεύσῃ εἰς ἀνέυρεσιν αὐτοῦ, ἂν ἤθελε νὰ μὴ ἐκτεθῇ εἰς τὰ φονικὰ ἀποτελέσματα τῆς δυσμενείας του.

Ἐντρομος ὁ δυστυχὴς ἔφυγεν ἀπὸ ρυτῆρος ἐλαύνων τὸν ἵππον διὰ δασῶν, κοιλάδων. . . .

Δρόμο παίρνει, δρόμο ἀφίνει.. Ἄλλ' ἐπανῆλθεν ἄπρακτος. Ἐνῶ δὲ ἐπλησίαζεν εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον καὶ πρὶν ἀκόμη δώσῃ λόγον τῆς ματαίας ἐκδρομῆς του, ὁ Μῆτρος ἀκούσας μακρόθεν ἐνὸς μόνου ἵππου τὸ κάλπασμα προησθάνθη τὴν ἀποτυχίαν καὶ τυφλωθεὶς ἐκ τῆς ὀργῆς ἐπέπεσε φρενῆρης κατὰ τοῦ Γηῶργου καὶ τὸν ἐφόνευσεν· πλήττων δ' αὐτὸν ἀνηλεῶς διὰ τῆς μαχαίρας ἐκάγχαζεν ὁ ἀλιτῆριος καὶ τὸν ἠρώτα.

Γηῶργο! Γηῶργο! Γηῶργο!

τωῦρες, τωῦρες τάλογο;

Χά, χά, χά, χά, χά!

Ὁ Γηῶργος ἐκεῖτο χαμὰ νεκρός, ὁ δὲ ἵππος του ἀποπτύσας τὸν χαλινόν, ὥρμησεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πατρικοῦ οἴκου καὶ ἀνεμίχθη μετὰ τῶν συντρόφων του.

Εὐθύς μετ' ὀλίγον αἵμοσταγής, ἀποτρόπαιος, ἔξαλλος ἐκ τῶν καπνῶν τοῦ αἵματος εἰσέρχεται καὶ ὁ ἀδελφοκτόνος. Συναντήσας δὲ τοὺς πωληθέντας ἵππους ἤρξατο καταμετρῶν αὐτοὺς ἐκ νέου ὥς ἂν ἤλπιζε διὰ μιᾶς τελευταίας ἐπιβεβαιώσεως τοῦ ἀμαρτήματος τοῦ

Γηώργου νὰ κατευνάσῃ (1) τὸν ἤδη ἐγειρόμενον φοβερὸν ἐν τῇ συνει-
δήσει του σάλον. Ἄλλ' ὃ τοῦ θαύματος ! Ἀντὶ ἐπτά πάντοτε, τώρα
τοὺς εὗρισκεν ὁκτώ, καὶ ἐνόησεν ὁ τάλας ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἀρίθ-
μησιν δὲν εἶχε συμπεριλάβει τὸν ἵππον ἐφ' οὗ ὁ Γηώργος ἐκάθητο
καθοδηγῶν τοὺς ἄλλους. Διεσκεδάσθη τότε ἡ πυκνὴ ὁμίχλη ἥτις
εἶχεν ἐπισκιάσει τὴν ὄρασίν του, ἔμεινεν ἐμβρόντητος, ἐκλινε γόνυ
ἐνώπιον τοῦ ἀδίκως φονευθέντος ἀδελφοῦ του καὶ κλαίων καὶ ὀδυρό-
μενος παρεκάλεισε τὸν Θεὸν νὰ τὸν μεταμορφώσῃ εἰς πτηνὸν νυκτε-
ρόβιον ἔχον φωνὴν ἀνθρωπίνην, ἵνα περιπλανώμενος αἰωνίως κολά-
ζεται ἐπαναλαμβάνων τοὺς σαρκασμοὺς οὓς ἀπηύθυνε πρὸς τὸν
ἀθῶον Γηώργον πρὶν ἢ τὸν θανατώσῃ.

Γηῶργο ! Γηῶργο ! Γηῶργο !

τωῦρες, τωῦρες τάλογο ;

Χά, χά, χά, χά, χά !

Ὁ Θεὸς τὸν εἰσήκουσε, καὶ ἰδοὺ διατὶ τὸ μὲν ἀπαίσιον πτηνὸν
καλεῖται Βαλμᾶς, ὁ δὲ δεισιδαίμων λαὸς θεωρεῖ τὸν Βαλμᾶν ἄγγελον
προσεχῶν δυστυχημάτων.

Καθ' ὅλον τὸν μακρὸν ἀγροτικόν μου βίον ἅπαζ ἔτυχε ν' ἀκούσω
τοῦ Βαλμᾶ τὰς νυκτερινὰς οἰμωγὰς. Ὁμολογῶ δὲ ὅτι ἡ παράδοξος
λαλιά του ἐνεποίησε καὶ εἰς ἐμὲ τὴν αὐτὴν ἐκπληξιν, τὴν ὁποίαν
προξενεῖ εἰς πάντας διότι κ' ἐγὼ ἐν τοῖς θρήνοις τοῦ κατηραμένου
πτηνοῦ σαφῶς διέκρινα τό

Γηῶργο ! Γηῶργο ! Γηῶργο !

τωῦρες, τωῦρες τάλογο ;

Χά, χά, χά, χά, χά !

Δὲν εἶναι ἄρα γε περίεργοι αἱ περὶ μετεμψυχώσεως δημῶδεις αὐ-
ται δοξασίαι καὶ δὲν εἶναι παράδοξον πῶς οὔτε αἱ σκληραὶ τοῦ Ἑ-
θνους ἡμῶν περιπέτειαι, οὔτε ὁ χριστιανισμὸς μ' ὅλην τὴν ἡθικὴν
παντοδυναμίαν του καὶ τὰς περὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως θεωρίας
του, δὲν κατάρθρωσαν νὰ ἐξαλείψωσιν ὀλοσχερῶς τὰ ἔχνη τῆς Ἑλ-
ληνικῆς μυθολογίας, καὶ πῶς ἀπέμεινεν εἰς ἡμᾶς τοὺς πολλαχῶς ἐπι-
βουλευομένους νεωτέρους Ἑλληνας ζωντανὴ καὶ αὐτὴ ἡ ἀπόδειξις
τῆς γνησιότητος τῆς καταγωγῆς καὶ τῶν γενεθλίων ;

Ἀριτοτέλης Βαλαωρίτης

(1) Νὰ καθησυχάσῃ.

ΠΕΡΙΣΤΕΡΑ

Πού μ', ἀπλωμένα τὰ πτερά
πετᾶς, λευκὴ περιστέρα,

ὅτ', ἐφ' ἡμῶν
βαρὺς χειμῶν

τοὺς πάγους φέρει τοῦ βορρᾶ;

— «Ὅπου ἡ ἀνοιξὶς γελά

καὶ αἱ αὖραι πέσουν ἀπαλά,

ἐκεῖ πετῶ

τὸ φῶς ζήτω,

ζήτω τὰ ἄνθη τὰ καλά».

— «Πτηνόν, μὴ φεύγῃς δειλιῶν

πῶς μᾶς κατέλαβε χιῶν,

Θερμὸν, θερμὸν Χ

ἐντός ἡμῶν

θάλπει τὸ πῦρ τῶν καρδιῶν,

— «Θεοῦ καρδιὰ φιλική

πάλλει πάντοτε ἄρκις» —

μᾶς ἀπαντᾷ

γογγή πετᾷ

καὶ εἰς ξένος στέγας κατοικεῖ.

A. P. Ραγκαβᾶς.

ΧΩΡΑ ΑΔΡΟΕΙΣΑ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΧΘΡΩΝ

Ἀκόμη δὲν εἶχεν εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν τὸ νικηφόρον καὶ υπερήφανον στρατεύμα, καὶ ἀλλὰ ἄρχῃ εὐθὺς τῶν πράγματων ἡ ὄψις καὶ τῆς χώρας ὅλης τὸ πρόσωπον διότι καὶ πρὶν νὰ φθάσῃ ὁ ἐχθρὸς καὶ ρίπτων μέσα φωτιὰν νὰ τὴν καύσῃ μετὰ τὰς σιλάνας, ἐκάπνιζεν ἡ τάλαιπωρ μετὰ τοὺς στεναγμούς· καὶ ποῖν νὰ τῆς θαλατῶσῃ τὸν λαόν, καὶ νὰ τὸν πνίξῃ μέσα εἰς τὰ αἵματα, ἦτον εἰς τὰ νερὰ τῶν ἰδίων τῆς δακρύων βαθεῖα βυθισμένη. Ἐχλαίεν ἡ γῆ τὴν ἰδίαν τῆς παρθεῖαν, διὰτὶ ἐβόλεπε, πῶς ἤθελε νὰ τῆς τὴν ἀρτίστην βάρβαρον στρατιώτην, καὶ πῶς ἤθελε γενῇ τοῦ ἐχθροῦ, δὲν λέγα βράθειον ἀμὴ καὶ παίγνιον. Ἀνεστῆναι δὲν γὰρ τὴν ἰδικήν του νεότητά, διὰτὶ ἔστο χάρις, πῶς δὲν ἦσαν ἀκόμα τέλεια ξεμυτωμένοι τὰ ἄνθος τῆς τρυφεράς του ἡλικίας, καὶ ἐμελλε νὰ ἰδῇ τὸ δρέπανον εἰς τὰς ρίζαις. Ἐσφιγγεν ἡ μητέρα τὰ ἰδιά της τέκνα, καὶ τὰ ἐβύζανεν ὅχι τόσο μετὰ γάλα, ὅσον μετὰ δάκρυα, διότι ἤξευρε πῶς ὁ ἄλλος ἐκείνος καρ-

πός, ἀγκαλὰ καὶ ὠριμος, εἶχε νὰ τῆς πῆσῃ ἐμπρός εἰς τοὺς πόδας
 ἀπὸ σκληρὸν σίδηρον θερισμένος. Ἐκαταδίκάζαν καὶ οἱ γέροντες μὲ
 συχνούς στεναγμούς τὴν ἀπάνθρωπον τύχην, ὥσάν ἂν τῶν ἐμά-
 κρυνε τὴν ἡλικίαν, διὰ νὰ τοὺς κάμῃ ἀπέκει νὰ δοκιμάσουν εἰς τὴν
 σφαγὴν τῶν παιδίων καὶ τῶν συγγενῶν πολλαπλάσιον τὸν θάνα-
 τον. Ἀμὴ νά, ὅπου ἀντιλαλοῦσι τὰ τύμπανα. Νά, ὅπου μὲ
 χαρμύσινον κτύπον παίζουν ἡ σάλπιγγες. Νά, ὅπου ἀκούεται ὁ
 φόρυξ τοῦ φουσάτου καὶ ὁ χρεμετισμός τῶν ἀλόγων, τὰ ὅποια
 μὲ ἄρρους προμηνοῦσι τοῦ ἰδίου φουσάτου τὸν θυμὸν καὶ τὴν λύσ-
 σαν. Νά, ὁ ἐχθρὸς εἰς ταῖς θύρας στεφανωμένος μὲ δάφνην καὶ
 μὲ τὸν ἐχθρὸν καθάλλας ὁ Χάρος, χωρὶς σπλάγχνα καὶ χωρὶς
 καρδίαν, διὰ νὰ μὴν ἔχῃ εἰς κανένα ἀγάπην καὶ σπλάγχνος καὶ μό-
 νον ἀρματωμένος μὲ ἡκουσμένην ρομφαίαν, διὰ νὰ θερίξῃ μὲ μίαν
 πληγὴν πολλῶν καὶ πολλῶν ταῖς ζωαῖς. Ἐμπαίνει ὑπερήφανος εἰς
 τὴν χώραν, καὶ διὰ νὰ δείξῃ τὴν χαρὰν διὰ τὴν νίκην ὅπου ἀπόλαυσε,
 καὶ διὰ νὰ δώσῃ ἀκόμη τοῦ λαοῦ φόβον καὶ τρόμον, ἀναγκάζει
 εὐθύς καὶ τὰ ἀνακουφτὰ σίδηρα νὰ ἀστράψουν μὲ φλόγα, καὶ νὰ
 βροντήσουν μὲ κτύπον, ὥστε ὅπου ἤθελες ἰδῇ μαυρισμένον μὲ τοὺς
 καπνοὺς τὸν ἄερα, σκεπασμένον μὲ τὰ νέφη ἐκεῖνα τὸν ἥλιον, καὶ
 ἀνάμεσα εἰς πόσα σκότῃ νὰ μὴ φέγγῃ ἀπέκει ἄλλο φῶς, παρὰ βαρ-
 βαρικῆς μαχαίρας ἢ ἀστραπαῖς καὶ ἡ λάμψες. Ἦθελες ἰδῇ τὸν ἕνα
 (ὦ ἐλεεινὸν θέαμα!) νὰ κλαίῃ τὰς χεῖρας, ὅπου τοῦ ἔκοπτε ὁ ἐχ-
 θρὸς τὸν ἄλλον τοῦς πόδας, ἦγουν τὰ στερεὰ τοῦ κορμοῦ του θεμέ-
 λια τοῦτον ν' ἀναζητᾷ τὰ ὄμματα, ὅπου ἔχον ἐκεῖνον νὰ ἀναστε-
 νάζῃ ἐν ταῖς πληγαῖς ὅπου ἐλάβαν κεφαλὰς κομμέναις εἰς κάθε
 στράταν σπλάγχνα χυμένα εἰς κάθε πάτημα, αἷματα νὰ τρέχου-
 σιν ὡς ποτάμια, καὶ τὴν χώραν ὅλην σπαρμένην ἀπὸ νεκροὺς καὶ
 νεκρῶν μέλη. Χορτάσμενον μὲ τοσούτους φόβους τὸ σίδηρον, χάσκει οἱ
 βάρβαροι νὰ χορτάσουν καὶ τὴν ἀχόρταγόν τῶν φυλαργυρίαν. Ὅθεν
 γλῆγδρος ἀναβαίνουσιν εἰς τὰ σπίτια, σηθαύουν εἰς τὰ παλάτια καὶ
 γδύνοντες καὶ τὰ πέτρη θησαυρίζουσι πλούτη, συμμαζώνουσι θησαυ-
 ρούς, ἀπὸ τὰ παλάτια πετοῦσιν εἰς ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐδῶ ὑβρί-
 ζοντες ταῖς εἰκόναῖς, πάσχει καθένας νὰ νικήσῃ τὸν ἄλλον εἰς τὴν
 ἀσέβειαν. Ἦν νῆ νῶτ ρεντλλλ" ὁλλεΠ νῶτ καὶ οὐρὸ νῆτ νῶρπῆ
 -ελο. Ρίπτουσι χαμαὶ τὰ θεοεικαστήρια καὶ τσακίζουν τοὺς σταυροὺς,
 ἀρπάζουσι μὲ ἀνιερὸν χεῖρα τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ μεταμορφώνουσιν εἰς
 σπῆλαια ληστῶν τοὺς ναοὺς τῶν ἁγίων. Ἐθγαίνουσι τέλος καὶ εἰς
 ταῖς Βιράταις, καὶ πατώντες ἐπ' αὐτὰς τὰ νεκρὰ σώματα, εἰς χεῖ-
 ρας, πόδας καὶ κεφαλὰς ἀνακατωμέναις, λυσοῦσι καὶ ἐναντίον εἰς
 τὰ μάρμαρα. Ὅθεν ἂν πῃ ἄγαλμα μνημόσυνον ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας,

τοῦ χωρίζουν τὰ ἀναίσθητα μέλη, καὶ τὸ ρίπτουν χαυαί, διὰ νὰ μὴ ἀπομείνῃ εἰς τὴν χώραν οὐδὲ ἄψυχος εἰκόνα ἀνθρώπου. Ὅπου στῦλος, στολὴ τῆς πόλεως, ὅπου πυραμίδα τῆς Αἰγυπτίας μαθήσεως λείψανον, ὅπου θέατρον ἢ καὶ τρόπαιον, ὅλα δοκιμάζουσι τὸ σίδηρον, καὶ χειρότερον ἀπὸ κάθε σίδηρον ἐχθροῦ τὴν σκληροκαρδίαν καὶ λύσσαν. Ὁ ὁποῖος διὰ νὰ τὴν σθήσῃ καὶ ἀπὸ τὸν κόσμον ὀλότελα καὶ διὰ νὰ μὴ φανῇ πλέον οὐδ' ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο κτισμένη, ἀνάπτει φωταίε εἰς κάθε τόπον, σπέρνει φλόγαις τριγύρου καὶ εἰς κάθε μέρος, καὶ εἰς ὀλίγην ὥραν τὴν μεταλλάσσει εἰς ἄλλην Τροίαν καπνίζουσαν καὶ καιομένην. Ἀφίνω ἐδῶ ταῖς φωναῖς τῶν μισαπποθαμένων ἀνθρώπων, τοὺς θρήνους τῶν γυναικῶν, τὰ δάκρυα τῶν γερόντων, ἀπὸ ταῖς πληγαῖς τῶν ὁπσίων ἀκόμη δὲν εἶχε φύγει ἀπὸ τὸν τρόμον τὸ πνεῦμα, ἀφίνω ταῖς βοαῖς τῶν βαρβάρων καὶ τῆς φλογὸς τὴν ἀνεκδιήγητον ταραχὴν, ὅπου ρίπτοντας σπῖτια, παλάτια, πύργους, καίοντας ξύλα καὶ ὅ,τι ἄλλο, τόσον ἐτρίζε καὶ μὲ ταῖς σπῖθαις τόσον ἐκατακτύπα, ὅπου ἤθελες εἰπεῖ, νὰ εὐρίσκεισαι κάτω ἐκεῖ, εἰς τὰ πολυτάραχα τοῦ Νείλου κατάδουπα. Τοῦτο μόνον σμίλγω, πῶς δὲν ἀπέμεινε οὐδὲ μία καὶ μόνη πέτρα διὰ νὰ γράψῃ τινὰς τὸ Ὡδε κεῖται, ἀμὴ ἡ χώρα ὅλη ἐτάφη εἰς τὴν ἰδίαν τῆς στάκτην, καὶ ὅπου ἐτρέφοντο λαοί, τώρα βόσκονται ζῶχ.

Φ. Σκουῖφος

ΜΑΧΗ ΠΑΡΑ ΤΑΣ ΠΑΤΡΑΣ

Ὁ Μεχμέτ πασσάς, ἀφ' οὗ ἀπέτυχε καὶ ἐν τῇ πρώτῃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδρομῇ καὶ εἶδεν εἰσελθόντας τοὺς ἐχθροὺς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν, ἐταπείνωσε τὴν ὀφρὺν του, συνεννοήθη μετὰ τοῦ ἐν Ρίφ καθημένου Ἰσοῦφη, ὃν ὠλιγῶρει ἕως τότε, καὶ ἐζήτησε τὴν σύμπραξιν τῶν ἐκεῖ καὶ τῶν ἐν Ἀντιρρίφ. Ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ ταύτῃ συνήχθησαν εἰς Πάτρας ἕως 8,000, καὶ τὴν 9 Μαρτίου 1822 ἐξεστράτευσαν ὅλοι ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τῶν δύο πασσάδων καὶ πεσόντες ἐν πρώτοις εἰς τοῦ Κυνηγοῦ ἔτρεψαν τοὺς ὑπὸ τοὺς Κουμανιώτας κατέχοντας τὴν θέσιν ἐκείνην Πατρεῖς, ἐσκότωσαν τὸν σημαιοφόρον καὶ ἐπῆραν τὴν σημαίαν των. Πολλοὶ Ἕλληνες τῶν ἐν τῷ Γηροκομείῳ καὶ τῷ ληνῷ τοῦ Σαήταγα, ἐξήλθον εἰς βοήθειαν τῶν καταδιωκομένων, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐτράπησαν, καὶ μὴδὲ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς θέσεις των ἠδυνήθησαν. Ὁ δὲ Κολοκοτρῶνης ἔβαλεν εἰς κίνησιν τὰ ὑπὸ τὸν Πλαπούταν, τὸν Γενναῖον, τὸν Δηλιγιάννην, τὸν Τσανέτον Χρηστόπουλον καὶ τὸν Πετμεζῶν σώματα· ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἔτρεψαν καὶ ταῦτα καὶ ἐπολιόρκησαν καὶ τὸ Γηροκομεῖον. Ἐν τῷ μετα-

Ξυ δὲ τούτῳ ὁ Γενναῖος εἰσῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὸν λιγὸν τοῦ Σα-
ήταγα ὅπου ἦρε πολλὰ ὀλίγους Τριπολιτσιώτας καὶ τὸν ἀρχηγὸν
αὐτῶν Σέκερην, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐναπομεινάντων ἐφυγαντ' ἰδόν-
τες τὰ γενόμενα. Ἐν ἐνὶ λόγῳ οἱ Τοῦρκοι ἔτρεψαν ὅλους τοὺς Ἑλ-
ληνας καὶ τοὺς ἠνάγκασαν καταδιώκοντές τους νὰ καταφύγωσιν εἰς
τὰ ὄρη, ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ Γηροκομεῖῳ καὶ τῷ ληνῷ, οὓς ἀπέκλεισαν
καὶ ἐπολέμουν, καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Πλαπούταν ἐν τῇ πεδιάδι ὀχυρωθέν-
των. Ἐπὶ τῆς φυγῆς δὲ ταύτης ἐκινδύνευσεν νὰ συλληφθῇ ὁ Ζαήμης.
Εὗρεθεις οὗτος ἐπὶ τῆς ἐξόδου τῶν ἐχθρῶν ἐν Ὀμπλῷ ἐκίνησε μετὰ
τινων στρατιωτῶν πρὸς τὸ Γηροκομεῖον, ὅπου ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν
Καλαβρυτινῶν, καὶ πεσὼν καθ' ὁδὸν ἐπὶ τῆς τροπῆς τῶν Ἑλλήνων
εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρῶν καὶ καταδιωχθεὶς ἔφθασεν ἑφιππος εἰς τὸ
χεῖλος ῥαχὸς τινος, ὅπου ἀφηνιάσαντος τοῦ ἵππου, ἐπέχευσε καὶ
διαπεραιωθεὶς πεζὸς ἀπέφυγε τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν μεινάντων ἐν-
τεῦθεν τοῦ ῥαχὸς.

Ἐπὶ τῆς τροπῆς δὲ ταύτης ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις διέμεινε κατὰ
τὸ Σαραθάλι, ἐκινήθη μόνος κατὰ τὸν Παλαιόπυργον μηδ' αὐτὸς ἡ-
ξέυρων πρὸς τί ἐκινεῖτο. Καθ' ὁδὸν ἀπήντησε τὸν Λεχωρίτην στελλό-
μενον πρὸς αὐτὸν παρὰ τοῦ Ζαήμη ἀγγελιαφόρον, καὶ τὸν συμπαρέ-
λαβε· πλησιάσας δὲ πρὸς τὸν Παλαιόπυργον εἶδεν ἐπάνωθεν τοῦ μι-
κρὸν ἑλληνικὴν σημαίαν καὶ 15 Ἑλλήνας καθημένους καὶ θεωροῦν-
τας τὰ γενόμενα. «Ποῖον ἔχετε ἀρχηγόν;» τοὺς ἠρώτησε. «Τὸν
Βαγγέλη Κουμανιώτη», ἀπεκρίθησαν. «Ἐμένα μὲ γνωρίζετε;» τοὺς
ἠρώτησε πάλιν ὁ Κολοκοτρώνης. «Ὁχι» ἀπεκρίθη ὁ Κουμανιώτης.
«Ἐγὼ» ἐπανελάθεν «εἶμαι ὁ Κολοκοτρώνης, ἀκολουθεῖτέ με καὶ
ἔχει ὁ Θεός». Κατέβησαν οἱ 15, τὸν ἠκολούθησαν καὶ ἔγιναν ὅλοι
17· προχωροῦντες ἔγιναν πεντήκοντα καὶ συμπαρέλαβαν καθ' ὁδὸν
καὶ τὸν Παρασκευᾶν Πλαπούταν. «Στῆσε ἐδῶ, Βαγγέλη», εἶπε τότε
ὁ Κολοκοτρώνης «τὴν σημαίαν σου, καὶ σύ, Παρασκευᾶ, σῦρε καὶ
πιᾶσε τὸ ἐμπρὸς τῆς σημαίας τοῦ Βαγγέλη ἀσθεστοκάμινον». «Εἶναι
ἀνοικτὸς ὁ τόπος καὶ χανόμεθα» ἀπεκρίθησαν οἱ περὶ τὸν Παρα-
σκευᾶν. «Μὴ φοβᾶσθε» ἐπανελάθεν ὁ Κολοκοτρώνης, «ἐγὼ δὲν σᾶς
ἀφίνω νὰ χαθῆτε· σᾶς στέλνω βοήθειαν». Τὸ ὄνομα τοῦ Κολοκο-
τρώνη ἦτο πύργος δυνάμεως· ἐγείνεν, ὡς εἶπε, καὶ κατελήφθη ἡ κά-
μινος. Ἐμπροσθεν αὐτῆς ἦσαν 60 Τοῦρκοι ἑφιπποι καὶ ὠρμησαν ἐπὶ
τοὺς Ἑλλήνας· ἀλλ' οἱ Ἑλληνες ἀντέστησαν καὶ διετήρησαν τὴν
θέσιν των. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης παρετήρησεν ὅτι τὸ κέντρον τοῦ ἐ-
χθροῦ ἦτο δυνατόν καὶ ἀδύνατοι αἱ πτέρυγές του, διὰ τοῦτο ἀφοῦ
εἰθάρρυνε τὸ κατὰ τὴν κάμινον μικρὸν σῶμα, μετέβη μετὰ τοῦ ση-
μαιοφόρου τοῦ Καραχάλιου καὶ τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Φωτάκου πρὸς

τὸ ἄλλο μέρος, τὸ κρατούμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς μάννας τοῦ νεροῦ, καὶ ἐκράυγασεν ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ἐπὶ τῶν βουνῶν Ἕλληνας. «Κάτω, Ἕλληνες, κάτω ἐδῶ εἶναι ὁ Κολοκοτρώνης». Ἀκούσαντες οἱ ἐκεῖ τὴν βροντώδη φωνὴν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τὸ ὄνομά του ἤρχισαν νὰ καταβαίνωσι πρὸς τὸ μέρος ὅπου ἦτον ὁ Κολοκοτρώνης καὶ νὰ μάχωνται. πολλοὶ δὲ ὑπῆγαν καὶ ὅπου ἦσαν ὁ Βαγγέλης καὶ ὁ Πικρασκευᾶς ἰδόντες ὅτι ἦσαν καὶ ἐκεῖ Ἕλληνες, καὶ οὕτως ἐξήρθη ἡ μάχη. Ἐν τοσούτῳ ἐπολέμουν ἀδιακόπως καὶ οἱ ἐν τῇ Γηροκομείῳ καὶ οἱ ἐν τῇ ληνῶ καὶ ἀντεῖχον γενναίως, ἂν καὶ ἐκανονοβολοῦντο καὶ ἐβομβοβολοῦντο ὑπὸ τῶν ἐξω, ἐπίσης διεκρίνοντο καὶ οἱ ἐν τῇ πεδιάδι μαχόμενοι ὑπὸ τὸν Πλαπούταν. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης μετεχειρίσθη εὐτυχῶς τὸ ἀκόλουθον στρατήγημα. Ἀέθη εἰς τινα ὑψηλὴν θέσιν, καὶ ἀπ' οὗ ἐκύτταξε διὰ τοῦ τηλεσκοπίου του τοὺς πολεμοῦντας ἐκατέρωθεν, ἐκρότησε τὰς χεῖρας καὶ ἐκράυγασεν. «Ἐτσάκισαν οἱ Τούρκοι, ἐτσάκισαν· πάρτε τους Ἕλληνες, πάρτε τους». Οἱ Τούρκοι δὲν ἐτσάκισαν, ἀλλ' οἱ πολεμοῦντες πρὸς τὸ ἐν μέρος δὲν ἐβλεπαν τί ἐγίνετο πρὸς τὸ ἄλλο· διὰ τοῦτο ἐπίστευσαν καὶ Τούρκοι καὶ Ἕλληνες τὴν φωνὴν τὴν λέγουσαν καὶ Τούρκοι ἐτσάκισαν νομίζοντες οἱ τοῦ ἐνός μέρος ὅτι τῇ ὄντι ἐτσάκισαν οἱ τοῦ ἄλλου· ὥστε ἐπαλήθευσαν μετ' ὀλίγον ὅσα μὴ ἀληθῶς εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης κατ' ἀρχάς. Καὶ πανταχόθεν μὲν ἐφόρμησαν οἱ Ἕλληνες, πανταχόθεν δὲ ἐτράπησαν οἱ Τούρκοι καταδιωκόμενοι μέχρι τῆς πόλεως. Δεκαοκτὼ ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ κεχαγιάς τοῦ Μεχμέτ-πασᾶ, μὴ δυνηθέντες νὰ καταφύγῃσι καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν πόλιν, ἐκλείσθησαν ἐν τινι περιτειγίσματι, ὅπου εἰσπηθήσαντες ὁ Πλαπούτας καὶ τινες τῶν περὶ αὐτὸν τοὺς ἐφόνευσαν. Διακόσιοι ὑπελογίσθησαν ὅλοι οἱ ἐπὶ τῆς μάχης ταύτης φονευθέντες Τούρκοι· ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν καὶ εἰκόσιν Ἕλληνες. Τοιοῦτοτρόπως μετέβαλεν ὁ Κολοκοτρώνης τὴν κατὰ τὴν 9 Μαρτίου ἦσαν τῶν Ἑλλήνων εἰς νίκην.

Σπ. Τρικούπης

ΠΥΡΡΟΛ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΝΑΥΑΡΧΙΑΟΣ ΕΝ ΧΙΩ

Τὴν 1 Μαΐου 1822 κατέπλευσεν ὁ στόλος εἰς Ψάρᾳ καὶ ἔμαθεν ὅτι ὁ Τουρκικὸς ἐπανεπλεύσε πρὸ δύο ἡμερῶν εἰς Χίον, ὅπου ὁ Καπετάρμπασσας, γαυριῶν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασί του, ἐτρόφα περιμένων ἄλλα πλοῖα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν 10 ἤρχιζε τὸ ραμάζανι. Ἐπειδὴ διαρκούντος αὐτοῦ, οἱ Τούρκοι συνήθως ἡσυχαζον, ἀπεράσισεν ὁ Καπετάρμπασσας νὰ μὴ ἐμπλεύσῃ μέχρι τοῦ μπαϊρακίου· ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου θεωροῦντες ὅτι ἡ ἐπὶ ματαίῳ

παρέλευσις ενός μηνός ἔβλαπτε, διότι ἐξηντλοῦντο οἱ ὀλίγοι πόροι του, ἀπεφάσισαν νὰ κυπήσωσιν ὅσον τάχιον ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Χίου τὸν ἐχθρικὸν στόλον· ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἀνήχθη ὁ ἑλληνικὸς τὴν 8, ἀλλὰ δὲν εἰσέπλευσε τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸν πορθμὸν· τὴν δὲ 14 ἐπλησίασαν τινὰ τῶν πλοίων πρὸς τὰ βόρεια στόμια τοῦ πορθμοῦ, ἠεροβολίσθησαν μετὰ τινων φρεγατῶν καὶ κορβετῶν, καὶ δύσαντος τοῦ ἡλίου ἐπανέπλευσαν ὅπου ἦσαν τὰ λοιπὰ· τὴν δὲ ἐσπέραν τῆς 19 δεκαπέντε πλοῖα πολεμικὰ καὶ τρία πυρπολικὰ ὑπὸ τὸν Μιαούλην εἰσέπλευσαν τὸν πορθμὸν διὰ τοῦ πρὸς ἄρκτον εἰσπλου, τὰ δὲ λοιπὰ ἔμειναν ἔξω ἀποτελοῦντα γραμμὴν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς ἀρκτικῆς ἁκρας τῆς Χίου καὶ παρατεινομένην μέχρι τῶν παραλίων τῆς Ἀσίας· τοῦτο ἰδοῦσι ἐν καιρῷ ἢ ἐπὶ τοῦ στομίου τοῦ πορθμοῦ ἐχθρική προφυλακὴ ἔδωκεν εἰδοσὴν κανονοβολήσασα, καὶ ἀμέσως ἀνήχθη ὅλος ὁ τουρκικὸς στόλος, ἀλλ' ἐν τόσῃ ταραχῇ καὶ βίᾳ ὥστε πολλὰ πλοῖα ἄφησαν τὰς ἀγκύρας· ἀπ' οὗ δὲ ἐπλησίασαν οἱ δύο στόλοι ἐντὸς βο-λῆς κανονίου, τέσσαρα ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ τοῦ Μιαούλη. τοῦ Σαχ-τούρη, τοῦ Σκούρτη καὶ τοῦ Τσαμαδοῦ, ἔβαλαν εἰς τὸ μέσον τὴν ἐχθρικήν ναυαρχίδα καὶ τὴν ἐπολέμουν· ἀπερρίφθη καὶ ἐν πυρπολικὸν ἀλλὰ δὲν ἐκόλλησε. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἐξέπλευσαν τὰ ἑλ-ληνικὰ καὶ κατόπιν αὐτῶν καὶ τὰ τουρκικὰ διώκοντα τὰ ἑλληνικὰ καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κανονοβολοῦντα, ἀλλ' ἐπὶ ματαίᾳ οἱ στόλοι ἀν-τεκανονοβολήθησαν καὶ τὴν ὑστεραίαν ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ ἀβλαβῶς ὡς καὶ τὴν προτεραίαν, καὶ τὰ μὲν ἑλληνικὰ ἐπανήλθαν εἰς τὰ Ψαρά τὰ δὲ τουρκικὰ εἰς τὸν λιμένα τῆς Χίου. Ἐν τοσούτῳ ἦλθε νέα ναυτικὴ δύναμις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν Καπετάμπασσαν, καὶ ἀνεμένετο καὶ ἄλλη ἐξ Αἰγύπτου.

Οἱ Ἕλληνες διελογίζοντο πάντοτε πῶς νὰ βλάψωσι τὸν ἐχθρὸν πρὶν δυναμωθῇ ἔτι μᾶλλον, καὶ ἄλλον τρόπον δὲν εἶχαν παρὰ τὴν χρῆσιν τῶν πυρπολικῶν. Τὴν νύκτα πρὸς τὴν ἡμέραν τοῦ μπαϊρα-μίου, ὃ ἐστὶ τὴν τῆς 5 Ἰουνίου, συνήλθαν ἐπὶ τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος πολλοὶ τῶν πλοιάρχων τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς συνεόρτασιν· σκοτεινὴ ἦτο ἡ νύξ ἐκείνη, οὔσα ἡ τελευταία τῆς σελήνης, καὶ τὰ πλοῖα, τοῦ στόλου ἐξ αἰτίας τοῦ ἐπικρατοῦντος ραμαζανίου ἦσαν ὀ-λόφωτα· διεκρίνοντο δὲ μετὰξὺ ὧν τὰ δύο δίκροτα, ἦτοι ἡ ναυαρχὴς καὶ ἡ ὑποναυαρχίς, διὰ τὴν πλουσίαν φωτοχυσίαν των. Πρὸ τριῶν ἡμερῶν δύο ἑλληνικὰ πυρπολικά τὸ μὲν ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Πι-πίνον Ἰδραῖον, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην Ψαριανόν, ἀ-πέπλευσαν διὰ νυκτὸς ἐκ Ψαρῶν κατὰ τὸ ἀρκτικὸν μέρος τῆς Χίου· ἀλλ' ἐπέσαν εἰς τὴν τριήμερον γαλήνην. Συνέπλευσαν καὶ τέσσαρα πολεμικὰ, δύο πρὸς τὸ νότιον καὶ δύο πρὸς τὸ βόρειον μέρος τοῦ

πορθμοῦ ἐπὶ σκοπῷ νὰ παραλάβωσι τὰ πληρώματα τῶν πυρπολικῶν μετὰ τὸν ἐμπρησμόν αὐτῶν. Τὴν ὅ ἤρχισε νὰ πνέῃ ἀρκτικὸς ἄνεμος, καὶ πρὸς τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὰ δύο πυρπολικά παρέπλεον ὑπὸ ξένην σημαίαν τὸ Καραμπουργοῦ κρυπτόμενα ὑπὸ τὴν ξηράν, ἀφ' οὗ δὲ ἐνύκτωσεν, εἰσῆλθαν ἡσυχῶς καὶ ἀνυπόπτως τὸν πορθμὸν, διότι ἐξ αἰτίας τῆς ἐορτῆς τοῦ μπαϊραμίου ἡγκυροβόλησε καὶ ἡ προφυλακίς, καὶ ἔπλεον ἐν μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου· τύσον δὲ ἐπλησίασαν πρὸς τινα τῶν πλοίων ὥστε ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τῇ κραυγῇ τῶν σκοπῶν ν' ἀπομακρυνθῶσι καὶ νὰ μὴ φαίνωνται. Μετὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον ἐπανῆλθον πλησίον εἰς μέσῳ τοῦ στόλου, καὶ βοηθούμενα ὑπὸ τῆς πνεύσεως ἀπογείου αὔρας ἔπεσαν αἰφνης τὸ μὲν ψαριανὸν εἰς τὴν πρῶραν τῆς ναυαρχίδος καὶ περιπλεχθὲν μετέδωκεν ἑμέσως τὰς φλόγας του, τὸ δὲ ὑδραϊκὸν εἰς τὴν πρῶραν τῆς ὑποναυαρχίδος, ὅπου ἐκόλλησεν, ἀλλ' ἐξεκόλλησε προτοῦ νὰ μεταδώσῃ τὰς φλόγας του, καὶ καίόμενον ἐκυμαίνετο τῇδε κακείσε ἐν μέσῳ τοῦ στόλου ἐνσπεῖρον φόβον καὶ ταραχήν. Οἱ δὲ γενναῖοι πλοίαρχοι καὶ ναῦται τῶν δύο πυρπολικῶν, ὅλοι 43, ἀφ' οὗ ἐτελείωσαν τὸ ἔργον, ἐμβάντες εἰς τὰ ἐφόλκια ἐξῆλθον τοῦ πορθμοῦ διὰ τοῦ νοτίου στομίου ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν ἀβλαβεῖς ὅλοι, διεσώθησαν εἰς τὰ εἰς σωτηρίαν των παραπλέοντα πλοῖα, καὶ καταπλεύσαντες εἰς Ψαρὰ ἔτρεξαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ εὐφημεύοντος λαοῦ καὶ ἐδοξολόγησαν τὸν Θεὸν τὸν εὐλογήσαντα τὸ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τόλμημα· εἶχαν δὲ ἀπόφασιν νὰ καῶσιν ὅλοι ἂν ἐβλεπαν ὅτι δὲν ἐδύναντο ν' ἀποφύγῃσι τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, καὶ διὰ τὴν σκοπὸν τοῦτον ἔφεραν ἐν τὸς τῶν δύο ἐφορκίων πυρίτιδα. Ἐντὸς δὲ τῆς φλογισθείσης ναυαρχίδος ἦσαν ὄχι μόνον Τούρκοι πολλοὶ καὶ σημαντικοί, ἀλλὰ καὶ χριστιανοὶ αἰχμάλωτοι· ὅλοι δὲ ἐκτὸς ὀλίγων ἐχάθησαν, διότι ἀνάφαντα τὰ κανόνια ἐμπόδιζαν διὰ τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον τὰς λέμβους τῶν ἄλλων πλοίων νὰ πλησιάσωσι. Δύο λέμβοι τῆς ναυαρχίδος, ἐβυθίσθησαν αὐτανόρῳ διὰ τὸ μέγα πλήθος τῶν ἐν αὐταῖς συσσωρευθέντων. Ἐμβάντος δὲ καὶ τοῦ Καπετάρμπασσα εἰς τὴν ἰδιαιτέραν λέμβον του, ἐπέπεσεν, ἐνῶ ἀπεμακρύνετο, ἐν τῶν καταρτίων τῆς καιομένης ναυαρχίδος· καὶ τὴν μὲν λέμβον ἐβύθισεν, αὐτοῦ δὲ τὴν ὁσφὺν ἔθλασεν· ἀλλὰ πεσόντες κολυμβηταὶ εἰς τὴν θάλασσαν τὸν διέσωσαν φερόμενον ἐπὶ τῶν κυμάτων, καὶ τὸν ἀπεκόμισαν ἡμιθανῆ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ὅπου μετ' ὀλίγον ἐξεψύχθη. Βόσκον δὲ τὸ πῦρ ἐν τῇ ναυαρχίδι διεδόθη μετὰ μίαν σχεδὸν ὥραν εἰς τὴν πυριταποθήκην· τότε ὑψώθη οὐρανομήκης πύρινος στύλος φωτίζων ἐν μέσῳ τῆς σκοτεινῆς ἐκείνης νυκτὸς πλατὺν μακρὸν ὀρίζοντα. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἔθαψαν πρὸ τῆς μεσημβρίας ἐν τῷ φρουρίῳ τὸν Καπετάρμπασσαν.

ἀλλ' ἐπὶ τῆς κηδείας ἐξεμάνησαν ἐκ νέου οἱ ἐπὶ τῆς Χίου αἰμοχαρεῖς Τούρκοι, καὶ ἡ θεία ἐνὸς Καπετάμπασσα γενομένου θύμα τοῦ πυρὸς τῶν Ἑλλήνων τοῖς ἔδωκε νέαν ἀφορμὴν νὰ κινήσωσιν ἕως ὠδεακισχίλιοι τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς κηδείας πρὸς τὰ Μαστιχοχώρια τὰ μὴ ἕως τότε παθόντα, ἐπὶ τῇ προφάσει νὰ παιδεύσωσιν ὅχι τοὺς ἐγχαυρίους ἀλλὰ τοὺς ἐξ ἄλλων χωρίων ἐκεῖ καὶ κυρίως εἰς τὸ Θεολό Ποτάμι καταφυγόντας ἂν καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἀμνηστίας. Ἐφρούρει τὰ χωρία ταῦτα ὁ καλοκάγαθος Ἐλεζογλους, ὅστις ἐπὶ σκοπῷ νὰ τὰ προφυλάξῃ παρέδωκε θείλων καὶ μὴ τοὺς εἰς αὐτὰ καταφυγόντας κατοίκους τῶν ἄλλων χωρίων· ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη, ὡς ἠλπίζε, διὰ τῆς θυσίας τῶν ὀλίγων νὰ προφυλάξῃ τοὺς πολλοὺς. Ἀφ' οὗ δὲ αἰμοχαρεῖς παρέλαβον ὅσους ἐζήτησαν καὶ τοὺς ἐσφαζαν αὐθωρεῖ, ἐπάτησαν αὐθημερόν καὶ αὐτὰ τὰ χωρία ξιφῆρεις σφάζοντες, αἰχμαλωτίζοντες καὶ καταστρέφοντες· ἡ καταστροφή δὲ αὕτη ἀποτελεῖατε τὴν καταστροφήν ὅλης τῆς νήσου.

Σπ. Τρικούπης

Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΗΔΙΟΥ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

1822

Ἐν τῷ Ναυπλίῳ ἐπεκράτει πρό τινας καιροῦ διαίρεσις, τῶν μὲν θελώντων, τῶν δὲ μὴ θελώντων νὰ παραδοθῶσιν. Οἱ δυστυχεῖς ἐγκλειστοὶ ἐκτὸς τῆς πείνης κατεθλίβοντο καὶ ὑπὸ λοιμικῆς ὅτον δὲ ἐπερίσσευαν τὰ κακὰ τῶν, τόσον ὑπερίσχυε καὶ τὸ εἰς παράδοσιν κλῖνον κόμμα. Ἐστενοχωροῦντο δὲ πρό τινων ἡμερῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἔξω τοῦ Ναυπλίου ἐλληνικῶν στρατευμάτων, ὧν τὴν ἀρχηγίαν διέδεχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικολοῦ Σταυτελοπούλου ὁ Σταῖκος Σταϊνόπουλος. Τὰ στρατεύματα ταῦτα, βοηθούμενα ὑπὸ τῶν ἀπομεινარიῶν τοῦ τακτικοῦ, ἄετι μετὰβάντα μετὰ τὴν μάχην τοῦ Πέτα ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κατήντησαν τὸν Ὀϊτώριον πρὸ τῶν Πυλῶν τοῦ Ναυπλίου, ἐκτύπησαν πολλάκις τοὺς Ναυπλιεῖς ἐξερχομένους καὶ τοὺς ἐδίωσαν νὰ μὴ προχωρῶσιν ἐκεῖθεν τοῦ προχώματος. Τὰ αἰτία ταῦτα ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους καὶ πρὸ τῆς παντελοῦς ἀποτυχίας τῶν εἰς ἀντίληψίν των στρατευμάτων ἐκ Κορίνθου νὰ ἐλθωσι σπουδαιότερον εἰς λόγους συμβιβασμοῦ μετὰ τοῦ Σταῖκου καὶ εἰς νέαν δι' αὐτοῦ διαπραγματεύειν μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀπεκρίθη ὅτι τοῖς ἐχαρίζετο ἡ ζωὴ καὶ τοὺς ἐδίδοντο καὶ πλεῖστα πρὸς διάβασιν ὅλων εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας εἰ δὲ καὶ δὲν

ἔστειραν, θὰ τοὺς ἔτρωγεν ὅλους ἐντὸς ὀλίγου ἢ ἐλληνικὴ μάχαιρα. Τὸ γράμμα τοῦτο λαθὼν ὁ Στάϊκος ἀπέστειλε τὴν ἐσπέραν τῆς 29 Νοεμβρίου εἰς τὸ φρούριον. Οἱ Τούρκοι θέλοντες νὰ λάθωσιν αὐτοῦ γνῶσιν ὅλοι καὶ συναποφασίσωσι, συνήλθαν εἰς γενικὸν συμβούλιον, κατέβησαν εἰς τὴν πόλιν καὶ οἱ ἐν Παλαμηδίῳ ἀφήσαντες ὀλίγους φύλακας ὡς μηδὲν ὑποπτεύοντες. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τοῦτῃ δύο Ἄλθανοὶ ἐκ τῶν ἐναπομεινάντων φυλάκων τῇδε κάκεισε ἀπροσέκτως διεσπαρμένων, ταλαιπωρούμενοι ὑπὸ τῶν δεινῶν τῆς πολιορκίας καὶ ἐλπίζοντες ἴσως πλουσίας ἀμοιβάς, κατέβησαν διὰ σχοινοῦ ἀπὸ τοῦς τοίχους, ὑπῆγαν πρὸς τὸν κατὰ τὴν Ἀριαν Στάϊκον, τῷ εἶπαν ὅτι ἢ φρουρὰ τοῦ Παλαμηδίου κατέβη εἰς τὴν πόλιν καὶ ὅτι, ἂν ὑπῆγαι-
νεν εὐθύς, θὰ ἐκυρίευσεν τὸ Παλαμηδὶ ἀναιματῶς. Ὁ γενναῖος Στάϊκος, χωρὶς νὰ ὑποπτεύσῃ δολιότητα, παρέλαβε 200 συντρόφους, 60 Κρα-
νιδιώτας καὶ ἓνα λόχον τοῦ τακτικοῦ καὶ ἦλθεν ὑπὸ τὰ τεῖχη μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ἀσέληνος καὶ βροχερὰ ἦτο ἡ νύξ ἐκείνη· ἀνέβησαν τὰ τεῖχη κατ' ἀρχὰς ὀλίγοι, ἥνοιζαν πυλίδα τινὰ καὶ εἰσῆζαν δι' αὐτῆς καὶ τοὺς λοιπούς. Ἡθελήσαν τινες τῶν φυλάκων ν' ἀντι-
σταθῶσιν, ἀλλ' ἔριψαν μετ' ὀλίγον τὰ ὄπλα, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκυ-
ρίευσαν τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀπερβητον φρούριον πρὸς τὰ χαράγματα τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν μνήμην τοῦ ἀποστό-
λου Ἀνδρέου. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ ἐκυρίευσαν, ἐτουφέκισαν ὅλοι διὰ μιᾶς βλέποντες πρὸς τὴν πόλιν φωνάζοντες· «καλῶς σὰς ἡύραμεν ἀγγάδες». Οἱ δυστυχεῖς ἀγάδες, ἀγνοοῦντες τίνι τρόπῳ ἐκυρίευσαν οἱ Ἕλληνες τὸ φρούριον καὶ βλέποντες ἑαυτοὺς καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα τῶν ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν ἐχθρῶν περιέτρεχαν τὰς ἀγυῖας τῆς πόλεως ὡς παράφρονες. Ἡμέρας δὲ γενομένης, οἱ νέοι κύριοι τοῦ Παλαμηδίου ὑψώσαντες τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ ἐκανονοβόλησαν φωνάζοντες «καὶ τοῦ χρόνου ἀγάδες τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου». Ἐν τοσοῦτῳ ὁ ἐν Δερβενακίοις Κολοκοτρώνης, ἀκούσας τὸν κανονοβολισμόν, ἔτρε-
ξεν ἑφιππος εἰς Ναύπλιον· καθ' οὗδὸν ἀπήντησε πεζὸν φέροντα τὴν εἰδοῖσιν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον ὑπὸ τὸν κρότον τῶν κανονίων καὶ διέταξεν ἀμέσως καὶ ἔστρεψαν πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἀκροναυ-
πλίαν πολλὰ κανόνια· ἔστειλε δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει Τούρ-
κους διαταγὴν ἀπειλητικὴν νὰ παραδῶσιν τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἀ-
κροναυπλίαν ἐντὸς τριῶν ὥρων, καὶ ἐπειδὴ μετ' αὐτὰς τρεῖς ὥρας δὲν ἔλαβεν ἀπόκρισιν, ἤρχισε νὰ κανονοβολῇ· ἀλλ' ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν Τούρκων καὶ τῇ μεσιτείᾳ τῶν διαμενόντων ἐν Ναυπλίῳ μελῶν τῆς ἐλληνικῆς ἐπιτροπῆς, ἔστρεψε νὰ συμβιβασθῇ· καὶ οὕτω, παύσαντος τοῦ κανονοβολισμοῦ, ἀνέβησαν εἰς τὸ Παλαμηδὶ οἱ ἐντόπιοι μπε-
δες καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐντὸς τοῦ Ναυπλίου Ἀλθανῶν ἐπὶ συμβιβα-

σμφ. Σᾶς χαρίζομεν, τοῖς εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης, τὴν ζωὴν καὶ σᾶς ἀφίνομεν καὶ ἀπὸ δύο ἐνδυμασίας· σᾶς δίδομεν καὶ ἐλληνικὰ πλοῖα εἰς μετακόμισίν σας καὶ σᾶς τρέφομεν ἕως, οὐ κατευοδαθῆτε ὅπου θέλετε. «Ἡμεῖς», ἀπεκρίθη ὁ ἀρχηγὸς Ἀλθανός, «δὲν δίδομεν τ' ἄρματα, θὰ πολεμῶμεν ὅσῳ νὰ βγῇ ἡ ψυχὴ μας, θὰ καύσωμεν τὴν χώραν καὶ δὲν θὰ ἀφήσωμεν πέτραν σὲ πέτραν». «Καύσατέ την», ἐπανέλαβεν ἀποτόμως ὁ Κολοκοτρώνης, «ἀλλὰ νὰ ἡξεύρετε ὅτι θὰ καῆτε καὶ σεῖς». Ἀλλ' οἱ μπέηδες ἔπαυσαν τὴν ἀναφυσῆσαν λογοτριβὴν, συγκατετέθησαν εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Κολοκοτρώνη πρὸς χάριν, ὡς εἶπαν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν, κατέβησαν εἰς τὴν πόλιν καὶ ὑπέγραψαν ὅλοι τὴν σύμβασιν· ἀρ' οὐ δὲ συνυπεγράφη καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἔστειλαν οἱ Τούρκοι πρὸς αὐτοὺς τὰς κλεῖς τῶν φρουρίων. Οἱ Ἕλληνες παρέλαβαν τὰ κάτω φρούρια καὶ διώρισάν τινες εἰς σύναξιν καὶ ἀπόθεσιν ἐν δύο τζαμίοις, ἐπὶ καταγραφῇ τῶν πραγμάτων τῶν Τούρκων. Φόβος μέγας ἐπεκράτει, μὴ ἐπάθαιναν οἱ Ναυπλιεῖς ὅσα ἔπαθον οἱ συνάδελφοί των ἐν Νεοκαστρῷ, ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐν Ἀθήναις· ὁ Κολοκοτρώνης, μὴ θέλων νὰ συμβῇ τοιοῦτόν τι μὴδὲ νὰ διαρπαγῇ ἡ περιουσία, ἔκλεισεν ἔξω τῆς πύλης τοῦ φρουρίου τοὺς συρρεύσαντας ἐπὶ λαφυραγωγίᾳ στρατιώτας· ἀλλ' οὗτοι ἠπειλήσαν νὰ εἰσέλθωσι διὰ τῆς βίας, νὰ σφάξωσι τοὺς Τούρκους καὶ νὰ διαρπάσωσι τὰ ὑπάρχοντά των· δι' ὃ πᾶσα ἀναβολὴ ἀπόπλου ἦτο ἐπικινδύνος. Καλὴ τύχῃ κατέπλευσε τὴν 12 Δεκεμβρίου εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυπλίου ὁ Χαμιλτὼν (1) ἐπὶ τῆς Καμβρίας καὶ παρέλαβε συναινέσει τῶν Ἑλλήνων 400, παρέλαβαν καὶ τοὺς λοιποὺς τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Μισούλη ἐπὶ μισθῷ ἑκατὸν δέκα χιλιάδων γροσίων πληρωθέντων ἐκ τῶν λαφύρων, καὶ οὕτως ἀπεβίβασαν τοὺς αἰχμαλώτους ὁ μὲν Χαμιλτὼν εἰς Σμύρνην, ὁ δὲ Μισούλης εἰς Κουσάντασι, ἀλλ' ὅλους τόσῳ κακῶς ἔχοντας διὰ τὴν ἐπὶ τῆς πολιορκίας πεῖναν, τὴν λοιμικὴν καὶ τὴν κακοπάθειαν, ὥστε 67 ἀπέθαναν ἐπὶ μόνῃς τῆς Καμβρίας κατὰ τὸν διάπλου, παραταθέντα ἐξ αἰτίας ἐπισυμβάσης τρικυμίας· ἀπέθαναν δὲ τινες αὐτῶν φαγόντες διὰ μιᾶς κατὰ κόρον· ἐμολύνθη καὶ τὸ πλήρωμα τῆς φρεγάτας. Μόνοι ὡς αἰχμαλῶτοι ἐκρατήθησαν ἐν Ναυπλίῳ ὁ πρόφην φρούραρχος Σελήμπασσας καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀλῆς, ὡς μὴ θελήσαντες νὰ ὑπογράψωσι τὴν συνθήκην· ἀλλ' ὅχι μόνον δὲν ἠνωχλήθησαν οὐδ' αὐτοὶ οὐδ' οἱ περὶ αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄκρον ἐπεριποιήθησαν τροφοδοτούμενοι πλουσιοπαρόχως καὶ ζῶντες ἐν ἀνέσει μέχρις οὐ ἀπελύθησαν.

Σπ. Τρικούπης.

(1) Ὁ Ἄγγλος ναύαρχος ὁ διοικῶν τότε τὴν ἐν Μεσογείῳ Ἀγγλικὴν μοῖραν

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΥΨΗΛΑΝΤΟΥ

Ἄφ' οὗ ἐπάτησε τὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος ὁ ἀνὴρ οὗτος δὲν ἔπαυσεν ἀντιποιοῦμενος τὴν ὑπερτάτην Ἀρχήν, πεποιθώς, ὅτι ἡ Ἀρχὴ ἔπρεπεν εἰς τὸν οἶκόν του, διότι ὁ ἀδελφός του ἀπαρνησάμενος ἑαυτόν, ἐκίνησε πρῶτος τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ὅτι θὰ κατεπάτει τὰ δικαίωματα αὐτοῦ, ἂν παρεδέχετο οὕς ἔθεσε τὸ ἔθνος θεσμούς· ἀλλὰ φιλαρχῶν οὐδέποτε ἐρραδιούργησεν οὐδ' ἐπὶ τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους χεῖρα ἔβαλεν. Ἀκραιφνὴς ἔλαμψε πάντοτε ὁ πατριωτισμός του· πρωτίστη φροντίς καὶ ἐν ταῖς λόγοις του καὶ ἐν τοῖς ἔργοις του ἦτον ἡ εὐδωκίαις τοῦ ἀγῶνος. Οὐδέποτε ἐφείσθη τῆς ζωῆς του εἰς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ, καὶ ἡ μεγάλη του καρδία ἐξωογόνει ἐν κινδύνοις τὸ ἀσθενὲς καὶ κάτισχνον σῶμά του. Πολλάκις ἔνοχος μελετωμένων ἢ πεπραγμένων κακῶν ὑπελήφθη, ἀλλ' ἀμέτοχος παντός κακοῦ πάντοτε ἀνεφάνη καὶ διὰ τὴν ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἀποχὴν καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα διεκρίθη· θερμῶς ἐπροσπάθει πάντοτε νὰ τοὺς προλαμβάνη ὑποκινουμένους, ἢ νὰ τοὺς παύῃ ἀναφαινομένους· ὅζυτέραν εἶχε τὴν μάχαιραν ἢ τὴν εὐάνοιαν καὶ διέπρεπε μᾶλλον ἐν τοῖς στρατοπέδοις ἢ ἐν τοῖς πολιτικοῖς συμβουλίοις· ἀπεδοκίμαζεν ὅ,τι ἔτεινεν εἰς ξένην προστασίαν ἢ εἰς ξένην ἡγεμονίαν· δι' ὃ οὔτε τὸ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ἔγγραφον, οὔτε τὸ πρὸς τὸν δούκα τῆς Αὐρηλίας ὑπέγραψε· καταταραχθεὶς δὲ ἐπὶ τῇ κατὰ τὴν ἐν Ἐπιδαύρῳ συνέλευσιν αἰτήσας τῆς μεσιτείας τῆς Ἀγγλίας διεμαρτυρήθη. Γενναῖα τὰ ἐν τῇ διαμαρτυρῇ φρονήματά του, ἀλλ' οὐδαμῶς πρόσφορα τῷ καιρῷ ἐκείνῳ· ἐξεληφθησαν δὲ καὶ ὡς ὑπεμφαινόντα ἦν ἔτρεφεν ἐλπίδα νὰ ἡγεμονεύσῃ ἐπὶ τέλους. Μακροθύμως καὶ ἀταράχως ὑπέστη τὴν ὑπὸ τῆς ἐπιπληχθείσης παρ' αὐτοῦ συνελεύσεως ἐπιβληθεῖσαν πολιτικὴν ποινὴν, καὶ ἐν τῷ ἀπράγμονί του βίῳ οὐδεμίαν ἔδωκεν ἀκρόασιν τοῖς ἐρεθίζουσιν αὐτὸν κατὰ τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν ὡς μὴ φιλικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένων· πολλάκις ὠλιγορήθη, ἀλλ' οὐδέποτε ἐγόγγυσεν· ἀκλόνητος ἐφάνη ἐν πειρασμοῖς καὶ καρτερικὸς ἐν ἀτυχαίαις καὶ κακουχαίαις· ἐλκύσας δὲ τελευταῖον τὸ ξίφος κατὰ ἐχθροῦ ἐπὶ Καποδιστρίου, δὲν τὸ ἔβαλεν εἰς τὴν θήκην, εἰ μὴ ἄφ' οὗ ἔπαυσεν, αὐτοῦ στραταρχοῦντος, ὁ πέλεμος.

Σπ. Τρικούπης

Ο ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΕΡ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΕΡΑΝΟΙ

1826

Εἶχε πέσει τὸ Μεσολόγγιον, εὐγενὲς ἀπαρχὴ τῆς ἐλευθερίας, καὶ

οἱ ἡρώικοι αὐτοῦ πρόμαχοι, ὅσοι ἔφυγον τὰς φλόγας καὶ τοὺς ἐχ-
 θρούς, οἰκτρὰ θύματα τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς ταλαιπωρίας, εἶχον συρρεῦ-
 σει εἰς χιλιάδας εἰς Ναύπλιον, καὶ ἐζήτουν παρὰ τῆς κυβερνήσεως,
 ὡς μόνον ἀμοιβὴν τῆς ἐνδόξου θυσίας των, ξηρὸν ἄρτον διὰ νὰ τρα-
 φῶσι καὶ πυρῖτιν διὰ νὰ πολεμήσωσιν. Ἄλλ' ἡ κυβερνήσις ἦν ἐν ἀ-
 πορίᾳ ἐσχάτῃ, τὸ ταμεῖον κενόν, καὶ δεινὴ τῶν πραγμάτων ἡ θέσις.
 Τὸ Μεσολόγγιον πυρποληθέν, ἐφάνη λάμψκν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὡς ἐ-
 πικηδεῖα δὰς τοῦ ἀγῶνός της, ἡ Στερεά, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ προ-
 μαχῶνος τούτου, ἡσθάνθη τὰς δυνάμεις της παραλυθείσας ἐνώπιον
 τοῦ φρονηματισθέντος ἐχθροῦ, ἡ Πελοπόννησος ἐδηρῶτο, ἄνευ σχεδὸν
 ἀντιστάσεως, ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτίου· καὶ ὁ κίνδυνος ἦν περὶ τῶν ὅλων.
 Γενικὴ καταστροφή καὶ διάλυσις ἐπέκειτο, ἂν δὲν ἐξεπέμπετο στρα-
 τὸς ἀναχαιτίσων τοὺς πολεμίους, καὶ ἐμψυχώσων τοὺς προμάχους
 τῆς ἐλευθερίας. Κατηγῆς καὶ περιτρομος συνέρρευσε ὁ λαὸς τῆς
 Ναυπλίας εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως, καὶ συνῆλθον ἐπὶ τὸ αὐτὸ
 καὶ οἱ πειναλέοι στρατιῶται, ἀπειλητικοὶ ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των.
 Ἄλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα, οὐδεὶς ἤξευρε τί νὰ προτείνῃ. Τότε ὁ Γεννά-
 διος προκύψας τοῦ ὄχλου, ἀνεπήδησεν εἰς τὴν ρίζαν τῆς ἐν τῷ κέν-
 τρῳ τῆς πλατείας ὑψουμένης πλατάνου, καὶ ἐκείθεν, φλογερὸν τὸ
 βλέμμα ἐπὶ τὸ πλῆθος πλανῶν μετὰ φωνῆς στεντορείου, καὶ μετ'
 εὐγλωττίας παντοδυνάμου, διότι ἦτο τῆς καρδίας ἡ εὐγλωττία·
 «— Ἡ πατρίς, ἀνέκραξε, καταστρέφεται, ὁ ἀγὼν ματαιοῦται, ἡ ἐ-
 λευθερία ἐκπνέει. Ἀπαιτεῖται βοήθεια σύντομος· πρέπει οἱ ἄνδρεῖοι
 αὐτοί, οἵτινες ἔφαγον πυρῖτιν καὶ ἀνέπνευσαν φλόγας, καὶ ἤδη ἄργοι
 καὶ λιμώττοντες μᾶς περιστοιχίζουσι, νὰ σπεύσωσιν ὅπου νέος κίνου-
 νος τοὺς καλεῖ. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται πόροι, καὶ πόροι ἐλλείπου-
 σιν. Ἄλλ' ἂν θέλωμεν νὰ ἔχωμεν πατρίδα, ἂν εἴμεθα ἄξιοι νὰ ζῶ-
 μεν ἐλεύθεροι, πόρους εὐρίσκομεν. Ἄς δώσῃ ἕκαστος ὅ,τι ἔχει καὶ
 δύναται. Ἰδοὺ ἡ πενιχρὰ εἰσφορά μου. Ἄς με μιμηθῇ ὅστις θέλει!»

Καὶ ἐπικροτοῦντος τοῦ πλῆθους ἐκένωτε κατὰ γῆς τὸ ἰσχνὸν δι-
 δασκαλικὸν του βαλάντιον. . . «Ἄλλ' ὄχι, ἐπανέλαβε μετ' ὀλίγον·
 ἡ συνεισφορά αὕτη εἶναι οὐτιδανή! Ὅβολόν ἄλλον δὲν ἔχω νὰ δώσω,
 ἀλλ' ἔχω ἐμαυτόν, καὶ ἰδοὺ τὸν πουλῶ! Τίς θέλει διδάσκαλον ἐπὶ
 τέσσαρα ἔτη διὰ τὰ παιδιὰ του; Ἄς καταβάλλῃ τὸ τίμημα!» Αἱ
 γενναῖαι αὐταὶ λέξεις ἐξῆψαν ἀκάθεκτον ἐνθουσιασμόν, καὶ πάντες
 μετὰ δακρύων ἔσπευδον προσφέροντες οἱ μὲν χρήματα, οἱ δέ, οὐδ' αὐ-
 τῶν ἐξαίρουμένων τῶν ὑπὸ πενίας καὶ πείνης κατατρυχομένων στρα-
 τιωτῶν, ὅ,τι ἕκαστος ἢ ὄπλον ἢ κόσμον εἶχε τίμιον· ὥστε ἐν μικρῷ
 χρόνῳ συνελέγετο ποσότης ἐπαρκῆς πρὸς θεραπείαν τῶν πρώτων καὶ
 μᾶλλον ἐπειγουσῶν ἀναγκῶν. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ συνέλθωσι καὶ τῇ

ἐπαύριον εἰς τὰς ἐκκλησίας, ὅπου προσελθοῦσαι καὶ αἱ κυρίαι νὰ προσφέρωσι τὸ κατὰ προαίρεσιν καὶ αὐταί.

Ἀπὸ βαθέος ὄρθρου ὁ Γεννάδιος περιέμενεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ἀλλ' ἡ λειτουργία ἀπέλυσε, καὶ αἱ κυρίαι, ἴσως πτοηθεῖσαι τὴν συρροὴν τῶν ξένων στρατιωτῶν, δὲν ἐφάνησαν, ἢ ὀλίγαι μόνον ὑπήκουσαν εἰς τὴν κλῆσιν. Τότε τὸ αἷμα τοῦ αἰσθάνθεις ὑπὸ γενναίας ἀγανακτήσεως ἀναβράζον καὶ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς ἐκεῖ παρισταμένους μαθητάς τῶν δημοτικῶν σχολείων. — «Δυστυχῇ παιδιὰ, ἀνέκραξε μὲ φωνὴν κλονήσασαν τοὺς θόλους τῆς ἐκκλησίας· δυστυχῇ παιδιὰ, σὰς ἐγκατέλιπον αἱ μητέρες σας! Ἡξεύρουσιν ὅτι ὁ Ὁθωμανὸς σφάζει καὶ ἀνδραποδίζει, ὅτι αὖριον θὰ ἔλθῃ νὰ σύρῃ καὶ σὰς εἰς αἰχμαλωσίαν, ἀλλ' ἀδιαφοροῦσι, φειδωλεῖσθαι ὀλίγου χρυσίου. Ἄλλος προστάτης δὲν σὰς μένει ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τὸν κοινὸν προστάτην ἐκεῖ ἐπάνω. Πέσατε νὰ τὸν παρακαλέσητε!» Καὶ τὰ παιδιὰ, μὴ τολμήσαντα νὰ παρακούσωσι τὴν ἐπιτακτικὴν ἐκείνην φωνήν, ἐγονάτισαν ὅλα. Ἀποκαλύψας δ' ἐκείνος τὴν κεφαλὴν του καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑψώσας πρὸς τὸν οὐρανόν. — «Ὑψίστε Θεέ, ἀνεφώνησε. Σὺ ὁ προστάτης τῶν ἀθλίων καὶ τῶν μὴ ἔχόντων καταφυγὴν, μὴ ἐγκαταλίπῃς καὶ Σὺ τὰ παιδιὰ ταῦτα τὰ προσπίπτοντά Σοι. Σῶσον αὐτά, ἀπὸ αἰχμαλωσίας δεσμῶ. Οἱ ἄνθρωποι τὰ παρήτησαν· ἐπίβλεψον ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καθ' ἧς πάντες ἐξανέστησαν, ἦν παρορῶσιν, ἦν προδίδουσιν αὐτά της τὰ τέκνα. Δός, παρὰ τὰς βούλας τῶν ἀνθρώπων, νὰ ἐπιλάβῃς ἐπ' αὐτῆς πάσης ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας, καὶ νὰ τελειωθῇ ἡ Σὴ δύναμις, τὰ δὲ παιδιὰ ταῦτα, πολῖται ἐλευθεροί, νὰ τὴν ὑπηρετήσωσι ποτε ἐν πίστει καὶ εὐλικρινείᾳ πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς καὶ πρὸς δόξαν Σου αἰώνιαν! Ἡ ἂν ὁ πάνσοφος, Σὺ γινώσκεις, ὅτι πέπτωται, εἰς ἀγενῆ σραφέντα αἰσθήματα, εἰς ἰδιοτέλειαν αὐξηθέντα καὶ φιλαρχίαν, νὰ γίνωσι ποτε δεινῶν τῇ πατρίδι παραίτια, παρὰδος τὰ μᾶλλον εἰς τῆς μαχαίρας τὸ στόμα καὶ παρὰδος καὶ ἐμὲ αὐτόν, πρὶν ἰδῶ ἐκ νέου τῆς Ἑλλάδος τὴν δουλικὴν ἡμέραν καὶ ταπεινώσιν!».

Καὶ τοιαῦτα εὐχάμενος ἐρρίφθη ἔξω τῆς ἐκκλησίας, ἀφείς τὸν λαὸν καταπεπληγμένον καὶ δακρυρροῦντα, καὶ αἱ συνεισφοραὶ ἐπανελήφθησαν ραγδαίωτεραι ἢ τὴν χθές, καὶ αἱ κυρίαι ἔπεμπον μετὰ πάσης προθυμίας οὐ μόνον χρημάτων ποσότητος, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς νυμφικούς δακτυλίους καὶ αὐτοὺς τοὺς κόσμους τῶν κεφαλῶν των. Τοιοῦτο ἦν τότε τὸ αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ, ἐξ οὗ ἐβλάστησεν ἡ τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαρτησία· ἀλλὰ καὶ τοιαύτη ἡ τοῦ εὐγενεοῦς τοῦτου πατριώτου ἐπιρροή εἰς τὸ ἐξάπτειν καὶ ἀναπτύσσειν αὐτὸ εἰς ἔργα ἀφοσιώσεως, ὥστε δι' αὐτῆς οὐ μόνον τὴν ἔδραν τῆς κυβερνήσεως, καὶ

τὴν κυβέρνησιν αὐτὴν ἔσωσε, πόρους ἀνευρὼν πρὸς περίθαλψιν χιλιάδων στρατιωτῶν, οὓς αἱ πρὶν κακουχίαι καὶ αἱ παραχρῆμα στερήσεις ἐδύναντο νὰ παραγάγωσιν εἰς τι ἀπογνώσεως τόλμημα, ἀλλὰ δυνάμεθα θαρρούντως καὶ τὸν ἀνώτατον ἔπαινον σωτῆρος τῆς ὅλης πατρίδος εἰς τὴν περίστασιν ταύτην νὰ τῷ ἀπονείμωμεν, διότι διὰ τῶν αὐτῶν πόρων ἐξωπλίσθη καὶ ἐξεπέμφθη ὑπὸ τὸν ἐνδοξόν Καραϊσκάκην στρατὸς ἐπανορθώσας τὸν σχεδὸν ἤδη ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα, καὶ ἐπαναγαγὼν τὴν νίκην ὑπὸ τὰς τεταπεινωμένας τῶν Ἑλλήνων σημαίας. Ὅπως ὅμως ἡ πλήρης ἡ ἐκστρατεία ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνάγκη μορφώσεως τοῦ ἱππικοῦ τάγματος, καὶ τοῦτο ἐγένετο ἀφορμὴ νέου δημοτικοῦ θριάμβου τοῦ Γενναδίου.

ὑπὸ κηρύκων συγκληθεὶς συνῆλθεν αὖθις ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν πλάτανον, ἀνυπομόνος ν' ἀκούσῃ τὸν ἀγαπητὸν ῥήτορά του, γενναῖόν τι καὶ ὠφέλιμον συμβουλευόντα. Οὗτος δέ, ἀρ' οὐ ἐξέθηκε τῶν κοινῶν πραγμάτων τὸν κίνδυνον καὶ τὴν θέσιν, καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως ἱππικοῦ — « Ἀλλὰ ποῦ, εἶπε, θέλομεν εὑρεῖ τοὺς ἵππους; Ἐδῶ βλέπω πολλοὺς καὶ προύχοντας καὶ ὀπλαρχηγούς τρέφοντας ἀνὰ δύο καὶ τρεῖς ἵππους καὶ κομπάζοντας ἐπὶ τούτῳ ἐν ταῖς ὁδοῖς. Ὅστις ἔχει ἵππον διὰ τροφὴν καὶ ἐπίδειξιν, καὶ δὲν τὸν προσφέρει εἰς τῆς πατρίδος τοῦ τὴν ἀνάγκην, εἶναι ἀνάξιός νὰ λέγῃται αὐτῆς προύχων, ἢ νὰ φέρῃ τὸ ξίφος τοῦ ἀρχηγοῦ. Διὰ τῶν ἵππων τούτων δυνάμεθα νὰ μορφώσωμεν ἱππικόν· τοὺς λαμβάνομεν; » — « Τοὺς λαμβάνομεν », ἀνέκραξε μιᾷ φωνῇ ὁ λαός. — « Καὶ ἂν δὲν μᾶς τοὺς δώσωσι, τοὺς λαμβάνομεν διὰ τῆς βίας; » — « Τοὺς λαμβάνομεν διὰ τῆς βίας », ἀπεκρίθησαν χιλιάδες στομάτων. — « Ἀγετε λοιπόν », διέταξεν ὁ κινῶν τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὡς ἡ λαῖλαψ κινεῖ τὰ κύματα. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ δεινὴ ἐντολή, τριακόσιοι πεντήκοντα ἵπποι εἶχον κομισθῇ εἰς τὴν πλατεῖαν ἐκ συνεισφορᾶς ἑκουσίου. Τότε καλέσας ἐκ τοῦ πλήθους ὀνομαστὶ τὸν Χατζῆ Μιχαήλ· « Σὺ, τῷ εἶπεν ὁ Γεννάδιος, εἶσαι ἄξιός νὰ διευθύνῃς τὸ ἱππικόν. Λάβε τοὺς ἵππους τούτοις, ὀργάνισον αὐτοὺς, καὶ ἀναχώρησον ὅσον τάχος »,

Οὕτως ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις τῶν ἐσχάτων κινδύνων, οἵτινες ἀναδείκνυνται τῶν ἀνδρῶν τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἀρετὴν, ὁ Γεννάδιος διὰ τῆς ἀτρομέτου παρρησίας ἦν τῷ ἐνέπνεεν ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος, καὶ διὰ τῆς λάθρου εὐγλωττίας, ἥτις ἐξεχεῖτο ἐκ καθαρᾶς πηγῆς τῆς ἐνθουσιώδους καὶ ἐναρέτου καρδίας του, κατέστη δύναμις, ἥτις στρατηγούς ἐγκαθίστα, τὸν λαὸν δι' ἐνὸς λόγου ἤγε καὶ ἔφερε, τῷ στρατῷ ἐπεβάλλετο, ἀντετάττετο κατὰ μέτωπον τοῖς ὀπλαρχηγοῖς καὶ τοῖς προύχουσι, καὶ ὑψοῦτο ὑπὲρ αὐτὴν τὴν τότε ἀνίσχυρον καὶ κλονιζομένην κυβέρνησιν. **Α. Ρ. Ραγκαβῆς**

Α Ρ Α Χ Ω Β Α

Α'.

Ἐσπέραν τινά, κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Νοεμβρίου, πῦρ ζωηρὸν ἔκαιεν εἰς τὴν γωνίαν (πυρεστίαν) οἰκίας, ἥτις καὶ ἀπ' ἀρχῆς τῆς κατασκευῆς αὐτῆς δὲν ἔδειχεν οὔτε ἀφθονίαν καταστάσεως οὔτε ἀρχιτεκτονικὴν ἱκανότητα τοῦ κυρίου τῆς, ἔλαβε δ' ἀκλούθως καὶ οὐσιώδεις ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀλλοιώσεις ἕνεκα τοῦ ὑπάρχοντος μεταξὺ Τοῦρκων καὶ Ἑλλήνων πολέμου. Ἡ οἰκία αὕτη εἶχεν ἐξ ἀρχῆς πάτωμα, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ δὲν ἔμεινεν οὔδε μία σανὶς πλέον, ἐκ δὲ τῆς στέγης διετηρήθη μόνον ὅσον μέρος ἐσκέπαζε τὸν περὶ τὴν γωνίαν τόπον, διότι ἀλληλοδιαδόχως διαβαίνοντες Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες, διανυκτερεύοντες ἐν αὐτῇ ἔκαιον ὅσῃν ἐκ τῆς ξυλικῆς αὐτῆς ἦτο δυνατόν ν' ἀποσπάσωσι, διατηροῦντες μόνον καὶ ἐκ τῆς στέγης αὐτῆς τὸ κείμενον ἐπὶ τῆς γωνίας μέρος, διότι ἐπροφύλαττε τοὺς περὶ αὐτὴν καθημένους ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ἀπὸ τὴν ἐπὶ ἡρείαν τῆς βροχῆς. Μικρὸς λύχνος ἐκ λευκοσιδήρου (τενεκὲ) ἐκρέματο ἀπὸ τινος πασσάλου ἐμπηγμένου εἰς τὸν τοῖχον κατὰ τὸν καιρὸν τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ, καὶ διέδιδεν ἀμυδρὸν φῶς εἰς τὸ ἐνδον τῆς οἰκίας, ὥστε ὁ ἔξωθεν ἐρχόμενος ἀδύνατον ἦτο νὰ διακρίνῃ εὐκρινῶς τὰ πρόσωπα τῶν ἐν αὐτῇ εὐρισκομένων. Ἐπεκράτει ὅμως μεγίστη σιωπή, διότι εἰς τῶν ἐν αὐτῇ ἔκειτο πλησίον τῆς γωνίας ἐξαπλωμένος ἐπὶ μικροῦ τάπητος ἔχων ὑπ' αὐτὸν κλώνους ἐλάτης ὑπεστρωμένους.

Ὅλως ἀντίθετος ἦτο ἡ σκηνή, ἥτις ἐλάμβανε χώραν εἰς τὸ προαύλιον. Ὑπῆρχεν ἐνταῦθα πυρὰ ἐπιμήκης, καὶ εἰς τὰς δύο πλευρὰς αὐτῆς ἐσυγυρίζοντο δύο σφακτὰ σουβλισμένα καὶ περιζωσμένα εἰς τὴν μέσῃν των ἕκαστον μὲ τὸ ἐξ αὐτῶν κατασκευασθέν σπληνάντερον πλησίον δὲ τῶν σφακτῶν καὶ χαμηλότερον, ἐπὶ ἐλαφρᾷ ἀνθρακίᾳς, ἐγυρίζοντο δύο μικρότεροι σουβλαὶ ἔχουσαι περιτυλιγμένον πάντοθεν περὶ ἑαυτὰς τὸ κουκουρέταιον. Τὰς ἐργασίας ταύτας ἔκαμνον νέοι στρατιῶται Ἕλληνες καθήμενοι πλησίον τῆς πυρᾶς, περιρροόμενοι ἀπὸ ἰδρώτα, καὶ στρέφοντες συνεχῶς τὸ πρόσωπον πρὸς τὰ ὀπίσθεν διὰ ν' ἀποφεύγῃσι τὴν μεγάλην θερμότητα τῆς πυρᾶς. Πλησίον τοῦ τοίχου τῆς οἰκίας ἦσαν ἐξαπλωμένοι ἐπὶ τῶν χόρτων, (διότι ἡ αὐλὴ ἐκείνη ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τῶν κατοίκων, ἦτο καταπράσινος ἀπὸ διάφορα χόρτα) δέκα ἕως δώδεκα στρατιῶται Ἕλληνες, οἵτινες, ἂν καὶ ἐξαπλωμένοι κατὰ γῆς, ἔφερον εἰς τὴν ζώνην των τὰ πιστόλια καὶ τὸ γιαταγάνι των καὶ τὰς παλάσκας των, ἀκουμβῶντες τὰς κεφαλὰς των ἐπὶ δύο ἢ τριῶν κεραμίδων, τεθειμένων ἐπὶ γῆς ἀντιστρόφως, καὶ ἐπεχόντων τὸν προσκεφαλαίου. Νέος δὲ τις ὥραιος καὶ ὕψη-

λοῦ ἀναστήματος ἐκάθητο ἐπάνω εἰς τὸν ἡμικρημνισμένον τοῖχον τῆς αὐλῆς καὶ ἐπαίξε τὸ γισγκάριον τραγουδῶν συγχρόνως καὶ διάφορα ἥρωϊκὰ καὶ ἐρωτικὰ ἐπιτόπια ᾄσματα. Ἡ σκηνὴ αὕτη διήρκει εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἕως οὗ ἐψήθησαν τὰ σφακτά, καὶ τὰ ἔστησαν ὀρθία ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς οἰκίας, τὸ δὲ κουκουρέτσιον ὡς καὶ τὸ σπληνάντερον, μετρηθέντα μὲ ἀρχιτεκτονικὴν ἀκρίθειαν διὰ ξυλίνου μέτρου ἐκόπησαν εἰς τόσα ἴσα κομμάτια, ὅσα ἦσαν καὶ τὰ ἄτομα, ἐμοιράσθησαν εἰς τοὺς παρευρισκομένους, περιερχομένου τοῦ ψήσαντος αὐτὰ μετὰ τὴν σουβλάν εἰς τὴν χεῖρα καὶ παρουσιάζοντος αὐτὴν κατὰ σειρὰν εἰς ἅπαντας, ἕκαστος τῶν ὁποίων πιάνων μετὰ τὴν χεῖρα τὸ κομμάτιον τὸ ἔσειρει ἀπὸ τῆς σουβλάν. Ὅλοι ἔτρωγον συγχρόνως, εἰς δὲ τῶν ψυχυῶν περιέφερε κατὰ σειρὰν ἐν παγούριον μετὰ ρακίαν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐτράβα ἕκαστος μετὰ σφουριγμὸν δυνατόν τὸ ρακίον, ἀφοῦ προηγουμένως ἤρχετο τὴν ὑγίαν εἰς τοὺς συνεταίρους του.

Μετὰ τὴν διανομὴν τοῦ κουκουρετσίου ἐπεχείρησαν τὸ λιάνισμα τῶν σφακτῶν, καὶ ἐγίνετο ἐτοιμασία τοῦ δείπνου. Ὁ ἐξαπλωμένος παρὰ τὴν γωνίαν ἐσηκώθη ὅταν προσεφέρθη αὐτῷ τὸ κουκουρέτσιον, ἔμπροσθέν του δὲ ἔστρωσαν μίαν ζυμώστραν καὶ ἐπέθεσαν ἐπ' αὐτῆς κομμάτια κουλούρας λειψῆς ἐξ ἀλεύρου κριθῆς ἀκοσκινίστου, τὴν πλάτην ἐνὸς τῶν καλλιτέρων σφακτῶν, μέρος ἀπὸ τὰ κοντοπλεύρια, καὶ τεμάχια τινα ἐκ τῶν λαγαρῶν τοῦ παχυτέρου σφακτοῦ.

Ἀλλ' ἐνῷ ἔθесαν πλησίον αὐτοῦ τὴν τράπεζαν ταύτην, καὶ ἤρχισε γὰρ τρώγῃ μηχανικῶς καὶ χωρὶς νὰ ὁμιλῇ, ὡς νὰ μὴν ᾔθελε νὰ διακόψῃ τὴν σειρὰν τῶν σκέψεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας κατείχετο, ἐπαρουσιάσθη ἐνώπιόν του στρατιώτης ἐκ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ στρατοῦ ἀναγγέλων αὐτῷ ὅτι καλόγηρός τις ἦλθε διὰ νυκτὸς πρὸς αὐτοὺς προτείνων ὅτι ἔχει κατεπείγουσαν ἀνάγκην νὰ ἰδῇ ἀμέσως τὸν Καραϊσκάκην, ὅτι ὠδήγησαν αὐτόν, καὶ εὐρίσκεται ἔξω εἰς τὸ πρασύλιον. Ἀμέσως ὁ Καραϊσκάκης (διότι οὗτος ἦτον ὁ δειπνῶν) διέταξεν ἕνα τῶν παρισταμένων στρατιωτῶν νὰ φέρῃ τὸν καλόγηρον ἐνώπιόν του καὶ τὴν αὐτὴν στιγμὴν εἰσῆλθεν οὗτος. Ἦτο μόλις τριακονταετῆς τὴν ἡλικίαν, καὶ ὑπὸ τὸ ράσον καὶ τὸν μέλανα σκοῦφον διέλαμπε πλειότερον ἢ καλλονὴ προσώπου μεγάλου καὶ ἀρμονικοῦ. «Εἶμαι, λέγει, καλόγηρος, ἀνεψιὸς καὶ ὑποτακτικὸς τοῦ ἡγουμένου τοῦ κατὰ τὴν Δαυλίαν μοναστηρίου Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐστάλην νὰ κοινοποιήσω πρὸς σὲ ἐν μυστικόν τὸ ὅποιον κανεῖς ἄλλος παρὰ σὲ δὲν πρέπει νὰ ἀκούσῃ. «Τραβηχθῆτε ὅλοι σας ἔξω» λέγει ὁ Καραϊσκάκης ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν, πρὸς δὲ τὸν καλόγηρον: «Κάθισε πλησίον μου, εἶπε, νὰ δειπνήσωμεν, ἐπειδὴ εὐρέθης

εἰς ταύτην τὴν ὥραν». Ὁ ὑποτακτικὸς ἐδίσταζεν, ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης τὸν ἠνάγκασε τρόπον τινὰ νὰ καθίσῃ καὶ ἐπερίμενε μὲ ἀνησυχίαν νὰ ἀκούσῃ τὸ μυστικόν. Ἀλλ' ὁ ὑποτακτικὸς ἐδίσταζε νὰ ἀρχίσῃ, καὶ κυττάζων συνεχῶς πρὸς ἓνα νέον ἱστάμενον ἔμπροσθεν μὲ τὸ τάσι εἰς χεῖρας καὶ κινῶντα τὸν Καραϊσκάκην, ἐφαίνετο ὡς νὰ ἔλεγε διὰ τοῦ συμβολικοῦ τούτου τρόπου πρὸς τὸν Καραϊσκάκην, ὅτι δὲν τολμᾷ νὰ ἐξηγγηθῇ ἐνώπιον τοῦ παρόντος στρατιώτου. — «Ὁ μίλει ἐλευθέρως» εἶπεν ὁ Καραϊσκάκης, ἐννοήσας τὴν αἰτίαν τοῦ δισταγμοῦ του, «ὁ Ζαφείρης εἶναι ὁ πιστότερος τῶν ὑπηρετῶν μου» — «Μὲ ἐστειλεν ὁ ἡγούμενος νὰ ἀναγγείλω πρὸς σε», εἶπεν ὁ καλόγηρος ὅτι εἰς τὸ μοναστήριόν μας εὐρίσκεται ὁ Κεχαγιάμπης τοῦ Κιουταχῆ, καὶ ὁ Μουστάμπης, μὲ δύο ἡμισυ ἕως τρεῖς χιλιάδας Τούρκων σταθμευόντων εἰς Δαυλίαν καὶ ἄλλα χωρία, καὶ σκοπεύουν αὖριον τὸ πρωὶ νὰ διαβῶσιν Ἀπὸ Ἀράχωβαν καὶ νὰ ὑπάγωσιν εἰς Ἀμφισσαν νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἀποκλεισμένων ὀθωμανῶν» — «Ποῦ ἔμαθε τὸ σχέδιον τοῦτο ὁ ἡγούμενος, καὶ πῶς ἐβεβαίωθη, ὅτι τοῦτο πρόκειται νὰ τὸ ἐνεργήσουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ αὖριον;» εἶπεν ὁ Καραϊσκάκης. — «Εἰς τῶν ὑποτακτικῶν τοῦ μοναστηρίου, ὅστις ἔφερε τὰ διὰ τὴν τράπεζαν τῶν ἀρχηγῶν τούτων ἀναγκαῖα, δειπνούντων ἀμφοτέρων ὁμοῦ εἰς τὸ μοναστήριον, γνωρίζων τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν ἤκουσε τὸ σχέδιον τὸ ὅποιον ἔκαμεν ὁ Μουστάμπης, καὶ ἐκοινοποιεῖ εἰς τὸν Κεχαγιάμπην, καὶ τὸ εἶπεν ἀμέσως πρὸς τὸν ἡγούμενον, ὅστις ἐσπευσε νὰ μὲ πέμψῃ πρὸς σέ διὰ νὰ σοῦ ἀναγγείλω τοῦτο ἐγκρίτως καὶ νὰ λάβῃς μέτρα πρὸς ἀντίκρουσιν» — «Κατὰ ποῖον τρόπον μέλλουν νὰ κάμουν τὸ κίνημα;» εἶπεν ὁ Καραϊσκάκης. — «Ἐως πεντακόσιοι Ἀλβανοί, ἀπῆντησεν ὁ ὑποτακτικὸς, «θὰ σηκωθῶσι πρὶν ἐξημερώσῃ καὶ θὰ μεταβῶσι διὰ τοῦ Παρνασοῦ εἰς Ἀράχωβαν διὰ νὰ τὴν πιάσωσι, τὸ δὲ λοιπὸν στράτευμα θὰ διαβῇ διὰ τοῦ Ζεμενοῦ. Ἐὰν εἰς τὸ στενὸν τοῦτο ἀπαντήσῃ ἀντίκρουσιν, οἱ προπορευθέντες εἰς Ἀράχωβαν θέλουν δρᾶσαι εἰς βοήθειαν τῶν κατὰ τὸ Ζεμενόν, ἐπιτίπτοντες ἀπὸ τὰ ὀπίσθια τῶν Ἑλλήνων, ἂν τυχὸν ὑπάρχῃ κἀνὲν σῶμα φυλάττον τὴν ὁδόν» — «Ἡξεύρουں ποῦ εὐρισκόμεθα ἡμεῖς; λέγει ὁ Καραϊσκάκης. — «Νομίζου ὅτι εἶσθε ἀκόμη εἰς Δομπρέναν, καὶ οὕτω τοὺς ἐβεβαίωσε καὶ ὁ ἡγούμενος, μολονότι ἐγνώριζε τὸ σθάσιμόν σας ἐδῶ μαθὼν τοῦτο ἀπὸ ἓνα τῶν ὑπηρετῶν τοῦ μοναστηρίου, ὅστις ἐρχόμενος ἀπῆντησε καθ' ὁδὸν στρατιώτας τινας ἐκ τῶν ἰδικῶν σας». — «Εὐχαριστῶ τὸν ἡγούμενον διὰ τὴν πατριωτικὴν πρᾶξίν του» εἶπεν ὁ Καραϊσκάκης. — «Ἐπίστρεψον ἀμέσως πρὸς αὐτόν, καὶ εἰπέ του τὰς εὐχαριστήσεις μου, καὶ νὰ διορίσῃ νὰ κάμνωσιν εὐχὰς καὶ παρακλή-

σεις ὑπὲρ ἡμῶν, οἵτινες ἀγωνιζόμεθα διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν πα-
τρίδα μ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰς δυστυχίας, εἰς τὰς ὁποίας ὑπο-
κείμεθα ἕνεκα τῆς ἐρμηνείας τοῦ τόπου».

Ἄμα ἀνεχώρησεν ὁ καλόγηρος, ὁ Καραϊσκάκης διέταξεν ἀμέσως
νὰ προσκαλέσῃ τὸν Γαρδικιώτην Γρίβαν, τὸν Γ. Βάγιαν καὶ τὸν Χ.
Χατζῆ Πέτρου. Ὅταν δ' οὗτοι ἦλθαν τοὺς ἐγνωστοποίησε τὸ σχέ-
διον τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐπρότεινεν εἰς τὸν Γαρδικιώτην καὶ Βάγιαν νὰ
ἀναχωρήσωσιν ἀμέσως διὰ τὴν Ἀράχωβαν καὶ νὰ προλάβωσι νὰ
πιάσωσι τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς ὀχυρωτέρας τῶν περὶ αὐτὴν οἰκιῶν,
καὶ νὰ προσβάλωσι τοὺς ὀθωμανοὺς, οἵτινες ἐμελλον νὰ ἔλθωσι διὰ
τοῦ Παρνασοῦ εἰς αὐτήν, κατὰ τὸ γνωστοποιηθὲν αὐτῷ σχεδίον τῶν
Τούρκων ἀρχηγῶν. Τὸν δὲ Χριστόδουλον Χ. Πέτρου νὰ ἀναχωρήσῃ,
ὀλίγον πρὶν ἐξημερώσῃ καὶ νὰ διαβῇ διὰ τοῦ μεταξὺ Διστόμου καὶ
Ἀραχώδης ὄρους καὶ νὰ διευθυνθῇ πρὸς τὴν Ἀράχωβαν διὰ νὰ φθά-
σῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Γαρδικιώτου καὶ τοῦ Βάγια, ἂν τυχὸν ἀρχίσῃ
ὁ πόλεμος ἐρχομένων τῶν Τούρκων ἐναντίον των.

Ἄμα ἔδωκε τὰς διαταγὰς ταύτας ὁ Καραϊσκάκης, ἐκάλεσεν ὅλους
τοὺς λοιποὺς ὑπ' αὐτὸν σωματάρχας καὶ τοὺς διέταξε νὰ ἐτοιμάσω-
σι διὰ νυκτὸς ἄρτον, διότι ἅμα ἀνατείλῃ τὴν ἐπιούσαν ὁ ἥλιος θέ-
λουν ἀναχωρήσει πρὸς ἐκστρατείαν. Τὸ ἴδιον αἶμα τῆς προετοιμα-
σίας παρήγγειλε καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ ἰδίως διαμένοντας στρατιώ-
τας, ὥστε ὅπου πρὸ ὀλίγου ἐψήνοντο τὰ σφικτά, ἀναψαν ἐκ νέου
φωτιὰν διὰ νὰ ψήσουν τὸ ψωμίον των οἱ στρατιῶται. Τρεῖς στρατιῶ-
ται, ἔχων ἕκαστος ἔμπροσθεν τὴν ζυμώστραν του, ἔρριψαν τὸ ἄ-
λευρον ἐπ' αὐτῶν, καὶ ἀποῦ ἐζύμωσαν τὸν ἄρτον, τὸν ἐπλάσαν εἰς
κουλούραν ἐπὶ τῆς ἰδίας ζυμώστρας καὶ ἀνοίξαντες τόπον ἐντὸς τῆς
πυρᾶς ἔβαλαν τὰς κουλούρας, καὶ ἐσεπέκταν αὐτὰς μετὰ ψιλὴν σπρού-
χνην (1) πρῶτον, καὶ ἔπειτα μετὰ θράκην καὶ ἐπρόσεχαν παρατηροῦν-
τες ἕκαστος ἕως οὗ ψηθῶσι καλῶς αἱ κουλούραι. Ἐνῶ ἐγένετο ἔξω-
θεν εἰς τὸ προαύλιον ἡ ἐργασία αὕτη, ὁ Καραϊσκάκης ἐπροσκάλεσε
τὸν γραμματέα του νὰ γράψῃ γράμματα πρὸς διαφόρους ἀρχηγούς,
τοὺς πολιορκοῦντας τὸ φρούριον τῆς Ἀμφίσης, καὶ πρὸς ἄλλους
εὐρισκομένους εἰς διάφορα τῶν πέριξ χωρίων πρὸς ἐκτέλεσιν διαφό-
ρων παραγγελιῶν. Ὁ γραμματεὺς καθίσας σταυροπόδι ἔμπροσθεν τοῦ
ἀρχηγοῦ ἐβγάλε τὸ καλάμαριον ἀπὸ τὴν ζώνην του καὶ ἀγκουμήσας
τὸν χάρτην εἰς τὸ γόνυ του ἔγραψε τὰς ἐπιστολάς κρατοῦντος τὸν
λύχνον στρατιώτου τινὸς πλησίον εἰς τὸ γόνυ αὐτοῦ ταύτας ὑπο-
γραφεύσας ἐσφράγισε καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν ἀρχηγόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ

(1) Σ π ρ ο ὕ χ ν ἡ=ἡ στάκτη.

Καραϊσκάκης δὲν ἐμπιστεύετο εἰς τοὺς χωρικοὺς ὅσοι εἶχαν μείνει εἰς τὸ χωρίον ἐκουσίως, ἢ διότι δὲν ἐπρόλαβαν νὰ φύγουν, συντροφεύων ἓνα χωρικὸν μ' ἓνα στρατιώτην τοὺς ἐπεμψεν ἀμέσως μὲ τὰς ἐπιστολάς ὑποσχόμενος ἀμοιβὴν ἀξιόλογον εἰς ἐκείνους, ὅτινες ἤθελον κατορθώσει νὰ φέρωσιν ἐγκαίρως τὰς ἐπιστολάς πρὸς οὓς διευθύνοντο, καὶ ἀπειλῶν αὐτοὺς ἂν βραδύνωσιν ἢ δὲν τολμήσωσι νὰ κομίσωσιν ἐγκαίρως αὐτάς.

Ἔως αὖ ἐνεργηθῶσιν ὅλα ταῦτα, ἐπέρασε τὸ μεγαλειτερον μέρος τῆς νυκτός, ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἐξηπλώθη ὅπως ἐκάθητο, καὶ λαβὼν ἐπάνω του τὴν κάπαν ἔμεινε εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἕως δύο ὥρας καὶ πάλιν ἐσηκώθη· ἐξελθὼν δὲ ὀλίγον ἔξω καὶ παρατηρήσας τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ εἰσῆλθε πάλιν μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν παρατηρήσας, ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἔδειχεν ὅτι ἔμελλε νὰ ᾔηται ἐκ τῶν λαμπροτέρων τοῦ φθινοπώρου. Διέταξε λοιπὸν νὰ ἐξυπνήσωσι τοὺς περὶ αὐτόν διὰ νὰ παρασκευάσωσι τὰ πάντα πρὸς ἀναχώρησιν.

Β'.

Ἡ νύξ ἦτον ἀσέληνος, ἀλλ' ἀστροφεγγιὰ ἐσυγχώρει εἰς τοὺς ὁδοιπόρους νὰ βαδίζωσιν ἄνευ κινδύνου ν' ἀποπλανηθῶσιν. Ὅταν ὁ Γαρδικιώτης ἐπλησίαζε περὶ τὴν Ἀράχωθαν, ἔδωκε παραγγελίαν καὶ εἰς τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτόν πορευομένους νὰ σταματήσωσι τὴν πορείαν των. Ὁ εἰς ἐσφύριζεν ἐλαφρὰ ὥστε μάλιστα ν' ἀκουσθῇ ἀπὸ τὸν πλησίον του, κινουμένης δὲ ὡς ἐκ τούτου τῆς προσοχῆς αὐτοῦ, τοῦ ἔλεγε τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ σταθῇ· ἀκολουθῶς δὲ εἰς τινα ὁπωσοῦν εὐρύχωρον θέσιν τῆς ὁδοῦ διετάχθη κατ' αὐτόν τὸν τρόπον ἢ συγκέντρωσις τοῦ ὅλου σώματος.

Γενομένης συσκέψεως, ἐνεκρίθη νὰ πλησιάσωσιν εἰς τὴν πόλιν ἐκ διαφόρων διευθύνσεων καὶ μὲ προσεκτικὴν καὶ ἀκριβῆ παρατήρησιν μήπως ἡ πόλις προκατελήφθη παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν· ἐν δὲ ἀπόσπασμα στρατιωτικὸν διευθύνθη πρὸς τὴν ἐκκλησίαν διὰ νὰ παρατηρήσῃ ἂν δὲν κατέχεται παρ' ἐχθρῶν καὶ νὰ δώσῃ ἀμέσως εἶδησιν καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς νὰ διευθυνθῶσι πρὸς αὐτήν.

Τὸ πῶς τῶν ἀστέρων ὑπεχώρει ἤδη εἰς τὸ ροδόχρουν τῆς ἡοῦς πῶς καὶ τοῦτο διελύετο ἤδη ἀπὸ τὴν λαμπρότητα τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, ὅταν οἱ περὶ τὸν Γαρδικιώτην ἐπλησίαζον ἤδη περὶ τὴν Ἀράχωθαν καὶ ἀπὸ ὅλας τὰς παρατηρήσεις των δὲν ἐφαίνετο κανὲν σημεῖον ὅτι ὑπῆρχον ἐχθροὶ εἰς τὸ χωρίον. Ἀμέσως λοιπὸν διευθύνθησαν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μάλιστα φθάσαντες ἐπεχείρησαν τὴν ὁχύρωσιν αὐτῆς· ἀποσπάσματα δὲ τινα διευθύνθησαν πρὸς τὰς περικύκλίας, τὰς ὁποίας καὶ κατέλαβον· ἐστάλησαν δὲ καὶ τινες νὰ κατε-

σκοπεύσῃσι τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ ἀμφοτέρων τὰς ὁδοὺς, ὅθεν ἔμελλον νὰ ἔλθωσιν. Οἱ δὲ τοποθετηθέντες εἰς τὰς οἰκίας ἐκτυποῦσαν τοὺς τοιχοὺς μὲ τὰ χαντζάρια τῶν διὰ νὰ κατασκευάσωσι μασγάλια· ἐπὶ τῆς στέγης κατεσκεύασαν πολεμίστρας ἢ περιπόλια, στήνοντες μίαν ἐπάνω τῆς ἄλλης πολλὰς κεραμίδας.

Μόλις παρῆλθεν ὀλίγη ὥρα μετὰ τὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς οἰκίας τοποθέτησιν τῶν περὶ τὸν Γαρδικιώτην καὶ Βάγιαν, καὶ οἱ σκοποὶ ἔφεραν τὴν εἶδησιν ὅτι οἱ μὲν διὰ τοῦ Παρνασοῦ ἐρχόμενοι τοῦρκοι ἐπλησίαζον ἤδη πρὸς τὸ χωρίον, οἱ δὲ διὰ τῆς πεδιάδος ἐφαίνοντο πλησιάζοντες πρὸς τὸν Ζεμενόν. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀνεφάνη καταβαίνουσα εἰς τὰ πλάγια τοῦ ἀντικρυ τῆς Ἀραχώθης βουνοῦ καὶ ἡ μετὰ τοῦ Χ. Πέτρου ἐλληνικὴ δύναμις. Ὁ Γαρδικιώτης διέταξε νὰ μὴν πυροβολήσῃ κανεὶς οὐδὲ νὰ δώσῃσι σημεῖόν τι πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς δι' οὗ νὰ γνωρίσωσι τὴν ἀφίξιν τῶν εἰς τὸ χωρίον· ἀλλ' οἱ προπορευόμενοι ἐκ τῶν Τούρκων, πλησιάζαντες μέχρι βολῆς τουφεκίου, ἐστάθησαν καὶ ἐπερίμενον καὶ τοὺς ὀπισθεν ἐρχομένους. Τὸ μέτρον δὲ τοῦτο ἠναγκάστησαν νὰ τὸ λάβωσιν, ὅχι τόσον λόγῳ στρατιωτικῆς προφυλάξεως, ὅσον διότι ὑπώπτευσαν ἐναντίον τι μὴ ἰδόντες τοὺς κατοίκους νὰ δράμωσιν εἰς προὔπαντησιν αὐτῶν. Τέλος συνελθόντες ἱκανοὶ Ἀλβανοὶ καὶ παρατηρήσαντες τὰς ἐπὶ τῶν οἰκιῶν πολεμίστρας, ἐξ ὧν ἐβεβαιώθησαν ὅτι τὸ χωρίον κατεῖχετο παρ' ἐχθρῶν ἤρχισαν νὰ προβαίνωσι πρὸς αὐτὸ πυροβολοῦντες καὶ προφυλαττόμενοι ὀπισθεν τῶν πετρῶν ἢ κοιλωμάτων τῆς γῆς ὅπου ἦσαν ἀπρόσβλητοι ἀπὸ τὸ ἐχθρικόν πῦρ. Ὁ ἀμοιβαῖος πυροβολισμὸς κατέστη ἱκανῶς δραστήριος καὶ, καθ' ὅσον ἐπῆρχοντο καὶ ἄλλοι Ἀλβανοί, κατὰ τοσοῦτον οἱ πρῶτοι ἐπλησίαζον πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ προέβαινον κατ' αὐτῶν ἐκ διαφόρων θέσεων.

Ἀλλ' ὅσοι ἐκ τῶν κατοίκων ἔτυχον εἰς τὴν πόλιν, ἰδόντες, ἅμα ἐξύπνησαν, τὴν ἀφίξιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν ἐφοδὸν τῶν Τούρκων, καὶ ἀκούσαντες καὶ τὸν πυροβολισμόν, τοσοῦτον ἐταράχθησαν ἀναλογιζόμενοι τὰς συνεπειὰς μάχης ἐξολοθρευτικῆς, τῆς ὁποίας ἤθελεν εἶσθαι, ἂν ὑπερίσχυον οἱ Ὀθωμανοί, ἀφεικτον ἀποτέλεσμα διαρπαγῇ τῶν πραγμάτων, αἰχμαλωσίᾳ τῶν γυναικῶν καὶ παίδων καὶ θάνατος ὅλων τῶν ἐνῆλικιζαμένων, ὥστε ἕκαστος συγκεντρῶνων περὶ ἑαυτὸν τὴν οἰκογένειάν του, καὶ λαμβάνων εἰς χεῖρας ὅ,τι ἐπρόφθανεν ἐκ τῆς περιουσίας του, ἔφρευε μὲ φόβον καὶ ἀπελπισίαν. Ἀλλ' ὡς συμβαίνει εἰς τοιαύτας δευνὰς καὶ ἐπικινδύνους περιστάσεις ἕκαστος ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἰδίαν του σωτηρίαν, καὶ ἐπεκτείνων τὴν συμπάθειάν του εἰς μόνον τὰ προσφιλέστερα εἰς αὐτὸν ὄντα, καθίστατο ἄκαμπτos πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ ἔφρευε δρομαίως χωρὶς νὰ δώσῃ τινα

συνδρομήν εἰς ὅσους ἤθελεν ἀπαντήσῃ καθ' ὁδὸν πάσχοντας κλείων πολλάκις τὰ ὥτα ὡς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φωνὴν τῆς συγγενείας καὶ φιλίας. Φυλαῖκες ἐκλαίον ἀνακαλοῦσαι μεγαλοφώνως τὰ τέκνα τῶν τὰ ὅποια εἶχον ἀποπλανηθῇ, καὶ παιδιὰ ἀπολέσαντα τοὺς γονεῖς καὶ συγγενεῖς τῶν προέβαινον κλαίοντα καὶ ἐπικαλοῦμενα ἐξ ὀνόματος τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς στενωτέρους αὐτῶν συγγενεῖς, ἀπέβλεπον δὲ μετ' ἀνησυχίας πρὸς τοὺς διαβαίνοντας, μήπως ἀπαντήσωσιν εἰς αὐτοὺς φιλικὸν τι πρόσωπον, τοῦ ὁποῖου νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν συνδρομήν. Ἐδῶ ζῶν τι βαρυφορτωμένον ἔπεσεν εἰς δύσβατόν τι μέρος τῆς ὁδοῦ, καὶ ὁ κύριος αὐτοῦ ματαίως ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομήν τῶν διαβαίνόντων διὰ νὰ τὸν βοηθήσωσι νὰ τὸ σηκώσῃ. Ὅλοι διαβαίνουσι ὁρμαίως ἀπὸ τὰ πλάγια τῆς ὁδοῦ, χωρὶς νὰ δώσωσιν ἀκρόασιν εἰς τὰς παρακλήσεις του. Ἐκεῖ φήμη διαδίδεται ὅτι ἔφθασαν οἱ Τοῦρκοι φονεύοντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες, καὶ ὅλοι διὰ μιᾶς ἐπιταχύνουν τὴν πορείαν τῶν, φιλόστοργος δὲ μήτηρ ἔχουσα μικρὸν βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς καὶ ὀδηγοῦσα διὰ τῆς χειρὸς μικρὸν παιδίον, τοῦ ὁποῖου τὰ ἀσθενῆ βήματα δὲν δύνανται τὰ ἐξομοιωθῶσι μετὰ τῶν ἄλλων φευγόντων, ματαίως ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομήν τῶν διαβαίνόντων· αὐτοὶ φεύγουν φεύγουν καὶ αὐξάνουν τὴν ἀγωνίαν καὶ τὸν φόβον τῆς. Ματαίως ἐπίζητῇ μετὰ αὐτῶν φιλικὸν πρόσωπον, εἰς τοῦ ὁποῖου τὴν φροντίδα νὰ ἐναποθέσῃ τὸ φίλτατον αὐτὸ κειμήλιον· ματαίως βιάζει τὸ τέκνον τῆς νὰ περιπατήσῃ καὶ μεταχειρίζεται πρὸς αὐτὸ ἀλληλοδιαδόχως παρακλήσεις, ἀπειλὰς, ἐπιπλήξεις ὅλα μένουν ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι δὲν ὑπάρχει ἢ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς μητρικῆς θελήσεως ἀναγκαῖα φυσικὴ δύναμις.

Ἐκεῖ διαιρουμένης τῆς ὁδοῦ εἰς δύο καὶ διαχωριζομένων καὶ τῶν φευγόντων εἰς δύο, πατήρ, ὅστις προεκπέμφας τὰ τέκνα μετὰ τῆς συζύγου του καὶ ἐνασχολούμενος νὰ λάβῃ τι τῶν ἀναγκαίων ἢ πολυτίμων πραγμάτων του μετ' ἑαυτοῦ ἔμενεν ὑστερος, παρατηρεῖ μετ' ἀδυναμίας ἀμφοτέρας τὰς ὁδοὺς, ἐρωτᾷ μετ' ἀνησυχίας πρὸς ποῖαν ἐκ τῶν δύο ὁδῶν διευθύνθησαν τὰ φίλτατα αὐτῷ πρόσωπα, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ λάβῃ οὐδεμίαν πληροφορίαν, διότι οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ, ἐνῷ ὅλοι ἔφευγον, κανεὶς δὲ δὲν ἐπανήρχετο, ὅστις μόνος ἠδύνατο νὰ δώσῃ περὶ τοῦτου πληροφορίαν, κινεῖται πρὸς τὴν μίαν ὁδόν, καὶ μετὰ τῶν μετ' ὀλίγον στρέφεται πρὸς τὴν ἐτέραν καὶ ταλαντευόμενος οὕτως ἐκφέρεται εἰς δάκρυα φοβούμενος ὅτι δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ δώσῃ συνδρομήν εἰς τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα του, εἰς καιρὸν καθ' ὃν ἔχουσι μεγαλειτέραν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ. Τοιοῦτος κίνδυνος, τοιαῦτα περιστατικά, τοιοῦτος θόρυβος ἡ-

σαν ἰκανὰ νὰ ἐκπληξῶσι τὸν νοῦν καὶ νὰ συγκινήσωσι τὴν καρδίαν καὶ τοῦ μᾶλλον ἀταράχου ἀνδρός, πολὺ μᾶλλον γυναικῶν καὶ παίδων· εὐτυχῶς ὅμως ἡ παράτασις τῆς μάχης δὲν ἐσυγχώρησεν εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ λεηλασίαν, τὰς ὁποίας ὑπώπτευον οἱ κάτοικοι τῆς Ἀραχώθης, καὶ οὕτω διεσώθησαν ἀβλαβεῖς ἅπαντες εἰς τὰ ἀπότομα μέρη καὶ τὰ σπήλαια τοῦ Παρνασοῦ,

Ἀλλ' ἡ μάχη ἐξηκολούθει ζωνρῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν οἰκίας, διότι καὶ οἱ ἐντὸς καὶ οἱ ἐκτὸς ἐπερίμενον τὰς βοηθείας των. Τέλος ἔφθασεν ἀπὸ τὸν Ζεμενὸν τὸ μέγα τῶν Ὀθωμανῶν σῶμα ὑπὸ ἀμφοτέρους τοὺς ἀρχηγούς αὐτοῦ τὸν Κεχαγιάμπεην καὶ τὸν Μουσταμπέην, καὶ τότε ἡ ὁρμὴ αὐτῶν ὑπῆρξε μεγίστη. Ἐκαμν πολλάκις ἔφοδον πρὸς τὰς οἰκίας καὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' οἱ ἐντὸς αὐτῶν ἀντέχοντες ἰσχυρῶς δὲν διέκοψαν ὀλοτελῶς τὸ πῦρ. Κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ἔφθανεν ἤδη καὶ τὸ ὑπὸ τὸν Χατζῆ Πέτρον σῶμα καὶ κατέλαβε λόφον τινὰ περὶ τὸ χωρίον, ἐφάνη δὲ καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἐρχόμενος ἀπὸ τὸν Ζεμενὸν κατόπιν τῶν Τούρκων. Σκοπεύων οὗτος νὰ ἀποκλείσῃ, εἰ δυνατόν, τοὺς Ὀθωμανοὺς, τοὺς ἄφησε νὰ διαθῶσι τὰ στενὰ τοῦ Ζεμενοῦ, καὶ νὰ προβῶσι πρὸς τὴν Ἀράχωθιν κατὰ τὸ σχέδιόν των· ἐρχόμενος δὲ αὐτὸς κατόπιν των καὶ εἰδοποιήσας προηγουμένως καὶ τοὺς εἰς Ἀμφισσαν καὶ τὰ πέριξ διὰ νὰ ἔλθωσι πρὸς αὐτὸν ἐξ ἀντιθέτου ὁδοῦ ἤλπιζε νὰ κατορθώσῃ νὰ λάβῃ εἰς τὸ μέσον τοὺς ἐχθροὺς περικλείων αὐτοὺς πανταχόθεν.

Ὁ Καραϊσκάκης ἅμα ἐπλησίασε, διέταξεν ἀποσπάσματα τινα νὰ ἀνοίξωσι πρὸς τὸ ἀριστερόν ἡς Ἀραχώθης μέρος καὶ συγχρόνως ταῦτα μὲν ἐκεῖθεν, αὐτὸς δὲ κατὰ πρόσωπον προσέβαλαν πανταχόθεν τὸν ἐχθρόν, ὥστε οὗτος πολεμοῦμενος καὶ ἀπὸ τοὺς ἐντὸς τοῦ χωρίου καὶ ἀπὸ τοὺς ἔξωθεν ἐρχομένους, ἂν καὶ πολυπληθέστερος αὐτῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιῆξῃ μέχρι τέλους, καὶ ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ τὴν πρὸς Ἀμφισσαν ὁδὸν πολεμοῦμενος ἀπὸ τὰ ὀπίσθια, καὶ ἀποσυρόμενος καὶ αὐτὸς μὲ πόλεμον. Ἀλλὰ μόλις ἐπροχώρησεν ὀλίγον καὶ ἀπαντᾷ μέγα ἑλληρικὸν σῶμα ὑπὸ τὸν Δουβουνιώτην καὶ Πανουργιᾶν ἐρχόμενον ἐναντίον του ἀπὸ τὴν αὐτὴν ὁδόν, δι' ἧς ἤλπιζεν αὐτὸς νὰ διαθῇ πρὸς Ἀμφισσαν. Οἱ Τούρκοι, ἐνῶ ὑπεχώρουν ἀπὸ τὴν Ἀράχωθιν πολεμοῦμενοι ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Καραϊσκάκην, ἀπαντήσαντες ἔμπροσθεν τὸ σῶμα τοῦτο, δὲν ἠδύναντο πλέον οὔτε νὰ διαμείνωσιν εἰς Ἀράχωθιν, οὔτε νὰ προβῶσι πρὸς Ἀμφισσαν· ἠναγκάσθησαν λοιπὸν νὰ διευθυνθῶσι πρὸς θέσιν τινὰ κειμένην ἀνωθεν τῆς Ἀραχώθης τὴν ὁποίαν καὶ κατέλαβον· οἱ δὲ ἐκ διαφορῶν διευθύνσεων ἐλθόντες Ἕλληνες ἐτοποθετήθησαν περὶ τὸ ὀθωμανικὸν στρατόπεδον καὶ τὸ ἄ-

πέκλεισαν πανταχόθεν πυροβολούντες κατ' αὐτοῦ, ἕως οὗ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς κατέπαυσεν ὀλοτελῶς τὸν πόλεμον.

Γ'.

Μόλις ἔδυσεν ὁ ἥλιος καὶ ἄνεμος λεπτὸς πνέων ἀπὸ τὰς χιονοσκεπεῖς κορυφὰς τοῦ Παρνασοῦ διέχεει μεγίστην ψυχρότητα, ἥτις διεπέρα ταχύτατα καὶ τοὺς καλῶς ἐνδεδυμένους, ἀλλ' ὅσοι δὲν εἶχον ἐπανωφόρια, ἦτον ἀδύνατον ν' ἀνθεξώσιν εἰς τὴν μεγίστην τοῦ ψυχροῦ σφοδρότητα. Οἱ πλείότεροι δὲ τῶν Ἑλλήνων οἵτινες εἶχον τοποθετηθῇ περὶ τὸ ὀθωμανικὸν στρατόπεδον δὲν εἶχαν λάβεи μεθ' ἑαυτῶν τὰς κάπας των, ὥς ἐρχόμενοι ἄνευ ἀποσκευῶν, διὰ νὰ ἦναι ἑτοιμοὶ πρὸς μάχην. Ἐλθόντες δὲ ἀπὸ μακρὰν ὁδοπορίαν καὶ πολεμήσαντες πολλὴν ὥραν ἄνευ διακοπῆς, ὑπαρχούσης κατὰ τὴν ἡμέραν ζωηρᾶς τῆς προσβολῆς τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, ἦσαν οἱ πλείότεροι εἰς ὑπερβολὴν ἰδρωμένοι, ὅπερ κατέσταινε τὸ ψῆχος ἀφόρητον εἰς αὐτοὺς.

Δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνάψωσι φωτίας· διότι ἠρῶνταν νὰ φαίνωνται ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ποίας θέσεις κατέχουσι, καὶ πόσοι εἶναι κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ πρὸ πάντων διὰ νὰ προσβάλλωνται ἀπ' αὐτοὺς φαινόμενοι εἰς τὴν λάμψιν τοῦ πυρός. Διὰ ταῦτα, ἂν καὶ ὁ ἀρχηγὸς διέταξε νὰ παραμείνωσιν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες εἰς στενὴν πολιορκίαν περὶ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, διὰ νὰ μὴν ἀφήσωσι τοὺς ἐχθροὺς νὰ φύγωσι διὰ νυκτὸς ἂν εἶχον τοιοῦτον σκοπὸν, μόλις τὸ πέμπτον μέρος διέμενε διαρκῶς περὶ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, καὶ οὗτοι ἀφοῦ παρεδέχθησαν τὸ μέτρον τοῦ νὰ διαδέχωνται ἐναλλάξ ἀλλήλους. Ἀμα τὸ ψῆχος καθίστατο ἀφόρητον εἰς τινες ἐκ τῶν πολιορκούντων στρατιωτῶν, οὗτοι μετέβαινον εἰς τὸ χωρίον, ὅπου εἶχαν κατάλυμα οἱ στρατιῶταί των (ἢ μάγκα των) καὶ ἐκεῖ εὗρισκον ἄφθονον πῦρ, ὅπερ ἔκαie δι' ὅλης τῆς νυκτὸς, καὶ ἔπιναν ἱκανὸν οἶνον, τὸν ὅποιον εἶχον ἐγκαταλείψει φεύγοντες οἱ χωρικοί. Ἀναλαμβάνοντες οὕτω τὰς δυνάμεις των ἐπανήρχοντο εἰς τὴν θέσιν των· ἀλλ' ὥς συμβαίνει εἰς στρατεύματα ἄπειρα τακτικῆς πειθαρχίας, οὔτε ὅλοι ἐπανήρχοντο ἐγκαίρως εἰς τὴν θέσιν, οὔτε οἱ ἐπανερχόμενοι διέμενον, ὅσον ἔπρεπε. Πολλοὶ εὐρόντες ἀφθονίαν οἴνου ἔπιον μέτρησιν ὑπερβολὴν ὥστε μεθυσθέντες δὲν ἦσαν πλέον εἰς κατάστασιν νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ἔμενον ἐξαπλωμένοι κατὰ γῆς εἰς τὰς οἰκίας καὶ βυθισμένοι εἰς βαθύτατον ὕπνον. Ἐὰν λοιπὸν κατὰ τὴν νύκτα ταύτην οἱ ἐχθροὶ ἤθελον ἐπιχειρήσει νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἦτο πολὺ ἐνδεχόμενον νὰ διαφύγωσιν ἀκινδύνως, ἢ τοῦλάχιστον μὲ ὀλίγην ζημίαν, ἀλλ' εἰς τὴν γενομένην μεταξύ τῶν δύο ἀρχηγῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ σύσκεψιν δὲν ἐνεκρίθη τὸ μέτρον τοῦτο, διότι

ὁ μὲν Κεχαγιάμπεης στηριζόμενος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ καὶ εἰς εὐνοίαν τοῦ Κιουταχῆ, ἤλπιζε ταχῆαν βοήθειαν, ὁ δὲ Μουσταμπεης, ὑψηλοφρονῶν διὰ τὰς ἑως τότε νίκας δὲν κατεδέχετο νὰ φύγῃ διὰ νυκτός. Εἶχε δὲ ἄλλην αἰτίαν διὰ νὰ μὴ παραδεχθῇ τὸ μέτρον τοῦτο. Ἐλάρθανε μισθοὺς διὰ μέγαν ἀριθμὸν στρατιωτῶν, ἐνῶ πραγματικῶς μόλις εἶχε τὸ τρίτον αὐτῶν. Τὸ νὰ φύγῃ λοιπὸν κρυφῶς, ἐκτὸς τῆς προσβολῆς, τὸν ἐξέθετε καὶ εἰς κίνδυνον ἐνώπιον τοῦ Κιουταχῆ. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ διαμείνωσι, καὶ κατῴρθωσαν τὴν νύκτα νὰ πέμψωσιν ἀγγελιαφόρους εἰς τὰ πλησιέστερα στρατόπεδα διὰ νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν.

Οἱ Τούρκοι εἶχον διασώσει ὅλας τὰς ἀποσκευὰς των· συγκεντρωθέντες δὲ εἰς μικρὰν ἑκτασιν τόπου, καὶ τοποθετήσαντες τὰ φορητὰ καὶ τὰς ἀποσκευὰς περὶ ἑαυτοὺς, δὲν ὑπέφερον ἀπὸ τὸ ψυχρὸς ὅσον οἱ Ἕλληνες. Ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν, πρὶν ἔτι ἀνατελεῖν ὁ ἥλιος, οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἅπαντες εἰς τὰς θέσεις των ὠχυρωμένοι εἰς μικροὺς προμαχῶνας, κατεσκευασμένους εἰς ἀπόστασιν μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε νὰ μὴν ἦναι δυνατόν νὰ ἐξέλθωσιν οἱ Ὀθωμανοὶ ἀπὸ τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα. Ἰσχυρότατοι δὲ προμαχῶνες ἀνηγέρθησαν πρὸς τὰ μέρη, ὅθεν ἦτον ἐνδεχόμενον νὰ δοκιμάσωσιν οἱ Τούρκοι τὴν ἀναχώρησιν, καὶ ἀμέσως ἤρχισεν ἀμοτέρωθεν σφοδρὸς πυροβολισμός, ἀλλ' ἡ βλάβη τῶν Τούρκων δὲν ἦτο μεγάλη, διότι καὶ αὐτοὶ κατεσκευάσαν προμαχῶνας καὶ ἐμάχοντο ὀπισθεν αὐτῶν. Ἡ ἀναχώρησις ὁμῶς αὐτῶν καθίστατο ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀδύνατος, διότι ὅλα τὰ ἐλληνικὰ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα διετάχθησαν νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς Ἀράχωβαν ὅσον τὸ ταχύτερον, ἐστάλησαν δὲ καὶ ἱκανὰ σώματα διὰ νὰ κατέχωσι τὰς θέσεις, ὅθεν ἐμελλε πιθανῶς νὰ γίνῃ ἡ φυγὴ τῶν ἐχθρῶν· συγχρόνως δὲ τὰ σώματα ταῦτα εἶχον ἐντολὴν νὰ ἀποκρούσωσι πᾶσαν νέαν βοήθειαν ἣτις ἤθελεν ἀποπειραθῇ νὰ διαβῇ δι' αὐτῶν. Καὶ προσέτι ἱκανὸν σῶμα στρατοῦ ἦτο ἑτοιμον νὰ δράμῃ εἰς τὰ στενά, ἂν τυχὸν ἤθελεν ἐπέλθῃ μεγάλη δύναμις ἐχθρική. Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς πολιορκίας ταύτης συσσωματωθέντες πολλοὶ τῶν εἰς Δαύλιαν καὶ ἄλλας θέσεις κατεχόντων Ὀθωμανῶν, διηρέθησαν εἰς δύο σώματα, ἐν, τὸ μικρότερον καὶ ἐλαφρότερον, ἦτο ἐπιφορτισμένον νὰ ὑπάγῃ διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ Παρνασοῦ ὁδοῦ, τὸ δὲ διὰ τοῦ Ζεμενοῦ, ὅπερ ἐκόμιζε καὶ πλῆθος φορητῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ σχέδιον αὐτῶν ἦτο, οἱ μὲν διὰ τοῦ Παρνασοῦ πηγαίνοντες νὰ προβῶσιν εἰς μέρος φαινόμενον ἀπὸ τὸ ἄνω τῆς Ἀραχώβης τουρκικὸν στρατόπεδον, καὶ νὰ πυροβολήσωσιν ἐκεῖθεν δίδοντες εἰδῆσιν οὕτως εἰς τοὺς οἰκείους των ὅτι ἔρχονται ὑπὲρ αὐτῶν, διὰ νὰ προπαρασκευασθῶσι καὶ αὐτοὶ πρὸς ἐξοδόν· συγχρόνως δὲ νὰ κινήσωσι τὴν προσο-

χὴν τῶν Ἑλλήνων εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος, διὰ νὰ μείνῃ ὀλιγωτέρα δύναμις πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ζεμενοῦ, ὅθεν πραγματικῶς ἐσκόπευσεν νὰ ἐξελθῶσιν. Οἱ δὲ διὰ τοῦ Ζεμενοῦ, ἐὰν δὲν ἀπαντήσωσιν ἐλληνικὴν δύναμιν νὰ προῶσιν μέχρι τῆς Ἀραχώβης· ἂν δὲ ἤθελον ἀπαντήσῃ τοιαύτην, ὅσον ἐνεστί πλείοτερον, διὰ νὰ ἐυκολύνωσιν οὕτω τὴν ἐξοδὸν τῶν κατὰ τὴν Ἀράχωβαν ἀποκλεισμένων οἰκείων των.

Οἱ δὲ τοῦ Παρνασοῦ ἐρχόμενοι ἐξετέλεσαν τὴν παραγγελίαν των καὶ πυροβολήσαντες ἐπὶ λόφου τινὸς καταφανοῦς ἔδωκαν τὴν εἶδησιν, εἰ δὲ πολιορκούμενοι παρατηρήσαντες πανταχόθεν τοὺς περὶ ἑαυτοὺς Ἕλληνας, καὶ ἰδόντες τὸ πρὸς τὸν Παρνασσὸν μέρος μὴ φυλαττόμενον μὲ ἱκανὸν ἀριθμὸν Ἑλλήνων, διότι ἀπὸ αὐτοῦ ὀλιγώτερον ἐπίστευσεν νὰ καμῶσιν ἐξοδὸν οἱ ἐχθροί, ὥρμησαν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος. Ἀποσυρθέντων δὲ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν πρώτην ὁρμὴν, οὗτοι ἐξῆλθεν πέραν τῶν προμαχώνων τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' αἱ φωναὶ καὶ ὁ θόρυβος ἀμφοτέρων τῶν στρατοπέδων ἔδωκαν αἰτίαν εἰς τὸν Καραϊσκάκη νὰ παρατηρήσῃ τὸν κίνδυνον καὶ νὰ δράμῃ ταχέως πρὸς τὸ μέρος τοῦτο αὐτοπροσώπως, προσκαλῶν ὄνεμαστὶ τοὺς σημαντικωτέρους ἐκ τῶν φυλαττόντων τοὺς προμαχώνας, ἀφ' ὧν διήρχετο, καὶ λαμβάνων αὐτοὺς μεθ' ἑαυτοῦ διὰ νὰ αὐξήσῃ οὕτω τὴν ὑπ' αὐτὸν δύναμιν. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, εἴτε διότι τὸ μέρος τοῦτο δὲν ἦτο εὐθετον πρὸς φυγὴν, εἴτε διότι δὲν ἦλθεν ἡ ἀπὸ Ζεμενὸν προσδοκωμένη δύναμις, ἐν προῶδουσιν περισσότερον, ἀλλ' ἐπανήλθον εἰς τὰς πρώτας θέσεις των. Ὅταν τὸ κίνημα τοῦτο τῶν ἐχθρῶν ἐματαιώθη, ὁ Καραϊσκάκης ἔπεμψε δύναμιν καὶ πρὸς τοὺς διὰ τοῦ Παρνασοῦ ἐρχομένους ἐχθρούς, καὶ πρὸς τοὺς διὰ τοῦ Ζεμενοῦ. Ἀλλ' οἱ μὲν διὰ τοῦ Παρνασοῦ πυροβολήσαντες μόνον, ὡς ἀνωτέρω, ἐπέστρεψαν εἰς Δαύλιαν, χωρὶς οὐδὲ καὶ νὰ ἀποπειραθῶσι νὰ προχωρήσωσι περισσότερον. Οἱ δὲ ἐν Ζεμενὶ ἐλθόντες εἰς τὸ στενὸν καὶ εὐρόντες τὴν διάβασιν, (διότι οἱ Ἕλληνες ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς δύο πλευρὰς ἐπὶ σκοπῇ νὰ ἀφῇσωσι τοὺς ἐχθρούς νὰ προσδεύσωσι περισσότερον ἐντὸς τοῦ στενοῦ καὶ νὰ τοὺς προσενήσωσι μεγαλειτέραν βλάβην ἐμποδίζοντες τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν) προῶδουσιν ὀλίγον διάστημα, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐξελθόντες ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς, ἀπέκοψαν ὅσους εὗρον ἤδη εἰσελθόντας εἰς τὸ στενόν, τοὺς ὁποίους ἐφόνευσαν σχεδὸν ἅπαντας, κυριεύσαντες καὶ ὅλα τὰ μετ' αὐτῶν φορητὰ· οἱ μὴ εἰσελθόντες ὁμῶς εἰς τὰ στενὰ διέφυγον ἀβλαβεῖς, ὄντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἵππεῖς. Εἶχεν ἤδη τελειώσει ἡ μάχη, ὅταν ἐφθασε καὶ ἡ παρὰ τοῦ Καραϊσκάκη σταλεῖσα βοήθεια.

Ματαιωθείσης τῆς ἀποδείρας ταύτης, οἱ Τοῦρκοι ἀπέβηκαν τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ λάβωσι βοήθειαν ἀπὸ τὰ πλησίον στρατόπεδα, διὰ

τοῦτο ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην νὰ τοὺς συγχωρηθῇ νὰ ἐξελ-
θωσι διὰ συνθηκῶν· ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης, διὰ νὰ τοὺς συγχωρήσῃ τὴν
ἐξοδον, ἐζήτησε νὰ κενώσωσι καὶ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὸ φρούριον
τῆς Ἀμφίσης καὶ τὴν πόλιν τῆς Λεβαδείας, μέχρις οὗ δὲ ἐκτελε-
σθῇ ἡ παράδοσις αὐτῶν νὰ μείνωσι παρ' αὐτῷ ὡς ἐνέχυρα οἱ δύο ἀρ-
χηγοὶ τῆς ὀθωμανικῆς στρατιᾶς. Ἀλλὰ τοιοῦτον μέτρον δὲν ἦτο δυ-
νατὲν νὰ παραδεχθῶσιν οὗτοι φοβούμενοι τοῦ Κιουταχῇ τὴν ἀγανά-
κτησιν καὶ ἐκδίκησιν. Ἐκπλακεύετο μόλα ταῦτα ὁ Κεχαγιάμπεης ὅτι
μυθάνων τὸν κίνδυνον αὐτοῦ ὁ Κιουταχῆς ἤθελε σπεύσει νὰ πέμψῃ
δύναμιν ἱκανὴν ὅχι μόνον νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς τοῦ ἐπικειμένου κιν-
δύνου, ἀλλὰ καὶ νὰ καταστρέψῃ ὁλόκληρον τοῦ σώμα τοῦ Καραϊσκά-
κη. Μὲ τὰς ἐλπίδας λοιπὸν ταύτας ἀπεφάσισαν νὰ διαμείνωσιν εἰς τὴν
θέσιν των, ἃν καὶ ἡ κατάστασις των ἤρχισε νὰ χειροτερεύῃ ἐπαισθη-
τῶς, καὶ ὁ κίνδυνος ν' ἀποβαίνῃ σημαντικώτερος.

Δ'.

Ἐντὸς σκηνῆς ὑπηρεταὶ ἐπροσπάθουν νὰ ἀνάψωσι φωτιὰν ἐπὶ ὑγρᾶς
γῆς θέτοντες ἐπ' αὐτῆς ξύλα, τὰ ὅποια ἔλαβον ἀπὸ τὰ σαμάρια
τῶν φορτηγῶν των. Εἰς τὰ ἐνδότερα δὲ τῆς σκηνῆς ἐκάθητο σταυρο-
πόδι μεσαίᾳς ἡλικίας ἄνθρωπος περιτυλιγμένος μὲ παχυτάτην κοκ-
κίνην γούναν· εἶχε δὲ τὴν κεφαλὴν ἀκκουμβημένην εἰς τὴν χεῖρά του,
τὴν ὅποιαν καὶ αὐτὴν εἶχεν ἀκκουμβημένην εἰς τὸ γόνυ του. Δεινοὶ
διαλογισμοὶ ἐκυρίευαν τὴν κεφαλὴν του, καὶ ἐφαίνετο ὡς νὰ μὴν ἐδι-
δεν ὀλοτελῶς προσοχὴν εἰς τὰ περὶ αὐτὸν διατρέχοντα. Μόλα ταῦτα
ψιθυρισμός τις, γινόμενος ἔψωθεν τῆς σκηνῆς, τοῦ ὁποίου ὀλίγον
κατ' ὀλίγον αὖξανεν ὁ τόνος, ὡς ὁ ἤχος τῶν κυμάτων, κατὰ τὴν ἀρ-
χὴν τῆς τρικυμίας, τοῦ ἐκίνησε τὴν περιέργειαν. Ἐμαθε δὲ ὅτι οἱ
ἀρχηγοὶ καὶ ἀξιωματικοὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν στρατιᾶς συνῆλθον ἔξω τῆς
σκηνῆς ἐπὶ σκοπῷ νὰ τοῦ ὁμιλήσωσι περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστά-
σεως τοῦ στρατοῦ. Καὶ τῷ ὄντι οὗτοι συνελθόντες πρὸ ἱκανῆς ὥρας
καὶ εὐρισκόμενοι εἰς διαφωνίαν περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔμελλον νὰ
προσφερθῶσι πρὸς αὐτόν, ἐφιλονίκουν μετὰξὺ των· καὶ καθ' ὅσον δι-
ήρκει ἡ διαφωνία, κατὰ τοσοῦτον ὑψοῦτο ὁ τόνος τῆς φωνῆς τῶν
θρασύτέρων ἀξιωματικῶν. — Ἄς ἔλθωσιν ἐντὸς, εἶπεν ὁ Κεχαγιάμ-
πεης, (διότι οὗτος ἦτο ὁ ἀνωτέρω περιγραφόμενος)· καὶ ἀμέσως εἰσῆλ-
θον ἐντὸς τῆς σκηνῆς οἱ προκριτώτεροι τῆς στρατιᾶς, ἄλλοι ἔμενον
παρὰ τὴν εἴσοδον, πλῆθος δὲ στρατιωτῶν ἐκ τῶν συνοδεούντων τοὺς
ἀξιωματικούς τούτους καὶ ἐκ περιεργείας, διότι ἐπρόκειτο ν' ἀπο-
φασισθῇ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην μέγα ζήτημα, κατεῖχεν ὅλα τὰ
περίξ τῆς σκηνῆς, συσφιγγόμενον περὶ αὐτήν. Μεγάλη δὲ προσοχὴ
κατεῖχεν ἅπαντας, καὶ οἱ ἀπωτέρω τῆς σκηνῆς παρεκάλουν τοὺς πλη-

σιάζοντας διὰ τὰ κοινοποιῶσι προθύμως πρὸς αὐτοὺς τὰ λεγόμενα ἐντὸς τῆς σκηνῆς, ὥστε ἕκαστος λόγος διαδιδόμενος ἀπὸ στόμα εἰς στόμα ἔφθανεν ἐν ἀκαρεῖ μέχρι τοῦ ἐξωτερικοῦ κύκλου τῶν περὶ τὴν σκηνὴν, καὶ ἐκεῖθεν ὡς ἀστραπὴ διεδίδετο εἰς ἅπαν τὸ στρατόπεδον. Εἷς ἐκ τῶν συνελθόντων, ὁ προκριτότερος· — «Μπέη, εἶπε, περιμένομεν τόσας ἡμέρας βοήθειαν διὰ τὰ σωθῶμεν ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦτον ἰδοὺ ἐματαιώθησαν αἱ ἐλπίδες μας. Τί ἔχομεν νὰ κάμωμεν διὰ τὰ μὴ χαθῶμεν; Ὁλος ὁ στρατὸς εἶναι εἰς ἀνησυχίαν.» — «Ἡ δύναμις τοῦ μεγάλου ἡμῶν Πατισάχ εἶναι μεγάλη, ἀπεκρίθη ὁ Κεχαγιάμπης, καὶ πρέπει νὰ ἔχωμεν θάρρος, ὁ δὲ ἐνδοξος ἡμῶν ἀρχηγός, ὁ συνετώτατος Κιουταχῆς, τοῦ ὁποῦ ἡ ἀνδρεία εἶναι ἀκαταδάμαστος, θέλει καταθῇ ὁ ἴδιος μὲ μεγάλας δυνάμεις, ὅχι μόνον ἡμᾶς ν' ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸν κίνδυνον, ἀλλὰ καὶ νὰ καταστρέψῃ ὀλίγον ἀριθμὸν κλεπτῶν, οἱ ὅποιοι ἐτόλμησαν νὰ σηκώσωσι χεῖρα εἰς βασιλικά στρατεύματα». Καθ' ὅσον οἱ λόγοι οὗτοι ἐξηγοῦντο διὰ τοῦ διερμηνέως, διότι οἱ πλείστοι τῶν Ἀλθανῶν δὲν ἐγνώριζον τουρκικά, κατὰ τοσοῦτον ἡ δυσἀρέσκεια καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἐξωγραφίζετο εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀξιωματικῶν. Εἷς δὲ ἐκ τῶν θρασυτέρων Γκέκας τὴν πατρίδα, ἔχων μεσαίαν ἡλικίαν, ἀλλ' ἀνάστημα τόσον ὑψηλόν, ὥστε, ἂν καὶ μένων εἰς τὰ γόνατα, ἐφαίνετο ἴσος μὲ μετρίου ἀναστήματος ἄνδρα, ἐταράχθη πλείοτερον τῶν ἄλλων, καὶ στρέψας ὀργίλον βλέμμα πρὸς τὸν Κεχαγιάμπην· — «Δὲν βλέπεις, εἶπεν, ὅτι κινδυνεύομεν νὰ πέσωμεν ὅλοι εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ρωμαίων, νὰ μᾶς φονεύσουν, ἢ, ὅπερ εἶναι τὸ χειρότερον, νὰ μᾶς πάρουν τα ὅπλα καὶ νὰ μᾶς περιφέρουν ἀπὸ χωρίον εἰς χωρίον ὡς γυναῖκας, καὶ νὰ μᾶς ὑβρίζουν ὡς τὰ μικρὰ παιδία εἰς τὰς ὁδοὺς;» — «Τί λέγει; τί λέγει;» ἠρώτησεν ὁ Κεχαγιάμπης τὸν διερμηνέα μὴ γνωρίζων τὰ Ἀρβανίτικα. Ἐνῶ δὲ ὁ διερμηνεύς ἐξήγει ταῦτα, ὁ Γκέκας ἐξηκολούθει νὰ λέγῃ ἐπιτεινῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον περισσότερον καὶ τὸν τόνον τῆς φωνῆς του ἀναλόγως μὲ τὴν αὐξήσιν τῆς ἀγανάκτησεώς του. — «Περιμένομεν ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ τὴν βοήθειαν, καὶ ὅσον προχωρεῖ ὁ καιρός, τόσον χειροτερεῖ ἡ κατάστασις μας. Τροφαὶ δὲν μᾶς ἔμειναν διόλου, τὰ ζῶα μας ἐφύφησαν ἀπὸ τὴν ἑλλειψιν τῆς τροφῆς καὶ ἀπὸ τὸ ψῆχος, ἡμεῖς καθήμεθα ἡμέραν καὶ νύκτα ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν βροχὴν, καὶ οἱ πόδες μας μένουں βυθισμένοι μέχρι γόνατος εἰς τὴν λάσπην· ἐκάψαμεν ὅλα τὰ σαμάρια καὶ δὲν ἔχομεν πλέον μὲ τί νὰ ἀνάψωμεν φωτίαν, καὶ ἂν ἀκόμη μείνωμεν καμμίαν βραδυὰν ἐδῶ, δὲν θὰ ἔχωμεν τὴν δύναμιν οὔτε νὰ ταραχθῶμεν ἀπὸ τὸν τόπον μας, πολὺ μᾶλλον νὰ πολεμήσωμεν μὲ τὸν ἐχθρόν, καὶ νὰ ἐλπίσωμεν νὰ σωθῶμεν».

Τὴν φωνὴν τούτου, ἥτις, ὡς ἐκ τοῦ αὐξάνοντος θυμοῦ, ἐγίνετο ἐντονωτέρα, ἤκουσαν οἱ περιεστώμενοι εἰς τὴν σκηνὴν, καὶ οὗτοι τὴν

θιέδωσαν ὡς ἀστραπή ἔως τὰ ἄκρα τοῦ στρατοπέδου, καὶ φωνὴ ἐπιδοκιμασίας ὑψώθη πανταχοῦ, τὴν ὁποίαν διεδέχθη ἀκολούθως ὑπόκωφος βοή καὶ ψιθυρισμός, προερχόμενος ἀπὸ τὰς συνομιλίας τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες σχηματίζοντες κύκλους συνδιελέγοντο ζωηρῶς περὶ τῆς ἐνεστώσης τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Μὴ ἔχων τί νὰ ἀντιτάξῃ εἰς ταῦτα ὁ Κεχαγιάμπεης ἀπετάθη πρὸς αὐτοὺς μὲ γλυκύτητα. — «Παιδιά μου, εἶπε. βλέπω τὸν κίνδυνον, ὅστις ἐπαπειλεῖ ὅλους μας, καὶ ἔχω τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ συντελέσω πρὸς σωτηρίαν τοῦ στρατοῦ, ἔστω καὶ μὲ τὴν ἰδίαν μου ζωὴν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶναι ὁ Μουστάμπεης ἐδῶ, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ τὸν προσκαλέσωμεν, ὡς ἀσθενῇ, ἃς συνέλθωμεν ὅλοι εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖ ἃς συγκροτήσωμεν συμβούλιον, καὶ ὅ,τι ἀποφασισθῇ εἶμαι ἑτοιμος νὰ τὸ παραδεχθῶ καὶ ἐγώ.» — «Καλὰ λέγει, καλὰ λέγει,» ἐφώναζάν τινες τῶν ἀφωσιωμένων ἰδίως εἰς τὸν Κεχαγιάμπεην, «ἐκεί ἃς ἀποφασισθῇ τὸ πρᾶγμα.» καὶ οὕτως ἀπεμακρύνθη τὸ πλῆθος ἀπὸ τὴν σκηνὴν τοῦ Κεχαγιάμπεη καὶ διηυθύνετο πρὸ τὴν τοῦ Μουστάμπεη, ἀλλ' ἐντὸς αὐτῆς τὰ πράγματα ἦσαν πολὺ ἔτι χειρότερα.

Ὁ Μουστάμπεης περιερχόμενος τὴν προτεραιάν τοὺς εἰς τὰ ἄκρα τῆς στρατιᾶς μαχομένους διὰ νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ, ἐκτυπήθη ἀπὸ βόλιον ἑλληνικὸν εἰς τὸ μέτωπον. Ἡ πληγὴ κατ' ἀρχὰς δὲν ἐφάνη βαρεῖα, διότι ἦτον ἀπὸ μακρὰν καὶ μόλις ἐμπλήχθη εἰς τὸ κόκκαλον τοῦ μετώπου, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὸ ψῦχος καὶ ἡ ἑλλειψις τῆς ἀναγκίας περιποιήσεως κατέστησαν αὐτὴν ἐπικίνδυνον. Ὁ Μουστάμπεης λοιπὸν συναισθανόμενος τὴν δεινότητά τῆς πληγῆς του καὶ τὴν ἀθλιότητα τοῦ στρατοῦ, καὶ προβλέπων τὴν ἐπικειμένην καταστροφὴν, ἐπροσκάλεσε πλησίον του τὸν ἀδελφὸν του Καρεμφίλμπεην. Τοῦτο δὲ ἐγένετο καθ' ἣν ὥραν ὁ περὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Κεχαγιάμπεη θόρυβος εἶχε φθάσει εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν, ὥστε κατήντησε καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Μουστάμπεη. Ὑποπιεύων δὲ οὗτος ὅ,τι πρᾶγματικῶς διέτρεχε, καὶ ἔχων στρατηγικὴν ἱκανότητα ὥστε νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ διέξοδος ἀπὸ τοιαύτην πραγμάτων κατάστασιν ἦτο σχεδὸν ἀδύνατος, ἐσκέπτετο πῶς νὰ μὴ πέσῃ ζῶν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ζητήσας νὰ τὸν βάλωσι νὰ καθίσῃ καὶ ἀκκουβῶν τὴν κεφαλὴν εἰς τοὺς ὤμους τοῦ ἀδελφοῦ του. — Ἀδελφέ μου, τῷ εἶπεν, ἡ κατάστασίς μου εἶναι δεινὴ· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐδική σας δὲν εἶναι πλειότερον εὐχάριστος. Μόνον μέσον σωτηρίας μένει εἰς σᾶς νὰ σωθῆτε διὰ τῆς φυγῆς, καὶ Κύριος οἶδε πόσοι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θέλουν διαφύγει τὸν θάνατον. Δι' ἐμὲ ὅμως δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἐλπίς σωτηρίας· τὸ νὰ σωθῶ διὰ τῆς φυγῆς, ὡς ὑμεῖς, εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον εἰς ἐμέ· δὲν πρέπει δὲ οὐδὲ σεῖς νὰ κινδυνεύσετε ἐξ αἰτίας μου. Ἐγὼ θὰ ἀποθάνω· ὅ,τι δὲ ἀφεύκτως θέλει γένει ἀργότερον, κάμετέ το σῆς

ταχύτερον. Μόνον τὴν κεφαλὴν μου ἀπαιτῶ καὶ ἀπὸ σέ, ἀδελφέ, καὶ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς μου ὑπηρετάς νὰ μοῦ διασώσετε. Δὲν κατεδέχθην νὰ παραδοθῶ ζῶν εἰς τὸν Καραϊσκάκην καὶ νὰ καυχᾶται ὅτι τὸν ἐπροσβύνησε τοιοῦτος ἀρχηγός, ὅποιος ὑπῆρξα ἐγώ. Δὲν θέλω δὲ οὔτε τὴν κεφαλὴν μου νὰ λάβῃ ποτὲ εἰς χεῖρας, καὶ νὰ καυχῇθῃ εἰς τοὺς παρόντας ἀξιωματικούς του ὅτι κατάρθωσε νὰ πάρῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ Μουστάμπεη, καὶ νὰ τὴν δώσῃ εἰς τοὺς χωρικούς του νὰ τὴν ἐξυθρίσωσι καὶ κυλῶντες αὐτὴν εἰς τὰς ὁδοὺς, καὶ λακτίζοντες αὐτὴν πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ὅσα ἔπαθαν ἀπὸ ἐμέ. «Μὴ βάλλῃς, τοιαύτας ὑποψίας, ἀπήντησεν ὁ Καρεμφίλμπεης, ἐγὼ θέλω σὲ πάρει εἰς τὸν ὦμόν μου καὶ ἢ θέλω σὲ διασώσει, ἢ θὰ χαθῶμεν καὶ οἱ δύο ὁμοῦ, ἀφοῦ πληρώσουν ἀκριβὰ τὸ αἷμά μας ὅσοι πρῶτοι μᾶς πλησιάσουν».

Ἐνῶ ἐγίνοντο ταῦτα ἐντὸς τῆς σκηνῆς, συνήχθη μέγα πλῆθος ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν ἔξωθεν αὐτῆς καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Καρεμφίλμπεην ὅτι ἤρχετο ἡδὴ ὁ Κεχαγιάμπεης Ἄλλ' ὁ Καρεμφίλμπεης γνωστοποιήσας εἰς τοὺς ἀξιωματικούς τὴν ἐπικίνδυνον καὶ ἀπελπιστικὴν θέσιν τοῦ ἀδελφοῦ του, τοὺς εἶπε νὰ σκεφθῶσι μόνοι των περὶ τῆς σωτηρίας των, διότι αὐτὸν δὲν πρέπει νὰ τὸν θεωρῶσι πλεόν μεταξὺ τῶν ζώντων. Τὰ αὐτὰ ἀνήγγειλε καὶ εἰς τὸν Κεχαγιάμπεην διὰ νὰ μὴ λάβῃ τὸν κόπον νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Μουστάμπεη. Ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διεδόθη ἡ εἰδήσις αὕτη, δεινὴ ἀπελπισία ἐκυρίευσεν ὅλον τὸ στρατόπεδον. Γενικὴ σιωπὴ καὶ κατῆφεια ἐπικράτησε κατὰ πρῶτον· ἀκολουθῶς δὲ ἔτρεχον ἀπὸ τὸ ἐν εἰς τὸ ἄλλο μέρος οἱ στρατιῶται, εὐρίσκοντες τοὺς φίλους των καὶ συσχεπτόμενοι περὶ τοῦ τρόπου τῆς σωτηρίας των, χωρὶς ὅμως νὰ λαμβάνωσι κἀνὲν ὀριστικὸν μέτρον. Ὁ δὲ Κεχαγιάμπεης μαθὼν τὴν ἀπηλπισμένην κατάστασιν τοῦ Μουστάμπεη ἔμεινεν ὡς ἀπόπληκτος διὰ τινος στιγμᾶς, ἔπειτα ἐπανελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν του ἔπεσε κατὰ γῆς, χωρὶς νὰ δύναται οὔτε νὰ συλλογισθῇ οὔτε νὰ πράξῃ τι πρὸς σωτηρίαν τοῦ στρατοῦ του.

Καθ' ἣν στιγμὴν ἐγίνοντο ταῦτα, ἐπιπτε σιγαλὴ βροχή, ἡ ὁποία πρὸ δύο ἡμερῶν ἠκολούθει ἀδιάκοπος, ἀλλὰ τὴν βροχὴν ταύτην διεδέχθη χιὼν κατ' ἀρχὰς μὲν ὀλίγη καὶ ἀραιά, ἀκολουθῶς δὲ πυκνοτέρα καὶ εἰς μεγάλους ὄγκους, ὡς σκαμάγια βαμβακίου, ὅταν στοιβάζεται. Εἰς ὀλίγας στιγμᾶς ὅλος ὁ τόπος ἐλευκάνθη ἀπὸ τὴν χιόνα, καὶ εἰς μίαν ὥραν τὸ βάθος αὐτῆς ἐγένετο πλεῖντερον μιᾶς σπιθαμῆς, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἐκτὸς ὀλιγοτάτων, διατηρούντων τὰς θέσεις, οἱ λοιποὶ μετετέθησαν εἰς τὰς οἰκίας διὰ νὰ σταθῶσιν. Αἶφνης ἀκούεται φωνή, ὅτι ἔφυγον οἱ Τούρκοι, καὶ ἀμέσως ἐξέρχονται ἀπὸ τὰς οἰκίας πρὸς καταδιώξιν αὐτῶν. Ἀλλὰ μόλις ἔκαμαν ὀλίγα βή-

ματα, καὶ ἰδόντες τοὺς ἐχθροὺς διαμένοντας εἰς τὰς ἰδίας θέσεις των, ἐπανήλθον πάλιν εἰς τὰς οἰκίας. Τοιαύτη ἦτον ἡ κατάστασις τῶν πολιορκούντων, ὅταν ὁ Γκέκας, περὶ οὗ προαναφέραμεν, ἀπειπισθεὶς ὅλως τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ ἄλλο μέσον σωτηρίας, συγκεντρώσας τοὺς περὶ αὐτὸν ἰσχυροτέρους καὶ τολμηροτέρους τῶν φίλων του, ὥρμησε νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὀχυρωμάτων. Ἐπιπεσὼν δὲ εἰς τοὺς φυλάττοντας τὴν πρὸς τὸν Παρνασσόν, τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἀνοίξωσι δίοδον πρὸς αὐτόν.

Ε'.

Τὸ κίνημα τῶν Γκέκιδων ἐπηκολούθησαν οἱ πλησιέστεροι καὶ ἰσχυρότεροι τῶν Ὀθωμανῶν καὶ διέβησαν φεύγοντες πρὸς τὸ ὄρος ἕως πεντακόσιοι ἢ ἑξακόσιοι· οἱ λοιποὶ ἐπηκολούθουν καθ' ἃς δυνάμεις εἶχον ἕκαστος ἐξερχόμενοι τοῦ στρατοπέδου. Εἶχον ἤδη ἐξέλθει οἱ πλείότεροι, ὅταν οἱ ὑπηρεταὶ τοῦ Κεχαγιάμπει ἐπαρακάλουν αὐτὸν νὰ ἀναχωρήσῃ. Ἐκίνησε καὶ αὐτὸς μηχανικῶς, περιφρουρούμενος ἀπὸ τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶχε λάβει ἄλλην μορφήν μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν τῆς πολιορκίας. Οἱ ἀποσυρθέντες καὶ ἀφῆσαντες τὴν δίοδον ἀνοικτὴν εἰς τοὺς Τούρκους ἀνήγγειλαν ἀμέσως τὴν φυγὴν εἰς τὸν Καραϊσκάκην, καὶ ἐζήτουν βοήθειαν νὰ καταδιώξωσι τοὺς ἐχθροὺς. Ὁ Καραϊσκάκης ἐξῆλθε τῆς οἰκίας του μόνος καὶ διέταξε πολλοὺς τῶν στρατιωτῶν νὰ φωνάζωσιν, ὅτι οἱ τούρκοι ἔφυγον, καὶ νὰ ἐξέλθωσιν οἱ Ἕλληνες πρὸς καταδιώξιν. Ἄλλ' οἱ στρατιῶται, ἀπατηθέντες πρὸ ὀλίγου διὰ ψευδοῦς περὶ φυγῆς τῶν Τούρκων φήμης, καὶ βλέποντες νὰ πίπτῃ κατὰ συνέχειαν καὶ μὲ ὀρμὴν ἢ χιῶν, ὥς καὶ πρότερον, οὔτε ἐπίστευον, οὔτε προθυμίαν εἶχον νὰ δράμωσιν εἰς καταδιώξιν, ὥστε ὁ Καραϊσκάκης ἠναγκάσθη νὰ φωνάξῃ καὶ νὰ καλῇ κατ' ὄνομα τοὺς σημαντικωτέρους καὶ τοὺς μᾶλλον φιλοτίμους τῶν σωματαρχῶν. Ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ οἱ ὀλίγοι ἐξερχόμενοι πρὸς καταδιώξιν, μὴ βλέποντες πλέον τοὺς Τούρκους, διότι ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν τῆς καταπιπτούσης χιῶνος δὲν ἠδύναντο νὰ βλέπωσιν οὐδὲ πεντήκοντα βήματα μακρὰν ἑαυτῶν, καὶ μὴ ἀκούοντες κρότον πυροβόλου διὰ νὰ εἰκάσωσιν ἐκ τούτου κατὰ πόσον ἀπείχον οἱ μαχόμενοι, διευθύνοντο πρὸς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον διὰ νὰ λαφυραγωγήσωσι τὰ ἐν αὐτῷ. Ὅλα ταῦτα ἔκαμν τὸν Καραϊσκάκην νὰ νομίσῃ, ὅτι οἱ Τούρκοι διέφυγον ἀβλαβεῖς, ἢ ὀλίγην ὑποστάντες ζημίαν, καὶ ἦτο εἰς μεγίστην ἀδημονίαν. Διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ δὲ ἐπὶ πλέον τὴν καταδιώξιν, ὑπεσχέθη χρηματικὴν ἀμοιβήν, ἂν ἤθελον φέροι τοὺς ἀρχηγούς ζῶντας, ἢ καὶ τὰς κεφαλὰς των, ὑποσχεθεὶς ἀμοιβὴν καὶ δι' ἑκάστην κεφαλὴν ὀθωμανοῦ κομιζομένην πρὸς αὐτόν. Ἄλλ' ὁ Καραϊσκάκης εὕρισκετο εἰς ἄγνοιαν τῶν γινομένων· διότι οἱ πρῶτον συγκεντρωθέντες Ἕλληνες, ἀφροῦ ἄφησαν καὶ διέβησαν οἱ πρῶτοι τῶν ὀθωμανῶν, τῶν ὁποίων δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποκρούσωσι τὴν

ὁρμήν, διακόψαντες ἔπειτα τὴν σειρὰν τῶν φευγόντων, κατεδίωκον ἐκ τῶν ἔμπροσθεν τῶν τοὺς ἔχοντας ἀκμαϊοτέρας τὰς δυνάμεις των, καὶ ἐφόνευον ὅσους ἐπρόφθανον προτιμῶντες καὶ ἐκ τούτων τοὺς προοδεύοντας· ὅσους δὲ ἄφινον ὀπισθεν των, ἐρχόμενοι ἄλλοι κατόπιν ἐφόνευον ἢ ἡχμαλώτιζον. Πολλοὶ δὲ βλαμμένοι εἰς τοὺς πόδας, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ βαδίσωσιν, ἢ πληγωθέντες καθ' ὁδόν, ἐπιπτον κατὰ γῆς· καὶ ἐπροσποιοῦντο τὸν ἀποθαμμένον· διότι οἱ πρῶτοι ἀπαντῶντες αὐτοὺς λαμβάνοντες τὰ ὅπλα καὶ τὰ καμέριά των τοὺς ἄφινον πάλιν ἐξαπλωμένους νομίζοντες αὐτοὺς νεκρούς. Ἐκ τούτων πολλοὶ ἀπωλέσθησαν πλακωθέντες ἀπὸ τὴν χιόνα, πολλοὶ ὅμως ἐσυλλήφθησαν αἰχμαλῶται· διότι ἐρχόμενοι κατόπιν ὄλων οἱ ψυχροὶ ἐκάστης μάγκας, καὶ οἱ συνήθως ὀνομαζόμενοι χαντζαροῦλαι, καὶ μὴ εὐρίσκοντες ἄλλα λάφυρα, ἐπεχείρουν νὰ λάβουν καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν φονευμένων, ὅσα ἦσαν ἔτι εἰς κατάστασιν νὰ δώσωσιν ὠφέλειάν τινα εἰς αὐτούς. Ἀλλ' ὅταν οὗτοι ἐπεχείρουν νὰ ἐκδύσουν τοὺς νομιζομένους ὡς νεκρούς, οὗτοι ἠναγκάζοντο νὰ δείξωσι πλεον ὅτι ζῶσι καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν συμπάθειαν τῶν ἐκδύοντων αὐτούς. Πολλοὶ διὰ νὰ σώσωσι τὴν ζωὴν των, ἐπρότειναν ὅτι ἔχουν κρυμμένα χρήματα, καὶ ὑπεσχέθησαν νὰ τὰ δώσωσιν εἰς αὐτούς, ὅταν τοὺς διατηρήσωσι τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο ἐπέτυχεν εἰς τοὺς ἡξεύροντας ἑλληνικά Τουρκούς, ἢ εἰς τοὺς γνωρίζοντας τὴν ἀλβανικὴν Ἑλληνας, δυστυχῶς ὅμως δὲν ὠφέλησε τοὺς μετὰ τοῦ Κεχαγιάμπεη. Οὗτος μὴ ἔχων ἐλπίδα νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς, ἐξελθὼν μὲ ὀλίγους τῶν ὑπηρέτων του, ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ φύγωσιν, ἐκάθισεν ἐπὶ τινος πέτρας λέγων τουρκιστὶ εἰς τοὺς ἐπερχομένους Ἑλληνας νὰ τὸν ζωγρήσωσι, διότι εἶναι ὁ Κεχαγιάμπεης. Τὰ αὐτὰ ἐφώναζαν καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὑπηρέται του, ἀλλ' οἱ ἐπερχόμενοι κατ' αὐτοῦ Ἑλληνες δὲν ἐγνώριζον τουρκικά. Συνέπεσε δὲ νὰ ἐπέλθωσι κατ' αὐτοῦ τινες ἐκ τῶν ἐξελθόντων ἀπὸ τὸ Μεσολόγγιον κατὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ· ἐπειδὴ δὲ οὗτοι, παθόντες πολλὴν φθορὰν ἀπὸ τοὺς κατέχοντας τότε τοὺς πόδας τοῦ ὄρους Ἀλβανούς τοῦ Μουσταύμπεη, δὲν ἐφρόντισαν οὔτε καὶ ἐστοχάσθησαν, ὅτι ζωγοῦντες ἠδύναντο νὰ ὠφελθῶσι περισσότερον, διὰ τοῦτο ἐπιπεσόντες κατ' αὐτῶν τοὺς κατέκοψαν. Ἀποῦ προέβη τὸ σκότος ἱκανῶς, τότε μόλις ἤφησαν οἱ Ἑλληνες τὴν δίοξιν καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὸ χωρίον. Ἀλλ' ὅλαι τῶν ἐπερχομένων αἱ πληροφορίαι δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ πείσωσι τὸν Καραϊσκάκην περὶ τοῦ μεγέθους τῆς φθορᾶς τῶν ἐχθρῶν. Μολοντί δὲ ἄνθρωποι, γνωρίζοντες καλῶς τὸν Κεχαγιάμπεη, ἐβεβαίωσαν τὸν Καραϊσκάκην, ὅτι ἡ κομισθεῖσα αὐτῇ κεφαλὴ ἦτο πραγματικῶς ἐκεῖνου, μολοντί ἐκομίσθη καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ Μουσταύμπεη, τὴν ὁποίαν φέροντες μεθ' ἑαυτῶν οἱ περὶ τὸν Καρεμφίλπεην φεύγοντες, ἔρριψαν παρὰ τὴν ὁδὸν καταδιώ-

κόμενοι καὶ φοβούμενοι μὴ καταστραφῶσι καὶ αὐτοί, μόλα ταῦτα ἦ-
τον εἰς ἀγωνίαν δι' ὅλης τῆς νυκτός, ὅτι δὲν ἔπαθον οἱ ἐχθροὶ ὅσα
ἦτο δυνατόν νὰ πάθωσιν· ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν, πρὶν ἔτι ἀνατεῖλῃ
ὁ ἥλιος, τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ στρατοῦ διηυθύνθη πρὸς τὸ μέ-
ρος, ὅθεν διευθύνθησαν φεύγοντες οἱ ἐχθροί, διὰ νὰ εὕρῃ λάφυρα καὶ
νὰ φέρῃ κεφαλάς, διότι, ὡς προείπομεν, ὁ Καραϊσκάκης εἶχεν ὑπο-
σχεθῇ ἁμοιβὴν δι' ἐκάστην κεφαλὴν. Ἐκαστος δὲ τούτων λαμβάνων
ὅσα εὗρισκε λάφυρα καὶ μίαν κεφαλὴν, ἐπανήρχετο, ὥστε βλέπων ἤδη
τὸ πλῆθος τῶν κεφαλῶν ὁ Καραϊσκάκης μόλις ἐβεβαιώθη περὶ τοῦ
μεγάλου τῶν Τούρκων ὀλέθρου, ἀλλὰ καὶ οὕτω δὲν ἐγνωρίσθη ἀκρι-
βῶς τὸ κακόν· διότι πολλοὶ τῶν Τούρκων ἀποπλανηθέντες τὴν νύκτα
ὡς μὴ εὗρισκοντες διέξοδον, ἐξηπλοῦντο ἐπὶ τῆς χιόνος διὰ νὰ ξευ-
κτῇσιν, καὶ ἐσκεπάζοντο ἀπὸ ἐτέραν, ἥτις ἐξηκολούθει πίπτουσα
δι' ὅλης τῆς νυκτός· ὥστε πολλὰ πτώματα ἀνεκαλύφθησαν τὴν ἐπο-
μένην ἄνοιξιν, καὶ πολλοὶ τῶν χωρικῶν ἔλαβον σημαντικὰς ὠφελείας
ἀπὸ τὰ ὄπλα καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν. **Δημήτριος Αἰνιὰν**

ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΝΘΕΩΝ

Εἰς τὰ ζωγραφικὰ περιβόλια, τὰ καταστολίζοντα τὰ παλάτια τοῦ
Σουλτάνου καὶ τῶν μεγάλων ἐν Κωνσταντινουπόλει, εὗρισκόμεν καλ-
λιεργούμενα ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἀνθέων ὅσα συγκροτοῦσι τὸν στέφανον τοῦ
ἐνικουτοῦ, τὰ δεινροῖα, τοὺς ναρκίσσους, τοὺς ὑακίνθους τὰ ἰάσμινα,
τὰ εὐανθῇ βατράχια κτλ. Ἀλλὰ μετὰ τὸ ρόδον καὶ τὸ γαρύφαλλον,
οἱ Ὀθωμανοὶ προτιμῶσι τὸ γλαφυρώτατον Περσικὸν λείριον (λαλὲ)
τοῦ ὁποίου ἢ τοῦ χρωματισμοῦ ἁρμονία καὶ ἡ ἀβρότης ἀναπληροῦσι
τῆς εὐωδίας τὴν ἔλλειψιν. Τὸν εὐώδη δὲ χορὸν, τοῦ ὁποίου προεξάρχει
τὸ ἴον, κλείουσι τὸν Σεπτέμβριον τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ εὖσμα κρίνα,
καὶ αἱ ποθεινόταται διὰ τὰς πολίτιδας γαζίαι. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἀξιο-
ματικὸς ἐπὶ τῶν ἀνθέων (σουκουφετσή-μπασης ἢ τοιτοσεκτή-
μπασης διορισθεὶς πρώτην φορὰν ἐπὶ τοῦ Σουλτάν Ἀχμέτ τοῦ Γ',
Τὸ ἔγγραφον τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἀξιωματικοῦ τούτου, τοῦ ὁποίου κα-
θῆκον εἶνε νὰ ἔχῃ δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἔτοιμα ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ
ἄνθη, μήπως ὀρεχθῇ κατὰ τύχην τινὸς αὐτῶν, ἐν καιρῷ τοῦ χει-
μῶνος, κυφοροῦσα καμμία τῶν γυναικῶν τοῦ Σουλτάνου, εἶναι περι-
εργότατον καὶ διὰ τοῦτο μετὰφρασιν αὐτοῦ εὐχαρίστως θέλουσιν ἶδει,
ἐλπίζομεν, οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν ἐνταῦθα, ὡς δείγμα τῆς μεταφορικῆς
τῶν Ἀσιανῶν γλώσσης. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο καλλωπισμένον ὁλόγυρα
μὲ ρόδα καὶ ἄλλα ἄνθη περιέχουσα, ἐτελείωνε μὲ τὰς ἐξῆς ἀνθηρὰς αὐ-
τόχρημα φράσεις· Ἀδιατάττομεν δὲ ὥστε πάντες οἱ φυτοκόμοι καὶ ἀν-
θοκόμοι νὰ γνωρίζωσιν ὡς πρῶτον καὶ ἀρχηγόν αὐτῶν τὸν ἐπιφέροντα
τὸν παρόντα ὁρισμόν, καὶ νὰ εἶνε ἐνώπιον αὐτοῦ ὅλοι ὥτια καθὼς τὸ

ρόδον, νὰ μὴν ἔχῃσι δέκα γλώσσας ὡς τὸ κρίνον· νὰ μὴ μεταβάλλωσι τὴν ἀκωκὴν τῆς γλώσσης αὐτῶν εἰς ἀκανθὰν ροιᾶς, ἐμβαπτομένην εἰς τῶν ἀπρεπῶν λόγων τὸ αἷμα· ἀλλὰ νὰ εἶνε συνεσταλμένοι καὶ νὰ κρατῶσι κλεισμένον τὸ στόμα αὐτῶν, ὡς ὁ κάλυξ τοῦ ρόδου, καὶ ὅχι νὰ τὸ ἀνοίγῃσι (πρὸς ὀμιλίαν) παρὰ καιρὸν ὡς ὁ κυανοὺς ὑάκινθος σκορπίζει τὴν εὐωδίαν αὐτοῦ πρὶν τὴν ἐπιθυμήσωσι, νὰ κλίνωσι τέλος πάντων τὴν κεφαλὴν, ὡς τὸ ἴον καὶ ὅχι νὰ ἀντικρούωσιν ἀπειθῶς κτλ».

Σ. Α. Βυζάντιος

ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ νοῦς αὐτῆς ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν, καταβαίνει εἰς τὸν ᾗδην, περιέρχεται τὴν γῆν, ἐμβαίνει εἰς τὰς πόλεις, εἰσέρχεται εἰς πάντα τόπον, νοεῖ εἴ τι θέλει, μνημονεύει τὰ παρελθόντα, συλλογίζεται τὰ ἐνεστώτα, προνοεῖ τὰ μέλλοντα· ζυγοστατεῖ, ἀνακρίνει, συμβιβάζει, διαχωρίζει καὶ τοὺς ἰδίους αὐτῆς συλλογισμούς. Αὐτὴ μανθάνει διαφόρους γλώσσας, τέχνας παντοίας, ἐπιστήμας ὑψηλάς, ὅσας διαλέκτους ἀκούετε, ὅσα βιβλία ἀναγινώσκετε, ὅσα τεχνητὰ πράγματα βλέπετε, τῆς ψυχῆς ἡμῶν εἰσιν ἔργα. Αὐτὴ ἐφεῦρε φιλοτεχνήματα, διὰ τῶν ὁποίων διαπερῶμεν τὰ μακρὰ τῆς θαλάσσης διαστήματα, βυθίζομεθα εἰς τὸ βάθος τῆς θαλάσσης καὶ ἀνοίγομεν τοὺς μαργαρίτας, καταβαίνομεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς γῆς καὶ ἐξάγομεν τὰ μέταλλα· μετροῦμεν τὸ μέγεθος τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν λοιπῶν πλανητῶν, ἔτι δὲ καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα, ἀναλογιζόμεθα τὸν καιρὸν τῆς τούτων περιόδου, τῆς ἀνατολῆς, τῆς ὕσεως, τῆς συζυγίας, τῆς ἐκλείψεως, τῆς μεταξὺ ἀλλήλων καὶ τῆς γῆς ἀποστάσεως· συνάγομεν καὶ σκορπίζομεν τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως τοῦ πυρός, τοῦ ὕδατος, τῶν ἀνέμων, βλέπομεν καὶ ἐκεῖνα, ὅσα ἢ διὰ τὴν μικρότητα ἢ διὰ τὸ διάστημα φεύγουσι τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ὄρασιν. Αὐτὴ εὔρε μικροσκοπία, τηλεσκοπία, πυρόμετρα, ὑγρόμετρα, βαρόμετρα, θερμόμετρα, ἀνεμόμετρα· αὐτὴ νοεῖ λύσεις προβλημάτων πάσης ὑποθέσεως, ἀναλογισμούς μακροσκελεῖς καὶ δυσαναλογίστους, εὐρέσεις πραγμάτων ἀποκρύφων. Ἡ ψυχὴ ἡθολογεῖ, φυσιολογεῖ, γεωμετρολογεῖ, βοτανολογεῖ, μετεωρολογεῖ, ἱατρολογεῖ, ἀστρονομεῖ, ὀντολογεῖ, πνευματολογεῖ, ψυχολογεῖ, θεολογεῖ· διὰ τούτων δὲ τῶν ἔργων αὐτῆς ἄρχει καὶ δεσπόζει πάντων τῶν ἐν γῇ πραγμάτων καὶ αὐτῆς ὅλης τῆς γῆς. Βλέπετε πόση ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦ ἀλόγου ζῴου; Ποῖον τῶν ἀλόγων ζῴων ἢ τῶν πετεινῶν, ἢ τῶν νηκτῶν, ἢ τῶν ἑρπετῶν, ἢ τῶν τετραπόδων, δύναται νὰ πράξῃ, οὐ λέγω πάντα, ἀλλ' ἐν μόνον μετὰ τῆς αὐτῆς τελειότητος, μετὰ τῆς ὁποίας πράττει ταῦτα πάντα ὁ ἄνθρωπος;

Ν. Θεοτόκης

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

Περὶ Ἑρεχθείου ὑπὸ Ἀ. Ραγκαβῆ	σελ. 5
Ἡ Ἄρκτος, ὑπὸ Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ	» 19
Τурταῖος, ὑπὸ Ἀδαμαντίου Κοραῆ	» 22
Τὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς Σπόρτης, ὑπὸ Π. Σούτσου	» 26
Ὁ ἅγιος Νικόλαος ἐν τρικυμῖα, ὑπὸ Φ. Σκούφου	» 27
Μανουὴλ Κομνηνός, ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου	» 29
Τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου, ὑπὸ Σπ. Βασιλειάδου	» 31
Ὁ Παπατρέχας, ὑπὸ Ἀδαμαντίου Κοραῆ	» 32
Ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται, ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου	» 37
Ποιηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς Νέας Ἑλλάδος, ὑπὸ Ἀλ. Σούτσου	» 54
Μάχη τοῦ Δραγατσανίου, ὑπὸ Σπυρίδωνος Τρικούπη	» 57
Τὸ χάνι τῆς Γραβιάς, ὑπὸ Γεωργίου Ζαλοκώστα	» 59
Τὰ παθήματα τῶν Χίων, ὑπὸ Δημητρίου Βικέλα	» 67
Μεσολόγγιον (1822—1826) ὑπὸ Σπ. Τρικούπη	
Περιγραφή Μεσολογγίου	» 70
Λύσις τῆς πρώτης πολιορκίας, (26 Δεκεμβρίου 1822)	» 74
Ἀποκρούσεις ἐφόδου, (16 Φεβρουαρίου 1826)	» 76
Μάχη τῆς Κλείσσοβας, (25 Μαρτίου 1826)	» 79
Τὰ κατὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ Μεσολογγίου (10 Ἀπριλίου 1826)	» 80
Εἰς δρομίσκον τῶν Ἀθηνῶν, ὑπὸ Ἀχιλ. Παράσχου	» 86
Ἡ ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον στρατεία τοῦ Δράμαλη (1822), ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου	» 88
Ὁ Ἄρης ἐν Πύλῳ (1825), ὑπὸ Σπ. Τρικούπη	» 94
Ἄνθος Μαΐου, ὑπὸ Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ	» 96
Συνάντησις Καραϊσκάκη καὶ Κιουταχῆ ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου	» 97
Ὁ ἀποχαιρετισμὸς εἰς τὸν Μισοῦλην ἀποθανόντα, ὑπὸ Π. Ι. Σούτου	» 98
Οἱ τριάκοντα τύραννοι, ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου	» 99
Διογένης ὁ κυνικός, ὑπὸ Δημητρίου Παπαρρηγοπούλου	» 104
Ἡ εἰκὼν τοῦ Ζεῦσιδος, ὑπὸ Φ. Σκούφου	» 108
Ἑλλάδος καὶ Ἑλλήνων ἐπαινος, ὑπὸ Φ. Σκούφου	» 108
Δέησις πρὸς τὸν Χριστὸν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ Φ. Σκούφου	» 111

Τὸ λάλημα τοῦ κούκκου, ὑπὸ Θεοδώρου Ὁρφανίδου	σελ. 113
Εὐρυκλῆς ὁ ἡγεμὼν τῶν Λακεδαιμονίων, ὑπὸ Κ. Πα- παρρηγοπούλου	» 114
Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου	» 116
Αὐτοβιογραφία Κοραῆ, ὑπὸ Ἀδαμ. Κοραῆ	» 119
Ἐνύπνιον Κοραῆ, ὑπὸ Ἀδ. Κοραῆ	» 134
Ἐγκώμιον Σπυρίδωνος Βούλγαρη, ὑπὸ Ν. Θεοτόκη	» 136
Καταστροφή τοῦ Χορμόδου, ὑπὸ Δημ. Βερναρδάκη	» 138
Μάχη τῆς Μπογορίτσας, ὑπὸ Χρηστ. Περραιβοῦ	» 143
Μάχη τοῦ Βαλτετείου, ὑπὸ Σπ. Τρικούπη	» 146
Ἡ καταστροφή τοῦ Δράμαλη, (1822) ὑπὸ Σ. Τρικούπη	» 148
Ἡ Μουσική, ὑπὸ Εὐγενίου Βουλγάρεως	» 152
Ὁ Θεὸς καὶ ὁ Θάνατος, ὑπὸ Ἰω. Κρασοῦτσα	» 154
Ὁ Βαλμᾶς (δημῶδης παράδοσις), ὑπὸ Ἀρ. Βαλαωρίτου	» 155
Περιστέρᾶ, ὑπὸ Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ	» 158
Χώρα ἀλωθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὑπὸ Φ. Σκούφου	» 158
Μάχη παρὰ τὰς Πάτρας, ὑπὸ Σπ. Τρικούπη	» 160
Πυρπόλῃσις τῆς τουρκικῆς ναυσρχίδος ἐν Χίῳ ὑπὸ Σπ. Τρικούπη	» 162
Ἡ ἄλωσις τοῦ Παλαμηδίου καὶ ἡ παράδοσις τοῦ Ναυ- πλίου (1822), ὑπὸ Σπ. Τρικούπη	» 165
Χαρακτηρισμὸς Δημητρίου Ὑψηλάντου, ὑπὸ Σπ. Τρι- κούπη	» 168
Ὁ Γεννάδιος καὶ οἱ ὑπὲρ πατρίδος ἔρανοι (1826), ὑπὸ Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ	» 168
Ἀράχωδα, ὑπὸ Δημητρίου Αἰνιᾶνος	» 172
Ἀξιωματικὸς τῶν ἀνθέων, ὑπὸ Σ. Δ. Βυζαντίου	» 189
Τὰ ἔργα τῆς ψυχῆς, ὑπὸ Ν. Θεοτόκη	» 190

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Α' ΤΟΜΩ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Ἀλ. Ρ. Ραγκαβῆς.—Ἐγεννήθη ἐν Κων)πολεὶ τῷ 1810 καὶ ἀπέθανε τῷ 1892 ἐν Ἀθήναις. Ὑπῆρξε τὸ πρῶτον στρατιωτικός. Ἐπειτα καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας, ὑπουργὸς καὶ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος. Συνέγραψε δὲ παντὸς εἶδους συγγράμματα, γενόμενος πολυγραφώτατος, οὐ μόνον ἐπιστημονικά, ἀλλὰ καὶ ποιήματα καὶ διηγήματα.

Ἀδαμάντιος Κοραΐς.—Ἐγεννήθη ἐν Σμύρνῃ τῷ 1748 καὶ ἐσπούδασεν ἐν Γαλλίᾳ τὴν ἱατρικὴν ἐγκαταλείψας τὸ ἐμπόριον, εἰς τὸ ὁποῖον προωρίζον αὐτὸν οἱ Χῆοι γονεῖς του.

Ἐνθους δὲ γενόμενος ἐκ τῆς ιδέας τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος, ὑπῆρξε τὴν ιδεάν ταύτην διὰ τῶν πολλῶν συγγραφῶν του, ἐν αἷς ὑπεξέκαυσε τὸν ζῆλον ὑπὲρ πατρίδος ἐν τοῖς διαφόροις προλεγομένοις του. Συνέγραψε δὲ διαμμένων ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου καὶ πολὺ ἐτιμήθη, ἀποθανὼν ἐν Παρίσι τοῖς τῷ 1833.

Παναγιώτης Σοῦτσός.—Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1803 καὶ ἀπέθανε τῷ 1868. Ἐξεπαιδεύθη δὲ εἰς Εὐρώπῃν. Ἐδημοσίευσε διάφορα ποιήματα, ὡς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος καὶ δὴ ψῆδας, διθυράμβους καὶ τραγωδίας, ὧν γνωστότερα ὁ «Ὀδοιπóρος», ἡ «Κιθάρᾱ», ὁ «Καραϊσκάκης» καὶ ἄλλα.

Φραγκίδος Σκοῦφός.—Ἐγεννήθη ἐν Κορίθῃ καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἰταλίᾳ. Ἦτο δὲ ἱερωμένος καὶ ἐδίδαξε τῷ 1669 εἰς τὸ ἐν Βενετίᾳ ἱδρυμένον τότε ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ τῷ 1684 ἐξέδωκε τὴν ρ η τ ο ρ ι κ ῆ ν τ ο υ. Ἐγραψε δὲ εἰς τὴν καθωμιλημένην γλῶσσαν.

Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος.—Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ πατρὸς Πελοποννησίου τῷ 1815. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐθανατώθη τῷ 1821, ἡ δὲ μήτηρ του μετὰ τῶν ἀνηλίκων τέκνων τῆς ἐξήτησεν ἄσυλον εἰς Ὀδησσὸν τῆς Ρωσίας.

Ἐκεῖ ὁ Παπαρρηγόπουλος ἐξεπαιδεύθη μέχρι τοῦ 1830, ὅτε κατήλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διήκουσε μαθήματα παρὰ τῷ Γ. Γενναδίῳ. Τὸ πρῶτον ἐχρημάτισεν ὑπάλληλος, ἔπειτα δὲ διωρίσθη καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ μετὰ ταῦτα προυβιβάσθη εἰς καθηγητὴν τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Συνέγραψε δὲ ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰς τόμους πέντε.

Σπυριδὼν Βασιλειάδης.—Ἐγεννήθη ἐν Πάτραις τῷ 1845. Περαιώσας ἐκεῖ τὸ γυμνάσιον ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις τὰ Νομικὰ καὶ τῷ 1868 ἐγένετο διδάκτωρ. Κατέγινε δὲ μᾶλλον εἰς τὰς Μούσας καὶ ἐδημοσίευσε τοὺς «Καλλέργας», τὸν «Λουκᾶν Νοταρᾶν», καὶ τὰς «Ἀττικὰς νύκτας», ἐν αἷς περιλαμβάνεται καὶ τὸ ὄραμα αὐτοῦ ἡ «Γαλατεία». Ἀπέθανε δὲ τῷ 1874 ἐν Παρίσι τοῖς.

Ἀλέξανδρος Σούτσος.—Ἀδελφὸς τοῦ Παναγιώτου Σούτσου, γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1803 καὶ τελειοποιηθεὶς ἐν Εὐρώπῃ. Ἐξέδωκε διάφορα ἔργα περὶ καὶ ποιητικὰ ὡς τὸν «Ἐξόριστον,» τὴν «Τουρκομάχον Ἑλλάδα» κλπ. καὶ θεωρεῖται ὡς ὁ πατὴρ τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς ποιήσεως.

Ἀπέθανε δὲ τῷ 1863 ἐν Σμύρνῃ.

Σπυρίδων Τρικούπης.—Ἐγεννήθη ἐν Μεσολογίῳ τῷ 1788 καὶ ἐσπούδασεν ἐν τῇ πατρίδι του τὰ πρῶτα γράμματα ὡς καὶ τὴν ἰταλικήν. Ἐν Πάτραις δὲ ἐσπούδασε τὴν γαλλικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν. Ἐκείθεν μετέβη εἰς Ρώμην, ἔνθα διέτριψε περὶ τὴν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν καὶ ἐπανελθὼν συνειργάσθη μετὰ τοῦ λόρδου Γκυλφόρ εἰς Ἱδρυσιν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημείας, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν.

Ἐκραγείσης τῆς ἐλλήν. ἐπαναστάσεως, ἐχρημάτισε πληρεξούσιος τῆς πατρίδος του ἀπὸ τοῦ 1824, εἰς τὰς διαφόρους ἐθνικὰς συνελεύσεις, καὶ ἐλευθερωθείσης τῆς Ἑλλάδος ἐγένετο ὑπουργὸς καὶ πρεσβευτὴς. Ἐξέδωκεν ἱστορίαν τῆς ἐλλήν. Ἐπαναστάσεως εἰς τρεῖς τόμους. Ἀπέθανε δὲ τῷ 1873.

Γεώργιος Ζαλοκώστας.—Ἐγεννήθη ἐν Ἠλείῳ καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἰταλίᾳ. Στρατιωτικὸς ὢν ἐπολέμησε κατὰ τῶν Τούρκων ἐν τῷ ἱερῷ ἡμῶν ἁγῶν καὶ κατέγινεν εὐδοκίμως καὶ εἰς τὴν ποίησιν.

Δημήτριος Βικέλας.—Ἐγεννήθη ἐν Σύρῳ τῷ 1834 καὶ συνέγραψε διάφορα ἔργα περὶ καὶ ἔμμετρα. Τὸ ἄριστον ἔργον του εἶνε ὁ «Λουκῆς Λάρα» ἢ αὐτοβιογραφία γέροντος Χίου, ἐξ οὗ ἡ ἐν τῷ χειμένῳ περικοπή.

Ἀχιλλεὺς Παράδχος.—Ἐγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1838 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1894. Ἐξέδωκε διάφορα ποιήματα λυρικά ἔχοντα ἐθνικὰς ὑποθέσεις.

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος.—Ἐγεννήθη τῷ 1843 ἐν Ἀθήναις ἐκ πατρὸς Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἀπέθανε τῷ 1873. Ἐσπούδασε τὰ νομικὰ καὶ συνέγραψε καὶ διάφορα περὶ ἔργα. Κατέγινε δὲ καὶ εἰς τὴν ποίησιν.

Θεόδωρος Ὀρφανίδης.—Ἐγεννήθη ἐν Σμύρνῃ τῷ 1817 καὶ ἐπεράτωσε τὸ γυμνάσιον Ναυπλίου. Μετὰ ταῦτα ἐξεπαιδεύθη ἐν Εὐρώπῃ εἰς τὴν βοτανικήν, ἣν ἐδίδασκε καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε διάφορα ποιήματα, ὡς τὴν Χίον δούλην, τὸ τίρι-λίρι κλπ.

Νικηφόρος Θεοτόκης.—Ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1736 καὶ ἐκεῖ ἐξεπαιδεύθη τὰ πρῶτα γράμματα. Μετὰ ταῦτα δὲ ἐτελειοποιήθη εἰς Ἰταλίαν σπουδάζας φιλοσοφίαν καὶ μαθηματικά. Ἱερωμένος ὢν ἐκήρυξε καὶ ἐδίδασκε τὸ πρῶτον ἐν Κερκύρᾳ. Μετὰ ταῦτα διωρίσθη ἱεροκήρυξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ μετὰ μικρὸν μετέβη εἰς Μολδαβίαν, ἔνθα ἐδίδασκεν εἰς τὴν ἐν Ἰασίῳ Σχολήν, καὶ μετ' ὀλίγον ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος ἐν Ρωσίᾳ, ἀποθανὼν ἐν Μόσχᾳ (1809).

Δημήτριος Βερναφδάκης.—Ἐγεννήθη ἐν Μυτιλήνῃ καὶ ἐτελειοποίησε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπανελθὼν διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἱστο-

ρίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἔνθα μετὰ τινων ἐτῶν διδασκαλίαν ἀπεχώρησεν. Ἐξέδωκε διάφορα φιλολογικὰ καὶ ἱστορικὰ ἔργα, ἔτι δὲ καὶ ποιήματα καὶ ἰδίως δράματα, ὡς τὴν Εὐφροσύνην, τὴν Μερόπην, τὴν Μαρίαν Δόξα-Πατρί κλπ.

Χρυστόφορος Περγαῖδος.—Ἐγεννήθη ἐν Θεσσαλίᾳ τῷ 1773 καὶ ἀπέθανε τῷ 1863. Ἐσπούδασε τὸ πρῶτον ἐν τῇ πατρίδι του. Τῷ 1796 μετέβη εἰς Βουκουρέστιον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βιέννην, ἵνα σπουδάσῃ τὴν ἱατρικὴν. Γενόμενος ἐνθουσιώδης ὁπαδὸς τοῦ Ρήγα Φεραίου συνελήφθη μετ' αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἀπηλλάγη τῇ παρεμβάσει τῆς Γαλλίας ὡς δῆθεν πολίτης Γάλλος. Ἐχρημάτισε διδάσκαλος ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἐξέδωκε διάφορα ἱστορικὰ ἔργα.

Εὐγένιος Βούλγαρης.—Ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1716 καὶ ἐσπούδασεν ἐν Ἰταλίᾳ. Ἐπανελθὼν ἐχειροτονήθη διάκονος καὶ ἐδίδαξεν ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Ἀθῶν καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Παραιτηθεὶς μετέβη εἰς Γερμανίαν καὶ ἐκεῖθεν προσεκλήθη ὑπὸ τῆς Αὐτοκρατορίας Αἰκατερίνης Β' εἰς Ρωσίαν, ἔνθα προεχειρίσθη εἰς ἀρχιεπίσκοπον Σλαβονίου καὶ Χερσῶνος. Ἀπέθανε δὲ τῷ 1806. Ὁ Εὐγένιος ὑπῆρξεν εἰς τῶν σοφωτέρων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος του.

Ἰωάννης Καραδούτσας.—Ἐγεννήθη ἐν Σμύρνῃ τῷ 1824 καὶ διήκουσε τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐν τῷ γυμνασίῳ Σύρου. Ἐχρημάτισε Καθηγητῆς τῆς Γαλλικῆς γλώσσης ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ἐξέδωκε Χρηστομάθειαν καὶ Γραμματικὴν τῆς γλώσσης ταύτης. Κατέγινε δὲ καὶ εἰς τὴν ποίησιν.

Ἀριδοτέλης Βαλαωρίτης.—Ἐγεννήθη ἐν Λευκάδι τῷ 1824 καὶ ἐσπούδασεν ἐν Παρίσι. Ἐχρημάτισε βουλευτὴς καὶ πληρεξούσιος, καὶ διεκρίθη ὡς ποιητῆς.

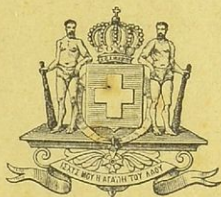
Δημήτριος Αἰνιάν.—Ἐγεννήθη ἐν Φθιώτιδι καὶ ἐν τῇ ἐπαναστάσει περιεσώθη εἰς Ὀδησόν. Ἐκ ταύτης ἐπανήλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑπηρέτησεν ὡς στρατιώτης ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην. Ἐλευθερωθείσης τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος κατέλαβε διαφόρους ἀνωτέρας θέσεις, γενόμενος πρωτοδίκης, ἐφέτης, μέλος τοῦ ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου κλπ. Ἐξέδωκε διάφορα ἔργα, ἐν οἷς καὶ μετὰφρασιν κατ' ἐκλογὴν τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος.

Σκαρλάτος Βυζάντιος.—Ἐγεννήθη τῷ 1798 ἐν Ἰασίῳ. Ἐσπούδασε τὸ πρῶτον ἐν τῇ Σχολῇ τῆς Ξηρᾶς Κρήνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετὰ ταῦτα ἐδιδάχθη καθ' ἑαυτόν. Ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα διωρίσθη εἰς τὴν γραμματεῖαν τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ ἔπειτα τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Β. Ἐπίτροπος παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ, ὁπότεν μετὰ ταῦτα παρητήθη. Τῷ 1854 διωρίσθη διευθυντὴς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων, εἰς ἣν θέσιν διέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐξέδωκε τοπογραφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, λεξικὸν ἑλληνικὸν τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς καθωμιλημένης εἰς τὴν ἀρχαίαν, λεξικὸν Γαλλικὸν καὶ ἄλλα ἔργα.

Τ Ε Λ Ο Σ

Ἀριθ. Πρωτ. 9,950

Διεκπ. 6,202.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τὸν κ. Εὐάγγελον Παπαχατζήν

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ Βασιλικὸν διάταγμα τῆς 4 Ἰουλίου 1884
περὶ διδακτικῶν βιβλίων καὶ τῶν ὡς τούτων ὡς τούτων
μὴν ἔχθαι τῆς ἐπιτροπείας τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, γνωρίζοντες
ὅτι ὑμῶν ἐκδοθέντας Α', Β', καὶ Γ'.
σφατα τῆς πρώτης, δευτέρας καὶ τῆς
Σχολείου, ὡς συναδούσης τῆς ἐκλογῆς
τάγματος τῆς 23 Ἰουνίου 1884 καὶ
τόμων καλῶς τε καὶ κατὰ νόμον τετυπωμένων

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Ἰουλίου 1896.

Ὁ ὑπουργὸς
Δ. ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Γ.

Τυπ.

